
Traditional and new public spaces
in rural areas

Tradycyjne i nowe przestrzenie publiczne
na obszarach wiejskich

PAŃSTWOWA WYŻSZA
SZKOŁA ZAWODOWA W NYSIE

Traditional and new public spaces in rural areas

Tradycyjne i nowe przestrzenie publiczne na obszarach wiejskich

Editor / Redaktor
Anna Marta Włodarczyk

OFICyna WYDAWNICZA PWSZ
NYSa 2014

Front cover: a photograph of a public space in the village of Stare Siołkowice, Opole region, realized according to a project by the Wrocław University of Environmental and Life Sciences, author: I. Niedźwiecka-Filipiak. Photo: A.M. Włodarczyk.

Na 1. stronie okładki: Zdjęcie przestrzeni publicznej w Starych Siołkowicach, województwo opolskie, zrealizowanej według projektu Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, autor: I. Niedźwiecka-Filipiak. Zdjęcie: A.M. Włodarczyk.

Back cover: discussions and presentations as part of the International Scientific Symposium: „Traditional and New Public Spaces in Rural Areas”, 24–25. October 2013. Photos: B. Bukała.

Na 4. stronie okładki: Ilustracja obrad i prezentacji w ramach Międzynarodowego Sympozjum Naukowego: „Tradycyjne i Nowe Przestrzenie Publiczne na Obszarach Wiejskich”, 24–25 października 2013. Zdjęcia: B. Bukała.

Scientific Review / Recenzenci:

Prof. dr hab. inż. arch. ADAM LISIK, Profesor Senior,
Wydział Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach

Prof. Dr. Arch. MARIA JOÃO MATOS,
Departamento De Arquitectura, Lusofona University of Humanities and Technologies,
Lisbon, Portugalia

Dr hab. inż. arch. IRENA NIEDŹWIECKA-FILIPIAK,
Instytut Architektury Krajobrazu, Wydział Inżynierii Kształtowania Środowiska i Geodezji,
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

Prof. Dr. Arch. ANA RITA OCHOA,
Departamento de Engenharia Civil e Arquitectura, Universidade da Beira Interior, Covilha, Portugalia

Dr hab. inż. arch. JAN RABIEJ, prof. Politechniki Śląskiej,
Wydział Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach

Prof. Dr. Arch. CRISTÓVÃO VALENTE PEREIRA,
Faculdade de Belas-Artes, Universidade de Lisboa, Portugalia

Prof. dr hab. inż. arch. JACEK WALENTY WŁODARCZYK,
Instytut Architektury i Urbanistyki, PWSZ w Nysie

English Proofreading / Korekta angielska:

dr Iwona Sikora

Publishing Secretary / Sekretarz Oficyny:

doc. dr Tomasz Drewniak

Graphic design of the cover / Projekt graficzny okładki:

dr inż. arch. Anna Marta Włodarczyk

© Oficyna Wydawnicza PWSZ w Nysie – 2014

ISBN 978-83-60081-80-8

ISBN 978-83-60455-85-2

Publisher / Wydawcy:

Oficyna Wydawnicza PWSZ w Nysie

48-300 Nysa, ul. Armii Krajowej 7
tel. 77 409 05 67

e-mail: oficyna@pwsz.nysa.pl

www.pwsz.nysa.pl/oficyna

Urząd Marszałkowski

Województwa Opolskiego

45-082 Opole

ul. Piastowska 14

www.opolskie.pl

DTP, Proofreading, Print / Skład, korekta, druk:

Studio IMPRESO

Przemysław Biliczak

45-360 Opole, ul. Plebiscytowa 82

tel. (+48) 605 23 35 35, wydawnictwo@impreso.pl

Spis treści

Słowo wstępne / Foreword	7
Antoni Konopka	
Introduction / Wstęp	9
Michael Mathias	
Urban Agriculture as a productive green infrastructure within the polycentric region of Grand Casablanca	13
Juliane Brandt	
Urban and rural codes of public spaces	17
Holger Kuehnel, Anna Marta Włodarczyk	
The sacred zone in the landscape of a Silesian village	27
Grażyna Lasek	
Przestrzeń sacrum w krajobrazie na przykładach wsi śląskiej	37
Grażyna Lasek	
Kształtowanie przestrzeni publicznych we wsiach na terenie Ślązańskiego Parku Krajobrazowego	47
Barbara Mastalska-Cetera, Piotr Krajewski, Jerzy Oleszek	
Przestrzeń publiczna wsi Gór Złotych – charakterystyka, próba oceny	57
Jerzy Oleszek, Barbara Mastalska-Cetera, Piotr Krajewski	
Przestrzenie publiczne na obszarach wiejskich Dolnego Śląska – studium porównawcze wybranych miejscowości	65
Anna Podolska	
Modern public spaces in the villages of Łęczna county	77
Natalia Przesmycka, Małgorzata Sosnowska	
Współczesne przestrzenie publiczne wsi powiatu łączyńskiego	87
Natalia Przesmycka, Małgorzata Sosnowska	
Landscape-creative services of rural city surroundings. Toya and Gradi Golf Courses in the Wrocław Metropolitan Zone – a case study	97
Maciej Stojak	

Usługi krajobrazotwórcze wiejskich okolic miasta na przykładzie pól golfowych w obszarze funkcjonalnym Wrocławia	107
Maciej Stojak	
Tradycyjne i nowe przestrzenie publiczne w planowaniu miejscowym	117
Wiesława Strabel	
Contemporary public spaces in the suburban area of the city of Wrocław, Poland	135
Marta Szkaradkiewicz, Jan Kazak, Szymon Szewrański	
Współczesne przestrzenie publiczne w strefie suburbanalnej miasta Wrocławia	145
Marta Szkaradkiewicz, Jan Kazak, Szymon Szewrański	
The barn as the object adapted to new functions in the public country space	155
Bogusław Szuba	
Public spaces vs. healthy places	165
Ana Lúdia Virtudes	
Przestrzeń publiczna nowych osiedli mieszkaniowych w strefie podmiejskiej Wrocławia	175
Beata Warczevska, Witold Warczewski	
New public spaces in rural areas in the process of revitalization. Case study: Opole region in Poland	187
Anna Marta Włodarczyk	
Tworzenie przestrzeni publicznej przy wykorzystaniu translokacji obiektów zabytkowych	201
Michał Włodarczyk	

Słowo wstępne / Foreword

Dziedzictwo kulturowe wsi, uznawane za świadectwo rozwoju społeczno-gospodarczego, daje obraz funkcjonowania społeczności lokalnej w przestrzeni wiejskiej. Sposób zagospodarowania tej przestrzeni: zabudowa sakralna i świecka obejmująca domy i obejścia gospodarskie oraz budynki użyteczności publicznej, układ przestrzenny, struktura i kultura agrarna w połączeniu z walorami przyrodniczymi stanowi wyraz różnorodności kulturowej i etnicznej regionów, ich bogatej i nierzadko burzliwej historii. Naszym wspólnym obowiązkiem jest ochrona tych dóbr, by służyły kolejnym pokoleniom.

Z tego względu istotnym wydaje się kreowanie polityki racjonalnego i oszczędnego gospodarowania obszarami wiejskimi, wychodzącej naprzeciw oczekiwaniom ich mieszkańców oraz wykorzystującej cechy charakterystyczne danego miejsca. Pomoc może w tym wprowadzenie nowych rozwiązań funkcjonalnych, wynikających z przeobrażeń, jakim w ostatnich latach została poddana wieś, przy zachowaniu odpowiedniego szacunku dla tradycji i wartości zastanych – zarówno materialnych, jak i niematerialnych. Działania te zmierzać powinny do zaspokajania potrzeb społecznych i właściwego kształtowania przestrzeni wiejskiej, bez utraty jej jakości i indywidualnego charakteru.

Niniejsza publikacja, będąca pokłosiem Międzynarodowego Sympozjum Naukowego „Tradycyjne i Nowe Przestrzenie Publiczne na Obszarach Wiejskich”, zorganizowanego przez Państwową Wyższą Szkołę Zawodową w Nysie, pozwala spojrzeć na przestrzeń publiczną na obszarach wiejskich w kontekście wyzwań cywilizacyjnych, wskazuje drogi jej rozwoju, sposoby rewitalizacji z uwzględnieniem procesów rekultywacyjnych. Zestawienie rodzimych doświadczeń z osiągnięciami mieszkańców Europy Zachodniej, ale nie tylko, poszerza pole obserwacji i zachęca do zastanowienia się nad przeniesieniem rozwiązań na polski grunt.

Podjęta dyskusja skłania do głębszej refleksji nad wizerunkiem współczesnej wsi, a tym samym do działań na rzecz poprawy jakości życia jej mieszkańców, co leży w naszym wspólnym interesie.

The cultural heritage of villages, acknowledged as evidence of socio-economic development, reflects the functioning of local society in the rural environment. The way this area is developed: sacral and secular buildings, including houses and farmyards, and public utility buildings, spatial arrangement, agricultural structure and culture, together with natural qualities constitute the expression of the cultural and ethnical diversity of the regions, their rich and often turbulent history. It is our common duty to protect these cultural achievements to serve future generations.

Therefore, it appears essential to create the policy of rational and economical management of rural areas, which would meet their residents' expectations, and exploit the characteristic features of a given place. The introduction of new functional solutions, resulting from the transformations introduced in villages in recent years, with proper respect for their cultural legacy – both material and non-material, can help in this process. These actions should aim at satisfying social needs and proper shaping of rural space, without losing its quality and individual character.

This publication, resulting from the International Scientific Symposium “Traditional and New Public Spaces in Rural Areas”, organized by the University of Applied Sciences in Nysa, enables us to look at the public space in rural areas in the context of civilization challenges, indicates the ways of its development and revitalization with consideration for recultivation processes. The combination of native experience and, including but not limited to, Western Europe residents' achievements expands the range of observation, and encourages to consider transferring the solutions to the Polish ground.

The discussion invites to deeper reflection on the image of a contemporary village, and thus, to actions aimed at improving the quality of life of its residents, which is our mutual interest.

Antoni Konopka
Wicemarszałek Województwa Opolskiego
Vice-Marshal of the Opole Region

Introduction / Wstęp¹

Michael Mathias, Prof. Dr., Archaeologist / Archeolog

*Departamento da Engenharia Civil e Arquitectura, Universidade da Beira Interior, Covilha, Portugal
mmathias@ubi.pt*

The concentration of population in cities, often situated in coastal areas, and the desertification of rural areas have become a problem during the last decades. The revitalization of rural areas turned out to be necessary in order to control the demographic and economic imbalance. Centralized decision-making based on pure economic calculations divides the population into privileged urban and underprivileged rural citizens.

For more than several thousands of years, since the beginning of agriculture combined with the appearance of the first settlements, called by archaeologists „the Neolithic Age”, the dichotomy between urban and rural settlements has influenced the lifestyles of people.

As far as Europe is concerned, this process started in the Middle East and spread gradually to Southern and Central Europe over hundreds of centuries.

Mediterranean countries as well as significant part of Central and Western Europe once belonged to the Roman Empire with its well-developed administrative system and infrastructures. But only the Capital of the Empire, the City of Rome itself, was called „urbs”, the „City” and all the rest was „provincia”. Well-organized provincial towns were called „oppidum”, „municipium” or „civitas”.

East of the „Limes”, the fortified border of the Roman Empire on continental Europe, following the Rhine River from the Netherlands and the Danube River to the Black Sea we can find smaller or larger settlements of regional importance or centres of local power but hardly no city like the ones in the Roman Empire.

Koncentracja populacji w miastach, często usytuowanych na obszarach wybrzeży, oraz opustoszenie się terenów wiejskich stało się w ostatnich dekadach problemem. Proces rewitalizacji obszarów wiejskich okazał się być niezbędny, aby zapobiec nad brakiem równowagi demograficznej i ekonomicznej. Podejmowanie decyzji na poziomie centralnym poprzez czysto ekonomiczne obliczenia dzieli populację na uprzywilejowanych obywateli miast oraz nieuprzywilejowanych obywateli wsi.

Przez ponad kilka tysięcy lat, od początków rolnictwa w połączeniu z pojawieniem się pierwszych siedlisk ludzkich, od okresu, który archeologowie nazywają „Wiekami Neolitycznymi”, dychotomia między założeniami urbanistycznymi i ruralistycznymi wpływała na zróżnicowany styl życia ludzi.

Jeśli chodzi o Europę, proces ten rozpoczął się w Europie Środkowo-Wschodniej i objął następnie południową i centralną jej część, krok po kroku podczas setek wieków.

Kraje śródziemnomorskie a także znacząca część centralnej i zachodniej Europy należała kiedyś do Imperium Rzymskiego wraz ze swoim dobrze rozwiniętym systemem zarządzania oraz infrastrukturą. Lecz tylko stolica Imperium, samo miasto Rzym, było nazywane „urbs”, „Miasto” a cały pozostały teren nazywany był „provincia”. Dobrze zorganizowane miasta prowincji nazywane były „oppidum”, „municipium” lub „Civitas”.

Na wschód od „Limes”, warowne granice Imperium Rzymskiego w Europie Kontynentalnej, za Rzeką Ren od obecnych Niderlandów do rzeki Danube do Morza Czarnego możemy znaleźć mniejsze lub większe siedliska ludzkie o wadze regionalnej lub centra władzy lokalnej lecz prawie żadnego miasta na wzór Imperium Rzymskiego.

W czasie „Okresu Migracji” wzory się zmieniły. Wiele dawnych rzymskich miast straciło znaczną liczbę mieszkańców, a tereny miejskie zaczęły się zmniejszać, niektóre zniknęły na zawsze, inne

¹ Tłumaczyła: Anna Marta Włodarczyk.

During the “Migration Period” the patterns changed. Many former Roman cities lost a significant number of inhabitants and the urban area shrank, some cities disappeared forever, others split up into smaller communities at the periphery of the old urban centre.

Large Roman farms, the so called “*villae rusticae*” also disappeared, but rural settlements and isolated farms continued to exist.

During the next five centuries cities did not play a vital role in Europe and agrarian economy dominated. Cities started to develop in the 11th and 12th centuries and with the beginning of the “industrial revolution” factories attracted people living and working in the countryside to migrate to industrial cities. Consequently, the difference between the “city” and the “rural area” became more obvious.

It took some decades after the Second World War before villages started to be considered worth recovering. They reflect the history of settlements as well as the social and economic history of the region and contribute to the cultural identity.

A good example may be the expulsion and migration of the protestant French population, when at the end of the 17th and the beginning of the 18th centuries around 200 000 people migrated to other European countries. Amongst other rulers in Germany, the Landgrave of Hessen-Kassel received around 3800 immigrants starting in 1685/1687 and later in 1698. The country still suffered the consequences of the 30 Years’ War, which ended in 1648. These “réfugiés” had all kinds of occupations, starting with doctors, lawyers, skilful craftsmen, professions new in their new country, and farmers.

The architect Paul du Ry became the “court architect” of Landgrave Carl and participated not only in the expansion of the residential city of Kassel, but also in planning and building new rural settlements for farmers and the growing urban population.

The villages can easily be identified by their names like “Carlsdorf”, the first name of the Landgrave or “Luisendorf”, the first name of his wife.

Some of these villages followed the type of “Strassendorf” – farmsteads were built along both sides of the main road, with the church and the school located in the middle. Others were based in an axial system with the church and the school

rozpadły się na małe społeczności na peryferiach starego centrum urbanistycznego.

Ogromne rzymskie farmy, tak zwane „*Villae rusticae*” także zniknęły, lecz wiejskie założenia oraz wyizolowane farmy dalej istniały.

Przez następne pięć wieków miasta nie odgrywały żywej roli w Europie, a gospodarka rolna dominowała. Od XI i XII wieku miasta rozwijały się, natomiast wraz z początkiem „rewolucji przemysłowej” fabryki przyciągały ludzi żyjących i pracujących na obszarach wiejskich, aby migrować do miast przemysłowych. Tak więc różnica między „miastem” a „obszarem wiejskim” stała się bardziej oczywista.

Kilka dekad po II wojnie światowej pochłonęło uświadomienie sobie, że wsie są warte procesu odnowy. Odzwierciedlają one historię założeń ludzkich, a także społeczną oraz ekonomiczną historię regionu, jak również przyczyniają się do tożsamości kulturowej.

Dobrym przykładem może być wyparcie i migracja francuskiej populacji protestantów, w liczbie około 200 000, do innych europejskich krajów pod koniec XVII i na początku XVIII wieku. Pośród innych władców w Niemczech, landgraf Hessen-Kassel otrzymał około 3800 tychże protestantów począwszy od 1685–1687 roku oraz później w 1698 roku. Państwo wciąż ponosiło konsekwencje wojny trzydziestoletniej, która skończyła się w roku 1648. „Uchodźcy” ci posiadali rozmaite profesje, od lekarzy, prawników, utalentowanych rzemieślników, do farmerów. Niektóre zawody były nowe w ich nowym kraju.

Architekt Paul du Ry stał się „architektem dworu” landgraфа Karola i uczestniczył nie tylko w rozbudowie miasta rezydencjonalnego Kassel, lecz także w planowaniu oraz budowaniu nowych wiejskich założeń dla farmerów i rosnącej populacji miejskiej.

Wioski te można łatwo zidentyfikować poprzez ich nazwy jak „Carlsdorf”, pochodzące od pierwszego imienia landgraфа, czy „Luisendorf”, noszące pierwsze imię jego żony.

Niektóre z tych wiosek scharakteryzować można jako typ „ulicówki” („Strassendorf”), zagrody były budowane po obu stronach głównej drogi, kościół i szkoła wzniesione były pośrodku. Inne opierały się na systemie osiowym z kościołem oraz szkołą w centralnej części wioski. Budynki wiejskie posiadały dwa piętra, parter zbudowany z kamienia oraz piętro wybudowane z muru pruskiego. Kościoły wznoszono jako lokalny typ konstrukcji muru pruskiego. Używanie języka francuskiego oraz obecność kultury francuskiej było zagwarantowa-

in the centre. Farmhouses had two storeys, the ground floor built in stone and the first floor constructed in a timber frame (Fachwerk). Churches were built in the local timber frame construction type. The use of the French language and culture was guaranteed and disappeared only in the first half of the 19th century. Today descendants are aware and proud of their tradition and their origin.

In rural Portugal, mostly in the Interior, the settlement patterns change from north to south, and regional types of farmhouses can be distinguished. Traditionally practiced agriculture had a strong influence on the village. The use of local building materials characterizes the regional style.

In Minho, in the Northwest, a typical village is dispersed without a visible nucleus or may be concentrated around a parish church. In the Northeast, Tras-os-Montes, compact villages are predominant, while in the South, the Alentejo, isolated farmsteads, called "montes" composed of several buildings for the peasant families, prevail.

Traditional public spaces can play an important role for the inhabitants and their local traditions. Public spaces often serve multifunctional purposes, but if we want to make a distinction there may be secular, civil and religious public spaces.

In many rural communities in Portugal a very important public space is the "fairground" where weekly, monthly or annual fairs – some established in the Middle Ages – take place. But they had to be adapted to modern challenges. They changed the location, maybe from the forecourt of the parish church to a new fairground with all hygienic conditions needed currently, parking lots and bus stops.

Religious public spaces can be found inside and outside settlements. Inside it is often only the forecourt of the church, outside we can find chapels. Their common feature is the fact that they are only occasionally used and related to a specific localization; they may lose their importance or may be even abandoned, but they are not transferred to another place.

The creation of new public spaces in contemporary villages is of outstanding importance as it permits to achieve several objectives in the revitalization programme.

ne, a zniknęło dopiero w pierwszej połowie XIX wieku. Dziś potomkowie mieszkańców są świadomi i dumni z ich tradycji oraz ich pochodzenia.

W wiejskiej Portugalii, w większości w środkowej jej części, wzory założeń osiedleńczych zmieniają się od północy do południa, a wyróżnić można regionalne typy zagród. Tradycyjnie praktykowane rolnictwo miało silny wpływ na zabudowę wsi. Posługiwanie się lokalnymi materiałami budowlanymi charakteryzuje styl regionalny.

W Minho, na północnym zachodzie, wioska jest rozproszona bez widocznego trzonu. Za pewnego rodzaju koncentrację można uznać zabudowę wokół lokalnego kościoła. Na północnym wschodzie, w rejonie Tras-os-Montes, dominują wsie spoiste, podczas gdy na południu, w rejonie Alentejo, występują wyizolowane zagrody, nazywane „Montes”, złożone z kilku budynków dla rodzin chłopskich.

Tradycyjne przestrzenie publiczne mogą odgrywać ważną rolę dla mieszkańców oraz ich lokalnych tradycji. Przestrzenie publiczne są często przestrzeniami wielofunkcyjnymi, lecz jeśli chcemy wyróżnić kilka, to można mówić o świeckich czy cywilnych oraz religijnych przestrzeniach publicznych.

W wielu wiejskich społecznościach w Portugalii bardzo ważną przestrzenią publiczną jest teren targowiska („Fair Ground”), gdzie raz w tygodniu, miesiącu lub roku odbywają się kiermasze, niektóre z nich ustanowione jeszcze w średniowieczu. Jednak muszą być one zaadaptowane do współczesnych wyzwań. Targi te zmieniają lokalizację, możliwe są nowe warunki terenowe: być może już nie na placu przed kościołem, lecz na nowym terenie targowym, który będzie spełniał wszystkie obecnie potrzebne warunki higieniczne, wraz z miejscami parkingowymi oraz przystankiem autobusowym.

Religijne przestrzenie publiczne występują wewnątrz oraz na zewnątrz założeń wiejskich. Wewnątrz jest to często tylko plac przed kościołem, na zewnątrz można znaleźć kaplice. Cechą wspólną tych wszystkich miejsc jest to, iż są one używane tylko okazjonalnie, w związku z tym, że posiadają szczególne położenie, mogą one stracić swoją ważność lub nawet mogą być opuszczone, lecz nie są przenoszone na inne miejsce.

Przestrzenie publiczne mogą służyć jako „miejsca spotkań” oraz mogą pomóc w zmniejszeniu wzrastającej izolacji starszych mieszkańców stanowiących dziś większość lokalnej społeczności.

Przestrzenie te mogłyby być wykorzystywane dla celów wydarzeń i biesiad, odpustów, uroczysto-

Public spaces may serve as a “meeting point” and help to reduce the increasing isolation of senior inhabitants constituting the majority of a local population.

They could be used for events and feasts, which in the case of the interior of Portugal take place during summer holidays in August, when family members living and working abroad come to see their relatives. In such places adequate conditions should be provided, such as pavement instead of compacted soil, a permanent stage and sanitary installations instead of temporary ones.

In terms of “urbanism” they may reduce the disaggregation of village centres, a phenomenon which can be observed during the last four decades. Houses built in vernacular architecture are abandoned or in ruins and new constructions, frequently of questionable appearance and quality, form a screen around the village. A modern public space can represent the determination to stop degradation and improve living conditions.

But designing new public spaces can only be done in collaboration with local inhabitants to meet their needs. The introduction of “prefabricated solutions” from other places as well as “urban furniture” such as pavements, lampposts or benches frequently does not function well and can provoke undesirable new uniformity.

Many schools of “Architectures and Urbanism” are aware of this fact and they play an important part in these projects by providing valuable contributions to the revitalization and development of rural spaces, as demonstrated in the following articles.

ści, jakie, w przypadku środkowej części Portugalii, mają miejsce podczas letnich wakacji w sierpniu, kiedy to członkowie rodzin żyjących i mieszkających za granicą przyjeżdżają, aby zobaczyć swoich krewnych. Ponadto dostarczają one adekwatnych warunków, takich jak bruk zamiast zbitej ziemi, stałych ramp i postojów oraz instalacji sanitarnych zamiast ich tymczasowych odpowiedników.

Jeśli chodzi o sposób zabudowy wsi, przestrzenie publiczne mogą przyczynić się do zredukowania rozbicia centrum osad wiejskich, co jest zjawiskiem obserwowanym przez ostatnie cztery dekady. Domy wybudowane w stylu architektury rodzimej są opustoszałe lub pozostały z nich tylko ruiny. Istnieją także nowe konstrukcje, wielokrotnie o wątpliwym wyglądzie i jakości, kształtujące krajobraz na obszarach wiejskich. Współczesna przestrzeń publiczna może wyrażać dążenia do zatrzymania procesu degradacji oraz do udoskonalenia warunków życia mieszkańców.

Jednak projektowanie nowych przestrzeni publicznych może być urzeczywistnione jedynie we współpracy z lokalnymi mieszkańcami tak, aby spełniać ich potrzeby przestrzenne. Wprowadzanie „prefabrykowanych rozwiązań” z innych miejsc a także „mebli ulicznych”, takich jak posadzka, lampy, stojaki, czy ławki w wielu przypadkach nie funkcjonuje i może spowodować niepożądaną nową jednolitość.

Wiele szkół architektury i urbanistyki jest świadomych tego zagrożenia. Odgrywają one często ważną rolę w tychże projektach oraz dostarczają wartościowego wsparcia dla rewitalizacji i rozwoju przestrzeni wiejskich, jak pokazują to przykłady w niniejszej publikacji.

Urban Agriculture as a productive green infrastructure within the polycentric region of Grand Casablanca

Juliane Brandt¹, Dipl. Geogr.

*Department of Landscape Architecture and Environmental Planning
Chair of Landscape Architecture / Open Space Planning
Technische Universität Berlin
juliane.brandt@uac-m.org*

Greater Casablanca – a dynamic urbanizing region at the Moroccan Atlantic coast – has been the reference city to re-think the future role of agriculture as part of a polycentric urban region. The eight-year action research project “Urban Agriculture Casablanca” (UAC) has investigated the fragmented urbanization pattern and the evolution of urban-rural linkages within the region.

In an innovative, broad, open and transdisciplinary process, new forms of cooperation brought together the scientists from two nations, and ten disciplines, as well as practitioners from the field of administration, architecture, urban planning, civil society and local actors.

The problem-framing process proved that despite immense urbanization, agriculture will remain a giant in surface, but a dwarf in demographic and economic terms within the urbanizing region.

The UAC project focused on building concepts from a regional to a local level for integrating the rural and creating urban-rural synergies within such dynamically changing structures. By enabling a qualified coexistence, integrated agriculture is regarded as the city’s future green shaper and as a productive green infrastructure. Spatial approaches – like nine urban-rural morphologies assigned to local conditions – couple development strategies with networked fields of interaction (Giseke, et. al 2015b).

Four pilot projects (PPs) serve as concrete micro level implementations to stimulate “life-world” change by developing models in concert with local actors (Gerster-Bentaya, Giseke, Amraoui 2015). They comprise vernacular solutions like the establishment of a farmers’ network in cooperation with an educational farm (PP4) or the branding of the regional food produces in a beautiful productive landscape (PP3). The integration of small scale Urban Agriculture into informal settlements (PP2) focuses on community-based cooperation, food supply, micro-climate and water resources, in a systemic approach. A school garden and a community farm were established in a participative process. The implementation of a constructed wetland that treats waste water from a nearby public bath and uses it for irrigation in agriculture supports resource-efficiency and produces climate-related effects, like cooling. Besides, it contributes to healthier nutrition, income generation and social innovations, such as the empowerment of women. A prototype of this multifunctional module is discussed to be transferred to other informal settlements and new social housing projects to initiate real life transformation on the local level in an urbanizing region.

Casablanca is currently a fast growing metropolis with correspondingly increasing challenges in the urban and peri-urban context, which at this point of time may be controlled and partly steered through anticipated and sustainable planning and early action. Megacities and future mega cities are characterized by strong population growth, which affects almost all aspects of urban spatial, economic, social and environmental fabric and place enormous challenges onto the actors who steer the cities. In Casablanca this concerns

¹ “Urban Agriculture as an Integrative Factor of Climate-Optimised Urban Development, Casablanca / Morocco” (2005–2014), <http://www.uac-m.org/>

mainly the supply of the population with infrastructure services such as water supply and disposal, electricity, roads, waste disposal and the adequate provision of housing according to the occurring growth.

Currently, the process of rethinking takes place within the city of Casablanca, which also gives importance to the integration of open space and agriculture as an important factor of a functioning metropolis. At the present time, the city of Casablanca is developing a new master plan for the guidelines of urban development within the next 20 years, which presents a window of opportunity for the integration of Urban Agriculture in a binding municipal planning instrument, the master plan for urban development (SDAU, Schéma Directeur de l'Aménagement Urbain). This would also serve to reduce the pressure on agricultural, green and open spaces and thus enable the supply with green space and to preserve agricultural land and practices, respectively.

The project was funded by the German Ministry of Education and Research (BMBF, Bundesministerium für Bildung und Forschung) under the umbrella of „Research for the Sustainable Development of the Megacities of Tomorrow“ during a period of nine years (2005 to 2014).

Within the research project Urban Agriculture is understood as an interaction between urban and rural spheres on different scales within the urban region. It distinguishes between primary and secondary Urban Agriculture (Giseke et al. 2015a), where the first is the use of land for mainly agricultural purposes while in the second type agriculture attaches itself to another function such as housing. This includes a range of activities from micro-scale roof top garden, through settlement integrated multifunctional modules of agriculture, to the regional approach of a productive green infrastructure.

The action research focus of the UAC project led to the above mentioned four pilot projects on different urban-rural linkages. The idea of the first pilot project is that the treated wastewater from industrial sites be either used for neighboring agricultural or for production purposes within the industrial site (closed water loops). The pilot project has selected a specific site, namely the Technopole industrial park (120 ha) near the “Mohamed V” international airport. The industrial park's location makes it highly attractive to small and medium-size enterprises and currently 80% of wastewater is already treated from two construction sites. Technopole is operated by the National Airport Office (ONDA, Office National des Aéroports), who has made considerable efforts to enforce environmental-friendly measures.

The goal of the pilot project 2 is the linking of agriculture with settlement areas in order to improve the resulting synergies in peri-urban areas and to steer its development. Particularly in peri-urban informal settlement the generation of productive, green and attractive spatial structures through Urban Agriculture offers possibilities to counteract urban sprawl and surface sealing in the region, and can be conceived and exploited as an instrument for steering urban development. The area in Ouled Ahmed is currently subject to a considerable pressure of transformation. A school garden and a community garden (solidarity farm) are supplied with water from a nearby public bath that is treated through a constructed wetland and serves to irrigate the farm. The farm offers training on agro-ecologic practices for women from the informal settlement who then are enabled to contribute financially to their households.

The third pilot project is located in the Oued el Maleh valley, 20 km north-east of Casablanca. It is characterized by small-scale farming structure and is a popular leisure destination for city dwellers. Here the pilot project aims to maintain the heritage of the valley and strives for a symbiosis between the needs and potentials of the city dwellers and the inhabitants of the valley.

This pilot project deals with the specific potential of a valley close to the city and this type of farming implies an improvement of the quality of life for both citizens and the valley's inhabitants. The project at the same time serves as a means to secure and improve the income of the valley's inhabitants. Within this context the pilot project further develops the structures and support mechanisms that were needed to be put in place and maintained so that this form of land-use can fulfill its function in the long term. At the actor level the project works on the establishment of connections and relations in order to create mutual understanding for the function of the project.

Pilot project 4 “Urban Agriculture and Healthy Food Production” aims at developing a modern organic food production on the site of the agro-ecological pedagogical farm of Dar Bouazza. The organic products, which are aimed to be singled out through a local quality label, will further support the creation of direct

and fair relations between the producers and the consumers involved in supporting the proximity (within reach) production. The pilot project addresses to producers and consumers in Dar Bouazza, and in Casablanca. It welcomes the peri-urban population to try out the agricultural activity, for the sake of a healthy life, and as a source of income. 70 farmers have been trained in agro-ecologic practices and a number have been further trained as trainers. A cooperative of 14 of these farmers currently delivers food baskets on a weekly basis to the edge of the core city of Casablanca where urban residents pick them up. The food delivery is organized through a subscriber system that works as a participative guarantee system for farmers and consumers. Additionally, food is delivered to an organic supermarket.

The following list presents a selection of products developed throughout the action-research process:

- Conceptualization of Urban Agriculture (UA) as part of an urbanizing region
 - City model
 - Nine urban-rural morphologies
 - Five sub-concepts of synergetic interaction
 - Multifunctional spatial modules
- Action research
 - Implementation of four Pilot Projects regarding the potential synergies between the urban and the rural in the city region (UA and industry, UA and informal settlement, UA and peri-urban tourism, UA and healthy food production)
 - Strategies for awareness raising and communication, capacity building and creating knowledge (public campaigns of Green Visions – Vision Verte: VIVE Casa I and II 2009/2011, student labs, summer schools, etc.)
- Instruments in the implementation process
 - Spatialization and visualization on different scales via maps, diagrams, mind maps, storyboards, pictograms, poster, flyer, videos
 - Development of an Action Plan integrating Urban Agriculture in the Grand Casablanca region (2012)
 - Participative guaranty system for regional organic food (development of a label)
- Technical solutions
 - Diverse Geographical Information Systems (GIS) models on regional and local climate and weather, water balance, heat stress, air quality, flooding, scenarios
 - Provisioning of public information services (e.g. UAC website, internal knowledge base)
 - Spatial design solutions: Development of food boards and planting modules, multifunctional spatial modules
 - Experimental plants for industrial waste water treatment and re-use, water saving irrigation systems for decentral solutions
- Regulations
 - Approximately 30 sectoral studies, four integrated case studies (focus urban-rural linkages), urban development analysis, stakeholder analysis on different levels, etc.
 - Toolbox for Urban Agriculture and Action Plan
 - Solutions for a multifunctional urban-rural code, implementation of integrated working groups (Water infrastructure, Model City Urban Agriculture), recommendations for different institutionalisation approaches (constitution of social enterprise, intermediary trans-sectoral local office for Urban Agriculture for the duration of five years)
- Dissemination
 - Institutions: Scientific network and “Association of Action Research for the Sustainable Development of Greater Casablanca” (ARADD GC, Association des Recherches Actions de Développement Durable Grand Casablanca), Cooperation of the farmers in Dar Bouazza, Association Ouled Ahmed, Women’s Association Oued El Maleh, Association of tourism Ouled El Maleh, primary school garden
 - Training and capacity building: e-learning tools, nine round tables, training of 70 farmers, disadvantaged women and street vendors

- Transfer tools and methods: bi-national excursions in Germany and Morocco, lectures, creative workshops, conferences
- Development of an integrated project publication

The complete comprehensive results of the nine years research process can be viewed within the integrated publication “Urban Agriculture For Growing City Regions – Connecting Urban-Rural Spheres In Casablanca” by Giseke, U., Gerster-Bentaya, M., Helten, F., Kraume, M., Scherer, D., Spars, G., Amraoui, F., Adidi, A., Berdouz, S., Chlaida, M., Mansour, M. Mdafai, M. to be published in 2015 (<http://routledge-ny.com/books/details/9780415825016/>).

Integrated agriculture in the form of a productive green infrastructure offers multiple benefits to the urbanizing polycentral region of Grand Casablanca proving the validity and importance of primary and secondary agriculture for the development of sustainable land-use patterns, participative actor-networks and integrated urban and rural spheres within the region.

References

1. AUC (Agence urbaine de Casablanca)/IAURIF (Institut d'aménagement et d'urbanisme de la région Ile-de-France (2008) *Plan de développement stratégique et schéma directeur de l'aménagement urbain (SDAU) de la wilaya de la région du grand Casablanca, Rapport justificatif.*
2. Gerster-Bentaya, M., Giseke, U., Amraoui, F. (2015) 'D2 Testing synergies and stimulating Action: the four pilot projects, D2.1 Introduction to the Pilot Projects', in Giseke, U., Gerster-Bentaya, M., Helten, F., Kraume, M., Scherer, D., Spars, G., Amraoui, F., Adidi, A., Berdouz, S., Chlaida, M., Mansour, M. Mdafai, M. (2015) 'Urban Agriculture For Growing City Regions – Connecting Urban-Rural Spheres In Casablanca'
3. Giseke, U., Gerster-Bentaya, M., Helten, F., Kraume, M., Scherer, D., Spars, G., Adidi, A., Amraoui, F., Berdouz, S., Chlaida, M., Mansour, M., Mdafai, M. (2015a) 'A2 The UAC research approach', in Giseke, U., Gerster-Bentaya, M., Helten, F., Kraume, M., Scherer, D., Spars, G., Amraoui, F., Adidi, A., Berdouz, S., Chlaida, M., Mansour, M. Mdafai, M. (2015) 'Urban Agriculture For Growing City Regions – Connecting Urban-Rural Spheres In Casablanca'
4. Giseke, U., Kasper, C., Mansour, M., Moustanjidi, Y. (2015b) 'E1 Connecting spheres: Urban Agriculture as a strategy, E1.4 Nine urban-rural morphologies', in Giseke, U., Gerster-Bentaya, M., Helten, F., Kraume, M., Scherer, D., Spars, G., Amraoui, F., Adidi, A., Berdouz, S., Chlaida, M., Mansour, M. Mdafai, M. (2015) 'Urban Agriculture For Growing City Regions – Connecting Urban-Rural Spheres In Casablanca'

Urban and rural codes of public spaces

Holger Kuehnel, Prof. Dr.-Ing. Architect

*Department of Architecture and Building Engineering,
Beuth University of Applied Sciences in Berlin, Germany
kuehnel@k-k-architekten.de*

Anna Marta Włodarczyk, Dr.-Ing., dr inż., Architect and Town Planner

*Institute of Architecture and Urban Planning, University of Applied Sciences in Nysa, Poland
annamartawlodarczyk@gmail.com*

Abstract

The paper will describe the design theory and the development of traditional public spaces in urban areas in the world (European and Islamic cities). The spatial rules known for these areas may be compared to codes being recognized nowadays for new public spaces in rural areas for example in the south-west of Poland. Both of these different kinds of human settlements, urban and rural, may be set next to each other on the occasion of discovering the rules of building its public space, which is the thesis and purpose of this paper. Concluding, even though the comparison between the two mentioned kinds of spaces is possible, spatial differences between urban and rural public squares seem to be much more obvious than similarities. Nevertheless, knowing the history of public spaces in cities, we may state that the design of new public spaces in villages is even more inspiring.

Key words: village and city, traditional and new public spaces, rules/codes of public spaces

Streszczenie

Artykuł prezentuje teorię projektowania oraz rozwój przestrzeni publicznych na obszarach miejskich na świecie (w miastach europejskich oraz islamu). Przestrzenne zasady znane dla tych terenów można porównać do kodów rozpoznawanych obecnie dla nowych przestrzeni publicznych na obszarach wiejskich na przykład w południowo-zachodniej Polsce. Oba te różne rodzaje ludzkich siedlisk, urbanistyczne oraz ruralistyczne, mogą zostać zestawione ze sobą przy okazji odkrywania zasad budowy ich przestrzeni publicznych, co jest główną tezą i celem artykułu. Podsumowując, pomimo, iż możliwe jest porównanie pomiędzy dwoma wspomnianymi rodzajami przestrzeni, różnice w tym zakresie między miejskimi i wiejskimi skwerami publicznymi zdają się być znacznie bardziej oczywiste niż podobieństwa. Jednakże, znając historię przestrzeni publicznych w miastach, stwierdzamy, że projektowanie nowych przestrzeni publicznych na obszarach wiejskich okazuje się jeszcze bardziej inspirujące.

Słowa kluczowe: wieś i miasto, tradycyjne i nowe przestrzenie publiczne, zasady/kody przestrzeni publicznej

1. Introduction

In scientific literature two basic approaches to the design and theory of public spaces are recognizable. One is the statement that squares shall be created according to several rules in order to fulfil the needs

of its users and to be “beautiful”. Though, the second opposite thesis shows that public spaces and the surrounding landscape may not be guided by principles, that no bases will make it optimal in the aesthetic sense and that one of the conditions for spatial success is the location of the site [1].

Nevertheless, it is possible to look at cities and villages, and to discuss and research the pattern, codes, which can be seen in the urban and rural structure nowadays. Historically important are the artistic guidelines in, among others, Italian squares [8]. There, the arrangement, shape, and the surrounding of markets have been changing through centuries. In the 20th century another way to find out about the sense of the city form was discovered, by describing its image in specific and very illustrative drawings [7]. The landscape and various kinds of town analyses are important in form of patterns, where each detail in human settlement may be analyzed in the way the users perceive it in everyday life [6]. More social attitude is observed by the other contemporary author, who indicates the basic aspects of public spaces in form of questions about the activity, quality of outer public space, its meanings, communication, dimensions, integration or segregation, opening or closing, as well as amenity of squares and such simple activities as sitting, standing and walking [5]. On the one hand, other literature mentions the standardizing of the code connected with changing of the street surface materials in order to keep the pedestrian movement safe. On the other hand, the relaxation connected with spontaneous shape and green arrangement of some irregular paths plays a significant role in city life [2]. Besides, users of these public spaces are often emotionally related to the aesthetics of streets, areas, spatial borders, dominants, outstanding landscape elements, special signs, or node points [9].

2. Urban codes of public spaces¹

The presented part of the paper will describe the design theory of public spaces or rather the development of public spaces (cf. Figures 1–14). Public spaces in terms of squares exist only in the European culture, there are no public spaces in the Arabian or Islamic world. Therefore, the development of public spaces is considered as a result of cultural and religious influence.

Figure 1. Rome, Italy. San Peter's Square. Sources: [11] / Ilustracja 1. Rzym, Włochy. Plac Św. Piotra. Źródło: [11]
Figure 2. Example of an Islamic city. Source [12] / Ilustracja 2. Przykład miasta islamskiego. Źródło: [12]

The question of this chapter is – why some public spaces are more successful than others? They function very well, with an intensive urban city-life, and therefore, the question should be asked why the other places do not function.

It is essential to discuss urban rules for squares. Are there any rules concerning the architectural design and the urban design considering public spaces?

¹ Holger Kuehnel

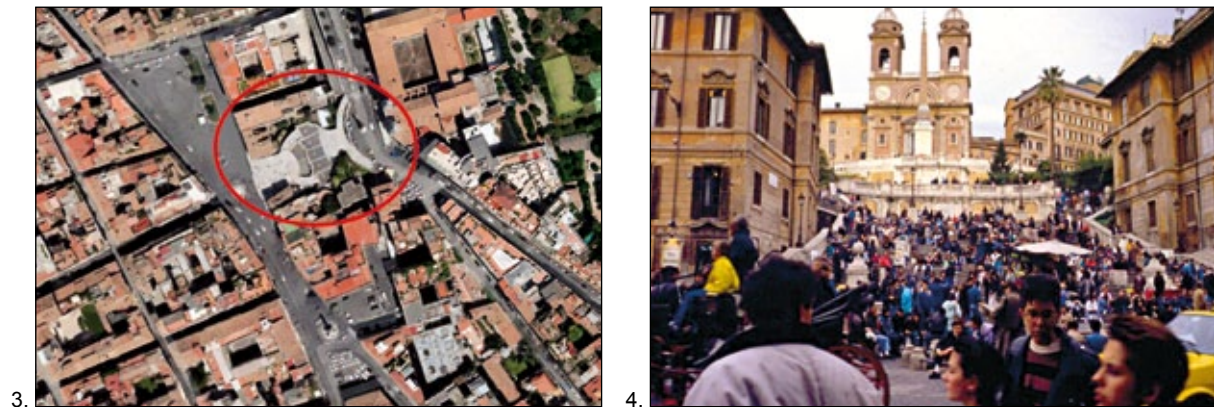

Figure 3. Aerial photo of Rome, Italy. "Spanish Stairs" marked in red circle. Sources: [13]
 Ilustracja 3. Zdjęcie lotnicze Rzymu: „Schody Hiszpańskie” zaznaczone na czerwono. Źródło: [13]
 Figure 4. "Spanish Stairs" in Rome. Marked in the left photo. Source: [18]
 Ilustracja 4. „Schody Hiszpańskie” w Rzymie zaznaczone na zdjęciu po lewej stronie. Źródło: [18]

Yes, there are rules, which will be presented below. In the next phase it will be important to go back to the historical roots and to report on the historical development.

At the beginning it is significant to look at the first foundations of towns, the Greek antique settlements designed by a famous planner called Hippodamus (from Milet). The antique settlements were based on clear rules, there was a strict concept how to design a town.

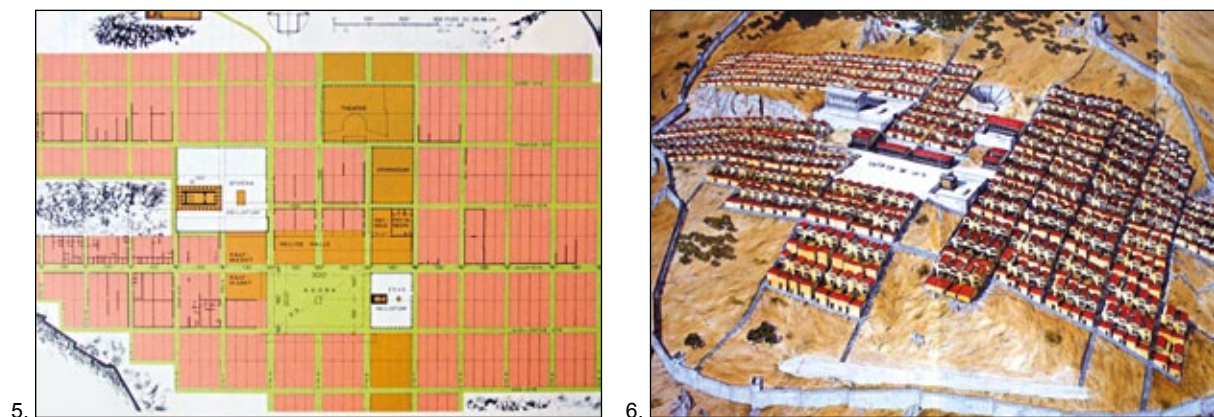

Figure 5. Priene – an ancient Greek holy city. Urban pattern. Source: [14]
 Ilustracja 5. Priene – antyczne święte miasto greckie. Wzór urbanistyczny. Źródło: [14]
 Figure 6. Priene. Model of the city. Source: [14] / Ilustracja 6. Priene. Model miasta. Źródło: [14]

The town should not have more than 15 – 20 thousand inhabitants. When the population kept growing, they founded a new town on a new site. The urban concept (town planning) of such an antique settlement was based on a clear matrix of mathematics, universal and mythological harmony (golden cut). The whole town had to match the principles of this harmonic structure. The proportion of the sites according to the matrix is for example: 1 by 2, 2 by 3, 3 by 5. That is exactly related to the harmony of music, and can, therefore, be considered a fundamental design structure (frozen music / Goethe). The examples of such settlements were Milet, Priene (cf. Figures 5–6), Piräus, which are well known in history.

The next historical phase is the famous period of the Renaissance, which was a kind of revival of the antique period. Some of the most interesting places that still exist today, were built during the 15th and 16th centuries. The meaningful examples are: Vicenza (cf. Figure 8), Rome, Venice (cf. Figures 10–11), the whole world of the Mediterranean culture. As an export product this is to be found also in England, France, the Netherlands, Poland and Germany.

The urban design of the period gives a picture of a social society – the size of the towns was small enough, so that the inhabitants, similar as it was in Greek settlements, knew each other. They knew about their professions and their family affairs. Public spaces in these communities became the best room, show-room for common affairs. The public space for common life was like a living room for the family life. These rooms are the centre of all common activities, such as gatherings, religious processions but also for communicating in restaurants or in the places directly.

Considering this, these places also have a clear urban code, specified in five rules:

Rule No.1. The styling of the square is like a room, surrounded by walls. Visitors can enter the square as they enter a room through a door, and they cannot look around the next corner. There are no axes running across the square from one end to the other. Once on the square, users are given a closed perspective; exits, such as streets, are not visible, this is supposed to keep up people's curiosity, where to turn next.

Rule No.2. Since the public space is a show room for the community, the centre was kept clear. There is no statue, no monuments or other elements in the middle, except there could be a spring of water. Water, as an element of life, represents life.

Rule No.3. The ground was styled as a carpet, stretching from one end to the other. The neutral surface would give a way for a flexible use of the square.

Rule No.4. Monuments, churches, statues or other famous buildings were integrated into the walls along the square with no outstanding position. They were part of the sides. Monuments were part of common life, they were not yet meant to represent individual power.

Rule No.5. The next rule is more complicated, because it is connected with the proportion of squares: If a monument is placed on the smaller side of a square, it is called the "square of length". If a monument is placed on the longer side, it is called the "square of width". The height of the buildings is related to the proportion of the square.

Figures 7 and 9: Public space in Verona, Italy. Figure 8. Square in Vicenza, Italy. Source: [18]
 Ilustracje 7 oraz 9: Przestrzeń publiczna w Weronie, Włochy. Ilustracja 8. Skwer w Vicenza, Włochy. Źródło: [18]

Last but not least, the example of one of the most important places in Europe, or maybe even in the world, St. Mark's Square (Piazza San Marco) is to be recognized (cf. Figures 10–11), [8]. These two squares (St. Mark's and the Piazzetta) were originally built in 1250, went through different stages of development, and were finished to the shape we know today in the middle of the 18th century. The design concept of both places is like a trapeze, standing in a right angle to each other. Exactly at the area where the two trapezes meet, the Campanile was built. It is very important that the tower is on this side of the square, because both places are perceptively closed, the monument of the smaller square is Palazzo Ducale, and the monument of St. Mark is St. Mark's Dome – both buildings were the most important buildings for the community, representing religious power and power on earth.

In these places the observer has the impression of the optimal room for the community. The room is closed, there are a lot of streets, like doors entering this place, but it is not possible to see through, and that makes visitors curious.

After this period of classic revival, in the middle of the 19th century, the cities and communities expanded at a large scale. Towns grew and along with it the idea of public spaces being the optimal

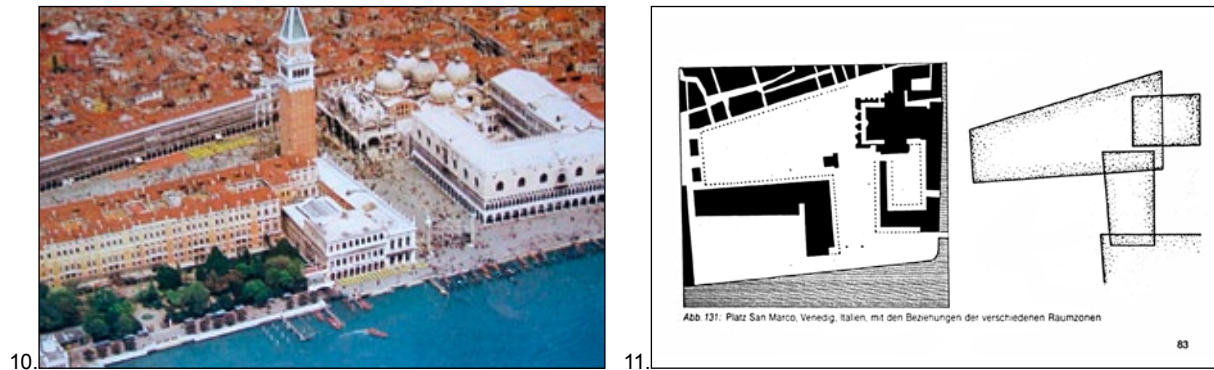

Figure 10. St. Mark's Square in Venice, Italy. Source: [15] / Ilustracja 10. Plac Św. Marka w Wenecji, Włochy. Źródło: [15]

Figure 11. Plan of the square. Source: [15] / Ilustracja 11. Plan placu. Źródło: [15]

room for communities. The social result of the growth of the population led to, as far as the users of squares are concerned, the mutation of the city to a stage of presenting the vanities of their inhabitants. People in the public space no longer knew each other, they became anonymous strangers. It was no longer fitting to ask about the profession of someone, or to bargain over the prices of product on the market. The way people were dressed became more and more important. Fashion started to discover the personality. Individual life substituted the common life of earlier times. Public spaces became a theatre; on the stage the sovereigns would perform their power and present their victories. Now, in the spatial sense, there were streets crossing, the places giving a view out of the square, the impression of a room was destroyed. Squares were divided in the middle. Monuments, symbolizing the power of the monarch, would be situated right in the middle (examples in Paris and Berlin, cf. Figures 12–13). Squares became an area of decoration (adornments) rather than a space for common life.

Figure 12. Paris, France: Vendome Square. Source: [18]

Ilustracja 12. Paryż, Francja: Plac Vendome. Źródło: [18]

Figure 13. Ernst Reuter Platz – square in Berlin-Charlottenburg, Germany. Source: [16]

Ilustracja 13. Ernst Reuter Platz – plac w Berlinie, dzielnica Charlotteburg, Niemcy. Źródło: [16]

Moreover, the concept of modern urbanism installed at the sequence of the CIAM congresses from 1927 to 1933 destroyed public space completely. Public space is no longer a part of the urban structure of modern city. The separation of functions has resulted in the development of sleeping cities (cf. Figure 14). For instance, the Hansaviertel in Berlin represents the architecture from the famous architects from the 1950s (such as O. Niemeyer and others), but the appropriate urban structure is missing. The building stands as a solitaire in a park, the buildings no longer line the streets; there is no idea of common life, and nothing about public space in this well-known architecture concept from the exhibition of 1957 in Berlin.

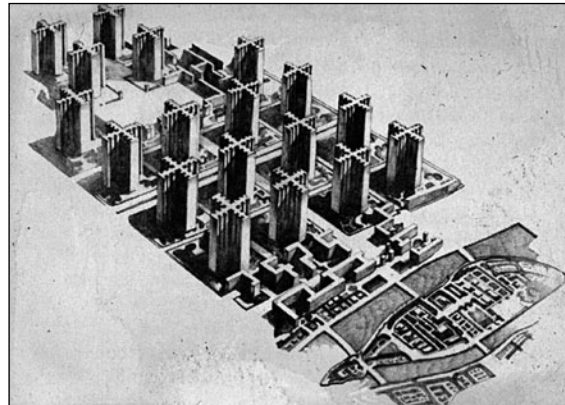

Figure 14. Le Corbusier. Plan of the Voisin neighbourhood unit. Source: [17]
 Ilustracja 14. Le Corbusier. Plan jednostki sąsiedzkiej Voisin. Źródło: [17]

Furthermore, the project area of Marzahn was built as a sleeping satellite city for the inhabitants of the demolished old quarters around the centre of Berlin [4]. They were built in an industrial way. The urban design based on an open block-system with heights of 10 – 14 levels. Now there are efforts to compensate the lack of public spaces by rebuilding the accepted means of infrastructure.

3. Rural codes for public spaces²

Discussing the problem of public spaces the following question maybe also interesting. What does this aspect look like in rural areas? The examples from villages are not equal with the examples from cities. Nevertheless, the most “active” in villages in the Opole region in south-western Poland is the process of creation of public spaces, which is shaped by its future users [10]. In recent years these projects have been prepared by Wrocław University of Environmental and Life Sciences (WUELS), Poland, and the University of Applied Sciences in Nysa

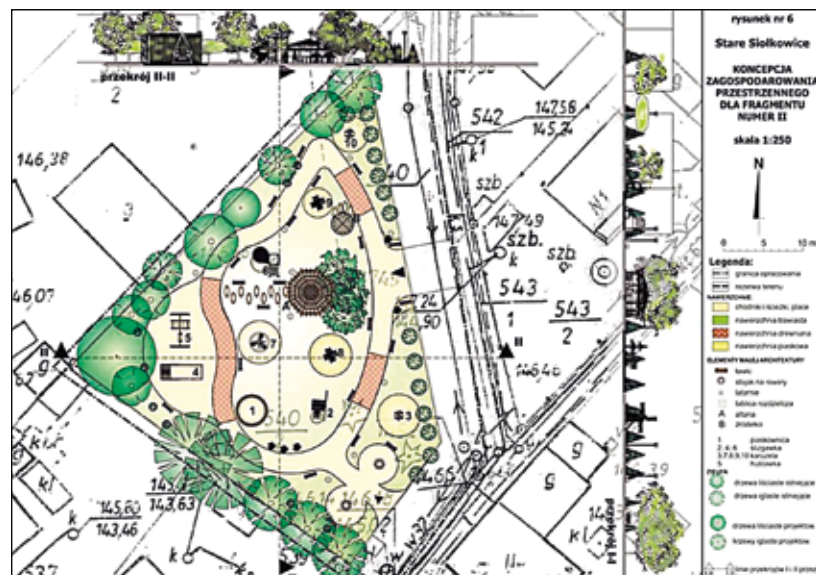

Figure 15. The project of the new public space in the village of Stare Siołkowice in the Opole region, Poland from 2011. Source: [20]
 Ilustracja 15. Projekt nowej przestrzeni publicznej w Starych Siołkowicach, województwo opolskie, z roku 2011. Źródło: [20]

(UAS in Nysa), Poland (cf. Figure 15), in collaboration with the Marshalls' Office of Opole, Poland. The researched cases of these new public spaces in Stare Siołkowice village illustrate the possibility of reading the spatial pattern, on the basis of which the project is made. This pattern may be referred to the above mentioned principles of urban public space creation. Though, it shall be reserved that these are not theoretical rules on the basis of which new public spaces in villages are prepared, but they are rather codes, which can be read on the basis of the already realized new public spaces or their drawn projects.

²Anna Marta Włodarczyk.

3.1. Comparison: urban and rural codes

It is possible to juxtapose below the above mentioned urban codes and the observed rural codes in the following way:

Ad. Rule No.1.: In villages the new squares are not surrounded by walls since there are no buildings around the space. By the new public space the built-up areas are placed along one, two or three sides maximally. Sometimes they exist in the fields by the street, so there might be no close architectural neighbourhood. Therefore, there may be no axes running across the square from one end to the other. In many cases the surrounding is well visible, no spatial surprises may be expected (cf. Figure 16).

Ad. Rule No.2.: The new public space seems to be in many cases the show room for inhabitants. They can meet there their neighbours, family and friends. Private gardens are often too small for such meetings. During matches, sport games, concerts, as well as on daily occasions people integrate and have the possibility to show up in the local community. Because of these functions, different land-use elements may be arranged in the public space (cf. Figure 17).

Ad. Rule No.3.: The ground is made of different materials depending on its function. In some cases it is grass (for example for football matches) or it is styled like a carpet (in the case of surfaces for concerts). These surfaces are often combined with each other, so it is not perceived as one kind of material on a square. The use of the surface is rather not flexible – it is rather planned, because it is the answer to the specific inhabitants' needs (cf. Figures 18–20).

Figure 16. An example of a new public space in the village of Stare Siołkowice, the Opole region, south-western Poland: several single houses surround the already realized new public space, which is centred around the lake. There are no “walls” in this “room”, just partially built-up and partially natural environment. Author of the project: WUELS. Source: [19]

Ilustracja 16. Przykład nowej przestrzeni publicznej w Starych Siołkowicach, w województwie opolskim, południowo-zachodnia Polska: kilka pojedynczych domów otacza wykonany projekt nowej przestrzeni publicznej, przylegającej do jeziora. W tym „pokoju” nie ma „ścian”, lecz środowisko częściowo zabudowane a częściowo naturalne. Autorzy projektu: Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu (UP we Wrocławiu). Źródło: [19]

Figure 17. The area of Popielów in the Opole region in Poland, where several garden sheds in various new public places close to forests have been placed recently. Their purpose is to give shelter and rest during longer walks through villages. Here the users are inhabitants and participants of the International Science Symposium in Nysa, Poland, 2013, who met to get to know each other and discuss rural public spaces. Source: [19]

Ilustracja 17. Gmina Popielów w województwie opolskim, gdzie w ostatnich latach umieszczono kilka altan w różnych nowych przestrzeniach publicznych położonych blisko lasu. Celem ich jest schronienie oraz wypoczynek podczas długiego spaceru przez wioski. Na zdjęciu użytkownicy to mieszkańcy oraz uczestnicy Międzynarodowego Sympozjum Naukowego w Nysie w 2013 roku, którzy spotkali się, by się poznać oraz dyskutować problem wiejskich przestrzeni publicznych. Źródło: [19]

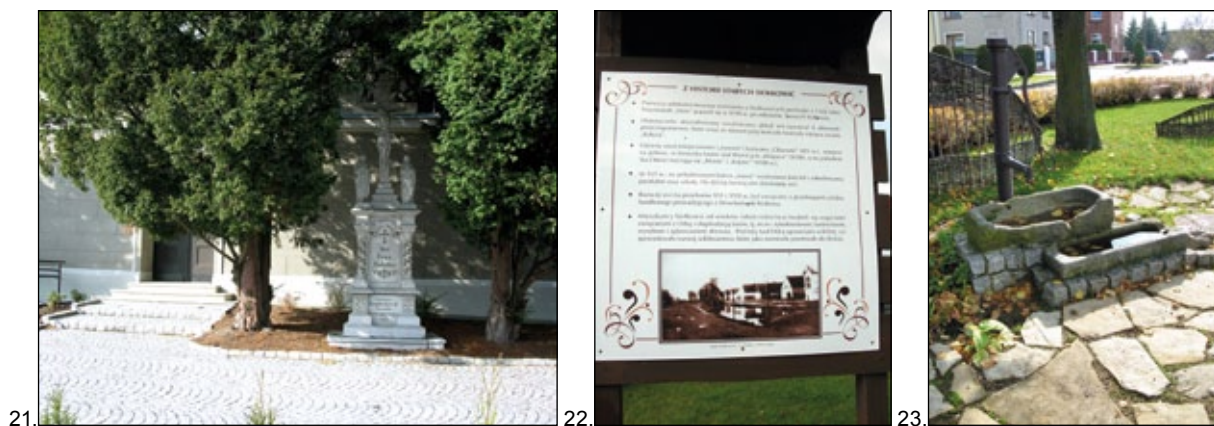

Figures 18–20: The village of Stare Siołkowice in the Opole region in the south-western Poland: (Figure 18) The combination of grass as well as pedestrian stone and sand-like surface in the realized new public space. (Figure 19) The pedestrian path made of gravel and wood next to grass surface. (Figure 20) Wooden pedestrian bridge against the background of gravel and stone surface. Author of the project: WUELS. Source: [19]

Ilustracje 18–20: Stare Siołkowice w województwie opolskim: (Ilustracja 18) połączenie trawy oraz nawierzchni pieszej z kamienia i piaskowej w przykładzie już zrealizowanej nowej przestrzeni publicznej. (Ilustracja 19) Ścieżka piesza wykonana ze żwiru oraz drewna obok nawierzchni trawiastej. (Ilustracja 20) Drewniany most pieszy na tle nawierzchni ze żwiru i kamienia. Autorzy projektu: UP we Wrocławiu. Źródło: [19]

Ad. Rule No.4.:

In the rural new public spaces there are no monuments. The churches and statues are placed in central parts of villages and they play an integral role in the common life in villages. New squares contain the practical elements of land-use needed for new functions. It is not adequate to mention famous buildings integrated into the walls along squares, since no intensive urban structure exists here. Nevertheless, information posters and saint crosses are often standing by new squares (cf. Figures 21–23).

Figures 21–23: The village of Stare Siołkowice in the Opole region in the south-west of Poland: (Figure 21) The saint cross by the church placed next to the new public space. (Figure 22) The poster with the information about the village standing in the new public space. (Figure 23) The historical water pump used in the past in the village exposed in the new square as a sign of tradition in modern times. Source: [19]

Ilustracje 21–23: Stare Siołkowice w województwie opolskim: (ilustracja 21) święty krzyż przy kościele umiejscowiony obok nowej przestrzeni publicznej, (ilustracja 22) tablica z informacją na temat wsi, stojąca na nowym skwerze. (Ilustracja 23) Historyczna pompa wodna wykorzystywana w przeszłości we wiosce, wyeksponowana na nowym placu jako znak tradycji we współczesnych czasach. Źródło: [19]

Ad. Rule No.5.: As far as proportions of new public spaces are concerned:

The “square of length” may be the same as in town, describing the new public space with a special element of the land-use placed on the shorter side of a square. A “square of width” is the new public space, which possesses this special element on the longer side of a square. Though, we cannot discuss the height of buildings (which is related to the proportion of the square) since new public spaces in rural

areas are former wastelands of given dimensions located within a given rural structure, the only rule in this case concerns local conditions and the participative process (cf. Figure 24).

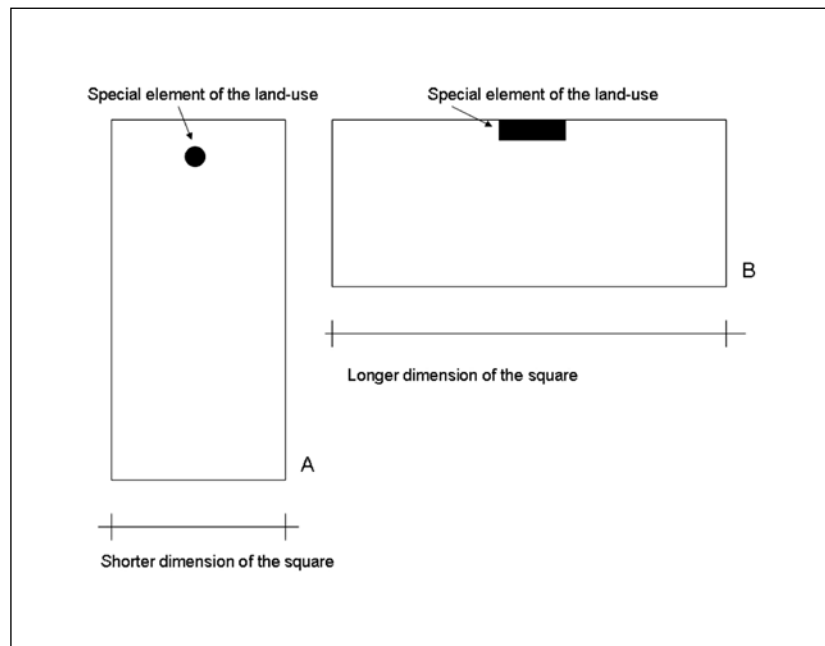

Figure 24. Illustration explaining the rule No.5: "A": The "square of length", and "B": The "square of width". Source: [19]
 Ilustracja 24. Ilustracja wyjaśniająca zasadę nr 5: „A” – „skwer długi” oraz „B” – „skwer szeroki”. Źródło: [19]

There exist two additional rules:

Rule No.6.: New public spaces in rural areas are created as a result of inhabitants' needs. These squares exist on a public ground, which was a wasteland before. Therefore, it is difficult to state that there are theoretical rules upon which the process of creation of such spaces is based.

Rule No.7.: The participative process is significant for the design, realization, and maintenance of new public spaces in villages.

4. Conclusions

The paper presented the rules for public spaces in cities and villages in present times. Similarities and some differences of these two kinds of human settlements were mentioned above. Summing up, it is necessary to discuss the basic contradictory feature. Namely, as far as the urban environment is concerned, the anonymity of public squares and markets may be observed. A contrary situation appears in villages, where inhabitants know each other. People come to rural public spaces to integrate, to meet neighbours, family, friends, to spend free time together, maintain social contacts, which means also safety of these sites, because users control each other. They even prefer to be together on a public square than in their private gardens, which are too small to invite everyone and to take part in various activities. Therefore, the use of these squares in form of sport fields, pedestrian paths, band-shells, playgrounds, open-air gyms, fire places, game areas and others, for all groups of people – children, youths, adults and elderly, demonstrates the strong community sense, which is reflected in the design of new public spaces. The creation of such new public spaces on wastelands of public ownership in rural areas may be a chance to prevent the emigration from villages. The help to design common sports, recreation, and integration areas may be the observed spatial rules which should be adapted to each specific local conditions.

References

1. Christiaanse, Kees (2003): *Die Stadt als Loft* (City as a loft), in: Hasenpflug, K., Pfeifer, G. (2003): *Moderne Nomaden – Freizeitwohnen*. Sommerakademie 2002. Zukunftswerkstattwohnbauen, Wüstenrot Stiftung, Ludwigsburg, pp.36–41.
2. Cullen, Gordon (2011): *The Concise Townscape (Obraz Miasta)*, Ośrodek “Brama Grodzka – Teatr NN”, Lublin.
3. Czajka, Willi, et al (1938); Knothe, Herbert (ed.): *Beispiele schlesischer Dorfformen* (Examples of the Silesian rural forms), pp. 12 -17, Verlag Priebatschs Buchhandlung, Breslau.
4. Durth, Werner; Gutschow, Niels (1987): *Architektur und Städtebau der Fünfziger Jahre. Nicht wegwerfen* (Architecture and town planning in 1950s. Do not throw it away). Band 33, Schriftenreihe des Deutschen Nationalkomitees für Denkmalschutz, Bonn.
5. Gehl, Jan (2009): *Life between buildings (Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych)*, Wydawnictwo RAM, Kraków.
6. Ishikawa, Sara, et al (2008): *Alexander, Christopher: A Pattern Language (Język wzorców. Miasta, budynki, konstrukcja)*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
7. Lynch, Kevin (1960): *The Image of the City*, The M.I.T. Press, Cambridge.
8. Sitte, Camillo (2002): *Der Staedtebau nach seinen kuenstlerischen Grundsuetzen* (The town planning according to art rules), Birkhaeuser Verlag, Berlin.
9. Wejchert, Kazimierz (2008): *Elementy kompozycji urbanistycznej* (Elements of the urban composition), Wydawnictwo Arkady, Wrszawa.
10. Włodarczyk, Anna Marta (2014): *Participative Process in Rural Public Space Planning as a Pattern for Living and Learning*; in: Sheffield 2014 Living & Learning. 2nd annual aae conference. AAE 2014 Conference Proceedings, The University of Sheffield, pp.198–204, Sheffield/England.

Sources of photographs:

11. [https://www.google.de/search?q=Rome,+Italy.+San+Peter%E2%80%99s+square&biw=1417&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ei=DWMYVImuNIK-PMjwgdgD&ved=0CAkQ_AUoAg&bih=711\(30/04/2014\)](https://www.google.de/search?q=Rome,+Italy.+San+Peter%E2%80%99s+square&biw=1417&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ei=DWMYVImuNIK-PMjwgdgD&ved=0CAkQ_AUoAg&bih=711(30/04/2014))
12. www.azer.com (30/04/2014)
13. [https://www.google.de/search?q=Aerial+photo+of+Rome,+Italy.&biw=1417&bih=711&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ei=I2IYVO_iEMOfO_SKgeAD&ved=0CAYQ_AUoAQ\(30/04/2014\)](https://www.google.de/search?q=Aerial+photo+of+Rome,+Italy.&biw=1417&bih=711&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ei=I2IYVO_iEMOfO_SKgeAD&ved=0CAYQ_AUoAQ(30/04/2014))
14. [https://www.google.de/search?q=Priene+%E2%80%93+an+ancient+Greek+holy+city.&biw=1417&bih=711&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ei=zmMYVJDYO8fGOYTVgfgD&ved=0CAYQ_AUoAQ\(30/04/2014\)](https://www.google.de/search?q=Priene+%E2%80%93+an+ancient+Greek+holy+city.&biw=1417&bih=711&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ei=zmMYVJDYO8fGOYTVgfgD&ved=0CAYQ_AUoAQ(30/04/2014))
15. [https://www.google.de/search?q=San+Marco+Square+in+Venice,+Italy&client=firefox-a&hs=fL0&rls=org.mozilla:pl:official&channel=sb&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ei=ploXVOXgEIKfygPypIDgDQ&ved=0CAkQ_AUoAg&biw=1050&bih=728\(30/04/2014\)](https://www.google.de/search?q=San+Marco+Square+in+Venice,+Italy&client=firefox-a&hs=fL0&rls=org.mozilla:pl:official&channel=sb&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ei=ploXVOXgEIKfygPypIDgDQ&ved=0CAkQ_AUoAg&biw=1050&bih=728(30/04/2014))
16. [https://www.google.pl/search?q=ernst+reuter+platz+berlin&client=firefox-a&hs=0J0&rls=org.mozilla:pl:official&channel=sb&source=Inms&tbm=isch&sa\(30/04/2014\)](https://www.google.pl/search?q=ernst+reuter+platz+berlin&client=firefox-a&hs=0J0&rls=org.mozilla:pl:official&channel=sb&source=Inms&tbm=isch&sa(30/04/2014))
17. [https://www.google.de/search?q=Le+Corbusier.+Plan+of+the+Voisin+neighbourhood+unit.&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ei=o2UYVKzcD8bPOY6lgRA&ved=0CC0QsAQ&biw=1417&bih=711\(30/04/2014\)](https://www.google.de/search?q=Le+Corbusier.+Plan+of+the+Voisin+neighbourhood+unit.&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ei=o2UYVKzcD8bPOY6lgRA&ved=0CC0QsAQ&biw=1417&bih=711(30/04/2014))
18. Photographs: The author (H. Kuehnel)
19. Photographs and the drawing: The author (A. M. Włodarczyk), photographs in 2013.
20. Institute of Architecture and Urban Planning, UAS in Nysa, Poland.

The sacred zone in the landscape of a Silesian village

Grażyna Lasek, dr inż. arch.

*Architecture Institute/State Univeristy of Applied Sciences in Nysa
grazyna.lasek@gmail.com*

Abstract

The sacred zone, as a form of public area, can be characterized as unique. Based on the localization context, it is often directly bound with sacral architecture. Its unique characteristic is combined with the form, function, sign and Christian symbolism specification reflected in it. The quality and the forming mode are determined by local community actions. Moreover, the sacred zone is often a place that integrates people, therefore its purposes can be diverse (religious, cultural or a place of eternal rest). Despite being a public, social and group place, it can also be characterized as partially personal.

Keywords: sacrum zone, sacral architecture, village landscape, space perception

Streszczenie

Przestrzeń sacrum, będąca jedną z rodzajów przestrzeni publicznej, posiada znamiona wyjątkowości. Na płaszczyźnie kontekstu miejsca lokalizacji, często ściśle związana jest z architekturą sakralną. Ich szczególny charakter wiąże się ze specyfiką formy, funkcji, znaku oraz symboliki chrześcijańskiej które się w nich odzwierciedlają. Sposób kształtowania oraz jakość są także efektem działania społeczności lokalnych. Wielokrotnie są miejscem integrującym mieszkańców. Mogą być wykorzystywane do różnych celów, np. religijnych, kulturowych, wiecznego spoczynku. Chociaż są przestrzenią publiczną, społeczną, grupową, zawierają w sobie pierwiastki prywatności.

Słowa kluczowe: przestrzeń sacrum, architektura sakralna, krajobraz wiejski, percepcja przestrzeni

1. Introduction

No matter how many times we admire village landscape or recall its beauty, we can notice a specific type of heritage of humanity. Its unique character shaped during the centuries is a combination of complex cultural, political, economical and social processes. In this variety we can distinguish landscapes transformed by men strictly to settle, to farm in order to provide a certain level of existence as well as elements of unchanged natural environment. Cultural, natural, landscape and spatial order values are formed by buildings (architecture and engineering), elements of landscape architecture, squares, access roads, lawns, paths, fields, meadows, pastures, surface water, sculpture, forests and plants between fields. In this panorama we can see scattered villages or agglomerations. Their shape and character determines spatial pattern of the village, for example, street based, oval or concentric. As a contrast to low-rise buildings we can observe dominants, including churches with high towers and bell towers.

Churches and elements of landscape architecture connected with religion as well as other sacral components are inseparable elements of the landscape. The Catechism of the Catholic Church unequivocally states that:

“In our conditions, the Church needs places in which its community could gather. These are our visible temples, holy places reflecting the Sacred City of Jerusalem to which we all pilgrim”. [1]

In addition, sacral spaces created and planned in the vicinity of churches play an important role in people's everyday actions. They are influenced by its content and inner stimuli incorporated in architectural structure specifications. Because of the public character of these spaces, they can be used in many ways limited not only to obvious cult purposes. Function and usage development of these spaces might be combined with mutual benefits – religious and secular. During realization of these aims, urban context is of great importance.

In this article, the following research method was employed:

- Sacral zone definition.
- Definition of the most important qualification creating architecture and sacral zone.
- Characteristic of the chosen examples of sacral zone in the landscape of a Silesian village.

2. What is the sacred zone?

When we use the expression “sacred zone” and “sacrum zone” we connect two significant aspects of our reality.

The term zone has multiple meanings. This concept exists in the real world, in the mental and social aspects, in virtual reality as well as in IT industry. In the real world, a zone can be put into three-dimensional boundaries. One can also point at indeterminate zone, for example, the sky. The mental aspect of the zone is connected with our personal perception, imagination and experience. The social aspect applies to society, humanity, common good, experience, culture etc.

Stefan Papp, in his paper about different zones states that *“A zone is always created and exists in time, it's a zone for something created between certain elements: places, objects, continents, planets, events, thoughts. A zone between people is of special character: one can connect or divide.”* [4]

A zone has its expression, characteristic and meaning created by its content, form and function. We can discuss it, perceive it, admire and form it. We are partly or totally responsible for it.

The sacrum zone and the sacral zone are also defined by the term “sacrum”. It derives from the Latin word *sacer* and it has two meanings: what is sacred and what is cursed. The sacred zone is excluded from secular zones – the profane. It is a temple, site near the temple, a cemetery, a holy hill, a sanctuary etc.

In this article, the scope of deliberations was narrowed to the sacred zone strictly connected with Christianity and the Catholic Church.

3. The specification of architectural and the sacred zone qualification – some chosen aspects

In the landscape, the sacred zone and architecture is of special importance. A. Szymiski highlights that *“the importance of a church (as a temple) in the resident area is determined mostly by the level of respect to the sacred zone, the need to form and emphasize that zone in comparison to surroundings (in opposition, neutrally or integrally), its place (role) in the hierarchy of recognized and commonly approved social values. No matter if the sacred zone is in opposition to or integrated with the profane, it is always considered as a zone of special importance.”* Basing on that, the elementary factor determining its identification is an “inner dynamic” of this zone – an active influence on one's mentality. *Zone activity is always of an active kind.* This sort of activity results from complexity of human mentality, the basic motivation of a human being, the consciousness of the fact that the zone being identified is sacred”. [5]

Analogical process takes place in village environment.

According to Vitruvian triad, the significant components of every architectural structure are form, function and construction. In the case of sacral architecture, reflected content is also of great importance. Its particular expression is transferred metaphorically by means of Christian signs and symbolism included in this spatial pattern. Those factors also contribute to the special meaning of the zone surroundings, natural environmental and manmade elements, which are the context of sacral buildings localization or functioning connected with the sacred zone. They are of great influence during contemplation, penetration and participation. [3]

4. Examples of the sacred zone in the landscape of a Silesian village

4.1. The sacred zone in the landscape of the village of Złotogłowice

Złotogłowice village is located in Opole province, Nysa district, in the northern part of Nysa municipality. The village is surrounded with meadows and fields and glories in centuries-old history. It is mentioned in 1300 as Jacobi Villa – the village of Jacob. It is supposed that the name of the village was derived from the name of its founder. The village expanded in the 18th century. After the Silesian Wars, Frederick II realized German colonization. [8]

The functional-spatial pattern of Złotogłowice is that of a street kind. Precious witnesses to history, important places, objects and monuments such as:

- Gothic parish church under the invocation of Saint Catherine, virgin and martyr from the 15th to 16th c. and from the beginning of the 20th c.
- Baroque entry gate integrated with the wall that surrounds the church
- Parish cemetery from the middle of the 19th c.
- Chapels and crosses
- Farmstead no. 6 and 7 from the middle of the 19th c.

The sacral complex is located in the centre of Złotogłowice. Two zones can be distinguished. The first is the church located along the street with its site and a lot (residential, economical religious, contemplative and recreational purposes) mostly covered with plants. The second zone is determined by the cemetery boundaries. It is located behind the line of the buildings but neighbouring with the above mentioned multifunctional area (Figure 1).

The spatial pattern of the sacral complex is particularly interesting.

The body of the church (masonry) with a tower adhering to the aisle is a dominant in the landscape. It stands out firmly in comparison to lower buildings.

The Baroque entry gate functions as both an entry and an exit. It is shaped as a triumphal arch with three entries (Figure 1). On top we can see the figure of the Resurrected Christ integrated with a triangular niche and the cross. It is an announcement of different accents as well as the essence of the whole sacral complex, including macro surroundings (Figure 2; Figure 3). A monumental stone cross with a wooden missionary cross located on the church lot and near the gate, the building and the main pedestrian route complement their emphatic character. They are signs, Christian symbols and the evidence of the purpose and the meaning of human life (Figure 4; Figure 5).

Those values and truths are stressed even stronger in the way the cemetery was shaped. In the middle of the lot we can see a partially plastered wall made of bricks with an entry gate located centrally. It separates one part of the discussed lot. The functional and spatial composition was based on interconnecting two paths and stone crosses – one for every part (Figure 6).

Near the main gate there is an information board with a well that shows symbolic meaning of water described as: *“uniformity of potential, fons et origo, preceding all form and creation. Immersing in water means to return to the form from before shaping in its double sense (death and decay) as well as revival and recirculation, since immersion multiplies life potential”* [2 p. 457] (Figure 7). After entering the lot we walk on sett and along a lane planted with young trees until we reach a stone modern cross. Behind the cross, the lane is grassy with mature trees next to it (Figure 8). The symbolism of the cross reminds us that *“...there’s a link between two worlds (our and divine)..., and because of the characteristic connection*

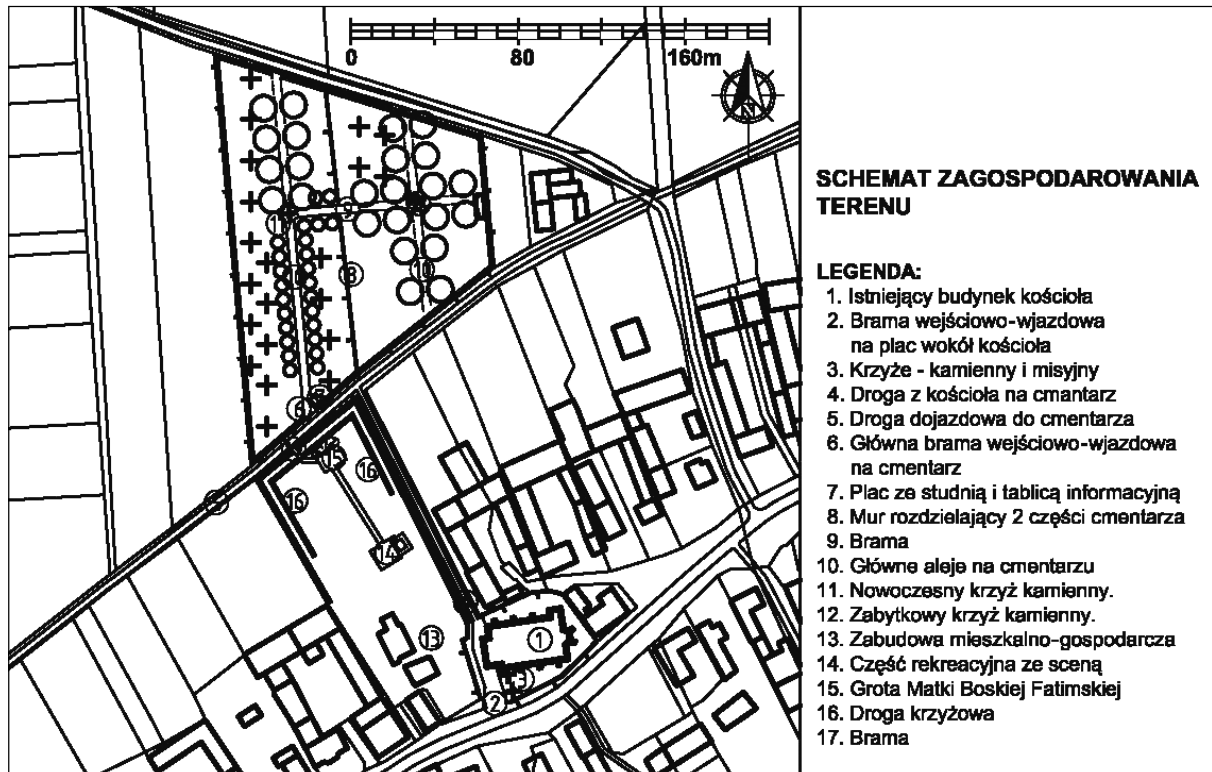

Figure 1. Diagram of land development of sacral zone in Złotogłowice. Drawing by G. Lasek
 Ilustracja 1. Schemat zagospodarowania terenu kompleksu sakralnego w Złotogłowicach. Rys. G. Lasek

Figure 2. The church under the invocation of Saint Catherine, virgin and martyr, in Złotogłowice. Photo by G. Lasek
 Ilustracja 2. Widok kościoła pw. św. Katarzyny dziewicy i męczennicy w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

Figure 3. The view of an entry gate to the courtyard of the church under the invocation of Saint Catherine, virgin and martyr, in Złotogłowice. Photo by G. Lasek

Ilustracja 3. Widok bramy wejściowej i wjazdowej prowadzącej na dziedziniec kościoła pw. św. Katarzyny dziewicy i męczennicy w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

of the vertical line with the horizontal (symbol of our world) it's a union of two contrasts in which the divine element is one with our world [2, p. 208]

Pedestrian routes are also arranged in a cross pattern. The longest arm leads to the main gate. The perpendicular arm leads to the pavement made of sett and further to the macro surrounding separated by the wall made of bricks (Figure 9). In this part of the cemetery, the main point of the described functional and spatial composition is the monumental stone cross. It is located in the crossing of the grassy lanes with mature trees, shaped in a cross pattern (Figure 10). The final effect shows us two stone crosses, the sett shaped in two crosses and two crosses made by tree line growing next to the pedestrian routes.

4.

5.

Figure 4. The view of the monumental cross located next to the gate leading to the area of the church under the invocation of Saint Catherine, virgin and martyr, in Zlotoglowice. Photo by G. Lasek
 Ilustracja 4. Widok zabytkowego krzyża zlokalizowanego obok bramy prowadzącej na teren kościoła pw. św. Katarzyny dziewicy i męczennicy w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

Figure 5. The view of the mission cross located next to the church under the invocation of Saint Catherine, virgin and martyr, in Zlotoglowice. Photo by G. Lasek
 Ilustracja 5. Widok krzyża misyjnego zlokalizowanego obok kościoła pw. św. Katarzyny dziewicy i męczennicy w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

6.

7.

Figure 6. Cemetery in Zlotoglowice. One of the main lanes visible completely. The second lane with trees arrangement located behind the wall that separates lot. Photo by G. Lasek
 Ilustracja 6. Widok cmentarza w Złotogłowicach. Jedna z głównych alej widoczna w całości. Druga aleja, zlokalizowana za murem rozdzielającym działkę, zaakcentowana jest układem drzew. Fot. G. Lasek

Figure 7. The view of an entry gate leading to the cemetery in Zlotoglowice. Photo by G. Lasek
 Ilustracja 7. Widok bramy wejściowej i wjazdowej prowadzącej na teren cmentarza w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

8.

9.

Figure 8. The view of one of the main paths of the cemetery in Zlotoglowice. Photo by G. Lasek
 Ilustracja 8. Widok jednej z głównych alej cmentarza w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

Figure 9. The view of the path between two crosses – principal points of cemetery in Zlotoglowice arrangement. Photo by G. Lasek
 Ilustracja 9. Widok alei łączącej dwa krzyże – punkty kulminacyjne kompozycji cmentarza w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

Figure 10. The view of monumental cross in the cemetery in Złotogłowice. Photo by G. Lasek
 Ilustracja 10. Widok zabytkowego krzyża na cmentarzu w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

The whole view is completed by gravestones, some of which are very old (Figure 1). The unique climate formed by the specification of terrain purpose, symbolism, functional and spatial composition and flora bears some similarities to parks. In this matter, they enrich the quality Złotogłowice landscape. Also, they are beneficial for contemplation, recollections and walks.

Unfortunately, like in the case of the church site arrangement, benches and lighting, which could highlight the important functional zones and landscape composition, were not taken into consideration. It also has to be mentioned that there is no car park. An access road (for both cars and pedestrians) is soil-surfaced. However, the cemetery itself makes great impression with well-groomed gravestones, order and cleanness.

The sacral complex includes a lot (residential, economical, religious, contemplative and recreational purposes) mostly covered with plants. The residential and economical part of the lot can be entered from the main street. The inner part of the lot is available from the soil-surfaced ground separating it from the cemetery (Figure 1; Figure 11). In the centre, there is a highlighted scene and a square with pavement made of sett (Figure 12). The most significant part of the cultural and contemplative area is Our Lady of Fatima's cave. It is integrated with a small, man-made hill covered with low and decorative plants. On the top, we can see a stone column with a cross. On a small square in front of the cave, there is a prie-dieu and a couple of benches (Figure 13). On both sides of the cave and along the wall made of bricks we can see the Stations of the Cross. It can be entered from the U-shaped entry (Figure 14).

The division (within the lot borders) of the three above mentioned functional and spatial areas enabled to use it in many ways. Two of them are used in intended ways in residential and economical area as well as cultural and contemplative area. Due to the diversification of the usage purposes, Catholic ceremonies and secular celebrations take place mostly in recreational area. Those are pardons, harvest festivals, festive events, processions, musical processions and artistic performances. The described recreational area located in the vicinity of the monumental church can be called cultural. It becomes a place for the

Figure 11. The view of religious, contemplative, and recreational area in Złotogłowice. Photo by G. Lasek
 Ilustracja 11. Widok terenu o funkcji kultowo-kontemplacyjnej i rekreacyjnej w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

integration of the local society. This integration takes many forms but is always connected with and influenced by sacrum.

In the Złotogłowice area, there are also crosses and by-the-road chapels (Figure 15; Figure 16).

Figure 12. The scene and square located in the recreational area of the sacral complex in Złotogłowice. Photo by G. Lasek
 Ilustracja 12. Scena i plac zlokalizowane w części rekreacyjnej kompleksu sakralnego w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

13.

14.

Figure 13. The Our Lady of Fatima cave located in the religious and contemplative area of the sacral complex in Złotogłowice. Photo by G. Lasek

Ilustracja 13. Grota Matki Bożej Fatimskiej zlokalizowana w części kultowo-kontemplacyjnej kompleksu sakralnego w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

Figure 14. The view of one Station of the Way of the Cross located in the religious and contemplative area of the sacral complex in Złotogłowice. Photo by G. Lasek

Ilustracja 14. Widok jednej ze stacji drogi krzyżowej zlokalizowanej w części kultowo-kontemplacyjnej kompleksu sakralnego w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

15.

16.

Figure 15. The view of a cross located by the road in Złotogłowice. Photo by G. Lasek
 Ilustracja 15. Widok jednego z krzyży przydrożnych w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

Figure 16. The view of a chapel located by the road in Złotogłowice. Photo by G. Lasek
 Ilustracja 16. Widok jednej z kaplic przydrożnych w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

4.2. The sacred zone in the landscape of Sidzina village

The village of Sidzina is located in Opole province, Nysa district, in the eastern part of Skoroszyce municipality. Urban arrangement was based on a central pattern. The centre of the village is established by the national road no.46 (North to South).

The most important cultural, natural and landscape elements are:

- The Parish Church under the invocation of St. Peter and St. Paul; 14th, 17th, 18th c.
- The church under the invocation of the Invention of the Holy Cross and Our Lady of Czestochowa; 19th c.
- The Manor house complex (a tower, an out-building, a park); 16th to 19th c.

The church under the invocation of the Invention of the Holy Cross and Our Lady of Czestochowa was built in 1873 in the same place, in which a chapel from the 17th century had been located. It was in the middle of nowhere – the nearest buildings are 1.5 km away.

In addition, people often tell stories about the origins of the church. According to the most popular one, some peasant found a stone cross [7]. The second one is about Regina, a daughter of Alfred Hylla. Hylla was a wealthy farmer from Skoroszyce. His daughter fell in love with Richard, a seasonal worker from Olesno. Since the father could not agree with his daughter's choice, he eventually ordered to kill Richard. Unfortunately, his daughter found out about the murder, and she committed suicide. The desperate and grieving father decided to found a church [6].

The access road (for both cars and pedestrians) starts from the road connecting Nysa with Niemodlin and Opole, and we can see a linden lane lining it. There are tall and middle-tall plants around the building (Figure 17). In front of the main entrance there is a square with a well and benches for the people. The lane, the yard and the square are soil-surfaced (Figure 18). The spatial pattern of the architecture accented by a tower, white outer walls, specification of the place itself with meadows and fields around it makes it visible from the distance of several kilometers. The church is a clear and strong form in the landscape. Additionally, in the evening and at night the church is illuminated. The whole construction is visually and aesthetically very attractive. The conditions of sacral architecture's content, form and function contribute to the fact, that not only the church itself affects the perception of Christian signs and symbolism. Because of the localization, the context, surrounding trees, crops or even colors can be found symbolic. Unfortunately, there are some disadvantages – no

Figure 17. The church under the invocation of the Invention of the Holy Cross and Our Lady of Czestochowa in Sidzina with the view of a linden lane. Photo by G. Lasek

Ilustracja 17. Widok kościoła pw. Znalezienia Krzyża Świętego i M.B. Częstochowskiej w Sidzinie i alei drzew lipowych. Fot. G. Lasek

Figure 18. The church of Holy Cross and God's Mothers Czestochowskiej in Sidzina. Photo by G. Lasek

Ilustracja 18. Widok kościoła pw. Znalezienia Krzyża Świętego i M.B. Częstochowskiej w Sidzinie. Fot. G. Lasek

hard-surfaced road, no car park or even waste bins. Behind the church there is an unattractive, unhygienic, wooden privy.

Because of the fact that the church and the sacral zone are located far from the buildings, it influences its usage – mostly cult usage. The main examples of using a sacral zone in this way are Holy Masses and Pardon Ceremonies. The complex is often visited by tourists and pilgrims and it can be called as the most important area in Sidzina.

5. Summary

- Sacral objects and zones are inseparable elements of the village landscape. Among these elements, churches have become traditional dominants. They function as a symbol, as the Church sign – a community on a scale of macro- and micro-surrounding in open landscapes. They are particularly meaningful in closed surroundings and compact building complexes.
- As presented, on the basis of Złotogłowice and Sidzina, sacral zone characteristics show its diversity. In both examples, the sacral zone is located around or near churches. They are defining and characterizing it by architectural and spatial content, completing and determining its function, form and construction. The main differences concern the quality and the way in which the sacral zone is used, for instance for representative purposes, processions, communication, cult, contemplation and recreation.
- Sacral architecture and zones co-form the cultural landscape of village areas. Located in the central area (Złotogłowice) or outside it (Sidzina), they incorporate elements of arts, history, tradition, monumentality and beauty, determining their identity. They can even remind and be connected with local legends (Sidzina).
- In some sorts of sacral zones, people are strongly connected by common goals. This issue can be clearly seen on a cemetery. People take care of private gravestones also build a kind of a bigger picture.
- In many societies, sacral zones are places where people meet, discuss, exchange experiences or even compete whose gravestone looks the best.

6. Conclusions

- According to sacrum concept defining sacral zone, we can recognize that it is a zone excluded from the profane. An analysis of the sacral zone in Złotogłowice shows, that it is beneficial to define an area in direct vicinity of the sacral zone to be used by local society. As a consequence, possible use of that area is greatly increased.
- Diverse quality, functional and spatial program and utilized solutions depend greatly on the urban context. Localizing the area within or in the middle of existing buildings is beneficial for developing extended and diversified functional program. It can be used not only for religious purposes, but also for social, cultural, integration and secular purposes. Naturally, its basic purpose should always be a priority.
- The sacral zone quality is diverse. It's influenced by localization, religious aspects, world-view and a person's approach to function and material goods. Local community commitment is what matters the most.
- Because of sacral objects and zones' cultural heritage, they should be protected. Their potential should also be used in order to develop and promote village areas, as well as shape and integrate local communities.

References

1. *Katechizm Kościoła Katolickiego* (Catechism of the Catholic Church). Pallottinum, Poznań 1994, p. 293, p. 1198.
2. Cirlot J. E., *Słownik symboli* (*The Symbols Dictionary*). Znak, Kraków 2000. p. 208, p. 457.
3. Lasek G., *Współczesne tendencje w architekturze sakralnej z uwzględnieniem czynników proekologicznych* (*Modern tendencies in the sacral architecture including proecological factors*). Praca doktorska, promotor prof. dr hab. inż. arch. Adam Lisik, prof. zw. Pol. Śl., Wydział Architektury Politechniki Śląskiej (PhD thesis, thesis advisor professor Adam Lisik, Architecture Department of the Silesian Technical University). Maszynopis, Gliwice 2005.
4. Papp S., *Przestrzeń* (*A zone*). UNIVERSITAS, Kraków 2002, p. 43.
5. Szyski A. M., *Kanon formy architektonicznej w kościele katolickim. Tradycja i współczesność architektury sakrum* (*Architecture form canon in the Catholic Church. The sacral architecture tradition and modernity*). Prace naukowe Politechniki Szczecińskiej nr 496, Instytut Architektury i Planowania Przestrzennego nr 36., Wyd (Scientific works in Szczecin University of Technology no. 46, Architecture and Land Planning Institute no. 36), Wyd. Uczelniane Politechniki Szczecińskiej (Szczecin University of Technology Publishing House), Szczecin 2000, s. 405.
6. <http://www.trzosopolski.wordpress.com/2010/03/23/opolska-legenda-z-sidziny.html> (Opole legend from Sidzina), (1/12/2013).
7. <http://www.kolodomu.blogspot.com/2013/09/sidzina-koscio-w-polu.html> (1/12/2013) (Sidzina – the church in fields).
8. <http://www.pl.wikipedia.org/wiki/Złotogłowie.html> (1/12/2013).

Przestrzeń sacrum w krajobrazie na przykładach wsi śląskiej

Grażyna Lasek, dr inż. arch.

*Instytut Architektury, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nysie
grazyna.lasek@gmail.com*

Streszczenie

Przestrzeń sacrum, będąca jedną z rodzajów przestrzeni publicznej, posiada znamiona wyjątkowości. Na płaszczyźnie kontekstu miejsca lokalizacji, często ściśle związana jest z architekturą sakralną. Ich szczególny charakter wiąże się ze specyfiką formy, funkcji, znaku oraz symboliki chrześcijańskiej, które się w nich odzwierciedlają. Sposób kształtowania oraz jakość są także efektem działania społeczności lokalnych. Wielokrotnie są miejscem integrującym mieszkańców. Mogą być wykorzystywane do różnych celów, np. religijnych, kulturowych, wiecznego spoczynku. Chociaż są przestrzeniami publiczną, społeczną, grupową, zawierają w sobie pierwiastki prywatności.

Słowa kluczowe: przestrzeń sacrum, architektura sakralna, krajobraz wiejski, percepcja przestrzeni

Abstract

The sacred zone, as a form of public area, can be characterized as unique. Based on the localization context, it is often directly bound with sacral architecture. Its unique characteristic is combined with the form, function, sign and Christian symbolism specification reflected in it. The quality and forming method are determined by local community actions. Moreover, the sacred zone is often a place that integrates people, therefore its purposes can be diverse (religious, cultural or a place of eternal rest). Despite being public, social and group space, it can also be characterized as partially personal.

Keywords: sacrum zone, sacral architecture, village landscape, space perception

1. Wprowadzenie

Ilekoć podziwiamy pejzaż obszarów wiejskich, mamy go w swoich wspomnieniach, myślach lub w wyobraźni, możemy dostrzec specyficzny typ istniejących zasobów dziedzictwa ludzkości. Ich wyjątkowy charakter, ukształtowany w ciągu wieków, jest wypadkową złożonych procesów kulturowych, politycznych, gospodarczych i społecznych. W rozległej panoramie wyróżniamy krajobraz przekształcony przez człowieka w celach osadniczych, krajobraz produkcji rolnej, której celem jest zapewnienie określonego poziomu egzystencji, a także elementy środowiska naturalnego. Walory kulturowe, przyrodnicze, krajobrazowe oraz ładu przestrzennego, współtworzą m.in. obiekty kubaturowe – architektoniczne i inżynierskie, elementy małej architektury, place, drogi dojazdowe, dojścia, zieleńce, aleje, układ pól uprawnych, łąk i pastwisk, wód powierzchniowych, rzeźba terenu, zieleń leśna i śródpolna. W pa-

noramie widoczne są układy zabudowy rozproszonej lub rozwiązanej w postaci skupisk zwartych. Ich kształt i charakter odzwierciedla układ przestrzenny wsi, np. ulicowy, owalny, koncentryczny. Z niską linią zabudowy kontrastują dominanty, w tym kościoły z wieżami i dzwonicami.

Budynki kościelne, elementy małej architektury związane z kultem, oraz różnego typu przestrzenie sakralne są nieodłączną częścią krajobrazu. „Katechizm Kościoła Katolickiego” jednoznacznie stwierdza, że: „W warunkach życia na ziemi Kościół potrzebuje miejsc, w których mogłyby gromadzić się wspólnota wiernych. Są nimi nasze widzialne świątynie, święte miejsca, będące obrazami Miasta Świętego, niebieskiego Jeruzalem, do którego pielgrzymujemy” [1].

Dla funkcjonowania ludności ważną rolę odgrywają także przestrzenie sakralne, tworzone i rozplanowywane m.in. w sąsiedztwie budynków kościelnych. Znajdują się one pod wpływem oddziaływania wartościujących je treści i bodźców wewnętrznych, wpisanych w specyfikę struktury architektonicznej. Posiadając charakter przestrzeni ogólnodostępnych, mogą być wykorzystywane przez społeczności do różnych celów, nie tylko do tych związanych z kultem. Rozbudowa programu funkcjonalno-użytkowego może wiązać się z osiągnięciem obopólnych korzyści – religijnych i świeckich. W realizacji ważną rolę będzie odgrywał kontekst urbanistyczny.

W artykule przyjęto następującą metodę badawczą:

- Określenie przestrzeni sacrum.
- Zdefiniowanie najważniejszych uwarunkowań współtworzących architekturę i przestrzeń sakralną.
- Charakterystyka wybranych przykładów realizacji przestrzeni sacrum w krajobrazie wsi śląskiej.

2. Czym jest przestrzeń sacrum?

Gdy mówimy o „przestrzeni sacrum” lub „przestrzeni sakralnej”, łączymy ze sobą dwa, bardzo istotne aspekty naszej rzeczywistości.

Przestrzeń jest pojęciem wieloznacznym. Spotykamy się z nią w świecie fizycznym, w subiektywnym wymiarze psychicznym, społecznym, w świecie wirtualnym i informatycznym. W świecie fizycznym, przestrzeń pojmowaną w sensie trójwymiarowej rozciągłości, obejmują jakieś granice, np. podwórza. Można także wskazać na przestrzeń bliżej nieokreśloną, np. nieba. Wymiar psychiczny przestrzeni wiąże się ze sferą naszego osobistego przeżywania, wyobraźni, doświadczenia. Wymiar społeczny – dotyczy społeczeństwa, wspólnego dobra ludzkości, doświadczenia, kultury itd.

Stefan Papp w pracy poświęconej przestrzeni, wskazuje, że „Przestrzeń jest zawsze przez coś tworzona i istnieje w czasie, jest przestrzenią czegoś i powstaje między czymś: miejscami, obiektami, kontynentami, planetami, zdarzeniami, myślami. Przestrzeń między ludźmi ma szczególny charakter: może łączyć albo dzielić” [4].

Przestrzeń posiada swój wyraz, charakter, znaczenie, wymowę, tworzone przez treść, formę i funkcję. Możemy o niej mówić, postrzegać, zachwycać się, kształtować. Jesteśmy za nią odpowiedzialni lub współodpowiedzialni.

Przestrzeń sacrum, przestrzeń sakralną, definiuje także pojęcie sacrum. Pochodzi od łacińskiego słowa *sacer*. Oznacza zarówno to, co święte, jak i to co przeklęte. Przestrzeń sakralna jest wyłączona z przestrzeni świeckiej – z przestrzeni profanum. Przestrzenią sakralną jest m.in. świątynia, plac wokół kościoła, cmentarz, święte wzgórze, sanktuarium.

W artykule obszar rozważań zawężono do przestrzeni sacrum związanej z chrześcijaństwem i Kościołem katolickim.

3. Specyfika uwarunkowań architektury i przestrzeni sacrum – wybrane aspekty

W krajobrazie architektura i przestrzeń sakralna zajmuje miejsce szczególne. A. Szyski podkreśla, że „O znaczeniu kościoła (świątyni) w przestrzeni miejskiej decyduje przede wszystkim stopień uwraź-

liwienia na przestrzeń «sakrum», potrzeba artykulacji tej przestrzeni w stosunku do przestrzeni otoczenia (opozycyjne wobec niej, neutralne lub integrujące) i jej miejsce (rola) w hierarchii uznawanych i aprobowanych powszechnie wartości społecznych. Niezależnie wszakże od tego, czy przestrzeń «sakrum» stoi w opozycji do «profanum» czy też jest z nią zintegrowana, jest przestrzenią odczytywaną zawsze jako przestrzeń szczególnego rodzaju. Podstawową przesłanką warunkującą jej identyfikację jest więc „wewnętrzna dynamika” tej przestrzeni – aktywne oddziaływanie na psychikę człowieka. Aktywność tej przestrzeni jest zawsze aktywnością dynamiczną. Ten rodzaj aktywności wynika bowiem z samej głębi psychiki ludzkiej, z postawy motywacyjnej człowieka, z samego faktu uświadomienia sobie, że przestrzeń, którą identyfikuje jest przestrzenią «świętą». [5]

Analogicznie będzie w przypadku środowisk wiejskich.

Zgodnie z triadą Witruwiusza istotnymi składowymi każdej architektury jest forma, funkcja i konstrukcja. W przypadku architektury sakralnej ważna jest także treść, która się w niej odzwierciedla. Właściwy dla niej wyraz zostaje przekazany w sposób metaforyczny. Umożliwia to znak oraz symbolika chrześcijańska zawarta w strukturze przestrzennej. Zarazem, przyczyniają się do tego, że szczególnego znaczenia nabierają tereny i współtworzące go elementy środowiska naturalnego i zbudowanego, stanowiące kontekst lokalizacji obiektów sakralnych, lub funkcjonalnie związane są ze strefą sacrum. Oddziałują w trakcie kontemplacji, penetracji oraz partycypacji [3].

4. Przykłady rozwiązań przestrzeni sacrum w krajobrazie wsi śląskiej

4.1. Przestrzeń sacrum w krajobrazie wsi Złotogłowice

Wieś Złotogłowice zlokalizowana jest w województwie opolskim, w powiecie nyskim, w północnej części gminy Nysa. Otaczają ją łąki i pola uprawne. Chłubi się kilkusetletnią historią. Wymieniona jest w 1300 roku jako Jacobi villa – „Wieś Jakubowa”. Przypuszcza się, że nazwa wsi wywodzi się od jej lokatora. Rozwój osady nastąpił w XVIII wieku. Po wojnach śląskich Fryderyk II przeprowadził kolonizację niemiecką (tzw. fryderycjańską) [8].

Układ funkcjonalno-przestrzenny Złotogłowic oparty jest na założeniu ulicówki. Cennymi świadkami historii oraz obiektami i miejscami ważnymi w krajobrazie są zabytki:

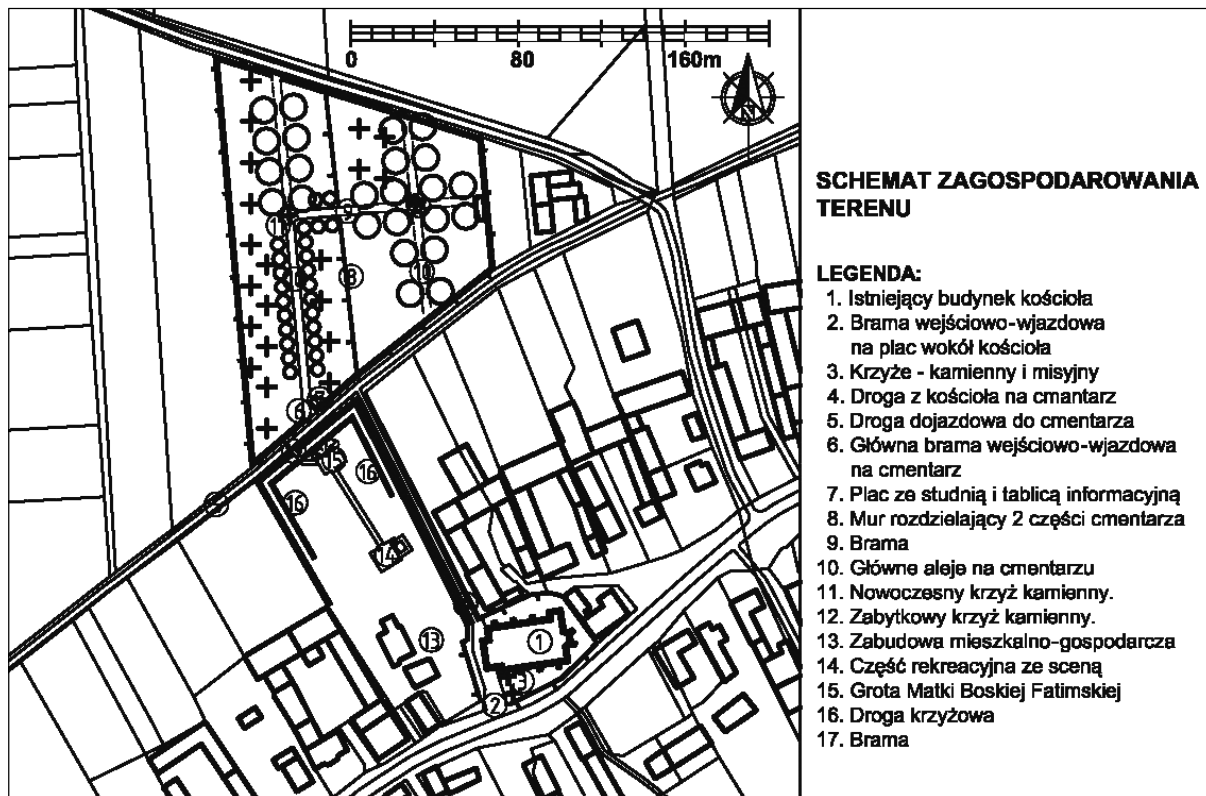
- gotycki kościół parafialny pw. św. Katarzyny dziewicy i męczennicy z XV–XVI i z początków XX wieku;
- barokowa brama wejściowa wkomponowana w mur otaczający kościół;
- cmentarz parafialny z połowy XIX wieku;
- kaplice i krzyże;
- zagroda nr 6 i 7, z połowy XIX wieku.

Kompleks sakralny znajduje się w centrum Złotogłowic. Można w nim wskazać podział na dwie strefy. W skład pierwszej wchodzi zlokalizowany wzdłuż ulicy orientowany kościół wraz z placem przykościelnym, oraz działka, w znacznej części zazieleniona, przeznaczona na funkcje mieszkalno-gospodarcze, kultowo-kontemplacyjne i rekreacyjne. Drugą strefę wyznaczają granice cmentarza, położonego wprawdzie na uboczu, za linią zabudowań i ogrodów przydomowych, ale zarazem sąsiadującego z wyżej wymienionym terenem wielofunkcyjnym (Ilustracja 1).

Interesujący jest sposób zagospodarowania przestrzennego kompleksu sakralnego.

Murowana bryła kościoła zwieńczona wieżą przylegającą do korpusu nawowego stanowi mocny akcent – dominantę w krajobrazie. Wyróżnia się na tle niskiej zabudowy.

Funkcję wprowadzającą na plac przykościelny pełni barokowa brama wejściowa i wjazdowa, rozwiązana w formie trójprzelotowego łuku tryumfalnego (Ilustracja 1). Wieńczy ją postać Chrystusa Zmartwychwstałego, wkomponowana w niszę trójkątnego szczytu, oraz krzyż. Jest ona swoistą zapowiedzią akcentów i sedna kreacji całego kompleksu sakralnego, a także poszczególnych makro-wnętrz (Ilustracja 2; Ilustracja 3). Zbytkowy kamienny krzyż oraz drewniany krzyż misyjny stojące w obrębie działki kościelnej, obok bramy, budynku i głównego ciągu pieszego, dopełniają ich wymowny charakter. Są znakiem, symbolem chrześcijańskim, świadectwem celu i sensu ludzkiego życia (Ilustracja 4; Ilustracja 5).

Ilustracja 1. Schemat zagospodarowania terenu kompleksu sakralnego w Złotogłowicach. Rys. G. Lasek
 Figure 1. Diagram of land development of sacral zone in Złotogłowice. Drawing by G. Lasek

2.

3.

Ilustracja 2. Widok kościoła pw. św. Katarzyny dziewicy i męczennicy w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek
 Figure 2. The church under the invocation of Saint Catherine, virgin and martyr, in Złotogłowice. Photo by G. Lasek

Ilustracja 3. Widok bramy wejściowej i wjazdowej prowadzącej na dziedziniec kościoła pw. św. Katarzyny dziewicy i męczennicy w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek
 Figure 3. The view of an entry gate to the courtyard of the church under the invocation of Saint Catherine, virgin and martyr, in Złotogłowice. Photo by G. Lasek

Jeszcze mocniejszy akcent na te wartości i prawdy został położony w sposobie rozwiązania cmentarza. Przez środek parceli przebiega ceglany, częściowo otynkowany mur z centralnie usytuowaną otwartą bramą wejściową. Zarazem, ogrodza on jedną z części przedmiotowej działki. Kompozycję funkcjonalno-przestrzenną oparto na układzie sprzężonym z dwóch alej i kamiennych krzyży – po jednym w każdej z części (Ilustracja 6).

4.

Ilustracja 4. Widok zabytkowego krzyża zlokalizowanego obok bramy prowadzącej na teren kościoła pw. św. Katarzyny dziewicy i męczennicy w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

Figure 4. The view of the monumental cross located next to the gate leading to the area of the church under the invocation of Saint Catherine, virgin and martyr, in Zlotoglowice. Photo by G. Lasek

5.

Ilustracja 5. Widok krzyża misyjnego zlokalizowanego obok kościoła pw. św. Katarzyny dziewicy i męczennicy w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

Figure 5. The view of the mission cross located next to the church under the invocation of Saint Catherine, virgin and martyr, in Zlotoglowice. Photo by G. Lasek

6.

Ilustracja 6. Widok cmentarza w Złotogłowicach. Jedna z głównych alej widoczna w całości. Druga aleja, zlokalizowana za murem rozdzielającym działkę, zaakcentowana jest układem drzew. Fot. G. Lasek

Figure 6. Cemetery in Zlotoglowice. One of the main lanes visible completely. The second lane with trees arrangement located behind the wall that separates lot. Photo by G. Lasek

7.

Ilustracja 7. Widok bramy wejściowej i wjazdowej prowadzącej na teren cmentarza w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

Figure 7. The view of an entry gate leading to the cemetery in Zlotoglowice. Photo by G. Lasek

Obok głównej bramy wejściowej i wjazdowej zaprojektowano tablicę informacyjną oraz studnię przekazującą symbolikę wody, odczytywaną m.in. jako „...wszechjedność potencjalności, *fons et origo*, poprzedzających wszelką formę bądź stworzenie. Zanurzenie w wody oznacza powrót do stanu sprzed ukształtowania w jego podwójnym sensie śmierci i rozkładu, ale również odrodzenia i ponownego krążenia, gdyż zanurzenie pomnaża potencjał życia” [2, s. 457] (Ilustracja 7). Po przekroczeniu strefy wejściowej znajdujemy się na alei obsadzonej młodymi drzewami, posiadającej posadzkę z kostki betonowej oraz punkt węzłowy w postaci kamiennego, nowoczesnego krzyża. Za nim, aleję, tym razem już o nawierzchni trawiastej, kontynuuje starodrzewie (Ilustracja 8). Symbolika krzyża przypomina, że „... ustanawia prymarną łączność między dwoma światami (ziemskim i niebiańskim)..., ale również – z racji wyrazistego poziomego przecięcia linii pionowej odpowiadającej wzmiankowanym sensom (oś święta, symbol poziomu) – jest zjednoczeniem przeciwieństw, w którym łączą się intymnie zasada duchowa, pionowa, z porządkiem przejawieniowym, ziemskim.” [2, s. 208] W kształt krzyża układają się także główne ciągi piesze. Najdłuższe ramię prowadzi do bramy wejściowo-wjazdowej. Prostopadłe do niego, o nawierzchni z kostki betonowej – do makro–wnętrza ogrodzonego ceglany murem (Ilustracja 9).

8.

9.

Ilustracja 8. Widok jednej z głównych alej cmentarza w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

Figure 8. The view of one of the main paths of the cemetery in Złotogłowice. Photo by G. Lasek

Ilustracja 9. Widok alei łączącej dwa krzyże – punkty kulminacyjne kompozycji cmentarza w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

Figure 9. The view of the path between two crosses – principal points of cemetery in Złotogłowice arrangement. Photo by G. Lasek

Dla tej części cmentarza węzłem kulminującym kompozycję funkcjonalną – przestrzenną jest zabytkowy krzyż kamienny. Posadowiono go na przecięciu alej, również rozplanowanych w kształcie krzyża, posiadających nawierzchnię trawiastą i obsadzonych starodrzewem (Ilustracja 10). W efekcie końcowym, w całym założeniu odczytujemy dwa krzyże kamienne, dwa krzyże, w które układa się kształt posadzki alejek oraz dwa krzyże utworzone przez pojedyncze rzędy drzew rosnących wzdłuż głównych ciągów pieszych. Całość dopełniają nagrobki, spośród których część jest już bardzo stara (Ilustracja 1). Wyjątkowy klimat miejsca ukształtowany przez specyfikę przeznaczenia terenu, symbolikę, kompozycję funkcjonalno-przestrzenną oraz roślinność posiada w sobie pierwiastki, które mogą być kojarzone z założeniami parkowymi. W tym zakresie wzbogacają one jakość krajobrazu Złotogłowic. Są korzystne dla kontemplacji, wspomnień, spacerów. Niestety, podobnie jak w przypadku aranżacji terenu przykościelnego, nie uwzględniono ławek oraz podstawowego oświetlenia, które np. mogłoby podkreślać ważne strefy funkcjonalne i elementy kompozycyjne w krajobrazie. Na uwagę zasługuje także brak parkingu. Dojazd i dojście do głównej bramy cmentarza posiada nawierzchnię gruntową. Do ogólnie bardzo dobrego odbioru cmentarza przyczyniają się zadbane nagrobki, czystość i porządek.

W skład kompleksu sakralnego wchodzi także działka, w znacznej części zazieleniona, przeznaczona na funkcje mieszkalno-gospodarcze, kultowo-kontemplacyjne i rekreacyjne. Część mieszkalno-gospodarcza zlokalizowana jest od strony głównej ulicy, pozostałe – w głębi parceli, dostępne od strony

Ilustracja 10. Widok zabytkowego krzyża na cmentarzu w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

Figure 10. The view of monumental cross in the cemetery in Złotogłowice. Photo by G. Lasek

gruntowej drogi oddzielającej ją od cmentarza (Ilustracja 1; Ilustracja 11). W centrum założenia zrealizowano oświetloną scenę oraz plac o nawierzchni z kostki betonowej (Ilustracja 12). Miejscem kulminującym kompozycję części kultowo-kontemplacyjnej jest grotta Matki Bożej Fatimskiej. Wpisano ją w sztucznie uformowane niewielkie wzniesienie porośnięte niską, ozdobną zielenią. Szczyt wieńczy kamienna kolumna z krzyżem. Na niewielkim placu przed grotą, o nawierzchni żwirowej, umieszczono modlitewnik i ławki (Ilustracja 13). Po obydwu stronach grotty, wzdłuż ogrodzenia utworzonego przez ceglany mur, zaprojektowano drogę krzyżową. Dostępna jest z dojścia w kształcie litery U (Ilustracja 14). Wyod-

Ilustracja 11. Widok terenu o funkcji kultowo-kontemplacyjnej i rekreacyjnej w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek
Figure 11. The view of religious, contemplative, and recreational area in Zlotoglowice. Photo by G. Lasek

Ilustracja 12. Scena i plac zlokalizowane w części rekreacyjnej kompleksu sakralnego w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek
Figure 12. The scene and square located in the recreational area of the sacral complex in Zlotoglowice. Photo by G. Lasek

13.

14.

Ilustracja 13. Grotta Matki Bożej Fatimskiej zlokalizowana w części kultowo-kontemplacyjnej kompleksu sakralnego w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

Figure 13. The Our Lady of Fatima cave located in the religious and contemplative area of the sacral complex in Zlotoglowice. Photo by G. Lasek

Ilustracja 14. Widok jednej ze stacji drogi krzyżowej zlokalizowanej w części kultowo-kontemplacyjnej kompleksu sakralnego w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek

Figure 14. The view of one Station of the Way of the Cross located in the religious and contemplative area of the sacral complex in Zlotoglowice. Photo by G. Lasek

rębienie w granicach działki trzech ww. stref funkcjonalno–przestrzennych umożliwiło szerokie, wielopłaszczyznowe jej wykorzystanie. Zarazem dwie z nich służą przede wszystkim tym celom, dla których zostały zrealizowane. Jest to część mieszkalno-gospodarcza oraz kultowo-kontemplacyjna. Zróżnicowanie programu użytkowego, realizacja uroczystości o charakterze kościelnym lub świeckim, odbywa się przede wszystkim w obrębie strefy rekreacyjnej. Spośród imprez można wymienić odpusty, dożynki, festyny, procesje, korowody i występy. Sąsiadująca z zabytkowym budynkiem kościoła, wydzielona dla rekreacji część działki, staje się na tym podłożu przestrzenią o charakterze kulturotwórczym. W jej obrębie możliwa jest integracja społeczności wiejskiej. Dokonuje się w różnych sytuacjach, ale za każdym razem w kontekście sacrum i pod jego wpływem.

W krajobrazie Złotogłowic występują także krzyże i kaplice przydrożne. (Ilustracja 15; Ilustracja 16)

Ilustracja 15. Widok jednego z krzyży przydrożnych w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek
Figure 15. The view of a cross located by the road in Zlotoglowice. Photo by G. Lasek

Ilustracja 16. Widok jednej z kaplic przydrożnych w Złotogłowicach. Fot. G. Lasek
Figure 16. The view of a chapel located by the road in Zlotoglowice. Photo by G. Lasek

4.2. Przestrzeń sacrum w krajobrazie wsi Sidzina

Wieś Sidzina położona jest w województwie opolskim, w powiecie nyskim, we wschodniej części gminy Skoroszyce. Układ urbanistyczny oparto na założeniu centralnym. Przez środek osady, w kierunku północ–południe, biegnie droga krajowa nr 46, rozdzielając zabudowania.

Do najważniejszych zachowanych wartości kulturowych, przyrodniczych oraz krajobrazowych należą:

- Kościół parafialny pw. św. św. Piotra i Pawła XIV, XVII i XVIII wieku.
- Kościół odpustowy pw. Znalezienia Krzyża Świętego i M.B. Częstochowskiej z XIX wieku.
- Zespół dworski z XVI–XIX wieku (baszta obronna, oficyna, park).

Kościół odpustowy pw. Znalezienia Krzyża Świętego i M.B. Częstochowskiej zbudowano w 1873 r., w miejscu XVII-wiecznej kaplicy. Na lokalizację wybrano „szczere pole”. Najbliższe zabudowania są w odległości 1,5 km.

Z powstaniem świątyni wiążą się legendy. Najczęściej przytacza się historię odnalezienia krzyża przez chłopca [7]. Druga dotyczy Reginy, córki Alfreda Hylli, bogatego gospodarza ze Skoroszyc, zamordowanej wbrew woli ojca w Richardzie, bandosie przybyłym spod Olesna do prac polowych. Miłość skończyła się tragicznie. Po zamordowaniu mężczyzny kobieta popełniła samobójstwo. Zrozpaczony ojciec ufundował kościół [6].

Dojście i dojazd do świątyni, prowadzone od drogi łączącej Nysę z Niemodlinem i Opolem, akcentuje aleja drzew lipowych. Wokół budynku rośnie zieleń, średniowysoka i wysoka (Ilustracja 17). Przed głównym wejściem zrealizowano plac ze studnią oraz ławkami dla wiernych. Aleja, obejście i plac posiadają nawierzchnię gruntową. (Ilustracja 18) Struktura przestrzenna formy architektonicznej zaakcentowana wieżą, przyjęta biała kolorystyka ścian zewnętrznych, a także specyficzne cechy miejsca, otoczenie łąk i pól uprawnych, decydują o tym, że budynek jest bardzo dobrze widoczny z odległości wielu

kilometrów. Stanowi wyraźny akcent i mocną formę w krajobrazie. W godzinach wieczornych i nocnych oddziaływanie spotęgowano oświetleniem światłem sztucznym. Całość jest bardzo atrakcyjna wizualnie i estetycznie. Uwarunkowania treści, formy i funkcji architektury sakralnej przyczyniają się także do tego, że nie tylko kościół oddziałuje na płaszczyźnie chrześcijańskiej symboliki i znaku. Ze względu na kontekst lokalizacji symbolicznego znaczenia nabierają otaczające go drzewa, zboża, kolorystyka itd. Niestety, zwraca uwagę m.in. brak utwardzonej nawierzchni, parkingu, pojemników na odpadki. Za kościołem stoi nieestetyczny, niehigieniczny drewniany wc.

Lokalizacja kościoła wraz z przestrzenią sakralną w znacznej odległości od zabudowań i w szczerym polu, wpływa na zakres wykorzystania przestrzeni sacrum. Związany jest głównie z kultem. Przykładem są msze święte oraz organizowane uroczystości odpustowe. Kompleks chętnie odwiedzają pielgrzymi i turyści. Jest wizytówką Sidziny.

5. Podsumowanie

- Obiekty oraz przestrzeń sacrum są nieodłącznym elementem krajobrazu obszarów wiejskich. Spośród nich kościoły stanowią tradycyjną dominantę. Oddziałują jako symbol, znak Kościoła – społeczności zarówno w skali makrownętrza krajobrazowego w pejzażu otwartym, jak również w skali mikrownętrza. Są znaczące w krajobrazie zamkniętym, w zwartej zabudowie.
- Zaprezentowana na przykładzie Złotogłowic oraz Sidziny charakterystyka przestrzeni sakralnej wskazuje na jej różnorodność. W obydwu przypadkach rozplanowana jest wokół lub w strefie bezpośredniego oddziaływania budynków kościelnych. Definiują i konkretyzują one ją poprzez, wpisaną w strukturę architektoniczno-przestrzenną treść, dopełniającą i ukierunkowującą funkcję, formę i konstrukcję. Podstawowe różnice dotyczą m.in. jakości oraz sposobów wykorzystania przestrzeni sacrum, np. na cele reprezentacyjne, procesyjne, komunikacji, kultu, kontemplacji, rekreacji lub cmentarza.
- Architektura oraz przestrzeń sakralne współtworzą kulturowy krajobraz obszarów wiejskich. Zlokalizowane zarówno w centralnej części zabudowań, tak jak np. w Złotogłowicach, lub poza nimi, w przestrzeni otwartej (kościół w Sidzynie), wprowadzają elementy sztuki, historii, tradycji, monu-

Ilustracja 17. Widok kościoła pw. Znalezienia Krzyża Świętego i M.B. Częstochowskiej w Sidzynie i alei drzew lipowych. Fot. G. Lasek

Figure 17. The church under the invocation of the Invention of the Holy Cross and Our Lady of Czestochowa in Sidzina with the view of a linden lane. Photo by G. Lasek

Ilustracja 18. Widok kościoła pw. Znalezienia Krzyża Świętego i M.B. Częstochowskiej w Sidzynie. Fot. G. Lasek

Figure 18. The church of Holy Cross and God's Mothers Czestochowskiej in Sidzina. Photo by G. Lasek

mentalności, piękna. Mówią o ich tożsamości. Mogą nawet przypominać i być kojarzone z miejscowymi legendami (Sidzina).

- W niektórych rodzajach przestrzeni sakralnych bardzo mocno łączy ludzi pewna wspólnota interesów. Problematyka jest doskonale widoczna na cmentarzach. Ludzie, dbając o prywatne nagrobki, budują także pewien obraz całości.
- W wielu społecznościach przestrzeń sacrum są miejscem spotkań, dyskusji, wymiany myśli, czasami nawet rywalizacji np. o najładniejszy nagrobek i jego wystrój.

6. Wnioski

- Zgodnie z pojęciem sacrum definiującym przestrzeń sakralną, możemy za nią uznać taką, która jest wyłączona ze świeckiej, czyli ze strefy profanum. Analiza sposobu rozwiązania przestrzeni sakralnej w Złotogłowicach wskazuje, że korzystne jest wydzielenie bezpośrednio sąsiadującego z nią pewnego obszaru, dla którego modyfikuje się program użytkowy. Konsekwencją jest rozbudowane spektrum możliwości jej wykorzystania.
- Zróżnicowana jakość, program funkcjonalno-przestrzenny oraz sposób rozwiązania przestrzeni sacrum w znacznym stopniu wynika z kontekstu uwarunkowań urbanistycznych. Lokalizacja kompleksu wewnątrz, lub w centralnej części istniejącego skupiska zabudowy jest korzystna dla opracowania rozbudowanego i zróżnicowanego programu funkcjonalnego. Może służyć realizacji nie tylko celów religijnych. Wykorzystywana jest także pod względem prospołecznym, kulturotwórczym, integracyjnym, świeckim. Oczywiście, w każdym przypadku, na pierwszym miejsce powinno pozostać jej podstawowe przeznaczenie.
- Na jakość przestrzeni sacrum wpływają także względy religijne, światopoglądowe, funkcjonalne i materialne. Ważne jest wewnątrz zaangażowanie społeczności lokalnych.
- Ze względu na wartość obiektów i przestrzeni sakralnych rozpatrywaną w sensie dziedzictwa kulturowego powinny być one chronione. Należy także wykorzystać ich potencjał w celu rozwoju i promocji obszarów wiejskich, kształtowania i integracji społeczności lokalnych.

Bibliografia

1. *Katechizm Kościoła Katolickiego*. Pallottinum, Poznań 1994, s. 293, p. 1198.
2. Cirlot J.E., *Słownik symboli*. Znak, Kraków 2000. s. 208, 457.
3. Lasek G., *Współczesne tendencje w architekturze sakralnej z uwzględnieniem czynników proekologicznych*. Praca doktorska, promotor prof. dr hab. inż. arch. Adam Lisik, prof. zw. Pol. Śl., Wydział Architektury Politechniki Śląskiej. Maszynopis, Gliwice 2005.
4. Papp S., *Przestrzeń*. UNIVERSITAS, Kraków 2002, s. 43.
5. Szymki A.M., *Kanon formy architektonicznej w Kościele katolickim. Tradycja i współczesność architektury sakrum*. Prace naukowe Politechniki Szczecińskiej nr 496, Instytut Architektury i Planowania Przestrzennego nr 36., Wyd. Uczelniane Politechniki Szczecińskiej., Szczecin 2000, s. 405.
6. <http://www.trzosopolski.wordpress.com/2010/03/23/opolska-legendy-z-sidziny.html> (1/12/2013).
7. <http://www.kolodomu.blogspot.com/2013/09/sidzina-koscio-w-polu.html> (1/12/2013).
8. <http://www.pl.wikipedia.org/wiki/Zlotoglowice.html> (1/12/2013).

Kształtowanie przestrzeni publicznych we wsiach na terenie Ślęzańskiego Parku Krajobrazowego

Barbara Mastalska-Cetera, dr inż., Piotr Krajewski, dr inż., Jerzy Oleszek, dr inż.

Katedra Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

barbara.mastalska-cetera@up.wroc.pl, piotr.krajewski@up.wroc.pl, jerzy.oleszek@up.wroc.pl

Streszczenie

Na kształtowanie wiejskich przestrzeni publicznych w granicach Ślęzańskiego Parku Krajobrazowego zasadniczy wpływ mają 3 rodzaje aktów prawa miejscowego: miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, rozporządzenie w sprawie parku krajobrazowego oraz plan ochrony parku krajobrazowego. Plan ochrony powinien zawierać m.in. ustalenia do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w tym również uwarunkowania oraz ograniczenia w zakresie tworzenia i kształtowania terenów publicznych. Wyrazem potrzeb lokalnej społeczności w zakresie planowania miejsc publicznych bądź poprawy ich estetyki są natomiast plany odnowy miejscowości, powstające w oparciu o konsultacje wśród lokalnych społeczności, a także lokalną strategię działania przygotowaną przez Lokalną Grupę Działania „Ślężanie”.

Niniejszy artykuł przedstawia miejsca publiczne w wybranych miejscowościach na terenie Ślęzańskiego Parku Krajobrazowego. Jest także próbą opracowania wytycznych do planu ochrony parku krajobrazowego w zakresie potrzeby zarówno tworzenia nowych, jak i poprawy estetyki istniejących przestrzeni publicznych.

Słowa kluczowe: przestrzeń publiczna, aktywizacja społeczna, park krajobrazowy, plan ochrony, strategia

1. Wprowadzenie

Obecnie obszary wiejskie podlegają intensywnym przemianom społecznym i gospodarczym, co skutkuje bardzo często nieodwracalnymi zmianami charakteru pojedynczych miejscowości. Jak podaje Kuriata dawna wieś charakteryzowała się stanem równowagi między przyrodą a działalnością prowadzoną przez człowieka [5]. Cechą dawnej wsi były jej centra, tereny wspólne, początkowo wolne, stopniowo zabudowywane. Wokół centrum skupiały się najważniejsze obiekty nadające nierzadko charakter miejscowości [5]. W części centralnej często znajdował się kościół, sklep, dom ludowy ze świetlicą, czasami szkoła lub budynek straży pożarnej. Zmiany przestrzenne zachodzące na wsiach mogą obejmować całe ich układy przestrzenne, ale również mogą dotyczyć poszczególnych jej elementów [5]. Obecne przemiany związane są najczęściej z odejściem od podstawowej, rolniczej funkcji obszarów wiejskich w stronę ich wielofunkcyjności. Szczególnego znaczenia ze względu na skalę przemian przybiera ten proces na terenach wiejskich graniczących z miastami. Na wsiach osadzają się nowi mieszkańcy, którzy bardzo często nie dążą do integracji ze społecznością lokalną. Często nie identyfikują się z miejscem zamieszkania, przez co nie są skłonni do dbania o sprawy lokalne. Wieś podlega zatem bardzo intensywnym przemianom zarówno w sferze społecznej, jak i przestrzennej. Zachodzące

zmiany to przede wszystkim chaotyczne rozprzestrzenianie się zabudowy, brak utrzymania indywidualności zabudowy, wprowadzanie nowych form architektonicznych, najczęściej niezgodnych z lokalnymi formami. Zdarza się, że następuje utrata części wspólnych dla mieszkańców. Obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokajania potrzeb mieszkańców, służący poprawie jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne stanowi wg ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym tzw. przestrzeń publiczną (Dz.U. 2003, nr 80, poz. 717). Formami przestrzeni publicznej mogą być całkowicie sztucznie utworzone przestrzenie, ale również za przestrzeń publiczną uznaje się różne formy krajobrazu przyrodniczego. W przypadku osiedli wiejskich są to przestrzenie należące do określonej społeczności, bardzo często miejsca do spotkań, tworzące możliwości rozwijania lokalnej, społecznej aktywności. Zachodzące zmiany społeczne wpływają na funkcjonowanie wiejskich przestrzeni publicznych. Jak podaje Górka, wśród czynników kształtujących przestrzeń publiczną na wsi należy wskazać również nowe style życia. Bardzo często wraz z pojawianiem się przybyszów z miasta pojawiają się nowe formy gospodarowania i odpowiadające im nowe formy zachowań społecznych [2]. Wiejskie przestrzenie publiczne powinny dobrze funkcjonować, biorąc pod uwagę rozwój społeczno-gospodarczy regionu, powinny dawać poczucie dobrych miejsc do życia [3]. Na terenach o szczególnych walorach przyrodniczych zmiany funkcji dominującej w stronę funkcji turystycznej często skutkują zapotrzebowaniem na tworzenie lub odtwarzanie przestrzeni, które mogłyby być wykorzystywane w rozwijaniu aktywności rekreacyjnej. Miejsca te powinny być atrakcyjnymi i zachęcającymi do ich odwiedzania dla osób przyjeżdżających. Odpowiednio „przygotowane” wsie mogłyby stać się celem turystów i miejscem dogodnym do rozwijania rekreacji [4].

Założeniem niniejszego artykułu jest przedstawienie mechanizmu kształtowania przestrzeni publicznych wsi znajdujących się w granicach Ślężańskiego Parku Krajobrazowego. Przedmiotem zainteresowania są 3 miejscowości z gminy Sobótka o zróżnicowanych funkcjach: Księginice Małe, Przemilów oraz Sulistrowiczki. Podstawę opracowania stanowi analiza zapisów dokumentów planistycznych i strategicznych kształtujących politykę przestrzenną na wybranym obszarze. W trakcie przygotowywania artykułu zostały wykorzystane również wyniki inwentaryzacji terenowych przeprowadzonych przez studentów kierunku gospodarka przestrzenna Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, w ramach zajęć z przedmiotu: gospodarka przestrzenna na terenach leśnych i chronionych.

2. Ślężański Park Krajobrazowy

Ślężański Park Krajobrazowy jest jednym z 12 parków znajdujących się na terenie województwa dolnośląskiego. Został utworzony w 1988 r. w celu zachowania krajobrazu Masywu Ślęży, w tym zachowania lokalnego charakteru i skali zabudowy w historycznie ukształtowanych jednostkach osadniczych oraz niezabudowanych przestrzeni w otwartym krajobrazie leśno-polno-łąkowym oraz w celu ochrony zróżnicowanych walorów przyrodniczych oraz geologicznych i geomorfologicznych. Położony jest w granicach trzech powiatów: wrocławskiego (miasto i gmina Sobótka, gmina Jordanów Śląski), dzierzoniowskiego (gmina Dzierżonów, gmina Łagiewniki) oraz świdnickiego (gmina Marcinowice, gmina Świdnica). Park składa się z 3 głównych części – największego kompleksu obejmującego Masyw Ślęży wraz ze Wzgórzami Oleszeńskimi, kompleksu obejmującego Jańską Górę oraz kompleksu obejmującego Wzgórze Kiełczyńskie. Łącznie wszystkie części zajmują powierzchnię 8190 ha. Połączone są ze sobą otuliną – obszarem ochronnym wokół chronionego przyrodniczo terenu, zabezpieczającym go przed zagrożeniami zewnętrznymi wynikającymi z działalności człowieka – o powierzchni 7450 ha. W granicach Parku lub bezpośrednio przy niej położonych jest 17 wsi oraz miasto Sobótka. Ponad 50% powierzchni Parku i większość miejscowości znajduje się w gminie Sobótka. Sposób gospodarowania przestrzennego na terenie tej gminy regulują akty prawa miejscowego: rozporządzenie ws. Parku, plan ochrony oraz miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

3. Kształtowanie przestrzeni publicznych w dokumentach planistycznych

Polityka przestrzenna gminy Sobótka przedstawiona jest w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Dokument ten, pomimo że nie stanowi aktu prawa miejscowego, na podstawie którego wydawane są decyzje administracyjne, powinien wyznaczać lokalizację obszarów przestrzeni publicznej. Jednak ze względu na skalę opracowania rysunku studium i niewielką powierzchnię obszary te, zwłaszcza na terenach wiejskich, są często włączane do obszarów sąsiadujących. Niewielkie skwery wiejskie, miejsca spotkań mieszkańców czy obszary placów zabaw stanowią zwykle uzupełniające przeznaczenie obszarów zabudowy mieszkaniowej lub usługowej, w tym również obszarów przy obiektach użyteczności publicznej. Wyjątkiem pozostają większe obszary zawarte w kategorii oznaczanej symbolem ZP – obszary funkcjonalne zieleni, kulturowe. W studium gminy Sobótka definiowane są one jako wyodrębnione obszary zieleni powstałe lub ukształtowane w wyniku działalności ludzkiej, służące celom innym niż gospodarcze, jak tereny ogólnodostępnej zieleni o charakterze rekreacyjnym lub kompozycyjnym, miejsca pozostałości historycznych budowli i ich ekspozycji, cmentarze. Podstawowym przeznaczeniem w tym przypadku są parki, ogrody, skwery, miejsca ekspozycji oraz cmentarze, a jako uzupełniające przeznaczenie terenu wskazane są usługi związane z dominującym przeznaczeniem terenu.

Polityka przestrzenna gminy realizowana jest poprzez miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Zgodnie z art. 15 ust. 2 pkt. 5 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2003, nr 80, poz. 717) powinny one zawierać wymagania wynikające z kształtowania przestrzeni publicznych. Dopiero te dokumenty w analizowanych miejscowościach wskazują obszary publiczne o mniejszej powierzchni, jak skwery i place wiejskie. Niezależnie od pełnionej funkcji wszystkie są sklasyfikowane w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy Sobótka jako obszary zieleni urządzonej o symbolu ZP (tab. 1). Osobną kategorią pozostają obszary wokół budynków użyteczności publicznej, które oznaczane są symbolem U oraz obszary ulic i publicznych parkingów.

Tabela 1. Zestawienie wytycznych dla przestrzeni publicznych z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Oznaczenie	Pełniona funkcja/sposób zagospodarowania	Powierzchnia [ha]	Wytyczne w zakresie kształtowania przestrzeni
KSIĘGINICE MAŁE			
ZP-1	Cmentarz, niezagospodarowany obszar zieleni	0,27	Przeznaczenie – zieleń urządzonej, wprowadzony zakaz zabudowy
ZP-2	Miejsce do grillowania, boisko do siatkówki, plac zabaw	0,25	Przeznaczenie – zieleń urządzonej, dopuszczona zabudowa usługowa o powierzchni zabudowy nie przekraczającej 25% powierzchni terenów i formie jak dla zabudowy mieszkaniowej niskiej intensywności
SULISTROWICZKI			
ZP-1	Park wiejski, własność prywatna udostępniona publicznie	2,6	Przeznaczenie – zieleń urządzonej, zbiorniki wodne, obiekty i urządzenia hydrotechniczne oraz zieleń wysoka podlegają ochronie, dopuszcza się zabudowę usługową w miejscu i o formie odpowiadającej dawnej zabudowie parkowej
ZP-2	Miejsce spotkań mieszkańców, chata grillowa	0,1	Przeznaczenie – zieleń urządzonej, dopuszcza się lokalizację świetlicy wiejskiej o formie chaty grillowej – parterowego budynku o wysokości nie przekraczającej 6 m i powierzchni zabudowy nie większej niż 50 m² oraz urządzenia sportowo-rekreacyjne
ZP-3 – ZP-11	Niezagospodarowany obszar zieleni	-	Przeznaczenie – zieleń urządzonej, brak wytycznych

Tabela 1. (cd.)

Oznaczenie	Pełniona funkcja/sposób zagospodarowania	Powierzchnia [ha]	Wytyczne w zakresie kształtowania przestrzeni
PRZEMILÓW			
ZP-3	Niezagospodarowany obszar zieleni, grunty orne	1,0	Przeznaczenie – zieleń urządzona, na tym terenie dopuszcza się zabudowę usługową o powierzchni zabudowy nie przekraczającej 25%
ZP-4	Niezagospodarowany obszar zieleni	2,3	Przeznaczenie – zieleń urządzona, na tym terenie dopuszcza się tylko ażurową zabudowę parkową typu altana
ZP-5	Niezagospodarowany obszar zieleni	0,1	Przeznaczenie – zieleń urządzona, wprowadzono zakaz zabudowy
ZN	Teren dawnego kamieniołomu, niezagospodarowany, znajdują się tu chronione siedliska paproci serpentynitowych	0,6	Przeznaczenie – zieleń nieurzadzona, podlegająca ochronie, wprowadzono zakaz zabudowy
UK/UT	Niezagospodarowany teren zieleni	0,1	Przeznaczenie – usługi z zakresu kultury, turystyki i rekreacji, dopuszcza się lokalizację świetlicy wiejskiej o formie chaty grillowej – parterowego budynku o wysokości nie przekraczającej 6 m i powierzchni zabudowy nie większej niż 50 m²

Źródło: opracowanie własne autorów na podstawie mpzp gminy Sobótka.

4. Kształtowanie przestrzeni publicznych w zapisach rozporządzenia ws. Parku oraz planu ochrony Ślęzańskiego Parku Krajobrazowego

Spośród innych aktów prawa miejscowego bezpośredni lub pośredni wpływ na kształtowanie przestrzeni publicznych na terenach parków krajobrazowych mają rozporządzenie wojewody (od 2009 r. uchwała sejmiku województwa) ws. parku krajobrazowego oraz plan ochrony również uchwalany przez sejmik województwa. Ich ustanowienie ma szczególne znaczenie na obszarach, które nie posiadają miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a wszelkie uwarunkowania w zakresie sposobów zagospodarowania terenów dostępnych publicznie są określane poprzez decyzje o warunkach zabudowy lub decyzje o lokalizacji inwestycji celu publicznego. W takim wypadku są to jedyne akty prawa miejscowego regulujące sposób gospodarowania przestrzenią na takich obszarach.

Na terenie Parku obowiązuje rozporządzenie Wojewody Dolnośląskiego z dnia 4 kwietnia 2007 r. w sprawie Ślęzańskiego Parku Krajobrazowego [9] wraz z jego późniejszą zmianą z 2008 r. Wprowadza ono szereg zakazów wybranych z katalogu zakazów umieszczonych w ustawie o ochronie przyrody. Nie dotyczą one w bezpośredni sposób obszarów przestrzeni publicznej, jednak niektóre z nich w sposób pośredni mogą znacząco wpływać na sposób zagospodarowania czy ograniczać możliwość lokalizacji niektórych typów przestrzeni publicznych. W tym kontekście największe znaczenie mają:

- zakaz likwidowania zadrzewień śródpolnych, przydrożnych i nadwodnych, jeżeli nie wynikają z potrzeby ochrony przeciwpożarowej lub zapewnienia bezpieczeństwa ruchu drogowego lub wodnego lub budowy, odbudowy, utrzymania, remontów lub naprawy urządzeń wodnych;
- zakaz wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu, z wyjątkiem prac związanych z zabezpieczeniem przeciwpowodziowym lub przeciwoświszkowym lub budową, utrzymaniem, remontem lub naprawą urządzeń wodnych;
- zakaz dokonywania zmian stosunków wodnych, jeżeli zmiany te nie służą ochronie przyrody lub racjonalnej gospodarce rolnej, leśnej lub rybackiej.

Zgodnie z § 17 ust. 6 i 7 rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 12 maja 2005 r. w sprawie sporządzania projektu planu ochrony dla parku narodowego, rezerwatu przyrody i parku krajobrazowego, dokonywania zmian w tym planie oraz ochrony zasobów, tworów i składników przyrody, w planie ochro-

ny parku krajobrazowego, w kontekście kształtowania obszarów publicznych należy zawrzeć szczególne warunki zagospodarowania terenów oraz ograniczenia ich użytkowania, w tym ograniczenia funkcji, parametrów i wskaźników kształtowania zabudowy oraz zagospodarowania terenów, a także lokalizacji infrastruktury turystycznej, edukacyjnej i rekreacyjnej. Należy także określić warunki tworzenia i kształtowania terenów zieleni i zadrzewień oraz określić warunki lokalizacji planowanych inwestycji celu publicznego.

W 2010 roku został opracowany plan ochrony Ślężańskiego Parku Krajobrazowego, obowiązujący od 20.12.2011 r., który został uchwalony uchwałą nr XVI/331/11 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 27 października 2011r. w sprawie ustanowienia planu ochrony dla Ślężańskiego Parku Krajobrazowego [12]. Jest on aktem prawa miejscowego opracowanym na najbliższe 20 lat. Zawiera część tekstową oraz mapę działań ochronnych. Wśród zapisów planu ochrony brakuje bezpośredniego odniesienia do zasad tworzenia i kształtowania przestrzeni publicznych, tym bardziej co do wskazania lokalizacji i proponowanych rozwiązań. Jednak szereg zapisów dotyczących np. ochrony krajobrazów kulturowych, które niewątpliwie są tworzone także przez przestrzenie publiczne, pośrednio wpływa na określenie zasad ich kształtowania. Plan ochrony wymienia, oprócz konieczności rewaloryzacji zdegradowanych obiektów dziedzictwa kulturowego, przede wszystkim uwzględnianie zasad ochrony krajobrazów w planowaniu przestrzennym, w tym:

- zachowanie osi krajobrazowych i powiązań widokowych,
- zapewnienie właściwej ekspozycji zabytkom,
- zachowanie historycznych cech zabudowy regionalnej,
- zachowanie charakterystycznych, historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych,
- zachowanie i odtwarzanie charakterystycznych układów zadrzewień, w tym zwłaszcza alei przydrożnych.

W odniesieniu natomiast do zakresu prac związanych z ochroną krajobrazów kulturowych, które wpływają na kształtowanie obszarów publicznych w planie ochrony zwrócono uwagę na konieczność:

- ochrony i odtwarzania zadrzewień i zakrzaczeń śródpolnych, przydrożnych i nadwodnych oraz ochronę starodrzewu w obrębie parków, wsi i zagród;
- usuwania, przebudowy lub zastąpienia zielenią dysharmonijnych elementów zagospodarowania rażąco naruszających kompozycję krajobrazową, w tym także napowietrznych linii infrastruktury technicznej, o ile takie działania nie stoją w sprzeczności z przepisami odrębnymi;
- uwzględnienia potrzeb ochrony ciągów i punktów widokowych oraz roztaczających się z nich panoram na obszar Parku i z obszaru Parku na tereny przyległe, w tym zwłaszcza ochrony ekspozycji Masywu Ślęży, Raduni, Wzgórz Kiełczyńskich oraz Jańskiej Góry;
- zabezpieczenia przed zniszczeniem lub rewaloryzacji obiektów zabytkowych przy jednoczesnym dopuszczeniu ich adaptacji do nowych funkcji;
- zachowania tradycyjnych elementów kultury materialnej i niematerialnej;
- zainicjowania przez służby Parku opracowania studium architektonicznego dla terenu Parku określającego katalog postulowanych rozwiązań architektonicznych w odniesieniu do podstawowych rodzajów zabudowy oraz wybranych obiektów małej architektury;
- zainicjowanie przez służby Parku opracowania zasad doboru gatunkowego roślin ozdobnych;
- przyjęcia dla terenów zieleni urządzonej zasad zagospodarowania: braku dopuszczenia do zmiany przeznaczenia na inne cele oraz obowiązku utrzymania minimalnej powierzchni biologicznie czynnej w granicach min. 80%.

5. Kształtowanie przestrzeni publicznych w zapisach Lokalnej Strategii Rozwoju

Zdecydowanie więcej szczegółowych informacji dotyczących bezpośrednio kształtowania przestrzeni publicznych na terenach wiejskich można odnaleźć w dokumentach opracowanych przez lokalne stowarzyszenia. W tworzeniu Lokalnej Strategii Rozwoju gmin ślężańskich na lata 2007–2013 uczestniczy-

li mieszkańcy tego obszaru. Mogli on zgłaszać swoje własne propozycje i wnioski. Strategia powstała z inicjatywy i była realizowana przez Stowarzyszenie „Ślężanie – Lokalna Grupa Działania” działającego na rzecz aktywizacji i integracji środowisk wiejskich tego obszaru. Jako nadrzędny cel strategii uznano „podnoszenie atrakcyjności Ziemi Ślęzańskiej przez wykorzystanie miejscowych zasobów naturalnych i kulturowych”. Wśród przyjętych celów szczegółowych zmierzających do realizacji celu głównego wymieniono m.in. wzrost atrakcyjności miejscowości oraz organizację plenerowych miejsc spotkań i aktywności mieszkańców. Realizacja pierwszego z nich gwarantowała podjęcie działań obejmujących także przestrzenie publiczne polegających m.in. na:

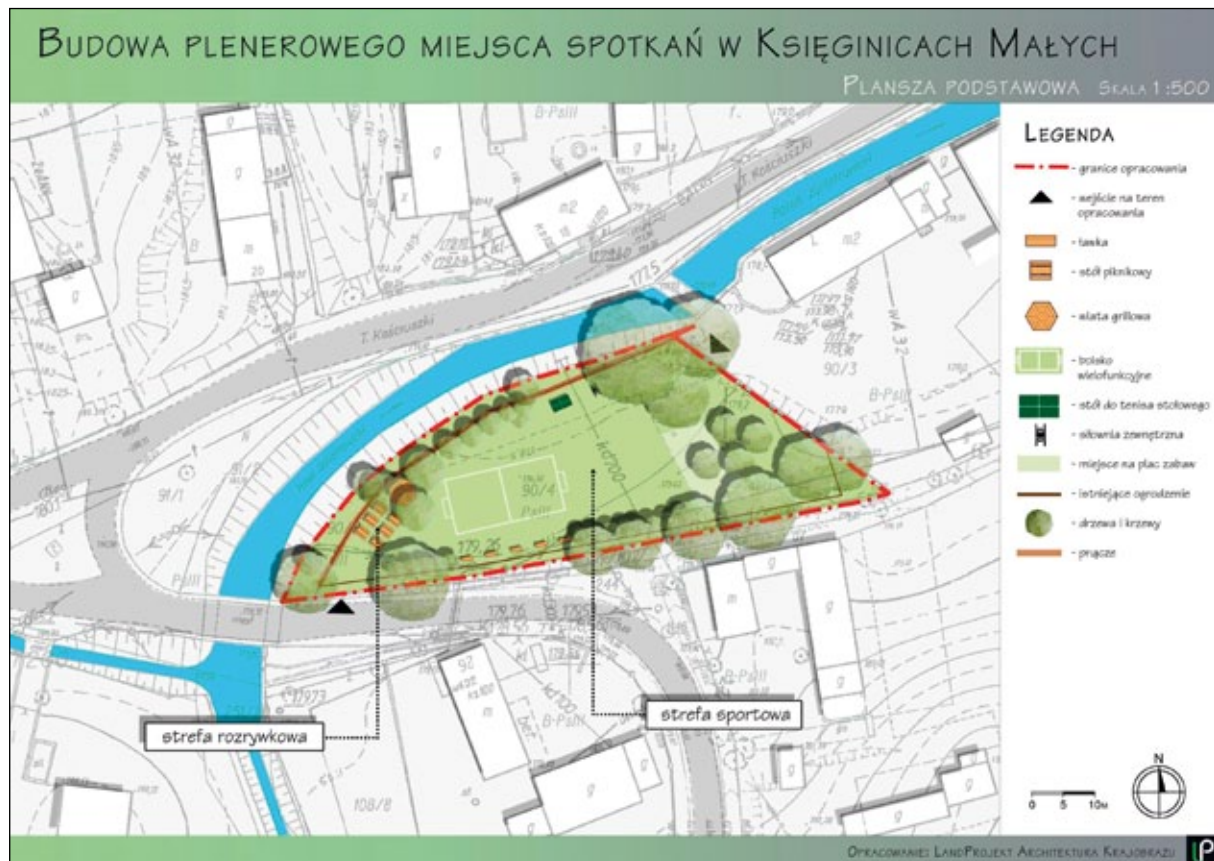
- realizacji koncepcji planów odnowy miejscowości;
- budowie, przebudowie, remoncie, wyposażeniu obiektów publicznych pełniących funkcje kulturalne, sportowe (np. place zabaw, boiska, mała architektura, świetlice, sale wiejskie);
- kształtowaniu pozostałej przestrzeni publicznej miejscowości (np. placów, parkingów, chodników, oświetlenia);
- urządzeniu i porządkowaniu terenów zielonych;
- zagospodarowaniu zbiorników i cieków wodnych;
- odbudowie, rewitalizacji, restauracji, remoncie, oznakowaniu obiektów zabytkowych i ich otoczenia na cele kulturowe i społeczne;
- wyburzeniu i rozbiórce zdewastowanych budynków w celu uporządkowania terenu miejscowości.

Natomiast organizację plenerowych miejsc spotkań i aktywności mieszkańców miała zapewnić budowa wiat, chat grillowych, tablic informacyjnych i ogłoszeniowych, zadaszonych stołów/straganów, podestów, miejsc prezentacji artystycznych, ławostołów, urządzeń sanitarnych, siłowni zewnętrznych i innych urządzeń umożliwiających przejawy aktywności ruchowej, a także odtworzenie lub realizacja nowych nasadzeń gatunków roślin, które mieszkańcy wskazali jako typowe dla swojego otoczenia, ale zanikające na obszarach wsi jak: bżów, jaśminowców, róży francuskiej, winorośli głogów i innych gatunków wypartych przez modne nasadzenia, głównie zimozielonych iglaków. Wśród wytycznych znalazł się zapis o konieczności tworzenia w granicach wsi obszarów zieleni urządzonej w oparciu o rodzime gatunki roślin ozdobnych stanowiących także źródło pożywienia dla ptaków.

Zapisy zawarte w Lokalnej Strategii Rozwoju znalazły się również w zapisach programów odnowy wsi, zostały także już częściowo zrealizowane. Na obszarze Parku – w Przemilowie (obszar oznaczony symbolem UK/UT – ilustracja 1) i Sulistrowiczkach (obszar ZP-2) powstały chaty grillowe. Ich budowa wymagała jednak w pierwszej kolejności zmian w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Wykonane zostały także koncepcje uatrakcyjnienia poszczególnych miejscowości oraz koncepcje zagospodarowania terenu przestrzeni publicznych obejmujących teren ZP-2 w Księginicach Małych (ilustracja 2) oraz teren znajdujący się przy chacie grillowej w Sulistrowiczkach. W pierwszej lokalizacji zaproponowano stworzenie miejsca rekreacji i wypoczynku, które mogłoby pełnić funkcję kulturotwórczą i integracyjną w miejscowości. Natomiast w Sulistrowiczkach zaproponowano utworzenie parkingu otoczonego zielenią wraz z umieszczeniem stanowisk handlowych dla mieszkańców sprzedających własne wyroby. Realizacja przedsięwzięć została zaplanowana na 2014 r. Ma przynieść korzyści wszystkim mieszkańcom wsi, a także okolicznych miejscowości. Pozwoli również na organizowanie imprez kulturalnych i rozrywkowych oraz stworzy warunki do czynnej rekreacji dzieci i młodzieży oraz osób dorosłych. Zagospodarowanie wymienionych terenów wpłynie ponadto na poprawienie estetyki obszaru, co zwiększy walory krajobrazowe wsi. Wprowadzenie nowych nasadzeń drzew i krzewów zgodnych z warunkowaniami siedliskowymi, występujących na obszarach wiejskich przyczyni się do podniesienia bioróżnorodności i atrakcyjności wizualnej obszaru.

Ilustracja 1. Chata grillowa w Sulistrowiczkach.
Fot. Piotr Krajewski
Figure 1. Grill hut in Sulistrowiczki.
Photo by Piotr Krajewski

Ilustracja 2. Koncepcja zagospodarowania terenu ZP-2 w Księginicach Małych. Rys. Piotr Krajewski
 Figure 2. Land development plan of ZP-2 area in Księginice Małe. Draft by Piotr Krajewski

6. Kształtowanie przestrzeni publicznej w ramach odnowy wsi

Odnowa wsi jest programem długotrwałym, który powinien mieć swoje odzwierciedlenie w postępowaniu planistycznym. Szczególne znaczenie przybiera w rejonach znajdujących się w granicach obszarów cennych, ustanawianych m.in. ze względu na wyjątkowe walory krajobrazowe. Narzędziem odnowy wsi jest Program Odnowy Wsi realizowany początkowo w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004–2006. Obecnie kontynuacją jest oś 3 „Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej”, Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013. Jest to program związany z możliwością uzyskania wsparcia ze środków unijnych. Program ten jest związany z działaniami społeczności lokalnej jednej lub kilku miejscowości. Celem głównym zazwyczaj jest poprawa warunków życia mieszkańców, rozwijanie nowych możliwości zarobkowania, jak również poprawa jakości występującej infrastruktury. Program daje szerokie możliwości, obejmuje działania pomagające zachować lub przywrócić charakter miejscowości, pielęgnowanie tradycji, a także porządkowanie lub organizowanie przestrzeni publicznych. Cechą procesu jest określenie wytycznych działań zmierzających do zharmonizowania podstawowych funkcji obszarów wiejskich: mieszkalnej, gospodarczej (zarówno w sferze produkcji, jak i usług) oraz rekreacyjnej i wypoczynkowej.

W procesie odnowy wsi należy zwrócić szczególną uwagę na konieczność dokonania zmiany w mentalności mieszkańców wsi, na pobudzenie ich do kreatywnych i uporządkowanych działań, wpłynięcie na chęć wzięcia odpowiedzialności za swoje bezpośrednie otoczenie, jak również za przyszłość swojej społeczności. Warto podkreślić fakt, że kreatorem tych działań może być społeczność lokalna, która sama formułuje wizje i cele. Program odnowy wsi należy z tego względu traktować jako ruch społeczny. Podkreśla się jego wpływ na zwyczaje, tradycje, wzmacnianie więzi międzyludzkich [6]. Odn-

wa wsi jest procesem długotrwałym i niekończącym. Jak podaje Niedźwiecka-Filipiak, aby ograniczać powstawanie chaosu przestrzennego we wsiach należałoby:

- aktywizować ludność lokalną;
- określać wyróżniki wsi oraz wizje rozwoju miejscowości;
- pokazywać dobre i złe praktyki jak również rozwiązania uwzględniające specyfikę regionu [6].

Realizacja programów odnowy wsi polega najczęściej na realizacji działań w ramach:

- adaptacji budynków i terenów zdegradowanych dla nowych funkcji, w tym m.in. dbałość o zachowanie wiejskiego charakteru krajobrazu, dbałość o zachowanie lokalnych warunków kulturowych i przyrodniczych;
- poprawy warunków życia w osiedlach, w tym także zwiększenie atrakcyjności przestrzeni publicznych;
- poprawy zarządzania przestrzenią;
- kształtowania nowej kultury [3].

Początki wprowadzania działań związanych z odnową wsi w Polsce przypadają na lata 90. XX w. Pierwsze wsie przystępujące do programu znajdowały się na Opolszczyźnie, następnie na Pomorzu, Śląsku. W tej grupie znajdują się także wsie dolnośląskie, w tym wsie położone w granicach Ślęzańskiego Parku Krajobrazowego. Istnieje jednak duże zróżnicowanie w kwestii podejścia do problemu odnowy wsi, a tym samym do potrzeby tworzenia czy usprawniania przestrzeni publicznej. W granicach Ślęzańskiego Parku Krajobrazowego istnieje zainteresowanie pozyskaniem środków na realizację zadań związanych z programem odnowy wsi. Należy jednak podkreślić, że jest ono zróżnicowane i uzależnione od świadomości mieszkańców.

Przemilów jest wsią obecnie zdecydowanie o funkcji letniskowej. Miejscowość liczy około 70 mieszkańców. Większość z nich stanowią mieszkańcy okresowi, przyjeżdżający w celach wypoczynkowych. Wieś położona jest w sąsiedztwie Góry Ślęży, cały jej obszar znajduje się w granicach parku krajobrazowego. Przemilów ma zwartą zabudowę, nowo powstające budynki mają odmienny charakter, pełnią głównie funkcje letniskowe. W okresach międzysezonowych wieś prawie w ogóle zamiera. Brak w niej obiektów użyteczności publicznej, brak sklepu, szkół, kościoła. Brak też placów zabaw, świetlic, miejsc do integracji społeczności lokalnej. Przemilów jest przykładem wsi, w której istnieje społeczna chęć przemian. W 2013 roku została zatwierdzona Sołecka Strategia Rozwoju wsi Przemilów na lata 2013–2023. Jej autorami są mieszkańcy wsi, którzy z własnej inicjatywy utworzyli Grupę Odnowy Wsi. W Strategii zostały wyróżnione walory przestrzeni wiejskiej publicznej (zadbane drogi gminne) oraz przestrzeni wiejskiej prywatnej (zadbane posesje i ich otoczenie). W pobliżu wsi przebiegają szlaki turystyczne i ścieżki rowerowe. Społeczność lokalna podkreśla potrzebę integracji wsi. Jest to wieś o charakterze rekreacyjnym, znaczną część lokalnej społeczności stanowią osoby czasowo przebywające w Przemilowie. W związku z tym istnieje szczególna potrzeba większego integrowania społeczności. W ramach celów zwraca się uwagę na potrzebę rozwoju oferty kulturalnej dla mieszkańców, stworzenie oferty spędzania wolnego czasu, jak również stworzenie oferty rekreacyjnej i edukacyjnej w oparciu o walory miejscowości. Wskazano m.in. możliwość zagospodarowania kamieniołomu i stworzenie muszli koncertowej dającej możliwość wykorzystywania na przedstawienia teatralne i koncerty. Drugą ważną inwestycją jest propozycja zaplanowania zagospodarowanego terenu z chatą grillową i otaczającymi ją ławkami. Zadanie zostało zrealizowane w 2013 roku.

Księżynice są niedużą wsią położoną ok. 6 km od Sobótki. Miejscowość jest wsią rolniczą skoncentrowaną wzdłuż głównej drogi, stanowiącą jej przestrzeń. W granicach miejscowości w celu zachowania walorów kulturowych ustalone zostały strefy ochrony konserwatorskiej, a cały jej obszar otoczony jest użytkami rolnymi.

W planie odnowy miejscowości Księżynice Małe sformułowanym na lata 2009–2016, w celu poprawy warunków zamieszkania oraz wzrostu bezpieczeństwa przeciwpożarowego, zwiększenia potencjału rozwojowego wsi, wzrostu poziomu zadowolenia społecznego, zwiększenia potencjału rozwojowego miejscowości oraz poprawy jej estetyki zostały sformułowane m.in. następujące zadania:

- budowa terenu rekreacyjno-sportowego;
- odnowa prywatnych ogródków;

- aktywizacja mieszkańców;
- ustawienie tablic informacyjnych, również tablic informacji turystycznej;
- realizacja koncepcji zagospodarowania centrum wsi (ilustracje 3, 4);
- budowa sali konferencyjnej w ramach Wiejskiego Centrum Kongresowego oraz remizy strażackiej [7].

3.

4.

Ilustracje 3, 4. Przestrzeń publiczna w centrum Księginic Małych. Fot. M. Moszkowicz, A. Okołów
 Figures 3, 4. Public place in center of Księginice Małe. Photo by M. Moszkowicz, A. Okołów

Sulistrowiczki są miejscowością letniskową z dominującą funkcją turystyczną położoną w odległości 6 km od Sobótki. Powierzchnia miejscowości wynosi 183 ha i wg stanu z 2012 roku zamieszkuje ją 160 mieszkańców. Jest to głównie ludność napływowa, przebywająca we wsi czasowo. Charakter miejscowości zdecydowanie jest kształtowany przez ludność napływową. Wieś ma urozmaiconą rzeźbę terenu. Jej walory chronione są poprzez objęcie strefami konserwatorskimi. Szczególnym elementem wsi są 2 parki: park krajobrazowy Wenecja, obecnie zniszczony oraz park w stylu angielskim, teren dawnego zespołu sanatoryjnego. Niewątpliwie mogłyby stanowić wyjątkową przestrzeń publiczną nie tylko o znaczeniu lokalnym. Ważnym elementem wsi jest Sanktuarium Matki Bożej Dobrej Rady, do którego przybywają osoby z różnych okolic. Zarówno sam kościół jak i teren wokół niego pełni ważną rolę kulturalną w tej turystycznej miejscowości [13]. Dodatkowym elementem jest wybudowana z inicjatywy władz lokalnych (wspomniana wcześniej) chata grillowa, pełniąca funkcję świetlicy wiejskiej, dostępna zarówno dla mieszkańców, jak i turystów (ilustracja 1). Do głównych celów określonych w ramach odnowy wsi w roku 2012 należy wymienić:

- poprawę warunków zamieszkania, możliwość zagospodarowania mieszkańcom wsi wolnego czasu oraz zwiększenie integracji społecznej;
- wzrost poziomu zadowolenia społecznego;
- poprawę estetyki miejscowości [13].

Wytyczonym celom zostały przypisane zadania sprzyjające ich realizacji, wśród których należy wymienić: budowę świetlicy, urządzenie terenu rekreacyjno-sportowego, budowę placu zabaw dla dzieci, zagospodarowanie centralnego placu wsi, a także promocję wsi i aktywizację mieszkańców [13]. Warto podkreślić, iż Sulistrowiczki posiadają możliwą do wykorzystania przestrzeń publiczną, jednak zdecydowanie zbyt mały nacisk położono na działania związane z odtworzeniem walorów parku.

7. Podsumowanie

Przestrzeń publiczna jest miejscem o szczególnym znaczeniu, zwłaszcza na terenach wiejskich położonych w granicach obszarów cennych. Powinna ona stwarzać możliwości integracji społeczności lokalnej, ale również być również miejscem stwarzającym warunki dla osób przybywających w celach turystyczno-rekreacyjnych. Ważne jest zatem odpowiednie jej kształtowanie zgodne z zasadami

zrównoważonego rozwoju. Należy podkreślić, że istnieją dostępne narzędzia mogące dawać wytyczne w kształtowaniu takich przestrzeni. Nie zawsze są one jednak w pełni wykorzystywane. Przykładem mogą być wsie położone na terenie Ślęzańskiego Parku Krajobrazowego. Ustalenia zawarte w obowiązujących dokumentach planistycznych mają jedynie charakter ogólnych wytycznych, podobnie jak i zapisy Planu Ochrony Parku. Szczegółowe ustalenia można znaleźć w lokalnych dokumentach o charakterze strategicznym, są one częściowo odwzorowaniem potrzeb lokalnych społeczności. Realizacja zapisów strategii następuje poprzez Plany Odnowy Wsi. Jednak sformułowane w nich zamierzenia wskazują na różnice między poszczególnymi miejscowościami. Społeczność lokalna związana z miejscowościami o charakterze letniskowym częściej występuje z propozycjami uatrakcyjnienia terenu niż w przypadku miejscowości o charakterze rolniczym. Pomimo tych różnic należy jednak stwierdzić, że obecnie największy wpływ na kształtowanie przestrzeni publicznych w poszczególnych wsiach mają inicjatywy finansowane w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, a dokumenty planistyczne stanowią jedynie ramę i ogólne wytyczne dla podejmowanych działań.

Bibliografia

1. Fundacja Ekologiczna „Zielona Akcja”, *Lokalna Strategia Rozwoju Lokalnej Grupy Działania „Ślężanie”*, Sobótka, 2008.
2. Górka A., *Przestrzeń publiczna osiedla wiejskiego*, [w:] Lorens P., Martyniuk-Pęczek J., *Problemy kształtowania przestrzeni publicznych*, Wyd. Urbanista, Gdańsk, 2010.
3. Kamiński Z., *Współczesne planowanie wsi w Polsce*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2008.
4. Konieczny A., *Zmiany struktur funkcjonalno-przestrzennych wsi w strefie oddziaływania parków krajobrazowych*, [w:] Krajewski P., Śnigucki P. *Istniejące i potencjalne zagrożenia funkcjonowania parków krajobrazowych w Polsce*, Sobótka, 2013.
5. Kuriata Z., Niedźwiecka-Filipiak I., *Nowy krajobraz wsi dolnośląskiej*, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, 2013.
6. Niedźwiecka-Filipiak I., *Wyróżniki krajobrazu i architektury wsi Polski południowo-zachodniej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław 2009.
7. Plan Odnowy Miejscowości Księginice Małe na lata 2009–2016.
8. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 maja 2005 r. w sprawie sporządzania projektu planu ochrony dla parku narodowego, rezerwatu przyrody i parku krajobrazowego, dokonywania zmian w tym planie oraz ochrony zasobów, tworów i składników przyrody (Dz.U. 2005 nr 94, poz. 794).
9. Rozporządzenie Wojewody Dolnośląskiego z dnia 4 kwietnia 2007 r. z w sprawie Ślęzańskiego Parku Krajobrazowego (Dz. Urz. Woj. Doln. z 2007 r. Nr 94, poz. 1105).
10. Uchwała nr XIX/175/12 i XIX/176/12 Rady Miejskiej w Sobótce z dnia 28 marca 2012 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Sobótka w zakresie terenu położonego w obrębie wsi Księginice Małe, w Przemilowie oraz w obrębie wsi Sulistrowiczki.
11. Uchwała nr XLIV/305/06 Rady Miejskiej w Sobótce z dnia 19 maja 2006 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Sobótka z wyłączeniem obszaru miasta.
12. Uchwała nr XVI/331/11 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 27 października 2011 r. w sprawie ustanowienia planu ochrony dla Ślęzańskiego Parku Krajobrazowego (Dz. Urz. Woj. Doln. 2011.251.4508).
13. Uchwała nr XXVIII/320/12 Rady Miejskiej w Sobótce z dnia 28 grudnia 2012 r. w sprawie uchwalenia Planu Odnowy Miejscowości Sulistrowiczki do roku 2020.
14. Uchwała nr XXX/342/13 Rady Miejskiej w Sobótce z dnia 28 lutego 2013 r. w sprawie zatwierdzenia „Sołectkiej Strategii Rozwoju wsi Przemilów na lata 2013–2023”.
15. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r. (Dz.U. 2003, nr 80, poz. 717).

Przestrzeń publiczna wsi Gór Złotych – charakterystyka, próba oceny

Jerzy Oleszek, dr inż., Barbara Mastalska-Cetera, dr inż., Piotr Krajewski, dr inż.

Katedra Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

jerzy.oleszek@up.wroc.pl, barbara.mastalska-cetera@up.wroc.pl, piotr.krajewski@up.wroc.pl

Streszczenie

Przedmiotem analizy jest postać wiejskiej przestrzeni publicznej miejscowości położonych w Górach Złotych, gmina Łądek Zdrój powiat kłodzki, województwo dolnośląskie. Wśród rozważanych miejscowości są zarówno wsie niezamieszkałe, gdzie stan zagospodarowania w porównaniu do roku 1945, to tylko kilka obiektów oraz ruiny, jak i jednostki, gdzie dzisiejsze zaludnienie to ok. 20–30% stanu z roku 1939. Zabudowa wsi zamieszkałych zdominowana jest przez obiekty użytkowane sezonowo. Została przyjęta koncepcja stworzenia nowych obszarów przestrzeni publicznych. Elementem wiodącym jest wiata drewniana o konstrukcji szkieletowej. Zastosowano różne formy. Analiza stylu poszczególnych budowli wskazuje, że rodzimy styl budownictwa został tylko częściowo zachowany. W Orłowcu proponuje się obiekt, gdzie zastosowano detale architektoniczne charakterystyczne dla budownictwa wiejskiego różnych regionów kraju. Sądzi się, że relatywnie największe wykorzystanie obiektu wystąpi w przestrzeni publicznej wsi Lutynia. Jeśli nie zintensyfikuje się dotychczasowego miernego ruchu turystycznego oraz nie zahamuje agresywnego rozwoju budownictwa użytkowanego sezonowo, to we wsi Orłowiec i Wójtówka satysfakcjonujący poziom wykorzystania obiektu jest bardziej utopią, aniżeli realną rzeczywistością.

Słowa kluczowe: postać wiejskiej przestrzeni publicznej, wieś góraska, Góry Złote

Key words: the character of village public space, mountain village, Góry Złote Mountains

1. Wprowadzenie

Przedmiotem rozważań jest obszar, który, jeśli ma pełnić rolę przestrzeni publicznej, winien, już z mocy formalnej [7], cechować się określoną specyfiką. Terytorium o wskazanej funkcji powinno być ogólnie dostępne oraz, co nawet jest ważniejsze, przeznaczone do nieograniczonego korzystania przez społeczeństwo. Zagospodarowanie przestrzeni publicznej jest niewątpliwie bardzo złożonym zagadnieniem. Wyróżnić można wiele i to różnorodnych aspektów. Ich charakter i znaczenie jest pochodną tak skali jak i funkcji. Miasto jest niewątpliwie organizmem osadniczym o złożonej, skomplikowanej strukturze przestrzennej. Nietrudno zauważyć interakcję prostą między zakresem rodzajowym czy funkcjonalnym przestrzeni publicznej a wielkością jednostki osadniczej. I nie chodzi tylko o liczbę mieszkańców, ale o jakość potencjału demograficznego. Poza tym przeznaczenie przestrzeni publicznej rozpatruje się w skali układu ogólnomiejskiego, gdzie rozważa się znaczenie globalne obejmujące generalne układy miasta [5], jak też znaczenie lokalne, gdzie punktem zainteresowania są: dzielnice, osiedla mieszkaniowe czy też poszczególne kwartały zabudowy mieszkaniowej. Zagadnieniem wiodącym jest wzajemna spójność poszczególnych form.

Ilustracja 1. Terytorium badań. Autor: J. Oleszek
Figure 1. Territory of study, Author: J. Oleszek

W przypadku wsi układ strukturalny jest formą prostszą. Jednakże to właśnie tutaj popełniony błąd w zakresie rodzaju czy przeznaczenia konkretnej formy przestrzeni publicznej ogranicza, jeśli nie wyłącza, pierwotnie zakładanej wartości użytkowej. Ewentualna późniejsza korekta jest najczęściej nie-realna. Zaprogramowana przestrzeń, niekiedy i przestrzenie publiczne stają się tylko użytkową atrapą. Popełnianym błędem jest, jeśli nie słaba, to żadna korelacja między istniejącym, a nawet i przewidywanym zapotrzebowaniem społecznym, a rodzajem i formą przestrzeni. Konkludując, to właśnie na wsi, wiodącym nurtem, wiodącą rolą przestrzeni publicznej jest zapewnienie wysokiego poziomu integracji społeczności lokalnej. To właśnie tutaj, właściwie urządzenie przestrzeni publicznej praktycznie likwiduje anonimowość społeczną. Nie mniej ważnym jest zagadnienie uniwersalności. A chodzi o to, aby wiejska przestrzeń publiczna była adresowana także i do chwilowo odwiedzających, czy nawet i wypoczywających we wsi.

Uwzględniając założenia, podejmuje się próbę scharakteryzowania oraz oceny urządzenia przestrzeni publicznej wsi położonych w Górach Złoty, administracyjnie objętych granicami gminy Łądek Zdrój, powiat Kłodzko, województwo dolnośląskie.

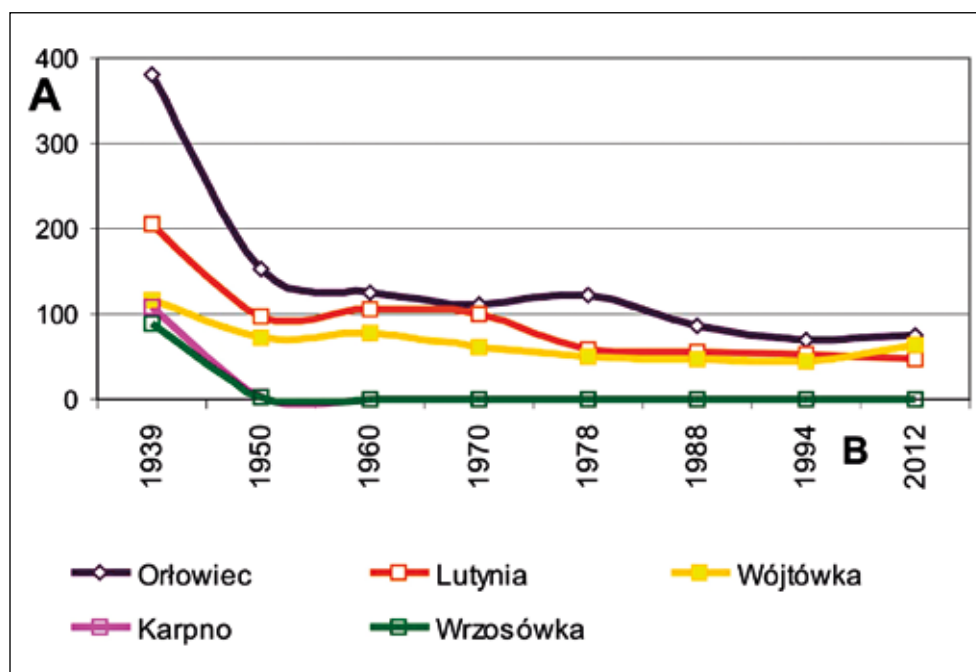
Przedmiotem rozważań jest rodzaj i jakość wiejskiej przestrzeni publicznej i to rozpatrywanej z punktu widzenia sposobu jej potencjalnego wykorzystania. To z jednej strony, a z drugiej – podejmuje się dyskusję na temat zagospodarowania, a szczególnie – próby sformułowania odpowiedzi na następujące pytanie: na ile zrealizowany układ jest zbliżony z istniejącym, reprezentującym wartość kulturową miejsca, rodzimym stylem budownictwa wiejskiego. Obszar badawczy przedstawiono na ilustracji 1.

2. Zagospodarowanie wsi a obszar przestrzeni publicznej

Przyjmuje się, że podstawą do określenia zmian zagospodarowania wsi są zmiany zaludnienia. Stanem wyjściowym jest zaludnienie w roku 1939. Analiza rozkładu zmian zaludnienia upoważnia do wydzielenia wsi małych, gdzie mieszkało ok. 150 mieszkańców (Wrzosówka, Karpno), oraz jednostek, gdzie

zarejestrowano ok. 350–400 osób (ilustracja 2). Bardzo interesujący jest stan z roku 1950, czyli w momencie zakończenia okresu największej dynamiki powojennego napływu ludności [3].

Już w okresie następnego dziesięciolecia we Wrzosówce oraz Karpnie nie notowano już żadnego mieszkańca. W Orłowcu z kolei stan zaludnienia w roku 1950 to tylko ok. 30–40% stanu przedwojennego. Uznaje się ponadto, że zaludnienie w roku 1950, które wynosiło ok. 50% stanu z roku 1939, przy ilości zameldowanych ok. 150–200 osób, jest podstawą, aby sądzić, że sytuacja wymaga potężnego zastanowienia. Interpretując proces wymiany ludności w latach 1945–1947, jako zatrzymanie procesu tworzenia istniejącego dobra, a w latach następnych dewastację zastanej substancji budowlanej – z jednej strony, a z drugiej – agresywną ekspansję budownictwa letniskowego, w tym i „drugich” domów, to aktualną formułę, uznaje się jako układ, gdzie następuje, a może już nastąpiła utrata wartości pierwotnej. Tworzy się nowa, trudno definiowalna postać [4].

Ilustracja 2. Liczba stałych mieszkańców w latach 1939–2012. A – liczba mieszkańców; B – lata.
Autor J. Oleszek

Figure 2. Inhabitants quantity in years 1939–2012. A – inhabitants quantity; B – years.
Author J. Oleszek

W miejscowości Orłowiec struktura funkcjonalno-przestrzenna zabudowy zdominowana jest przez funkcję wypoczynkową. W części centralnej stanowiącej w przeszłości namiastkę przestrzeni publicznej (szkoła, kościół), zlokalizowano obiekt wczasowy. Jest to obiekt wzniesiony według form obowiązujących w latach 80. XX wieku. Nie jest to kompozycja spójna z rodzimym stylem budownictwa. Budynek od lat 90. XX wieku nie jest użytkowany. Stan techniczny oraz zagospodarowanie otoczenia jest wyraźnym efektem zaniechania, a może już porzucenia z jednej strony, a z drugiej – swobodnego działania czynników przyrodniczych. Budownictwo mieszkaniowe kształtowane jest przez obiekty zamieszkiwane sezonowo. Są to budynki albo wzniesione współcześnie, albo były zagrody zaadaptowane na cele wypoczynkowe. Relatywnie dominują budynki współczesne. Układ bryły, forma architektoniczna obiektów współczesnych, nawet nie kojarzy się czy to z rodzimą, czy też z regionalną formułą. Efekt nie jest rezultatem podporządkowania określonej koncepcji ładu przestrzennego, ale wyraźnym przykładem totalnego bezładu. Jako zaskoczenie interpretuje się formułę obiektu oddanego do użytku w grudniu 2013 (ilustracja 3). Jest to wiata drewniana o konstrukcji szkieletowej, zespolona z budynkiem o ścianach kamiennych. Styl obiektu może i sugeruje budowlę w stylu rustykalnym, ale na pewno nie jest kontynuacją historycznie ukształtowanej formuły.

Ilustracja 3. Wiata drewniana przestrzeni publicznej we wsi Orłowiec.
a – fasada zachodnia, b – fasada południowa. Fot. J. Oleszek

Figure 3. Umbrella roof wooden space public in village Orłowiec.
a – western façade, b – south façade

Wójtówka to mała miejscowość, której układ został zdominowany przez współcześnie wzniesione bądź to domy letniskowe, bądź przez „drugie” domy. Identycznie jak w przypadku Orłowca, styl domów nie jest skorelowany z formą rodzimą. Niektóre i to tylko niektóre, reprezentują formułę, którą można by zakwalifikować jako budynek w stylu wiejskim. Zdecydowana większość to obiekty, których styl nawet w mieście mógłby budzić określone zainteresowanie, a niekiedy nawet i znaczące kontrowersje.

Kojarząc lokalizację nowego obiektu, który bynajmniej w założeniu ma pełnić teren przestrzeni publicznej z jego formą, czyli drewnianą wiatę o konstrukcji szkieletowej, którą wzbogacono o budynek o funkcji gospodarczej oraz plac pełniący rolę miejsca zabaw dla dzieci, sądzi się, że obraz przestrzeni jest w fazie początkowej, fazie kształtowania (ilustracja 4a). Wybór nowego miejsca przestrzeni publicznej może budzić tylko zaskoczenie. Trudno zinterpretować decyzję o porzuceniu kontynuacji, czyli restauracji i to z korektą kształtu placu przykościelnego. Jest pewnym, że były plac przedkościelny, któ-

ry współcześnie zagospodarowany został jako teren budownictwa letniskowego, łącznie z figurą o charakterze pro memoria braci Förster, to ówczesna przestrzeń publiczna wsi.

Ilustracja 4. Wieś Wójtówka. a – wiatka drewniana przestrzeni publicznej; b – dom szeroko frontowy.
Fot. J. Oleszek

Figure 4. The village Wójtówka.
a – Umbrella roof wooden space public, b – wide front house

Podobną, aczkolwiek o rozbudowanej postaci wiatę, którą zespolono z trójpoziomowym, niezadaszonym, podestem z interesującym „oczkiem” wodnym, zrealizowano w miejscowości Lutynia. Łącznie z sąsiadującym obiektem byłej szkoły, dziś zaadaptowanym budynkiem, gdzie prowadzi się wynajem pokoi, kapliczką domkową ze źródłem oraz położonym nieco powyżej, a przez to i przesłoniętym wiatą, XVIII-wiecznym kościołem pw. św. Jana Nepomucena, kompleks stanowi niewątpliwie interesujący obraz lokalnej przestrzeni publicznej (ilustracja 5).

Rozważając z kolei sposób zagospodarowania wsi, a w tym sposób staranności utrzymania poszczególnych obejść, nieużytkowane albo tylko częściowo zaadaptowane na cele wypoczynkowe przeszłe zagrody oraz istniejące ruiny byłej zabudowy, diagnozuje się stan wsi jako postać określonego letargu [4].

Ilustracja 5. Wiatka drewniana przestrzeni publicznej we wsi Lutynia. Fot. J. Oleszek
Figure 5. Umbrella roof wooden space public in village Lutynia

Wskazuje się przy tym, że współczesne domy letniskowe oraz „drugie” domy lokalizowane są w separacji od głównego członu wsi, a konkretniej – w przysiółku Ułęże. Skupisko obiektów sezonowo użytkowanych jest zarówno przestrzennie jak i funkcjonalnie niezależne od zasadniczej formy przestrzennej wsi.

Na pytanie: czy decydenci, podejmując koncepcję lokalizacji nowych, sezonowo użytkowanych elementów zagospodarowania właśnie w Ułężu, kierowali się kryterium zachowania historycznego układu, aktualnie można odpowiedzieć tylko przypuszczeniem. Nie istnieją, bowiem jednoznaczne podstawy, aby sądzić, że generalnym kierunkiem postępowania było wspomniane założenie.

Problemem o innym znaczeniu, o innym zakresie przedmiotowym jest wskazanie obszaru, który mógłby pełnić funkcję przestrzeni publicznej w miejscowościach niezamieszkałych – Wrzosówka i Karpno.

Współczesne zagospodarowanie Wrzosówki reprezentowane jest przez: odremontowany kościół pw. św. Boromeusza, obiekt byłej szkoły, dziś dom letniskowy oraz ruiny niewielkiej obory. Jako przestrzeń publiczną można by zakwalifikować istniejący plac przedkościelny. To właśnie w tym miejscu realizowane są i to sporadycznie lokalne uroczystości czy okazjonalne festyny. Zaznacza się, że przed rokiem 1945 w sąsiedztwie kościoła istniała duża jednoobiekтова zagroda. W wydzielonej części prowadzono działalność gastronomiczną [2]. Dziś tylko znający teren oraz potrafiący zidentyfikować miejsca byłych obejść wskażą dokładną lokalizację tej zagrody, byłego posterunku straży granicznej i innych istniejących wówczas obiektów.

Wobec dewastacji wsi oraz przebiegu drogi turystycznej do sąsiedniej Wójtówki czy odnowionego traktu spacerowego na najbliższy szczyt Borówkowa, uważa się, że nie będzie błędem, jeśli cały obszar wsi, szczególnie teren niezalesiony, zakwalifikować jako przestrzeń publiczną (ilustracja 6a).

Ilustracja 6. Przestrzeń publiczna wsi Wrzosówka (a), Karpno (b). Fot. J. Oleszek
Figure 6. Space public village Wrzosówka – a, Karpno – b

Przypadek drugiej, niezamieszkałej miejscowości Karpno, to już całkiem inna sytuacja. Współcześnie obserwuje się efekt pełnej sukcesji i całkowitego zajęcia terytorium ówczesnej wsi przez obszar leśny. Po byłych domostwach, a konkretniej, pojedynczych, drobnych zagrodach, dwóch gościńcach (Gasthaus) oraz kilku obiektów o charakterze „drugich” domów [6], pozostały jedynie, i to trudno zidentyfikowalne, fragmenty murowanych ścian. Jedynym istniejącym śladem byłego zagospodarowania jest wyremontowany kościół. Tylko turystycznie zagospodarowany plac przykościelny, gdzie – podobnie jak we Wrzosówce – organizowane są okazjonalne festyny, gdzie przebiega droga spacerowa oraz szlak turystyczny, spełnia, ale tylko w zawężonym zakresie przedmiotowym, kryteria kwalifikujące obszar jako lokalną przestrzeń publiczną (ilustracja 6b).

3. Dyskusja

Rozpatrując współczesne próby zagospodarowania, a dokładniej formułując zarządzania obszaru przestrzeni publicznej wsi Gór Złotych, zwraca się uwagę na interesującą koncepcję. Jej istota, co zresztą nietrudno zidentyfikować, zawarta jest w idei mocnego zaakcentowania obszaru poprzez wzniesienie

drewnianych wiat. Jest to realizacja projektu „Zagospodarowanie terenów publicznych we wsiach Kąty Bystrzyckie, Orłowiec, Lutynia, Wójtówka”, który współfinansowany jest ze środków Unii Europejskiej w ramach działania „Odnowa i rozwój wsi” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013. Gmina na realizację zadania otrzymała dofinansowanie w wysokości 75% kosztów kwalifikowanych [1].

Niewątpliwie jest to interesujący sposób nie tylko konkretnego zaakcentowania, ale i znaczącego wydzielenia obszaru dla ogólnego korzystania. Wskazuje się jednakże na kilka wątpliwości. I tak:

- czy koniecznym było, aby zastosować aż tak eksponowane oraz relatywnie kosztowne – jak się wydaje – rozwiązanie. Przecież proponowany sposób i to we wsiach, gdzie dominuje, a w przypadku Wójtówki, to niemal 80–90%, zabudowa mieszkaniowa sezonowo, a przy tym i nieregularnie, użytkowana, to wyraźny przerost formy. To po pierwsze, a po drugie – jest zastanawiającym czy obiekty – a jeśli nawet – to, w jaki sposób i jak często będą wykorzystywane przez kilkudziesięciu stałych mieszkańców wsi. Aktualnie organizowane i to kilkakrotnie w roku (jak dotąd raz, max trzy razy w roku) lokalne festyny to relatywnie za mało, aby twierdzić o jakimkolwiek znaczeniu lokalnym wzniesionych obiektów.

Można by uznać, że obiekty będą, a nawet i są przeznaczone do wykorzystywania przez turystów. Jest jednak zasadniczy problem. Jeśli bowiem rozważy się aspekt turystyczny, a w szczególności turystów wędrujących, to wieloletnie obserwacje dowodzą o minimalnej, graniczącej z symboliką frekwencji. Relatywnie największy ruch turystyczny obserwuje się w Lutyni. Jest to bez wątpienia wynik bezpośredniego sąsiedztwa z Łądkiem Zdrój, przebiegu traktu wędrowskiego na szczyt Borówkowa oraz bezpośredniego skomunikowania z miejscowością Travna – miejscowości czeskiej sąsiadującej z granicą państwową.

- czy wzniesione budowle, a tym samym i urządzone wiejska przestrzeń publiczna, to element infrastruktury turystycznej. Jeśli by nawet, to konieczny jest bodziec, który by zachęcał i to nie do przyjazdu kilkudniowego, ale do jednodniowej czy kilkugodzinnej wizyty. To, że zapomniano o zorganizowanych miejscach postojowych jest oczywistym błędem, ale stan zagospodarowania czy staranność utrzymania domostw bardziej, zniechęca aniżeli zachęcają do pobytu. Istniejące domy letniskowe czy II-gie domy, to przecież żadna atrakcja czy nawet osobliwość dla szerszego segmentu turystów. Dwa w Orłowcu a w Lutyni jeden obiekt, gdzie prowadzi się wynajem kwater, to bardzo skromny kapitał bazy pobytowej.

To może powstaną nowe obiekty o podobnej, jeśli nie identycznej, funkcji. Analiza aktualnego stanu zagospodarowaniu wsi wskazuje, że jest to mało prawdopodobne, jeśli w ogóle możliwe.

- czy sama budowla, jej bryła, styl reprezentuje rodzimy styl; co mogło by to stanowić podstawę wyrazistego zaakcentowania, a więc i poznania miejscowej specyfiki, miejscowego środowiska kulturowego. Szczegółowa analiza aspektu wskazuje, że o występowaniu kontynuacji trudno jednoznacznie sformułować opinię. Jedynie we wsi Lutynia zachowano styl miejscowy. Nie jest to wprawdzie pełna kontynuacja historycznie ukształtowanej postaci, ale istniejące odstępstwa to w zasadzie nieistotna skala.
- dziwi natomiast bryła wiaty w Wójtówce. Jest to prosta konstrukcja drewniana, która swoim stylem nie koreluje z zlokalizowanymi i jeszcze istniejącymi we wsi budynkami historycznymi. W nieodległym sąsiedztwie wiaty znajduje się typowy dla miejsca, szeroko-frontowy dom zrębowy. Jest to określona możliwość do naśladowania. Nie skorzystano (niestety) z wzorca. Zrealizowano obiekt, który różni się i to wyraźnie od formy historycznej – ilustracja 4b;
- postać wiaty w Orłowcu wprawdzie reprezentuje formułę rustykalnej budowli górskiej, ale gdy chodzi o charakterystyczne detale architektoniczne, to jest to różnorodność i to łącząca formy specyficzne pochodząca z innych regionów kraju. Czym się właściwie kierował projektant proponując takie, a nie inne rozwiązanie – to po pierwsze, a po drugie, co wydaje się ważniejszym – jakie kryteria, jeśli jakiegokolwiek inne od estetycznego punktu widzenia, przyjmowało kolegium, które zaakceptowało projekt do realizacji. Można tylko przypuszczać, że projektant chciał i to jak najlepiej, zaakcentować charakter wiejski. Kolegium opiniujące kierowało się może użytecznością rozwiązania, a może i to tylko, walorami estetycznymi. Jeśli by przyjęć zasygnalizowane założenie, to postępowanie interpretuje się tylko jako dowód nieznamomości tożsamości miejsca i to miejsca, gdzie się przebywa, gdzie się mieszka i gdzie się funkcjonuje. Chciałoby się wierzyć, że stwier-

dzenie jest tylko niewiarygodnym, może i fałszywym przypuszczeniem czy też spekulacją. Jednakże sądząc z innych zrealizowanych już przykładów m.in. różne style domów weekendowych, a nawet obiekty o stylizacji formy podhalańskiej w Orłowcu, to podstawy, aby twierdzić, że niestety, ale sformułowana teza jest, jeśli nie prawdziwa, to z pewnością wielce prawdopodobna.

4. Wnioski

Przeprowadzone studia oraz analizy upoważniają do sformułowania następujących wniosków generalnych.

Jest zapewne chwalebny, że niemal po 70 latach od objęcie terenu, zainteresowano się obszarem wiejskiej przestrzeni publicznej – głównym bądź, co bądź elementem funkcjonalnym we wsi. Jednakże przez miniony okres dość swawolnie decydowano się na udostępnianie obszaru z przeznaczeniem na budownictwo mieszkaniowe o sezonowym wykorzystaniu. Czy już utracono charakter wiejski poszczególnych miejscowości, trudno jednoznacznie odpowiedzieć. Stworzono konglomerat, czyli miejscowość, która de facto jeszcze posiada charakter wsi, ale zdominowana jest przez domy letniskowe, bądź II-gie domy.

Styl wzniesionych budowli jest bezsprzecznie, (ale tylko formułą) rustykalną. Nie jest kontynuowany historycznie ukształtowany, będący markerem rejonu, rodzimy styl budowlany. Czy świadomie, czy też nieświadomie, ale decydując się na taki sposób, jeszcze bardziej pogłębia się już istniejąca potężną mozaikę istniejących form budownictwa lokalnego. W żadnym stopniu nie jest to cecha pozytywna. Po prostu taki bezład zmienia krajobraz wsi. Powstaje przestrzeń, co najmniej niemiła, jeśli nie wroga dla potencjalnego odwiedzającego.

Kontynuując trend prowadzi się do utraty i co gorsze bezpowrotnej, specyficznej tożsamości miejsca. Nie byłoby dużego błędu, gdyby proponowano nowe, lecz będące i to konieczne, świadectwem właściwości terenu, rozwiązanie. Niestety, ale propozycje, które spełniają kryterium występują bardzo sporadycznie, a poprzez swoją skromną ilość i rozproszenie przestrzenne są trudno, jeśli w ogóle, postrzegalne. Ich znaczenie w współczesnym wizerunku wsi jeśli jest, to zapewne minimalne, jeśli w ogóle znaczące.

Bibliografia

1. Janiak D., Gminne inwestycje – nowe place rekreacyjne w Orłowcu i Wójtówce, *Debaty Łądeckie*, nr. X (162), 2013, Łądek Zdrój, Polska, ISSN 1641-425X, s. 2.
2. Oleszek J., Renesans, rewitalizacja czy rekonstrukcja wiejskiego organizmu osadniczego, w: *Biblioteka Urbanisty*, nr 9, (2006), Urbanista, Warszawa, Polska, ISBN 83-89649-13-6, s. 410–417.
3. Oleszek J., „Potencjał niematerialnej kultury regionalnej obszarów wiejskich Doliny Białej Łądeckiej”, w: *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich*, t.13, (2010), Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi PAN, Kraków, Polska, ISSN 1732-5587, s. 133–142.
4. Oleszek J., Istota przekształceń funkcjonalno-użytkowych wsi granicznych Sudetów Wschodnich, w: *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich*, t.2/II, (2012), Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi PAN, Kraków, Polska, ISSN 1732-5587, s. 151–162.
5. Ossowicz T., Przestrzenie publiczne w sferze dyskusji, Konferencja naukowa nt. przestrzeni publicznej, organizowana pod patronatem Ministerstwa Infrastruktury, Prezydenta Miasta Poznania oraz Rektora Politechniki Poznańskiej. Poznań 2009, <http://www.poznan.pl/mim/s8a/konferencja-naukowa-w-poznaniu-nt-przestrzeni-publicznej-27-28-maja-2009,p,1025,1035,14631.html> (28/12/2013).
6. Rybka – Ceglecka I., Studium środowiska kulturowego miasta i gminy Łądek Zdrój, powiat kłodzki, woj. dolnośląskie, s. 96, Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego we Wrocławiu, Wrocław, Polska, 1999.
7. Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz. U. 2003 nr 80, poz. 77, s. 1–36.

Przestrzenie publiczne na obszarach wiejskich Dolnego Śląska – studium porównawcze wybranych miejscowości

Anna Podolska, dr inż.

*Instytut Architektury Krajobrazu, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
anna.podolska@up.wroc.pl*

Streszczenie

Przestrzenie publiczne na obszarach wiejskich są ważnym elementem kompozycyjno-przestrzennym całej miejscowości. W zależności od usytuowania i powierzchni, jaką zajmują, są niejednokrotnie jedynym we wsi skupiskiem gęstej zieleni, która nie tylko pozytywnie wpływa na mikroklimat miejscowości, ale również podnosi jej walory estetyczno-widokowe. Często przestrzenie te pełnią rolę miejsca integracji społecznej, zacieśniania więzi międzyludzkich, są miejscem rekreacji i odpoczynku.

Celem niniejszego artykułu jest wskazanie roli otwartych przestrzeni publicznych w kształtowaniu wizerunku wsi na wybranych przykładach z Dolnego Śląska.

Wynikiem badań terenowych jest studium porównawcze wybranych miejscowości obejmujące analizę układów przestrzennych, lokalizacji, funkcji terenu, rodzaju roślinności oraz małej architektury.

Słowa kluczowe: przestrzeń publiczna, zieleń na wsi, integracja społeczna, tereny wspólne

1. Wprowadzenie

Obszar wiejski wg statystyki państwowej [13] to obszar znajdujący się poza granicami administracyjnymi miast i traktowany jest równoznacznie z definicją wsi. Zajmuje on zdecydowaną większość powierzchni Polski i stanowi około 93% kraju. Niestety współczesna polska wieś zatracza pomału swój pierwotny rolniczy charakter, świadczy o tym m.in. dynamika ogólnej liczby gospodarstw rolnych, które do 2007 roku zmniejszyły się o prawie 200 tys. [10]. Krajobraz wiejski, z jakim spotykamy się na ponad połowie obszaru Polski, łączy w sobie elementy krajobrazu naturalnego i kulturowego. Jak podaje M. Wiśniewska [14] główną siłą modelującą układy przestrzenne osadnictwa były czynniki przyrodnicze, tj. rzeźba terenu, wody oraz zalesienie, a także warunki klimatyczne i stosunki glebowe. Obszar wiejski to złożony układ przestrzenny zainicjowany także pod wpływem różnych kultur oraz czynników zewnętrznych, które przez wieki kształtowały jego charakter. Od zawsze stanowiły one nośnik tradycji i odrębności kulturowej odróżniające je od terenów sąsiednich. Jak podkreśla A. Majdecka-Strzeżek [5] tradycja jest pojęciem złożonym, który obejmuje wiele elementów i przejawia się w odrębnej formie i na różną skalę. Zawiera w sobie doświadczenia nagromadzone od pokoleń (m.in.: określone zasady, obyczaje, poglądy, upodobania). Świadomość związana z kultywowaniem tradycji oraz jej poszanowanie przez przyszłe pokolenia jest niezbędna dla utrzymania specyfiki miejsca jako wyróżnika podtrzymującego indywidualną tożsamość różnych regionów.

W dobie szybko postępującej urbanizacji i uniformizacji, kiedy patrzy się przede wszystkim na podniesienie standardu życia i zapomina o podtrzymywaniu tradycji regionalnych znaczącą rolę w rozwoju zarówno lokalnym, jak i regionalnym obszarów wiejskich odgrywa odnowa wsi. Koncentruje się ona przede wszystkim w obrębie warunków materialnego życia mieszkańców wsi, ale nie zapomina także o warunkach jakościowych wynikających z pozamaterialnych i społecznych potrzeb całej społeczności wiejskiej. Odnowa wsi to proces obejmujący szeroki wachlarz działań, jaki może wpływać na podwyższenie jakości życia na wsi i tożsamości jej mieszkańców. Siłą odnowy wsi są najważniejsze wartości związane z historią, kulturą, tradycją – wszystkim tym, co można objąć pojęciem dziedzictwa kulturowego wsi. To również wszelkie przedsięwzięcia wynikające z potrzeb mieszkańców, które mogą dotyczyć m.in. miejsc spotkań wiejskich (place, centra wsi, świetlice), obiektów historycznych, czy zabytkowych, a także przestrzeni wiejskiej (zieleni, chodniki, stawy), sportu i kultury fizycznej (boiska, siłownie, szlaki piesze, ścieżki rowerowe, kąpieliska) oraz informacji (tablice informacyjne promujące różnego rodzaju przedsięwzięcia i samą miejscowość).

Cechą odnowy wsi są kompleksowe działania polegające na uzgodnieniu i realizowaniu całościowej wizji rozwoju wsi, biorące pod uwagę różne aspekty, tj. zachowanie tożsamości i integralności przestrzennej miejscowości oraz zharmonizowanie podstawowych funkcji: mieszkalnej, gospodarczej, a także rekreacyjnej i wypoczynkowej [11]. Przykłady terenów wspólnych, jakie zostały przytoczone w niniejszym artykule są bezpośrednio związane z tym Programem. Część z nich została zgłoszona do Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego, jako najlepszy projekt, inne jako start lub najpiękniejsza wieś w 2013 r. Można zaryzykować stwierdzenie, że są one wzorcowym rozwiązaniem w danej gminie, którą reprezentują w prestiżowym konkursie wojewódzkim. Ale czy ich wykonanie rzeczywiście związane jest z podtrzymaniem tradycji danego regionu? Tą wątpliwość autorka spróbuje rozwiązać, analizując ich sposób zagospodarowania.

2. Wizerunek współczesnych wsi

W obecnych czasach kształtowanie obszarów wiejskich znacznie odbiega od pierwotnego sposobu. Wynika to głównie ze zmniejszenia roli posiadanej ziemi, która już często nie jest jedyną żywicielką rodziny. W związku z tym zapomina się o właściwym kształtowaniu przestrzeni, która powinna mieć charakter otwarty, odznaczający się szerokimi polami, łąkami, sadami i ogrodami. Zwarta zabudowa powinna być zatopiona w gęstej zieleni, która wyraźnie powinna podkreślać sylwetkę miejscowości. Istotny jest również skupiony charakter zabudowy, a także zachowanie historycznego jej układu, który należy dostosować do aktualnych potrzeb uwarunkowanych bieżącymi czynnikami gospodarczymi oraz ekonomicznymi [2].

W ostatnich latach na terenach wiejskich naszego kraju obserwuje się dynamiczne zmiany, które w zależności od nasilenia oraz rodzaju podejmowanej na nich działalności gospodarczej mogą prowadzić do zatracenia różnorodności i tożsamości krajobrazu wiejskiego [4, 11, 15]. Ważnym elementem podczas projektowania zagospodarowania przestrzennego wsi jest zatem wiedza i świadomość społeczna. Tylko w ten sposób jesteśmy w stanie kształtować krajobraz tak, aby wprowadzając nowe elementy nie burzyć istniejących układów, a jednocześnie nawiązać do formowanego przez wieki *genius loci* [8]. Mieszkańcy wsi coraz aktywniej zaczynają dbać o własną przestrzeń życiową. Tworzona przez nich oferta nie tylko służy poprawie jakości życia lokalnej społeczności, ale również staje się atrakcyjną dla potencjalnych turystów. Jej kształtowanie odbywa się zarówno w fazie prywatnej, jak również publicznej. Do pierwszej z nich można zaliczyć dbałość o własne posesje. Dotyczy to zarówno zabudowy, jak i całego obejścia. Ważnym elementem wiejskiego gospodarstwa, widocznym z głównej drogi prowadzącej przez wieś jest przedogródek, stanowiący niegdyś wizytówkę gospodarza. Tworzy go niewielki ogródek ozdobny, lokowany pomiędzy domem a frontowym ogrodzeniem posesji. I mimo że jest terenem prywatnym, w znacznym stopniu rzutuje na całościowy odbiór miejscowości, a rośliny w nim wykorzystane powinny stanowić inspirację do kształtowania całego otoczenia wsi. Dlatego jego właściwe zagospodarowanie jest bardzo istotne dla harmonijnie ukształtowanej całej przestrzeni wiejskiej.

Od niepamiętnych czasów podstawową zasadą kompozycji ogródków wiejskich była prostota formy. Rośliny sadzone były w kępach, rzędach i klombach [9]. W zależności od zamożności gospodarzy różniły się one wielkością. Zawsze jednak dominowały ogrody kwiatowe nasycone różnorodną kolorystyką, przepelnione zapachem wabiącym owady. W ogrodach tych dominowały krzewy (głównie bzy, róże, kaliny), byliny oraz rośliny jednoroczne (serduszką okazałą, nagietki, aksamitki, dzwonki, ostróżki, piwonia, irys, lilia, dalie, floksy, malwy, słoneczniki, astry, maki, nasturcje, rudbekia, ślázówka, słonecznik, fiołki), a także rośliny lecznicze i przyprawowe (bazylia, tymianek, majeranek, rozmaryn, lawenda, macierzanka, szałwia, ruta, dzięgiel, kopytnik, ogórecznik).

Na terenie gospodarstwa sadzono również wysokie drzewa, które odznaczały się symbolicznymi przesłankami i miały chronić budynki przed uderzeniem pioruna, rozpowszechnianiem się ognia oraz przed wszelkim złem. Zieleń wiejskich ogrodów była zatem nie tylko ich ozdobą, ale spełniała także wiele użytecznych funkcji, m.in. ochrony przed kurzem czy hałasem. Drzewem, które najczęściej sadzono w obrębie zagrody była lipa, uważana za środek wszechświata, siedzibę cudownej mocy, drzewo opiekuńcze, przynoszące szczęście, drzewo święte. W wielu kulturach lipa określana była jako drzewo objawione: pojawiały się na niej niezwykle znaki i miały przy niej miejsce wyjątkowe zdarzenia. Wykorzystywano ją również w wielu zabiegach chroniących przed demonami. Innymi, często stosowanymi drzewami były klony i jawory uważane za obrońców przed nieszczęściem oraz dęby, od najdawniejszych czasów symbol mocy, trwałości i siły. Rzadziej towarzyszą im jesiony, wierzby, topole czy brzozy [1].

Kolejnym charakterystycznym elementem krajobrazu wiejskiego są sady. Początkowo tworzono je głównie z dzikich odmian grusz, jabłoni lub róży polnej, których owoce używano do przetworów, później zastąpiły je hodowlane uprawy drzew owocowych, z których najpopularniejsze były jabłonie, śliwy, grusze, wiśnie i czereśnie [5].

Innym rodzajem zieleni jaka występuje na obszarach wiejskich to tereny wspólne, należące do gminy i oddane do użytku ogółu mieszkańców danej miejscowości, służące ich integracji.

Można do nich zaliczyć:

- place wewnątrz wsi (Chobienia, gm. Rudna);
- małe place czy skwery na połączeniu dróg (Nowa Wieś Wielka, gm. Paszowice);
- place przy kościołach, świetlicach (Goworów, gm. Międzylesie);
- otoczenie obiektów handlowych, usługowych czy gastronomicznych (Smardzowice, gm. Jerzmanowa);
- tereny boisk sportowych (Rudzica, gm. Siekierczyn);
- dawne parki podworskie (Malin, gm. Wisznia Mała);
- stawy lub tereny nadrzeczne (Gogołowice, gm. Lubin).

Właściwe zagospodarowanie miejsc wspólnych we wsi jest bardzo istotne, gdyż podobnie, jak pozostałe elementy składowe wsi rzutuje na wizerunek miejscowości i powoduje poczucie ładu przestrzennego. Tereny te, dzięki właściwemu zagospodarowaniu mogą oferować różne formy spędzania wolnego czasu niezależnie od wieku. Są to miejsca istotne do podtrzymywania tradycji, rozwijania umiejętności i zainteresowań, organizowane są na nich festyny, dożynki bądź inne święta lokalne ważne dla konkretnej wsi.

3. Tereny wspólne – elementy składowe

Przestrzenie publiczne na obszarach wiejskich są ważnym elementem kompozycyjno-przestrzennym całej miejscowości. W zależności od usytuowania i powierzchni jaką zajmują są niejednokrotnie jedynym we wsi skupiskiem gęstej zieleni, która nie tylko pozytywnie wpływa na mikroklimat miejscowości, ale również podnosi jej walory estetyczno-widokowe i stanowi miejsce służące integracji społecznej.

„Dziś, wiele publicznych przestrzeni wydaje się być zaprojektowanych z intencją, aby je oglądać, ale nie stykać się z nimi. Są starannie uporządkowane, czyste i puste – można by powiedzieć »nie ma ludzi, nie ma problemu«! Ale kiedy przestrzeń publiczna jest pusta, zdewastowana, albo opanowana przez

osoby niepożądane, zasadniczo oznacza to duże błędy w projekcie albo w zarządzaniu, lub w obu tych aspektach” [3].

Sposób zagospodarowania przestrzeni publicznych zwykle podporządkowany jest indywidualnym gustom, poczuciu piękna, które to czynniki często są odczuciem subiektywnym, zależnym od wrodzonego instynktu estetycznego oraz profilu i stopni przebytej edukacji. Właściwe kształtowanie przestrzeni wiejskiej zgodne z poszanowaniem dorobku materialnego przeszłych pokoleń jest wyrazem świadomego i konsekwentnego kształtowania elementów krajobrazu wiejskiego z zachowaniem ładu i harmonii [2]. Bardzo istotne jest, aby w dobie makdonaldyzacji umieć wyróżnić indywidualny charakter, przeanalizować zasoby miejscowości i wyznaczyć właściwe kierunki jej rozwoju.

Analizując wiejskie przestrzenie publiczne można wydzielić ich podstawowe elementy składowe, które znacząco wpływają na całą kompozycję. Zaliczamy do nich:

- małą architekturę (ogrodzenia, ławki, kosze na śmieci, altany, pergole itp.);
- zieleń (wysoka, średnia, niska);
- komunikację (ścieżki, place, parkingi).

Elementy składowe wiejskich przestrzeni wspólnych powinny nawiązywać do tradycji miejsca oraz nosić cechy architektury regionalnej. Ich kształty winny nawiązywać do form występujących w miejscowym krajobrazie, odwoływać się do cech ukształtowania terenu oraz do indywidualnych rozwiązań zastosowanych w danej miejscowości czy regionie, dzięki temu lepiej będą harmonizować i wtapiać się w otoczenie.

Częścią zagospodarowania terenów wspólnych, która decyduje o funkcjonowaniu danego miejsca i jego popularności jest przede wszystkim mała architektura. Powinna być ona oryginalnym rozwiązaniem, a do jej wykonania należy stosować naturalne, rodzime materiały, charakterystyczne dla danego miejsca. Za materiały lokalne uznaje się drzewo, glinę czy kamień. Dlatego polecane jest stosowanie w pokryciu dachu dachówki, gonta lub łupka, a w konstrukcji lub wykończeniu elewacji – kamienia lub cegły. W jej kształtowaniu ważna jest również forma, która powinna być zgodna z miejscową tradycją. Altany na terenach wiejskich, które swoją kubaturą najbardziej nawiązują do zabudowy, powinny być kształtowane zgodnie z lokalnymi warunkami atmosferycznymi i pochyłościami terenu, które będą decydowały m.in. o doborze właściwego nachylenia dachu (im większe spadki terenowe, tym stromieńna dachu powinna być większa).

Kolejnym elementem wpływającym na estetykę miejsc wspólnych na terenach wiejskich jest zieleń. Powinna być ona kształtowana zgodnie z lokalną tradycją oraz z zachowaniem pierwotnej symboliki, jaka przypisana była do poszczególnych gatunków. Jej charakterystyka opisana została w pkt. 2.

Istotnym elementem całej kompozycji są również nawierzchnie, zarówno ścieżek, placów, jak i parkingów. Tu także powinno kierować się przy ich doborze pewnymi zasadami. Ważnym aspektem jest zarówno odpowiedni materiał, jak również jego kolorystyka, która powinna być spójna z całym otoczeniem. Istotne jest, aby niepotrzebnie nie utwardzać nawierzchni i tym samym nie pomniejszać w bilansie terenu powierzchni przepuszczalnych.

Spójna architektura regionalna, w tym również mała architektura oraz zieleń jej towarzysząca integrują obszar jej występowania oraz wpływają na tożsamość i odrębność miejsca. Teren taki staje się łatwiej rozpoznawalny, a dzięki wyróżnikom podkreślającym i eksponującym indywidualność i odrębność miejscowości, podnoszą w znacznym stopniu jej walory turystyczne, które mogą przyczynić się do jej szybszego rozwoju.

4. Charakterystyka badanych miejscowości

Autorka podjęła próbę wykonania syntetycznej charakterystyki terenów wspólnych w wybranych wsiach dolnośląskich. Analizę porównawczą wykonano dla 8 miejscowości, w których łącznie zinventaryzowano 10 miejsc wspólnych. Wszystkie wsie położone są w województwie dolnośląskim, a ich wybór został pokierowany zgłoszeniem sołectwa do ubiegłorocznej edycji konkursu „Piękna Wieś Dolnośląska 2013”. Analiza polegała na określeniu funkcji każdego z badanych obiektów, wskazaniu ich dokładnej

lokalizacji, która obrazowała stopień dostępności do konkretnego miejsca, a także wskazaniu elementów ich zagospodarowania pod względem zieleni i małej architektury. Efektem tych badań jest wykazanie współczesnych tendencji kształtowania terenów wiejskich zadedykowanych integracji społecznej oraz ich powiązanie z krajobrazem przyległym. Przekrój przez poszczególne tereny ukazuje tabela 1, która przedstawia syntetyczną charakterystykę miejsc wspólnych w wybranych wsiach.

Tab. 1. Wykaz terenów wspólnych objętych inwentaryzacją (opr. aut.)

Lp.	Miejscowość (gmina)	Funkcja terenu	Lokalizacja	Elementy zagospodarowania – zieleni	Elementy zagospodarowania – mała architektura
1.	Krzydlina Wielka (gm. Wołów) Ilustracja 1	Sportowo-rekreacyjna: „Oaza spokoju”	Na granicy z Parkiem Krajobrazowym „Dolina Jezierzycy”	Brak; w posiadaniu projekt nasadzeń w większości z gat. nienawiązującymi do charakteru wsi	Teren ogrodzony – budynek gospodarczy, altana, ławki, boisko
2.	Nowa Wieś Wielka (gm. Paszowice) Ilustracje 8–10	Rekreacyjna	Przy świetlicy	Zieleń wysoka – towarzysząca – gat. rodzime	Altana, ławki
3.		Rekreacyjna	Przy studni, wzdłuż drogi głównej	Rośliny ozdobne, sezonowe	Studnia o charakterze ozdobnym, ławki
4.		Rekreacyjna	Rondo na połączeniu dróg	Zieleń wysoka, średnia – gat. rodzime	Stół z ławkami, tablice informacyjne o zasobach przyrodniczych najbliższej okolicy
5.	Osola (Oborniki Śląskie) Ilustracje 2, 3	Sportowo-rekreacyjna: „Zakątek aktywnego wypoczynku”	Centralna część wsi, przy parku	Zieleń wysoka, średnia – gat. rodzime	Ławy z ławkami
6.	Chróstnik (gm. Lubin) Ilustracja 4	Sportowo-rekreacyjna	W centrum wsi	Brak	Teren ogrodzony – plac zabaw; siłownia plenerowa, kompleks boisk sportowych, zaplecze socjalno-sanitarne
7.	Wolimierz (gm. Leśna)	Rekreacyjna	W centrum wsi	Zieleń wysoka, średnia – towarzysząca – gat. rodzime, rośliny ozdobne, sezonowe	Ławy z ławkami, murek oporowy
8.	Nowice (gm. Jaworzyna Śląska) Ilustracje 11–14	Rekreacyjna	Historyczna lokalizacja pomieckiego ogródka piwnego	Zieleń wysoka – towarzysząca – gat. rodzime	Scena, ławki, polana rekreacyjna
9.	Nowy Gieraltów (gm. Stronie Śląskie) Ilustracja 5	Rekreacyjna: „Wiejski plac zabaw i spotkań”	Przy wjeździe do wsi, w pobliżu rzeki	Zieleń wysoka – towarzysząca – gat. rodzime, skalniaki – zieleń ozdobna	2 altany, „domek spotkań”, kosz do gry w koszykówkę z niewielkim betonowym placem, ławki
10.	Gogołowice (gm. Lubin) Ilustracje 6, 7	Rekreacyjno-edukacyjna	Przy stawie	Zieleń wysoka, średnia – towarzysząca – gat. rodzime	Altana, pomost, ławki, miejsce na ognisko

Zinwentaryzowane tereny wspólne zostały podzielone na dwie grupy, w zależności od sposobu ich zagospodarowania i pełnionej funkcji:

1. Tereny wspólne o funkcji rekreacyjno-sportowej

Ciekawym rozwiązaniem jest teren we wsi Krzydlina Wielka nazwany przez mieszkańców „Oaza spokoju”. Miejsce to pełni funkcję plenerowych spotkań integracyjnych, ale może być wykorzystywane również przez odwiedzających miejscowość lub będących na trasie turystycznej Tarchalice–Lubiąż tu-

rystów, mogących skorzystać z ciekawych warsztatów organizowanych przez mieszkańców wsi. Projekt ten jest zgodny z wizją rozwoju oraz Planem Odnowy Miejscowości. W ofercie widnieje m.in. pokaz wypieku sękacza, wypalanie w drewnie, przygotowanie zdrowych i smacznych przetworów oraz sianospoty. Teren został wykoszony przez mieszkańców, ogrodzony drewnianym płotem, odremontowano znajdujące się tam pomieszczenie gospodarcze i doposażono obszar w drewnianą wiatę, grill oraz ławki. Plac może pełnić funkcję rekreacyjno-sportową wraz z placem zabaw dla dzieci i boiskiem do piłki nożnej. Ma bardzo urokliwe położenie nieopodal skraju lasu, gdzie rozpościerają się Mokradła Dębniańskie i Park Krajobrazowy „Doliny Jezierzycy”. Zagospodarowanie terenu prezentuje się dobrze, wykorzystane materiały oraz formy nowo powstałych obiektów harmonizują z otoczeniem. Jedynym mankamentem jest zieleń, a raczej obecnie jej brak. Mieszkańcy posiadają projekt doboru szaty roślinnej dla tego terenu, ale nie został on do tej pory jeszcze zrealizowany. Niemniej gatunki w nim zaproponowane mało wiążą się z tradycyjnymi nasadzeniami wiejskimi.

Ilustracja 1. „Oaza spokoju” w Krzydlinie Wielkiej. Fot. A. Podolska

Kolejny, świeżo powstały teren wspólny zlokalizowany jest we wsi Osola. Na historycznych mapach miejscowość jest pokazywana jako przysiółek Wielkiej Lipy, rozwinęła się ona wówczas jako zaplecze letniskowo-weekendowe dla Wrocławia. Ludzie zamożni, którzy chcieli wyczołfać się z życia wrocławskiego właśnie tutaj odnajdywali ciszę i spokój. Podobną funkcję wieś pełni również w dzisiejszych czasach. Powstaje tutaj wiele nowych domów. Ze względu na atrakcyjne położenie i dobre połączenie kolejowe z Wrocławiem ludzie chętnie się tu osiedlają.

Projekt zakłada kompleksowe zagospodarowanie pod względem sportowym, rekreacyjnym, edukacyjnym i kulturalnym miejscowości Osola na rzecz mieszkańców oraz turystów. Wszystkie działania w ramach projektu mają na celu uatrakcyjnienie miejsca zamieszkania oraz stworzenie oferty dla osób z „okolic”. W ramach projektu powstała baza pod przyszłą wieś tematyczną „Osola – wioska zdrowego człowieka”, połączona z ofertą kulturalno-edukacyjną: powstało przedszkole, funkcjonują zajęcia rozwojowe dla mieszkańców oraz organizowane są liczne imprezy promujące zdrowy styl życia. Zagospodarowanie terenu ma zachęcać zarówno mieszkańców, jak i potencjalnych turystów do aktywnego spędzania

wolnego czasu. Ostatnim etapem projektu, zrealizowanym w 2013 r. był zakątek aktywnego wypoczynku – siłownia zewnętrzna. Wokół zakątka znajduje się park z miejscami do wypoczynku, a w niedalekiej odległości zlokalizowany został skwer biesiadny i „Bosa trasa turystyczna”. W obrębie miejscowości zostały wytyczone także szlaki Nordic Walking. Elementy zagospodarowania terenu są wykonane z naturalnych materiałów, dzięki czemu łatwo wpisują się w okoliczny krajobraz.

2.

3.

Ilustracja 2. Skwer biesiadny – początki realizacji, 2012 r. Fot. A. Podolska

Ilustracja 3. Bosa ścieżka... Fot. A. Podolska

Funkcja sportowa została również poruszona w zagospodarowaniu terenu wspólnego we wsi Chróstnik, w której mieszkańcy sami zdecydowali o sposobie zagospodarowania terenu w centrum wsi – jest to centrum sportowo-rekreacyjne z plenerową siłownią, boiskami, zapleczem sanitarno-socjalnym, ogrodzonym placem zabaw i miejscami do odpoczynku. Mieszkańcy organizują tam zawody sportowe rangi regionalnej, a także spotkania integracyjne przy grillu. Zagospodarowanie tego miejsca jest skierowane głównie do mieszkańców Chróstnika, gdyż położenie miejscowości nie sprzyja raczej turystyce. Elementy zagospodarowania zaczerpnięte zostały z ogólnodostępnych katalogów, są seryjne, nie przejawiają sobą oryginalności ani indywidualności. Dużym mankamentem jest zupełny brak zieleni średniej i wysokiej. Dokuczliwe jest to z pewnością w ciepłe, słoneczne dni, kiedy nie ma możliwości schronienia się choćby na chwilę w cieniu drzew. Przez to z pewnością teren w okresie letnim ma ograniczone godziny użytkowania.

Ilustracja 4. Chróstnik – plenerowa siłownia i plac zabaw. Fot. A. Podolska

2. Tereny wspólne o funkcji typowo rekreacyjnej

Wolimierz to wieś od dawna znana jako miejscowość turystyczna, w której rozwija się agroturystyka. Dogodne położenie służy organizowaniu w te strony wycieczek pieszych czy rowerowych w różne zakątki Łużyc. Atrakcyjne położenie wśród gór, lasów i jezior przyczynia się do popularności wsi o każdej porze roku. Z inicjatywy mieszkańców został zagospodarowany na cele rekreacyjne teren po dawnej remizie. Ma być on wykorzystywany zarówno przez mieszkańców wsi, jak i przybyłych do miejscowości turystów. Jest on otoczony kamiennym murkiem, budulec został pozyskany z ruin budynku, który pierwotnie stał na działce nr 176 przejętej od Urzędu Miasta i Gminy Leśna na zasadzie użyczenia. Zagospodarowanie terenu bez wątpienia przyczyniło się do podniesienia estetyki wsi. W skład zagospodarowania terenu weszły także stoły drewniane wraz z ławami oraz donice, a także sadzonki drzew, krzewów i roślin ozdobnych. Zagospodarowanie terenu jest spójne z charakterem miejscowości, dzięki zastosowaniu lokalnych materiałów oraz dosadzeniu roślin ozdobnych zgodnych z tradycyjnym kształtowaniem przestrzeni wiejskiej.

Kolejną wsią odznaczającą się malowniczym położeniem jest Nowy Gieraków – jest to typowa wieś łańcuchowa ciągnąca się wzdłuż rzeki Białej Łądeckiej, której dolina tworzy naturalną granicę pomiędzy Górami Bialskimi i Górami Żłotymi. Wieś pełni funkcję turystyczno-letniskową, a jej wyróżnikiem jest m.in. teren wspólny zlokalizowany zaraz przy wjeździe do wsi od strony Starego Gierakowa, tuż przy rzece. Obszar ten został zagospodarowany spójnie z otaczającym krajobrazem. Obiekty na nim stojące, tj. dwie wiaty, „domek spotkań” wybudowane zostały z uwzględnieniem miejscowej tradycji, z naturalnych materiałów, spójnych z tymi, jakie można wyróżnić w całej miejscowości. Również detal użyty w obiektach małej architektury nawiązuje do pobliskiej zabudowy. Teren ten jest otwarty, od drogi dzieli go naturalna granica rzeki. Spójność w zagospodarowaniu można zauważyć również w doborze roślinności, jaka została wprowadzona na znajdującym się w centrum placu skalniaku. Ma on również cha-

Ilustracja 5. Nowy Gieraków – „Wiejski plac zabaw i spotkań”. Fot. A. Podolska

rakter naturalnej granicy, dzielącej plac na dwie części, którym przypisać można odrębne funkcje. Miejsce to nazwane zostało przez mieszkańców jako: „Wiejski Plac Zabaw i Spotkań”, a jego oryginalnym wykorzystaniem jest organizowanie na nim od maja do października „Sobotnich jarmarków” – wiejskiego jarmarku produktu lokalnego. Dodatkową atrakcją jest leśna ścieżka edukacyjno-przyrodnicza, która rozpoczyna się tuż obok placu. Teren ten może służyć zarówno mieszkańcom, jak i turystom odwiedzającym te okolice.

Gogołowice – wieś pachnąca pigwą, jak mówią sami mieszkańcy, dążący do tego, aby roślina ta stała się wyróżnikiem ich miejscowości. Teren wspólny zlokalizowany jest w bezpośrednim sąsiedztwie stawu wiejskiego. Jego odbudowa i adaptacja na cele rekreacyjne rozpoczęła się w 1996 r. i trwała niemal 10 lat. Otoczenie stawu wyposażono w drewnianą wiatę z kładką widokową, wytyczono miejsce na ognisko, uzupełniono ławki, dodano donice na roślinność niską, dosadzono również drzewa i krzewy ozdobne. Staw został także zarybiony przez miejscowe koło wędkarskie. Dodatkowo od świetlicy do stawu wytyczono kilometrowy odcinek ścieżki edukacyjno-przyrodniczej „Staw Gogołowice”. Na trasie ścieżki ustawiono 7 tablic informacyjno-edukacyjnych („Owadzia stołówka”, „Drzewa i krzewy ozdobne”, „Drzewa i krzewy owocowe”, „Roślinność wodna”, „Organizmy bezkręgowce”, „Płazy”, „Trasa przebiegu ścieżki przyrodniczej”), z informacji na nich zawartych można zapoznać się z ekosystemem stawu wiejskiego oraz fauną i florą prywatnych ogrodów przydomowych. Na ścieżce prowadzone są warsztaty edukacyjne, a pobliski pomost – kładka widokowa służy do obserwacji roślinności wodnej i organizmów bezkręgowych. Miejsce to stało się idealne do aktywnego spędzania wolnego czasu przez mieszkańców wsi oraz całego powiatu oraz z pewnością przyczyniło się do zwiększenia wiedzy z zakresu nauk przyrodniczych wśród dzieci i młodzieży. Zagospodarowanie terenu zostało wykonane zgodnie z charakterem miejscowości, zastosowane materiały są naturalne oraz ujednolicone na całym terenie. Dużym plusem jest również dobór gatunkowy roślinności, jaka towarzyszy poszczególnym elementom zagospodarowania terenu. Jest ona charakterystyczna dla obszarów wiejskich i właściwie dobrana dla poszczególnych siedlisk stanowiących przystanki ścieżki przyrodniczo-edukacyjnej.

6.

7.

Ilustracja 6. Gogołowice – drewniana wiatka nad stawem. Fot. A. Podolska

Ilustracja 7. Ścieżka edukacyjno-przyrodnicza. Fot. A. Podolska

Przykładem miejscowości posiadającej kilka zagospodarowanych spólnie terenów wspólnych jest Nowa Wieś Wielka. W miejscowości można wyróżnić trzy zadbane i zaaranżowane przez mieszkańców przestrzenie publiczne. Stanowią je: otwarty teren przy świetlicy, wyposażony w scenę przeznaczoną na imprezy plenerowe i trawnik z zintegrowanymi stołami i ławkami; niewielki obszar o funkcji estetycznej w górnej części wsi ze studnią, ławką i roślinnością ozdobną, jego zagospodarowanie jest wynikiem projektu działaj lokalnie pn.: „Gościu siądź pod mym liściem i odpocznij sobie” oraz rondo na rozstaju dróg, przy wjeździe do Wąwozu Lipa, gdzie pośród roślinności wysokiej postawiono zintegrowany stół z ławkami oraz tablice informacyjne o zasobach przyrodniczo-krajobrazowych najbliższej okolicy.

Ilustracja 8. Nowa Wieś Wielka – teren wspólny przy świetlicy. Fot. A. Podolska

9.

10.

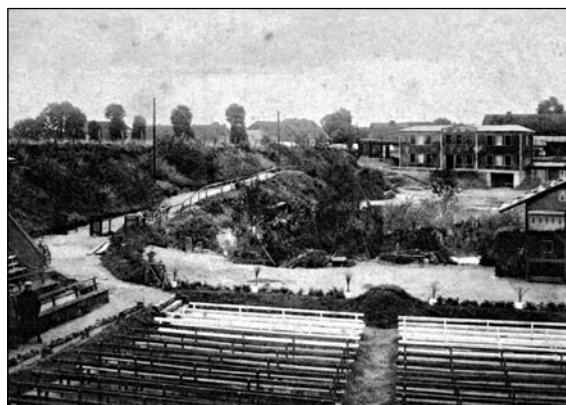
Ilustracja 9. Nowa Wieś Wielka – zagospodarowanie terenu wokół studni. Fot. A. Podolska

Ilustracja 10. Nowa Wieś Wielka – rondo. Fot. A. Podolska

Ciekawą inicjatywę przejawili mieszkańcy wsi Nowice, którzy w swoim programie krótkoterminowym założyli adaptację miejsca spotkań – „Koziań”, pełniącej funkcję amfiteatru letniego. Spędzanie wolnego czasu w „Koziań” było niegdyś tradycją wśród przedwojennych mieszkańców Nowic, na tym terenie zlokalizowany był bowiem ogródek piwny. Obecnie organizowane są tutaj cykliczne imprezy integrujące mieszkańców wsi: Nowickie wieczory z pochodniami, majówka, złoty harlejewców. Teren czynem społecznym został w części utwardzony, wymurowano grill, postawiono 11 stołów biesiadnych i 22 ławy, zakupiono materiał na zadaszenie sceny. Gmina wykonała oświetlenie. Teren „Koziań” połączono z główną drogą biegnącą przez wieś aleją obsadzoną bzami, które dodatkowo podkreślają wiejski charakter całego założenia. W planach jest stworzenie tam również placu zabaw i boiska do piłki plażowej. Koziań to nie tylko doskonałe miejsce integracji mieszkańców wsi, ale również podtrzymywanie tradycji, zachowanie wartości historycznej i kulturowej, które prowadzi do ożywienia kulturalnego wsi.

11.

12.

Ilustracja 11. Nowice – teren wspólny, widok z 1931 r. Źródło: <http://fotopolska.eu/490084,foto.html?o=b20514>

Ilustracja 12. „Koziańia” – stan z 1931 r. Źródło: <http://fotopolska.eu/68210,foto.html?o=b20514>

13.

14.

Ilustracja 13. Współczesne zagospodarowanie „Koziańia”. Fot. A. Podolska

Ilustracja 14. „Koziańia” – współczesny widok ze sceny. Fot. A. Podolska

5. Podsumowanie

Przeanalizowane tereny wspólne dowodzą, że wiele miejscowości dba o swoje przestrzenie wspólne, a także właściwie, często w oryginalny sposób je kształtuje. Tyczy się to głównie schematu funkcjonalno-przestrzennego, doboru materiałów do budowy elementów składowych poszczególnych terenów, ich formy, czy detalu. Niestety wiele terenów posiada jeszcze słaby dobór gatunkowy lub w niektórych realizacjach jest on zupełnie pomijany. Negatywnym zjawiskiem jest w tej kwestii także brak uwzględniania tradycji regionalnych w nowo wykonywanych nasadzeniach. Często wzorce czerpane są z terenów miejskich, gdzie mało wymagające, zimozielone rośliny zajmują miejsce tradycyjnym, charakterystycznym dla krajobrazu wiejskiego różnobarwnym kompozycjom. Przez to w wielu miejscowościach powstają identyczne sposoby zagospodarowania, które tworzone są nie dla poszczególnych rejonów kulturowych, lecz dla całego kraju, w wyniku czego trudno jest mówić o wyróżnikach nawiązujących do tradycji miejsca.

6. Krótkie wnioski

Inwentaryzując wiejskie tereny wspólne można wysnuć pewne wnioski:

- społeczność lokalna powinna brać w większym zakresie odpowiedzialność za otaczającą przestrzeń, będącą ich wspólnym dobrem;
- tereny wspólne są tylko wówczas właściwie zaaranżowane, kiedy przy ich zaplanowaniu i wykonaniu czynny udział ma lokalna społeczność;

- aby kultywować tradycje oraz zachować tożsamość miejsca powinno się popularyzować wśród mieszkańców wsi wartości wiążące się z tradycyjnym wiejskim krajobrazem;
- w działaniach projektowych powinni brać udział również architekci, architektki krajobrazu, urbaniści – osoby z wykształcenia związane z planowaniem przestrzeni wiejskiej, tak aby ich działania propagowały rozwiązania chroniące ład przestrzenny i dziedzictwo kulturowe wsi. Ponadto powinni oni zwracać uwagę na odpowiednie zagospodarowanie przestrzeni wiejskiej z uwzględnieniem rodzimych, a także tradycyjnych gatunków zieleni czy lokalnych materiałów, zdobnictwa oraz form charakterystycznych dla konkretnego regionu.

Bibliografia

1. Cała A., *Krajobraz z sacrum w tle – kapliczki przydrożne jako element krajobrazu wsi opolskich*, [w:] *Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych*, Polska Akademia Nauk oddział w Lublinie, Lublin, 2007, s. 24–34.
2. Chilik P., *Aby na wsi było lepiej*, Fundacja wspomagania wsi, Warszawa 2008.
3. Jeleński T., Kosiński W., *Jak przetworzyć miejsce. Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych*, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków.
4. Lipińska H., Harkot W., Kępka M., *Współczesne formy zagospodarowania wiejskich ogrodów przydomowych na Lubelszczyźnie*, [w:] *Nauka Przyr. Technol.* (3) 1, (2009), s. 1–8.
5. Majdecka-Strzeżek A., *Kształtowanie i ochrona krajobrazu miejscowości z uwzględnieniem specyfiki regionalnej dla potrzeb turystyki*, [w:] *Nauka Przyr. Technol.* 3, 1, #21 (2009), s. 5–7.
6. Materiały niepublikowane, zaprezentowane przez poszczególne sołectwa w ramach objazdów komisji „Piękna Wieś Dolnośląska 2013”.
7. Niedźwiecka-Filipiak I., Kuriata Z., *Zagospodarowanie przestrzenne wsi w pracach Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu*, w: *Polskie krajobrazy wiejskie dawne i współczesne*. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego Nr 12, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec, 2009.
8. Niedźwiedzka-Filipiak I., *Wyróżniki krajobrazu i architektury wsi Polski Południowo-Zachodniej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław 2009.
9. Pietrzak M., Angiel M., *Tradycyjny ogród wiejski w krajobrazie Pogórzy Karpackich*, [w:] B.J. Gawryszewska, B. Rothimel. *Ogród za oknem – w poszukiwaniu formy*, Wydawnictwo Sztuka Ogrodu Sztuka Krajobrazu, Warszawa (2009), s. 68–75.
10. Poczta, W., *Przemiany w rolnictwie*, [w:] *Raport o stanie wsi*, Polska wieś 2010, 2011.
11. Podolska A., Orzechowska-Szajda I., *Inicjatywy lokalne – szansą na nowe postrzeganie obszarów wiejskich*, [w:] *Architektura Krajobrazu – Landscape Architecture* 2/2013, w druku.
12. Podolska A., *Aktywizacja obszarów wiejskich i jej wpływ na wizerunek wsi*, [w:] Ciok S., Raczyk A. (red.), *Wyzwania polityki regionalnej i lokalnej*, Rozprawy Naukowe IGiRRUWr nr 27, Wrocław, 2012, s. 233–244.
13. *Strategia rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007–2013 (z elementami prognozy do roku 2020)*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 29 czerwca 2005 r., s. 20, <http://www.funduszezestrukturalne.gov.pl/informator/npr2/dokumenty%20strategiczne/rolnictwo.pdf> (30.09.13).
14. Wiśniewska M., *Osadnictwo wiejskie*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 1999.
15. Zątek W., *Przydomowy ogród wiejski dawniej i dziś*, [w:] *Zesz. Nauk. AR w Krakowie* 402, 90, (2003), s. 217–276.

Modern public spaces in the villages of Łęczna county

Natalia Przesmycka¹, dr inż. arch.

*Institute of Architecture, Urban Planning and Spatial Planning,
Faculty of Civil Engineering and Architecture, Lublin University of Technology
natalia.przesmycka@gmail.com*

Małgorzata Sosnowska, dr inż. arch.

*Department of Ornamental Plants and Landscape Architecture,
Faculty of Horticulture and Landscape Architecture, University of Life Sciences in Lublin
malgorzata.sosnowska@up.lublin.pl*

Streszczenie

Na Lubelszczyźnie, regionie typowo rolniczym dominują wsie o rozproszonym układzie zabudowy. Tradycyjne przestrzenie publiczne wiążą się przede wszystkim z najbliższą okolicą budynku użyteczności publicznej: takim jak kościół, remiza czy sklep. Przestrzenie zieleni urządzonej ograniczają się najczęściej do otoczenia obiektów sakralnych, cmentarzy czy pozostałości założen podworskich. Do rzadkości należą wydzielone miejsca i place spotkań wiejskiej społeczności. W przeciągu ostatnich kilku lat dzięki możliwości finansowania z funduszy Unii Europejskiej, na terenach wiejskich Lubelszczyzny można zauważyć duże zmiany w sposobie zagospodarowania przestrzeni publicznych. Modernizowane są istniejące przestrzenie, powstają też nowe miejsca rekreacyjne, z różnym skutkiem wpisujące się w krajobraz kulturowy i życie wsi. W artykule przedstawiono wybrane projekty porządkujące zastaną przestrzeń i infrastrukturę, oraz projekty tworzenia nowych przestrzeni publicznych na wsiach w powiecie Łęczyńskim.

Słowa kluczowe: rewitalizacja przestrzeni publicznych, powiat łęczyński, Milejów, Jaszczów, Łysołaje, wsie Lubelszczyzny, problemy wiejskich przestrzeni publicznych

Abstract

Lublin Region has a typically rural character and is dominated by villages with a dispersed development layout. Traditional public spaces are usually associated with neighbouring public buildings such as: churches, fire stations or shops. Public green areas are mostly limited to the surroundings of church buildings, cemeteries or remains of former manor complexes. Organised public spaces or venues for meetings of the local community are rare. In recent years, owing to the available EU funding, one can observe significant changes in the way rural public spaces are developed in Lublin Region. Many of the existing public spaces are modernized and new recreational places are established, becoming a part of the cultural landscape and the life of the rural society with various effects. The article presents selected examples of projects aimed at improving and revitalising public spaces and infrastructure as well as establishing new rural public spaces in the villages of Łęczna County.

Key words: renewal of public spaces, villages of Lublin Region, problems of rural public spaces, Łęczna County, Milejów, Jaszczów, Łysołaje

¹ „Uczestnik projektu „Kwalifikacje dla rynku pracy – Politechnika Lubelska przyjazna dla pracodawcy” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

The participant of the project: “Qualifications for the labour market – employer-friendly Lublin University of Technology” co-financed by the European Union under the European Social Fund.

1. Introduction

Łęczna County (powiat) lies in the central part of Lublin Province, bordering the counties of Lublin, Lubartów, Parczew, Włodawa, Chełm and Świdnik. The county comprises the urban-rural commune of Łęczna and the rural communes of Cyców, Ludwin, Milejów, Puchaczów, and Spiczyn. The character of the county is diverse, both in terms of its natural qualities, as well as its topography and economy, which results from the fact that its territory spreads across three major geographical realms of the Lublin region: Lublin Upland, Lublin Polesye and Volhynian Polesye. The most attractive tourist area of the county is a fragment of Łęczyńsko-Włodawskie Lakeland, protected under the Nature Park “Łęczyńskie Lakeland”. In the towns and villages of Łęczna Lakeland, public spaces primarily serve tourist purposes.

In 1975, a decision was made to establish the Lublin Coal Basin of Łęczna and to start the construction of a coal mine in Bogdanka, which radically changed the ways of functioning and the landscape of the central part of the county. At the same time, the “Bogdanka” coal mine became one of the largest employers in the Lublin region. The remainder of the county is agricultural, and the villages located there can often be traced back to old estates or manorial farms.

Monuments in the county’s town and villages represent various historical epochs and architectural styles. The turbulent history of these lands left behind many traces in the form of monuments and memorials as well as war cemeteries and mounds. Valuable places of interest include numerous park and manor complexes (Zawieprzyce, Kijany, Podzamcze, Łańcuchów, Łysołaje) and former industrial zones (Milejów, Świerszczów) [1].

Only some villages of the county have proper organized public spaces. Among them Puchaczów stands out, whose market square and the vortex street pattern developed in the sixteenth century. Currently, it is a scarcely frequented square with a fountain. In many places, the role of public spaces has been taken over by well-organised school grounds, which, in addition to their primary functions, serve as venues of cultural events such as festivals, concerts, rallies, fairs, harvest festivals, and picnics (Ciechanki, Nadrybie, Ostrówek). School grounds are often the only places in the village where there are organized playgrounds.

The article presents a selection of public spaces of villages in the southern part of Łęczna County and compares the spaces which have been established with the concepts envisaged in their designs [2], [3], [4]. The described villages have not been affected by the phenomenon of suburbanisation.

One may claim that the possibility of gaining financial support from the UE for public works in rural areas has brought many changes, both with regard to restoring order and revitalising existent public spaces as well as establishing new ones. However, the functioning of modern public spaces in villages

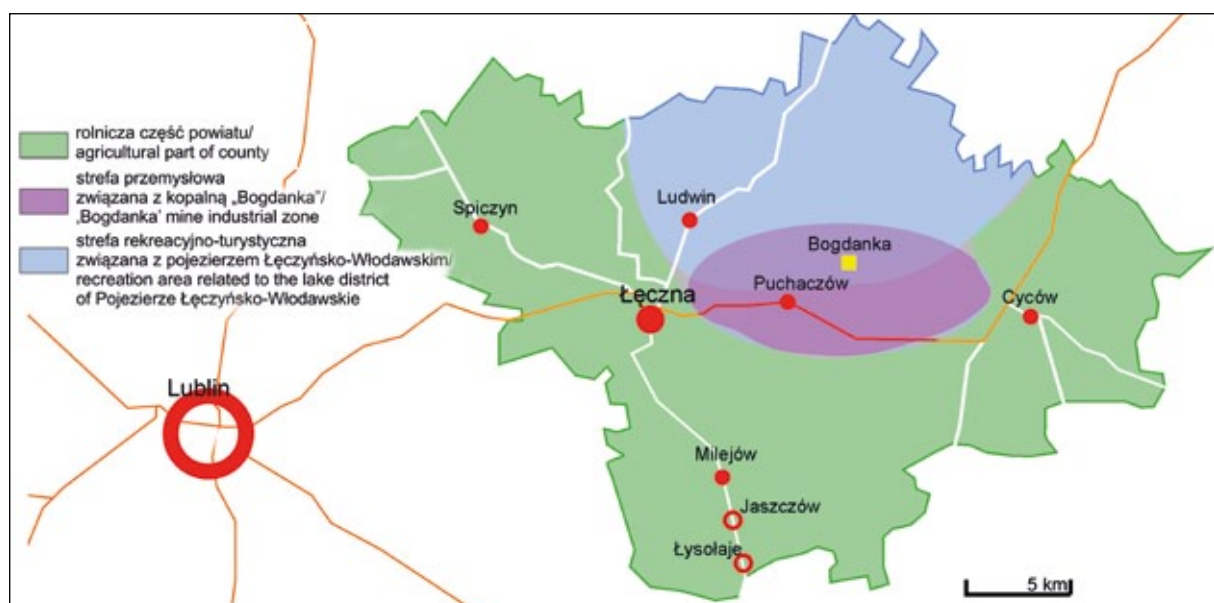

Figure 1. Outline map of Łęczna County showing the discussed villages. By the Authors

Ilustracja 1. Schemat Powiatu Łęczyńskiego z oznaczeniem omawianych miejscowości. Rys. Autorki

is burdened with several social and sociological problems. Public spaces designed and intended for specified users are appropriated by people affected by the problem of alcoholism and unemployment.

The problems related to designing and functioning of modern public spaces of villages is a relatively recent research area. Studies of this aspect of the villages of Malopolska (Lesser Poland) were done by M. Kowicki [5], [6]². Z. Borcz [7], [8], [9], in turn, investigated the rural cultural landscape of the Lower Silesia region³. However, there is no academic study in this regard devoted to the Lublin region.

2. Between vision and implementation – modernization of a communal park in Milejów

Milejów is a communal settlement dating back to the 15th century, the dynamic development of which occurred in the late 19th and early 20th century. The village then became a centre for the agricultural processing industry; a sugar factory and a distillery were established, as was the housing complex for the workers. Later, this area was further developed by the construction of a fruit and vegetable-processing plant, which has been functioning ever since. The communal park dates from the early twentieth century. Its area resembles a triangle and is heavily wooded. The boundaries of the park are determined by a national road, residential development associated with industrial plants (former manorial farm buildings) and the area belonging to trade and services establishments.

Figure 2. Schematic plan showing the location of the revitalized park in Milejów. By the Authors
Ilustracja 2. Schemat sytuacyjny rewitalizowanej przestrzeni parku w Milejowie. Rys. Autorki

² M. Kowicki, *Paologie/Wyzwania architektoniczno-planistyczne we wsi Małopolskiej. Studium na tle tendencji krajowych i europejskich*, 2010, Politechnika Krakowska, Kraków. M. Kowicki, *Współczesne przestrzenie wsi i małych miasteczek*, [w:] Czasopismo Techniczne. Architektura, 2006, r. 103, z. 14-A, s. 57–67.

³ Z. Borcz, *Architektura wsi*, 2003, AWR, Wrocław. Z. Borcz, *Rozwój przestrzenny wsi o tradycjach miejskich* [w:] Zarządzanie krajobrazem kulturowym, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego nr 10, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec 2008, s. 171–177. Z. Borcz, *Krajobraz nizinnych wsi Dolnośląskich*, 1999, Akademia Rolnicza, Wrocław.

The revitalization of the communal park in Milejów was the first realization, partially co-funded from EU funds. On account of the poor condition of the facilities, the general neglect and underinvestment, the park had been gradually declining. Due to technical wear, the 1960's fountain was out of use for years. The playground was underequipped, and the equipment was outdated and unsafe. The park also featured space free of trees and used as a makeshift pitch. A colliding pedestrian route ran across the middle of the sporting field. Designers faced the difficult task of reconciling the interests of all users of the park, having a limited budget at their disposal.

Design works were preceded by field investigations in the form of extended interviews with residents and decision-makers. Design solutions were consulted during open meetings with the local inhabitants. The description of the hitherto use of space was based on observation, field studies and interviews.

The design aimed to emphasize the existing arrangement of greenery by exposing the most valuable trees, emphasizing the entrance to the park, introducing a place of leisure and recreation in the form of benches under pergolas by the fountain, creating a playground for younger children as well as a sports ground for young people, and locating a public toilet.

The key feature of the park is the rebuilt fountain. The idea of the authors of the design, assuming it to be a place where one could actively spend their time, was realised in an unexpected way. During the months when the fountain is not working it functions as a skatespot greatly valued by the local youth [8]. A free, public toilet was a much-needed investment. The designed building has a unique oval shape, which blends into the overall concept of spatial solutions of the modernized area. With time, a fence was added to the playground, which was initially planned as an open area. The park was completed in 2005. In 2009, the park was officially given the name of Tadeusz Sobiński.

Figure 3. a – A view on the central part of the park in 2004, b – The fountain and pergolas after revitalization in 2014, c – Conceptual design of the fountain and the pergola, d – Conceptual design of the public toilet [2]

Ilustracja 3. a – widok na centralną część parku w 2004 roku, b – fontanna z pergolami po rewitalizacji 2014, c – koncepcja projektowa fontanny i pergoli, d – koncepcja projektowa toalety publicznej [2]

The revitalization of the park spurred the imagination of local government officials and inhabitants, showing that a welcoming public space can be arranged in a rural area. The improved, well-functioning space became an example of how simple means can be used to create a social space in the country, which is not associated with a local store or a church. Being inspired by this implementation, other villages of the commune of Milejów: Jaszczów and Łysołaje also decided to attempt the creation of their own public spaces.

3. The concept and the implementation of the square in Łysołaje

The village of Łysołaje has about 400 inhabitants. In the village, there is a single store, a primary school, and a palace and park complex dating from 1904, which until recently housed a centre for the mentally ill. The spatial arrangement is associated with the palace – the building development stretches along a discharge channel releasing water from ponds into the river Wieprz. A voivodeship road connecting Łęczna and Biskupice runs through the centre of the village.

Figure 4. Schematic plan showing the location of the revitalized recreational square in Łysołaje. By the Authors
 Ilustracja 4. Schemat sytuacyjny rewitalizowanej przestrzeni skweru w miejscowości Łysołaje. Rys. Autorki

The first idea to organize a recreational square in Łysołaje [2] came into being as a result of field research and the analysis of the needs of the local community⁴. The space already existed, and there was a fragment of the traffic route between a school and a shop, by a road with a bus stop. This area was not viewed as a public space by the local community. The realization of a park in Milejów encouraged local government officials to search for a place to be organized as a public space in Łysołaje. For the purpose of obtaining EU funding, a design was created which was in fact the creation of the space of the square. The idea behind the design was to make the space accessible and attractive to the residents of Łysołaje, both children attending a nearby primary school, as well as young people and adults.

Before revitalization, the area functioned primarily as a pedestrian traffic route and a gathering spot for passengers making use of the bus stop and the sole bench in this space. The concept of the design was to direct pedestrian traffic in the square along delicately winding lines, additionally highlighted by planting broadleaf trees and shrubs, typical for our climate zone and traditionally occurring in villages. This measure was intentional and was intended to emphasize the rural character of the village. The square itself was to be divided into several zones for different users and age groups. In the vicinity of the school a small playground for children, a bus shelter, a summer stage with a small auditorium intended as an integration place for the local community, and tables for chess were located. The aforementioned facilities were designed to be mainly made of natural materials – primarily wood and stone as a finishing touch to the retaining walls. The characteristic idea in the project was the use of wooden trellises and pergolas which were to provide support for various species of vines.

⁴ The method of pre-project research studies was similar to the one used in the Milejów park project.

The communal authorities initially failed to obtain EU funding for the implementation of the square. The project proposal was resubmitted in 2007, with the addition of new design documentation based on the modified original concept [5].

Compared to the first design concept, the new design retained the soft surface contour lines and the large number of trellises and pergolas, which, however, were given a different form and their number was increased. The excessive number of relatively low pergolas, located on the main traffic route, unnecessarily limited the space and rendered it almost claustrophobic. Moreover, the designers also abandoned the idea of the summer stage, the playground and the chess tables. In place of an original design of a bus stop, a ready-made, typical bus shelter was introduced. Coniferous trees and shrubs were planted, replacing the plant selection based on domestic species, which was adopted in the original concept. Ultimately, the project was implemented under the European Agricultural Fund for Rural Development⁵.

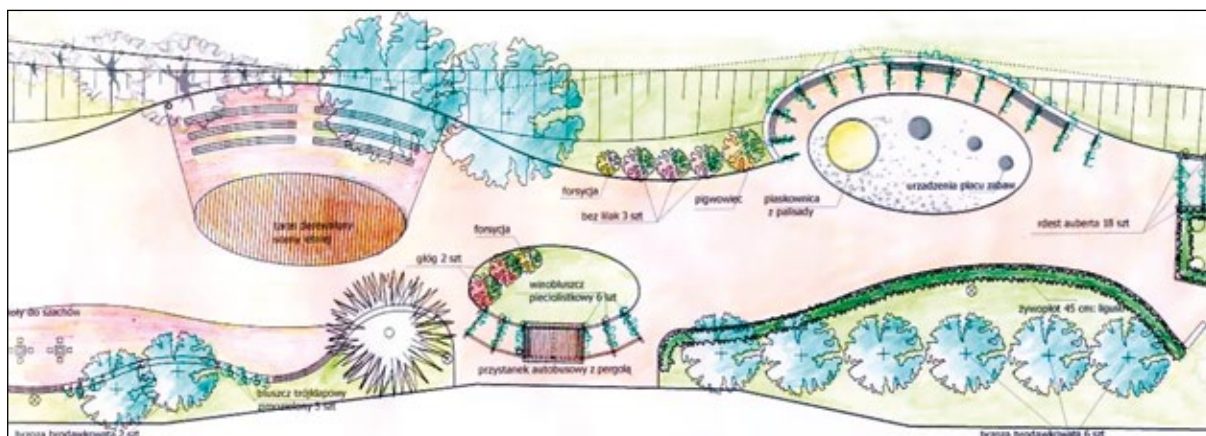

Figure 5. Conceptual design of the recreational square in Łysołaje – the central part [2]
Ilustracja 5. Koncepcja projektowa skweru w Łysołajach – część centralna [2]

Figure 6. The realization of the recreational square in Łysołaje. A view over a well-trodden footpath to the bus stop which is the result of the changes implemented to the first design project. Photo by N. Przesmycka 2014
Ilustracja 6. Realizacja skweru w Łysołajach. Widoczna wydeptana ścieżka prowadząca do przystanku – wynik zmian w stosunku do pierwszej koncepcji projektowej. Fot. N. Przesmycka 2014

⁵ Programme Europe investing in rural areas. The project aimed at satisfying social and cultural needs of inhabitants of rural areas and improving the tourist attractiveness of the village was co-financed by the European Union within the framework of the measure "Rural renewal and development" of the Rural Development Programme for 2007–2013.

The public space in Łysołaje functions mainly as a traffic route, and, unfortunately, as the venue where alcohol is consumed. Removing elements from the original design, such as the playground, the chess tables, or the summer stage hampered its potential use by other inhabitants. Finally, the coniferous shrubs planted there require frequent replacement, because the plant material does not tolerate well the conditions characteristic for the area.

4. Revitalization of a recreational area in Jaszczów

Jaszczów is a village located on the Wieprz River, which is one of the most attractive canoeing destinations among the rivers of the Lublin region. The village has about 900 residents and one of its prominent buildings in terms of their functions is a large primary school situated directly by the river. A design of the revitalization was preceded by student project designs prepared under the supervision of Dr Arch. Elżbieta Przesmycka, Ph.D., D.Sc. (Eng.), which spurred a discussion on the directions of development of riverside recreational areas⁶.

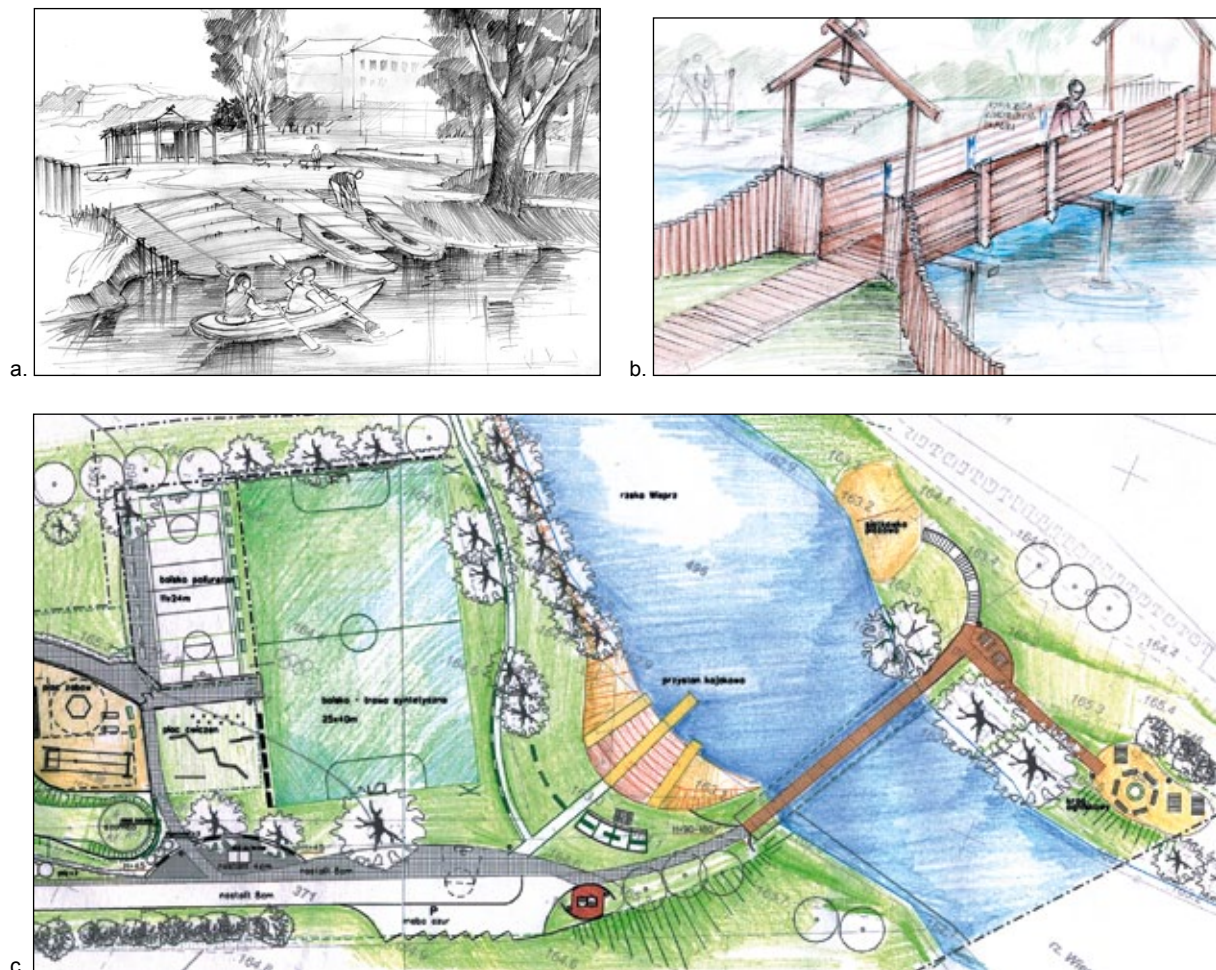

Figure 7. Conceptual design drawings

a – canoe pier, b – improvement of the aesthetic qualities of the bridge, c – general development of the area [4]

Ilustracja 7. Rysunki z koncepcji projektowej.

a – przystań kajakowa, b – poprawa estetyki mostku, c – ogólne zagospodarowanie [4]

⁶ In autumn 2005, a series of meetings was held with the village inhabitants, schoolchildren as well as the staff, aimed at developing a functional programme best adapted to the needs of the planned users of the designed recreational area.

The area covered by the design partially consisted of school grounds intended for sporting purposes, adjacent to a natural, unregulated bank of the river, well-liked among anglers, canoeists and young people.

The main problem of the area was its complete lack of development combined with its frequent use both by locals and by tourists. The neighbouring school sports grounds intensified the general feeling of the area's maladjustment to recreational purposes.

The scope of the concept design included the modernization of the existing sports grounds, the creation of a canoe pier and camping facilities, as well as the modernization and adjustment of the course of the pedestrian route. The projected activities aimed at increasing the attractiveness, safety and usability of the area under development and the creation of a public recreational and sporting space for the local community.

The area in question was divided into four functional parts: a driveway with a parking lot, sporting grounds, a marina with camping facilities, and a beach volleyball court. An important objective of the design was to improve the aesthetic qualities of the existing footbridge. A characteristic feature of the project was the use of natural materials: wood, wicker and local limestone, as well as minimal interference in the natural landscape.

Like the square in Łysołaje, the project proposal initially failed to obtain EU funding for the development of the space. Only a subsequent proposal submitted by another applicant (Community Centre of Culture in Milejów) received EU funding. The resubmitted application was based on the construction design based on the original concept [6].

Figure 8. General view with the school in the background. Photo by N. Przesmycka 2014
Ilustracja 8. Widok ogólny, w oddali szkoła. Fot. N. Przesmycka 2014

Figure 9. The camp site, Photo by N. Przesmycka 2014
Ilustracja 9. Miejsca biwakowe. Fot. N. Przesmycka 2014

Figure 10. A view over the canoe pier and the bridge. Photo by N. Przesmycka 2014
Ilustracja 10. Widok na przystań kajakową i mostek. Fot. N. Przesmycka 2014

The completed project was largely based on the solutions of the first concept. Its key features were preserved; however, custom-designed street furniture was abandoned (e.g., benches on retaining walls replaced with conventional solutions). Elements improving the appearance of the footbridge were also abandoned. Old trees growing by the river were cut down, which contributed to the loss of the natural character of the place.

5. Summary and conclusions

The idea of revitalizing the aforementioned public spaces came into being after the Polish accession to the EU in relation to the emerging possibilities of obtaining EU funds. Initial design works in all discussed cases were preceded by meetings with the local community and decision-makers, during which the most important needs and expectations were discussed and general guidelines for design were adopted. Further design works were based on these assumptions.

The projects received support from European funds under the measure: “Rural renewal and development” of the Rural Development Programme for 2007–2013, measures 313, 322, 323. The total cost of the revitalization project in Jaszczów including VAT amounted to 1 474 591.62 PLN, with the requested UE support of 500 000 PLN. The revitalization of the recreational square in the centre of the village Łysołaje cost 425 063.17 PLN, of which the requested support amounted to 236 955 PLN [7].

The main problem affecting the functioning of the described public spaces is their appropriation by people consuming alcohol, whose presence discourages others from frequenting these places. This sociological issue is firmly rooted in the social landscape of the Polish rural areas. The recreational spot by the fountain in Milejów, initially dedicated primarily to parents with children and elderly people, lost its popularity when it began to be frequented by people consuming alcohol. Local authorities try to solve this problem in various ways. In the park in Milejów video surveillance was installed, which, however, did not yield any desired results. With time, part of the benches destroyed by the users were removed and, intentionally, not replaced with new ones.

The above-described problem affects primarily the spaces located near places where alcohol is sold and, to a lesser extent, the recreational grounds in Jaszczów. This is due both to its proximity to school and the considerable distance from housing development and the wider group of users.

Despite the problems affecting the operation of the new public spaces in rural areas, they are popular with the local community, and even constitute a source of pride, as evidenced by the ceremony of giving patronage to the park, or the reports of these places in discussions and internet forums. The new public spaces in the above-described villages have become places of animated interaction between their inhabitants.

References

1. Turski S., *Powiat Łęczyński. Rejon Żółkiewski*, Łęczna, 2007.
2. Projekt modernizacji Parku Gminnego w Milejowie, Powiat Łęczyński, autorzy: N. Przesmycka, E. Przesmycka, E. Koziołek, styczeń 2004.
3. *Rewitalizacja skweru rekreacyjnego w miejscowości Łysołaje, gmina Milejów. Projekt Konceptyjny*, projektanci: dr hab. inż. arch. E. Przesmycka, prof. PL, mgr inż. arch. M. Sosnowska, mgr inż. arch. N. Przesmycka, luty 2006.
4. *Rewitalizacja boisk sportowych wraz z przylegającym terenem sportowym w miejscowości Jaszczów, gmina Milejów. Projekt Konceptyjny*, projektanci: dr hab. inż. arch. E. Przesmycka, prof. PL, mgr inż. arch. M. Sosnowska, mgr inż. arch. N. Przesmycka, luty 2006.
5. Kowicki M., *Patologie. Wyzwania architektoniczno-planistyczne we wsi Małopolskiej. Studium na tle tendencji krajowych i europejskich*, 2010, Politechnika Krakowska, Kraków.
6. Kowicki M., *Współczesne przestrzenie wsi i małych miasteczek*, [w:] *Czasopismo techniczne. Architektura*, 2006, r. 103, z. 14-A, s. 57–67.
7. Borcz Z., *Architektura wsi*, 2003, AWR, Wrocław.
8. Borcz Z., *Rozwój przestrzenny wsi o tradycjach miejskich* [w:] *Zarządzanie krajobrazem kulturowym, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego nr 10*, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec 2008, s. 171–177.
9. Borcz Z., *Krajobraz nizinnych wsi Dolnośląskich*, 1999, Akademia Rolnicza, Wrocław.
10. <http://deskorolka.extreme.org.pl/index.php?what=1889> (20/11/2013).
11. *Rewitalizacja skweru w centrum wsi Łysołaje*, mgr inż. arch. W. Borek, 2009.
12. *Rewitalizacja boisk z przyległym terenem rekreacyjnym*, mgr inż. arch. W. Borek, 2008.
13. www.milejow.pl/milejow-zdobywa-kolejne-fundusze.html (20/11/2013).

Współczesne przestrzenie publiczne wsi powiatu ęczyńskiego

Natalia Przesmycka, dr inż. arch.

*Katedra Architektury, Urbanistyki i Planowania Przestrzennego,
Wydział Budownictwa i Architektury, Politechnika Lubelska
natalia.przesmycka@gmail.com*

Małgorzata Sosnowska, dr inż. arch.

*Katedra Roślin Ozdobnych i Architektury Krajobrazu,
Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie
malgorzata.sosnowska@up.lublin.pl*

Streszczenie

Na Lubelszczyźnie, regionie typowo rolniczym dominują wsie o rozproszonym układzie zabudowy. Tradycyjne przestrzenie publiczne wiążą się przede wszystkim z najbliższą okolicą budynku użyteczności publicznej: takim jak kościół, remiza czy sklep. Przestrzenie zieleni urządzonej ograniczają się najczęściej do otoczenia obiektów sakralnych, cmentarzy czy pozostałości założeń podworskich. Do rzadkości należą wydzielone miejsca i place spotkań wiejskiej społeczności. W przeciągu ostatnich kilku lat, dzięki możliwości finansowania z funduszy Unii Europejskiej, na terenach wiejskich Lubelszczyzny można zauważyć duże zmiany w sposobie zagospodarowania przestrzeni publicznych. Modernizowane są istniejące przestrzenie, powstają też nowe miejsca rekreacyjne, z różnym skutkiem wpisujące się w krajobraz kulturowy i życie wsi. W artykule przedstawiono wybrane projekty porządkujące zastaną przestrzeń i infrastrukturę, oraz projekty tworzenia nowych przestrzeni publicznych na wsiach w powiecie ęczyńskim.

Słowa kluczowe: rewitalizacja przestrzeni publicznych, powiat ęczyński, Milejów, Jaszczów, Łysołaje, wsie Lubelszczyzny, problemy wiejskich przestrzeni publicznych

1. Wprowadzenie

Powiat ęczyński leży w środkowej części województwa lubelskiego, granicząc z powiatami lubelskim, lubartowskim, parczewskim, włodawskim, chełmskim i świdnickim. W skład powiatu wchodzi gmina miejsko-wiejska Łęczna oraz gminy wiejskie: Cyców, Ludwin, Milejów, Puchaczów i Spiczyn. Charakter powiatu jest zróżnicowany, zarówno pod względem przyrodniczym, topograficznym i gospodarczym, co wynika z położenia na obszarze trzech znaczących krain geograficznych Lubelszczyzny: Wyżyny Lubelskiej, Polesia Lubelskiego i Polesia Wołyńskiego. Najatrakcyjniejszy turystycznie obszar powiatu zajmuje fragment Pojezierza ęczyńsko-Włodawskiego, objęty ochroną w ramach Parku Krajobrazowego „Pojezierze ęczyńskie”.

W miejscowościach na terenie Pojezierza Łęczyńskiego przestrzenie publiczne podporządkowane są przede wszystkim świadczeniu usług turystycznych.

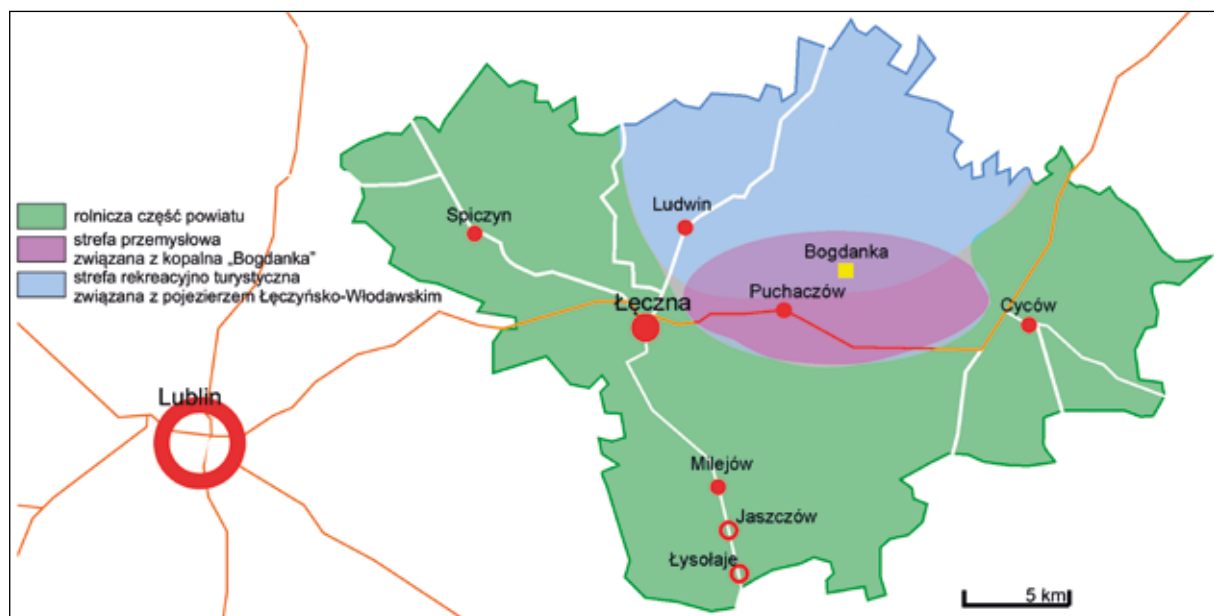
W 1975 roku zapadła decyzja o budowie Lubelskiego Zagłębia Węglowego Łęczna i rozpoczęciu budowy kopalni w Bogdance, co diametralnie zmieniło sposób funkcjonowania i krajobraz środkowej części powiatu. Jednocześnie KWK „Bogdanka” stała się jednym z największych pracodawców na Lubelszczyźnie. Pozostała część powiatu ma charakter rolniczy, a występujące tam wsie są często powiązane z dawnymi majątkami ziemskimi lub gospodarstwami folwarcznymi.

Zabytki w miejscowościach powiatu reprezentują różne epoki historyczne i style architektoniczne. Burzliwa historia tych ziem pozostawiła po sobie liczne ślady w formie pomników i miejsc pamięci oraz cmentarzy wojennych i kopców. Do ciekawych obiektów należą liczne zespoły parkowo-dworskie (Zawieprzyce, Kijany, Podzamcze, Łańcuchów, Łysołaje) i poprzemysłowe (Milejów, Świerszczów) [1].

Tylko niektóre wsie powiatu posiadają zorganizowane przestrzenie publiczne. Wśród nich wyróżnia się Puchaczów, którego rynek i siatki ulic wykształciły się w XVI w. Obecnie jest to mało uczęszczany skwer z fontanną. W wielu miejscowościach rolę przestrzeni publicznych przejmują urządzone tereny przyszkolne będące – oprócz swojej podstawowej funkcji – miejscami wydarzeń kulturalnych, takich jak: festyny, koncerty, wiece, kiermasze, dożynki, pikniki (Ciechanki, Nadrybie, Ostrówek). Tereny przyszkolne są to często jedyne miejsca w obrębie wsi, w których zorganizowane są place zabaw. Opisywane wsie nie objęte są zjawiskiem suburbanizacji.

Można postawić tezę, iż Możliwość dofinansowania inwestycji publicznych na terenach wiejskich po wstąpieniu do Unii Europejskiej przyniosła szereg zmian zarówno w zakresie „porządkowania” i rewitalizowania przestrzeni istniejących, jak i tworzenia nowych. Jednak funkcjonowanie współczesnych przestrzeni publicznych na wsiach obciążone jest złożonymi problemami związanymi z uwarunkowaniami natury społecznej i socjologicznej. Przestrzenie zaprojektowane z myślą o określonych użytkownikach zajmowane są najczęściej przez osoby dotknięte problemami bezrobocia czy alkoholizmu.

W artykule przedstawiono wybrane przestrzenie publiczne wsi południowej części powiatu łęczyńskiego, w których zrealizowane przestrzenie skonfrontowano z koncepcjami projektowymi [2, 3, 4].

Ilustracja 1. Schemat powiatu łęczyńskiego z oznaczeniem omawianych miejscowości. Rys. Autorki

Problematyką projektowania i funkcjonowania współczesnych przestrzeni publicznych na wsiach Małopolski zajmował się M. Kowicki [5, 6]. Krajobrazem kulturowym wsi regionu Dolnego Śląska zajmowała się Z. Borcz [7, 8, 9]. Natomiast dla regionu Lubelskiego brakuje opracowania tej tematyki o charakterze naukowym.

2. Między wizją a realizacją – modernizacja parku gminnego w Milejowie

Milejów to osada gminna sięgająca historią XV wieku, a jej dynamiczny rozwój nastąpił na przełomie XIX i XX wieku. Miejscowość stała się wówczas ośrodkiem przemysłu przetwórstwa rolnego – powstała tu cukrownia i gorzelnia z zespołem pracowniczej zabudowy mieszkaniowej, później zakłady przetwórstwa owocowo-warzywnego funkcjonujące do dnia dzisiejszego. Park gminny pochodzi z początku XX wieku. Jego teren, o kształcie zbliżonym do trójkąta, jest mocno zadrzewiony. Granice parku wyznaczają: droga krajowa, zabudowa mieszkaniowa powiązana z zakładami przemysłowymi (dawne budynki pofolwarczne) oraz teren należący do lokali usługowych i handlowych.

Ilustracja 2. Schemat sytuacyjny rewitalizowanej przestrzeni parku w Milejowie. Rys. Autorki

Rewitalizacja parku gminnego w Milejowie była pierwszą realizacją, sfinansowaną częściowo z funduszy unijnych. Z uwagi na zły stan techniczny urządzeń, ogólne zaniedbanie i niedoinwestowanie, park stopniowo podupadał. Fontanna wykonana w latach 60. XX wieku z powodu zużycia technicznego nie funkcjonowała od lat. Plac zabaw posiadał nieliczne przestarzałe i niebezpieczne urządzenia zabawowe. Na terenie parku istniała przestrzeń wolna od zadrzewienia wykorzystywana jako prowizoryczne boisko. Przez środek tego placu sportowego przebiegał wydeptany kolizyjny ciąg pieszy. Projektanci mieli trudne zadanie pogodzenia interesów wszystkich użytkowników parku, przy ograniczonym budżecie.

Projekt poprzedziły badania terenowe w formie poszerzonych wywiadów z mieszkańcami i decydentami. Rozwiązania projektowe były konsultowane podczas spotkań otwartych z mieszkańcami. Charakterystykę dotychczasowego użytkowania przestrzeni przeprowadzono na podstawie obserwacji, badań terenowych i wywiadów.

Projekt zakładał podkreślenie istniejącego układu zieleni poprzez wyeksponowanie najbardziej cennych drzew, zaakcentowanie wejścia do parku, wprowadzenie miejsca rekreacyjno-wypoczynkowego w formie ławek pod pergolami przy fontannie, stworzenie placu zabaw dla młodszych dzieci i miejsca sportowego dla młodzieży, oraz zlokalizowanie toalety publicznej.

Najważniejszym punktem w parku jest przebudowana fontanna. Założenie autorów projektu, by można było spędzać przy niej aktywnie czas, ziściło się w nieprzewidziany sposób. W miesiącach, kiedy fontanna nie działa, funkcjonuje ona jako skatespot, bardzo pozytywnie oceniany przez lokalną młodzież [10]. Bezpłatna toaleta publiczna była bardzo potrzebną inwestycją. Zaprojektowany obiekt ma nietypową owalną formę, czym wpisuje się w ogólną koncepcję przestrzennych rozwiązań modernizowanego terenu. Plac zabaw, projektowany jako otwarty, z czasem zyskał ogrodzenie. Park zrealizowano w 2005 roku. W 2009 roku uroczyste nadano parkowi nazwę im. Tadeusza Sobińskiego.

Ilustracja 3. a – widok na centralną część parku w 2004 roku, b – fontanna z pergolami po rewitalizacji 2014, c – koncepcja projektowa fontanny i pergoli, d – koncepcja projektowa toalety publicznej [2]

Rewitalizacja parku uruchomiła wyobraźnię samorządowcom i mieszkańcom, pokazując, że na terenie wiejskim można zorganizować przyjazną przestrzeń publiczną. Zmodernizowana, dobrze funkcjonująca przestrzeń stała się przykładem, jak za pomocą prostych środków stworzyć przestrzeń społeczną na wsi, która nie wiąże się ze sklepem ani z kościołem. Inspirując się tą realizacją kolejne wsie gminy Milejów: Jaszczów i Łysołaje zapragnęły posiadać własne przestrzenie publiczne.

3. Koncepcja a realizacja skweru w miejscowości Łysołaje

Miejscowość Łysołaje liczy około 400 mieszkańców. Znajduje się w niej jeden sklep, szkoła podstawowa i zespół pałacowo-parkowy z 1904 roku, w którym do niedawna mieścił się ośrodek dla umysłowo chorych. Struktura przestrzenna jest powiązana z pałacem – zabudowa rozciąga się wzdłuż kanału odprowadzającego wodę ze stawów do rzeki Wieprz. Przez centrum wsi prowadzi droga wojewódzka Łęczna–Biskupice.

Ilustracja 4. Schemat sytuacyjny rewitalizowanej przestrzeni skweru w miejscowości Łysołaje. Rys. Autorki

Pierwsza koncepcja zorganizowania skweru rekreacyjnego w Łysołajach powstała na podstawie analizy potrzeb lokalnej społeczności oraz przeprowadzonych badań terenowych¹. Przestrzeń istniejąca w tym miejscu była fragmentem ciągu komunikacyjnego pomiędzy szkołą a sklepem, przy drodze z przystankiem autobusowym. Teren ten w świadomości lokalnej społeczności nie funkcjonował jako przestrzeń publiczna. Przykład realizacji parku w Milejowie zachęcił samorządowców do szukania miejsca dla organizacji przestrzeni publicznej w Łysołajach. Na potrzeby uzyskania dofinansowania unijnego powstał projekt, który w rzeczywistości był kreacją przestrzeni skweru. W założeniu projektowym z przestrzeni miałby korzystać mieszkańcy Łysołajów, zarówno dzieci uczęszczające do pobliskiej szkoły podstawowej, młodzież, jak i osoby dorosłe.

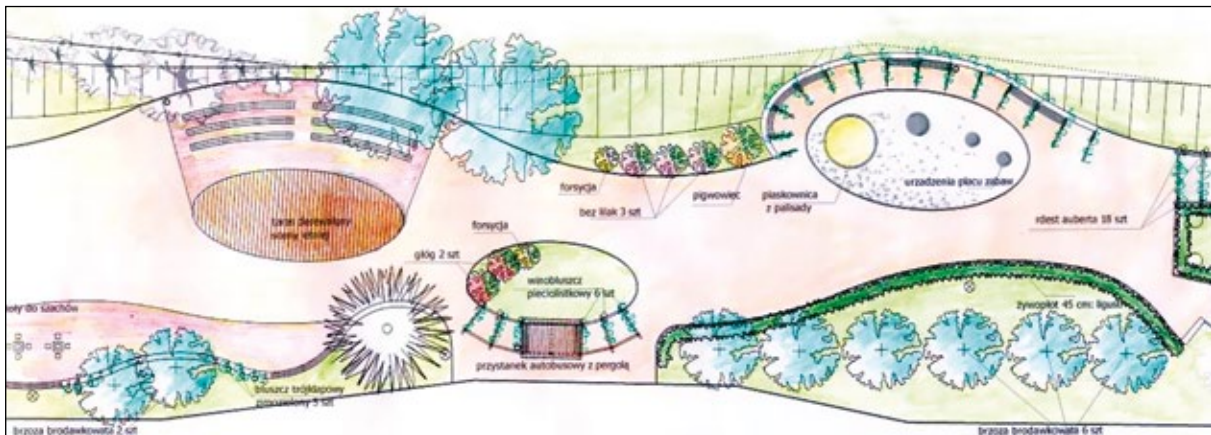
Przed podjęciem działań rewitalizacyjnych teren funkcjonował przede wszystkim jako przestrzeń komunikacji pieszej i miejsce gromadzenia się podróżnych korzystających z przystanku autobusowego i jedynej ławki w tej przestrzeni. Koncepcja projektu zakładała poprowadzenie komunikacji pieszej na skwerze miękkimi liniami, dodatkowo podkreślonymi nasadzeniami drzew i krzewów liściastych, typowych dla naszej strefy klimatycznej i tradycyjnie występujących na wsiach. Zabieg ten był celowy i miał podkreślić wiejski charakter miejscowości. Sam skwer podzielony miał być na kilka stref przeznaczonych dla różnych użytkowników i grup wiekowych. W sąsiedztwie szkoły zlokalizowany był niewielki plac zabaw, dalej wiata przystankowa, scena letnia z niewielką widownią, zaprojektowana jako przestrzeń integracyjna dla lokalnej społeczności i stoły do szachów. Wszystko to zaprojektowano głównie z materiałów naturalnych – przede wszystkim drewna i kamienia, jako wykończenia murków oporowych. Charakterystyczne w projekcie było wykorzystanie trejaży i pergoli drewnianych, które miały stanowić podporę dla różnych gatunków pnączy.

Władzom gminnym za pierwszym razem nie udało się pozyskać dofinansowania unijnego na realizację skweru. Projekt złożono ponownie w 2007 roku, załączając nową dokumentację projektową, opierającą się na zmodyfikowanej koncepcji pierwotnej [11].

W stosunku do pierwszej koncepcji projektowej pozostały miękkie linie zarysu nawierzchni oraz duża ilość trejaży i pergoli, jednak wprowadzonych w innej formie i w większej ilości. Zbyt duża ilość dość niskich pergoli, stawianych w dodatku na głównym szlaku komunikacji, niepotrzebnie wymyka przestrzeń, czyniąc ją wręcz klaustrofobiczną. Finalnie zrezygnowano także ze sceny letniej, placu zabaw i stołów szachowych. W miejsce indywidualnie zaprojektowanego przystanku wprowadzono gotową, typową wiatę. Nasadzono także drzewa i krzewy iglaste, rezygnując z doboru roślin przyjętego w pierwotnej koncepcji, bazującego na rodzimych gatunkach. Ostatecznie projekt zrealizowano w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich².

¹ Zastosowano podobną metodę badawczą, jak w przypadku parku w Milejowie.

² Program Europa inwestująca obszary wiejskie. Operacja mająca na celu: Zaspokojenie potrzeb społecznych i kulturowych mieszkańców wsi oraz wzrost atrakcyjności turystycznej miejscowości. Współfinansowana jest ze środków Unii Europejskiej w ramach działania Odnowa i rozwój wsi Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013.

Ilustracja 5. Koncepcja projektowa skweru w Łysołajach – część centralna [2]

Ilustracja 6. Realizacja skweru w Łysołajach. Widoczna wydeptana ścieżka prowadząca do przystanku – wynik zmian w stosunku do pierwszej koncepcji projektowej. Fot. N. Przesmycka 2014

Przestrzeń publiczna w Łysołajach funkcjonuje głównie jako ciąg komunikacyjny, oraz niestety miejsce, w którym spożywa się alkohol. Rezygnacja z elementów projektu pierwotnego, takich jak plac zabaw, stoliki szachowe, scena letnia pozbawiły przestrzeń potencjału wykorzystania jej przez innych użytkowników. Nasadzenia iglastych krzewów wymagają częstego wymieniania, ponieważ materiał roślinny nie znosi dobrze warunków na tym obszarze.

4. Rewitalizacja terenu rekreacyjnego w Jaszczowie

Jaszczów to miejscowość leżąca nad Wieprzem, jednej z najbardziej atrakcyjnych dla turystyki kajakowej rzek Lubelszczyzny. Miejscowość liczy około 900 mieszkańców, a jednym z najważniejszych pod względem funkcjonalnym obiektów jest duża szkoła podstawowa leżąca bezpośrednio przy rzece. Wstępem do sporządzenia projektu rewitalizacji były studenckie opracowania projektowe wykonane pod opieką dr hab. inż. arch. Elżbiety Przesmyckiej, które stały się przyczynkiem do dyskusji nad kierunkami zagospodarowania rekreacyjnego obszarów nadrzecznych³.

³ Jesienią 2005 roku odbył się cykl spotkań z mieszkańcami wsi, uczniami i pracownikami szkoły, celem wypracowania programu funkcjonalno-użytkowego, który w najlepszy sposób odpowiadałby na potrzeby użytkowników terenu rekreacyjnego.

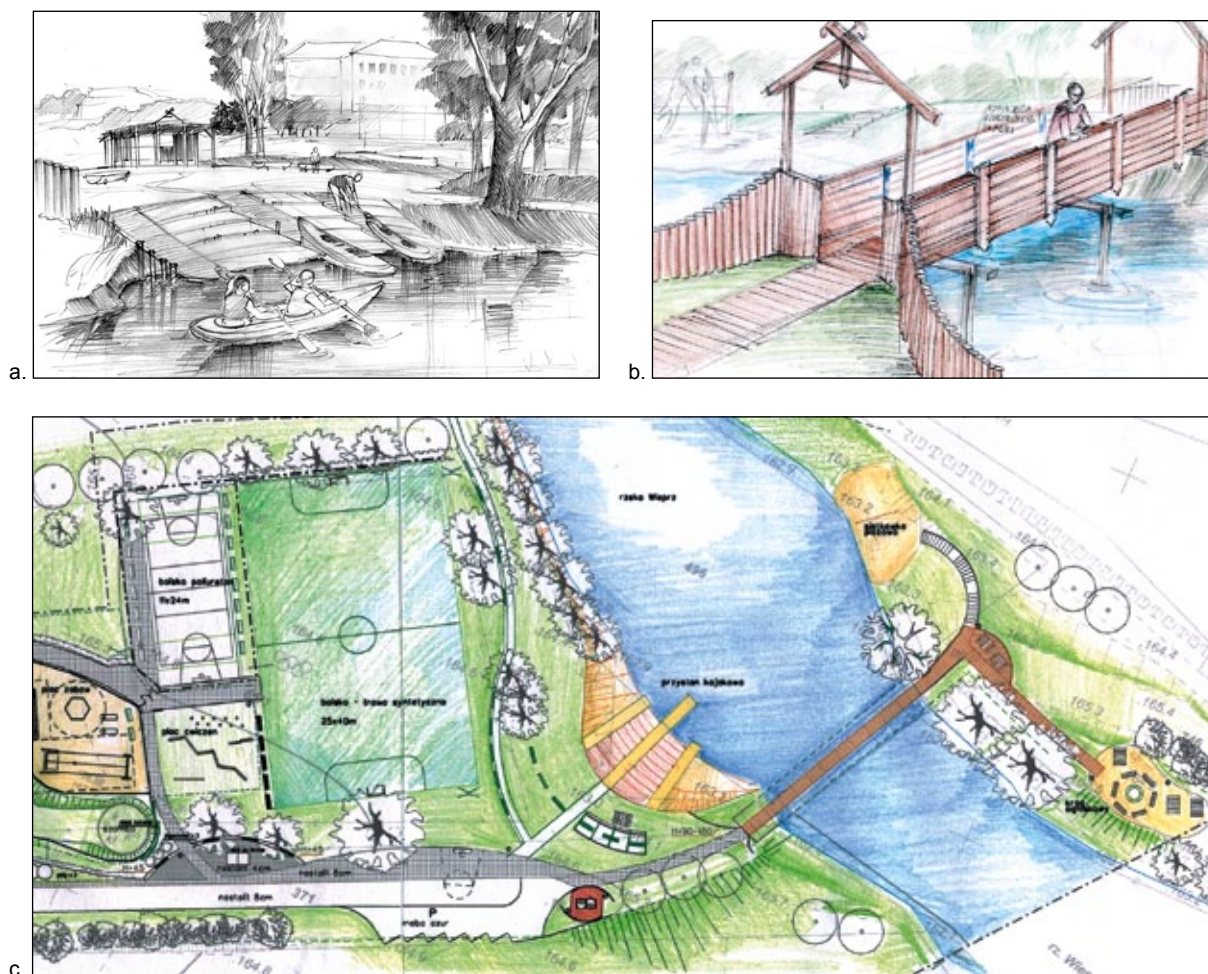
Objęty projektem obszar częściowo składał się z terenów przyszkolnych, przeznaczonych na cele sportowe, sąsiadujących z naturalnym, nieuregulowanym brzegiem rzeki, wykorzystywanym chętnie przez wędkarzy, kajakarzy i młodzież.

Głównym problemem obszaru było jego całkowite niezagospodarowanie, przy jednoczesnym, częstym użytkowaniu, zarówno przez mieszkańców jak i przez turystów. Sąsiedztwo terenów sportowych należących do szkoły, potęgowało wrażenie niedostosowania tego miejsca do celów rekreacyjnych.

W zakresie koncepcji było zmodernizowanie istniejących boisk sportowych, organizacja przystani kajakowej oraz miejsc biwakowych, modernizacja i korekta przebiegu ciągu pieszego. Działania projektowe miały na celu zwiększenie atrakcyjności, bezpieczeństwa i walorów użytkowych opracowywanego terenu oraz wytworzenie publicznej przestrzeni rekreacyjno-sportowej dla lokalnej społeczności.

Obszar opracowania został podzielony na cztery części funkcjonalne: dojazdowo-parkingową, sportową, przystań z miejscami biwakowymi i boisko do siatkówki plażowej. Ważnym elementem projektu było podniesienie walorów estetycznych istniejącej kładki pieszej. Charakterystyczne dla projektu było użycie naturalnych materiałów: drewna, wikliny i lokalnego kamienia wapiennego oraz minimalna ingerencja w krajobraz naturalny.

Podobnie jak w przypadku skweru w Łysołajach nie powiodła się pierwsza próba uzyskania unijnych funduszy na realizację przestrzeni. Dopiero kolejny wniosek, składany przez innego wnioskodawcę (Gminny Ośrodek Kultury w Milejowie) otrzymał dofinansowanie unijne. Składanie dokumentów po raz drugi nastąpiło w oparciu o projekt budowlany bazujący na koncepcji pierwotnej [12].

Ilustracja 7. Rysunki z koncepcji projektowej.

a – przystań kajakowa, b – poprawa estetyki mostku, c – ogólne zagospodarowanie [4]

Ilustracja 8. Widok ogólny, w oddali szkoła. Fot. N. Przesmycka 2014

Ilustracja 9. Miejsca biwakowe. Fot. N. Przesmycka 2014

Ilustracja 10. Widok na przystań kajakową i mostek. Fot. N. Przesmycka 2014

Zrealizowany projekt w dużym stopniu opiera się na rozwiązaniach z pierwszej koncepcji. Najważniejsze funkcje zostały zachowane, jednak zrezygnowano z indywidualnie zaprojektowanych elementów małej architektury (np. ławki na murkach oporowych, zastępując je rozwiązaniami typowymi). Zrezygnowano również z elementów poprawiających wygląd kładki pieszej. Wycięto stare drzewa rosnące nad rzeką, przez co zatracił się naturalny charakter miejsca.

5. Podsumowanie i wnioski

Idea rewitalizacji przedstawianych przestrzeni publicznych powstała po wstąpieniu Polski do UE w związku z pojawiającymi się możliwościami pozyskania funduszy unijnych. Pierwsze prace projektowe we wszystkich opisanych przypadkach były poprzedzone spotkaniami z lokalną społecznością i decydentami, podczas których omówiono najważniejsze potrzeby i wypracowano ogólne wytyczne projektowe. Na nich bazowały dalsze opracowania projektowe.

Projekty uzyskały wsparcie z funduszy europejskich w ramach działania: Odnowa i rozwój wsi objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 z działania 313, 322, 323. Całkowity koszt operacji rewitalizacji w Jaszczowie w złotych z VAT wyniósł 1 474 591,62 PLN, wnioskowana kwota pomocy 500 000 PLN. Rewitalizacja skweru rekreacyjnego w centrum wsi Łysołaje wyniosła 425 063,17 PLN, z czego wnioskowana kwota pomocy to 236 955 PLN [13].

Głównym problemem w funkcjonowaniu opisanych przestrzeni publicznych jest ich zawłaszczenie przez osoby spożywające alkohol, których obecność zniechęca innych użytkowników do korzystania z tych terenów. Ten socjologiczny problem jest mocno zakorzeniony w krajobrazie społecznym polskiej wsi. Miejsce rekreacyjne przy fontannie w Milejowie początkowo dedykowane przede wszystkim rodzinom z dziećmi i osobom starszym, w momencie gdy zaczęli przesiadywać tam pijący alkohol, straciło na popularności. Lokalne władze starają się w różny sposób rozwiązać ten problem. W Milejowskim parku początkowo zainstalowano monitoring, co jednak nie przyniosło pożądanych efektów. Z czasem usunięto część zniszczonych przez użytkowników ławek, celowo nie zastępując ich nowymi.

Problem opisany wyżej dotyczy przede wszystkim przestrzeni położonych w pobliżu punktów sprzedaży alkoholu, w mniejszym zaś stopniu dotyka terenu rekreacyjnego w Jaszczowie. Wpływ na to ma zarówno usytuowanie przy szkole, znaczne oddalenie od zabudowy mieszkaniowej, jak i szersze grono użytkowników (turyści, kajakarze, wędkarze).

Pomimo opisanych powyżej problemów w funkcjonowaniu nowych przestrzeni publicznych na terenach wiejskich, są one lubiane przez mieszkańców, a nawet stanowią przedmiot dumy, o czym świadczy chociażby uroczyste nadanie patronatu parkowi⁴, czy obecność relacji z tych miejsc w dyskusjach i na forach internetowych. Nowe przestrzenie publiczne w opisanych miejscowościach stały się miejscem ożywionych kontaktów pomiędzy mieszkańcami.

Bibliografia

1. Turski S., *Powiat Łęczyński. Rejon Żółkiewski*, Łęczna, 2007.
2. Projekt modernizacji Parku Gminnego w Milejowie, Powiat Łęczyński, autorzy: N. Przesmycka, E. Przesmycka, E. Koziołek, styczeń 2004.
3. *Rewitalizacja skweru rekreacyjnego w miejscowości Łysołaje, gmina Milejów. Projekt Koncepcyjny*, projektanci: dr hab. inż. arch. E. Przesmycka, prof. PL, mgr inż. arch. M. Sosnowska, mgr inż. arch. N. Przesmycka, luty 2006.
4. *Rewitalizacja boisk sportowych wraz z przylegającym terenem sportowym w miejscowości Jaszczów, gmina Milejów. Projekt Koncepcyjny*, projektanci: dr hab. inż. arch. E. Przesmycka, prof. PL, mgr inż. arch. M. Sosnowska, mgr inż. arch. N. Przesmycka, luty 2006.

⁴Park nazwano imieniem Tadeusza Sobińskiego podczas XXIV Uroczystej Sesji Rady Gminy 8 września 2009 r.

5. Kowicki M., *Patologie. Wyzwania architektoniczno-planistyczne we wsi Małopolskiej. Studium na tle tendencji krajowych i europejskich*, 2010, Politechnika Krakowska, Kraków.
6. Kowicki M., *Współczesne przestrzenie wsi i małych miasteczek*, [w:] Czasopismo techniczne. Architektura, 2006, r. 103, z. 14-A, s. 57–67.
7. Borcz Z., *Architektura wsi*, 2003, AWR, Wrocław.
8. Borcz Z., *Rozwój przestrzenny wsi o tradycjach miejskich* [w:] Zarządzanie krajobrazem kulturowym, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego nr 10, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec 2008, s. 171–177.
9. Borcz Z., *Krajobraz nizinnych wsi Dolnośląskich*, 1999, Akademia Rolnicza, Wrocław.
10. <http://deskorolka.extreme.org.pl/index.php?what=1889> (20/11/2013).
11. Rewitalizacja skweru w centrum wsi Łysołaje, mgr inż. arch. W. Borek, 2009.
12. Rewitalizacja boisk z przyległym terenem rekreacyjnym, mgr inż. arch. W. Borek, 2008.
13. www.milejow.pl/milejow-zdobywa-kolejne-fundusze.html (20/11/2013).

Landscape-creative services of rural city surroundings. Toya and Gradi Golf Courses in the Wrocław Metropolitan Zone – a case study

Maciej Stojak, dr inż. arch.

Department of Environmental Planning, Faculty of Architecture, Wrocław University of Technology
maciej.stojak@pwr.wroc.pl

Abstract

During the design workshop Polish and British planners pointed to the functional and landscape separation of rural city surroundings. The Oder River and its valley form a natural boundary between two landscapes of the Wrocław Metropolitan Zone (WMZ). The south part consists mostly of rural areas with active industrial and commercial spheres; the north – forested and extensively built-up – is used as a recreational part. This being a fact is contrary to a widespread belief of Wrocław citizens in the superiority of the southern city districts over the northern ones. The function of a land determines its future and present appearance. Also services – such as public spaces – imprint on the WMZ landscape. One should not forget about the degradation of the landscape, but the more interesting issue is to define the landscape-creating services which affect the landscape positively. Considering services in such aspects, the focus ought to be placed on recreation and sport. Golf courses, underappreciated in Poland, seem to be large-scale public spaces, suitable for shaping the suburban area landscape. The examples mentioned in the paper demonstrate that golf course areas can become a characteristic feature of a metropolitan zone, and in the future, they might become a guiding theme of this landscape.

Key words: landscape-creating services, golf course, suburban landscape, reintegration of landscape

1. Introduction

During the international workshop for planners *The Polish Landscape Policy* organized in Wrocław, a group of people analyzing the area of the Wrocław Metropolitan Zone (WMZ), pointed to the characteristic functional and landscape partition of Wrocław surroundings. The Oder River and its valley form a natural boundary between two landscapes of the Wrocław Metropolitan Zone (WMZ). In the south there are mostly rural areas with active industrial and commercial parts (Bielany Commercial Centre, LG Factory Plants), whereas the north – forested, extensively built-up – is used as a recreational part. Such character of the area is probably determined by the A4 motorway, which is the “incubator” of investments in new industrial and logistics centres.

Undoubtedly, the function of a land determines its future and present appearance. If so, the category of services, among many other factors, should also imprint on the Wrocław Metropolitan Zone landscape. However, I would not like to focus on the most common process – the degradation of the landscape (due to the implementation of services such as commercial and industrial ones). It was observed that the

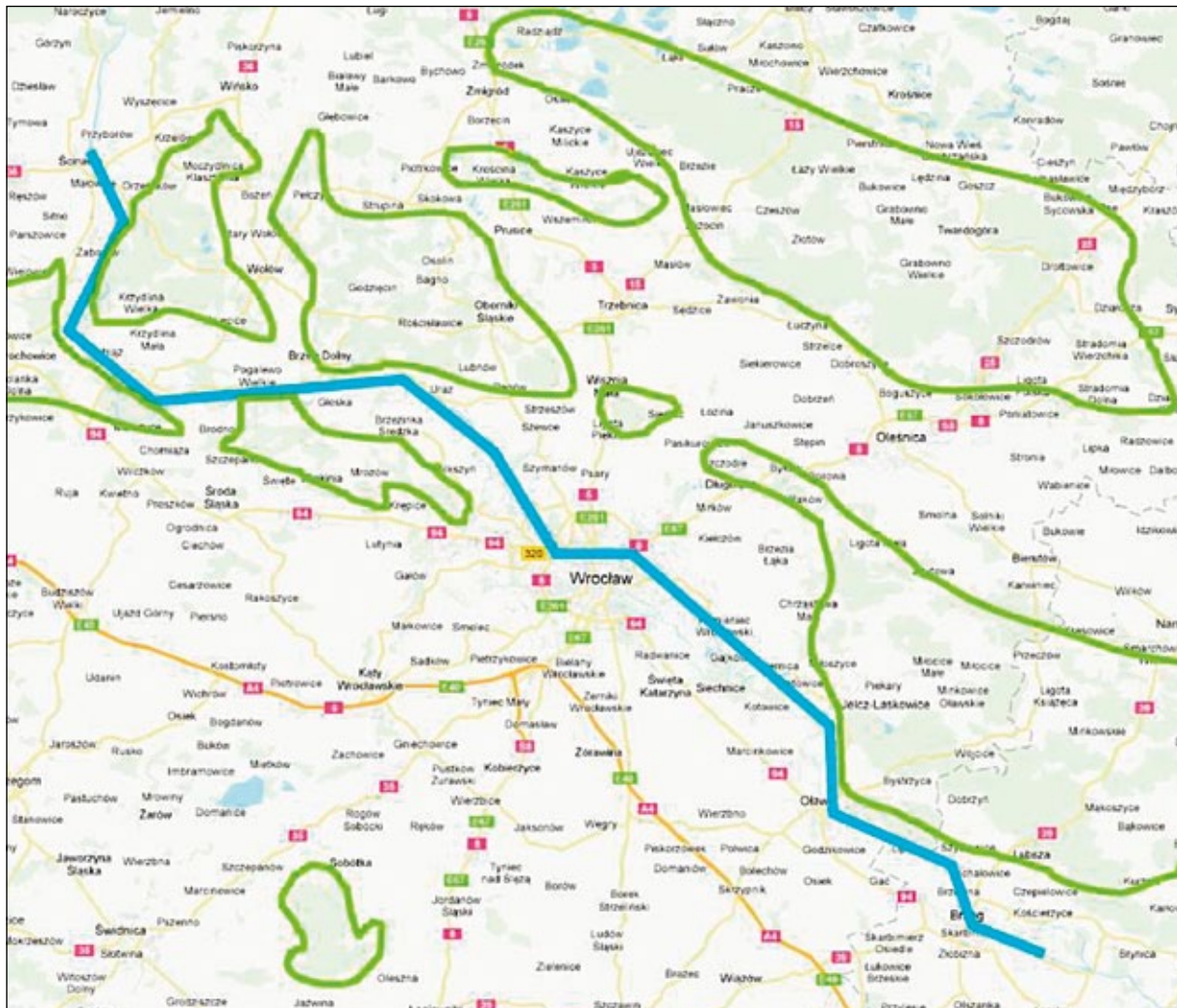

Figure 1. Two typical landscapes of the Wrocław Metropolitan Zone. Green – wooded areas, blue – the Oder River.
 Author M. Stojak/ source: www.google.maps.pl (15/09/2013)

defining services which create the modern landscape, positively affecting the landscape and making it more attractive or even creating it anew, are much more of an interest.

2. The recreational areas of rural surroundings of Wrocław

Over the last two decades rural suburban areas have gained new functional and landscape meanings. The phenomenon of uncontrolled and chaotic development of rural areas (*city sprawl*) resulted in the disintegration of the traditional rural landscape, shattered historical urban structures and led to the functional and landscape degradation. Therefore, it is obvious that while discussing objects creating a landscape, one should include the opportunity of merging the defragmented landscape with these objects.

Contemporary – sustainable and functional area modelling – brings together sport (amateur – not high-performance) and recreation. Generally, the aim is to compose one cohesive system out of the designed objects and greenery. Areas shaped in this way not only serve the citizens, but create healthy ecosystems and are environmentally valuable. They may function as a component of the city greenery system. The appropriate manner and intensity of use of the proposed areas allow to include them in the environmentally protected areas or at least in their laggings. The areas established in this way are functionally diverse and coherent in terms of landscape. Their offer is diversified and addressed to the widest range of possible users.

Considering the services in this context, the focus is on recreation and sport – their contemporary aspects, and the relationship of the city to the peri-urban areas (servitude to the others). The recreational facilities are the largest in the area and therefore may have the greatest impact on the landscape.

If the statement of the Dutch architect Han van den Born (KCAP Architects & Planners) that the lifestyle of a modern citizen combines three essential elements: work, housing and recreation, is true, sports and recreational facilities – in terms of mass sports- will become one of the most important functions of the city [2].

Referring to the metropolitan zone of Wrocław we are already dealing with the concentration of recreational services in the northern zone. This partly results from the tradition of the place (and there is another phenomenon here – complementing the natural landscape by a cultural one) – Oborniki Śląskie and Trzebnica are former spa towns – and partly from local conditions: intensive afforestation, interesting relief, a large number of watercourses and water basins. Among many other investments (aqua park in Trzebnica, horse stables – Raków and Brzeźno) golf courses created in Raków and Brzeźno are worth pointing out.

Figure 2. Toya Golf Course. Author Grzegorz Kilian, 2013

3. The phenomenon of a golf course landscape

The typical perception of golf as an elite and expensive sport has been changing as a result of the changes that have occurred in golf. In fact, it has become an egalitarian sport. More and more people play golf¹, while the game itself is popularized as a way to spend free time and as a form of recreation. A great example is the Czech Republic, which received funding within a government program similar to

¹ The number of registered golfers in Europe belonging to golf associations continues to rise; from 1.71 million in 1990 to 4.39 million in 2013 [3]. It worth noting that the number of people playing golf for leisure is several times higher. Likewise, the number of European golf courses is increasing; from 3039 in 1985 to 6714 courses in 2010 (according to the European Golf Association) [4]. Golf is also classified in 7th place among the most popular sports in the world [5].

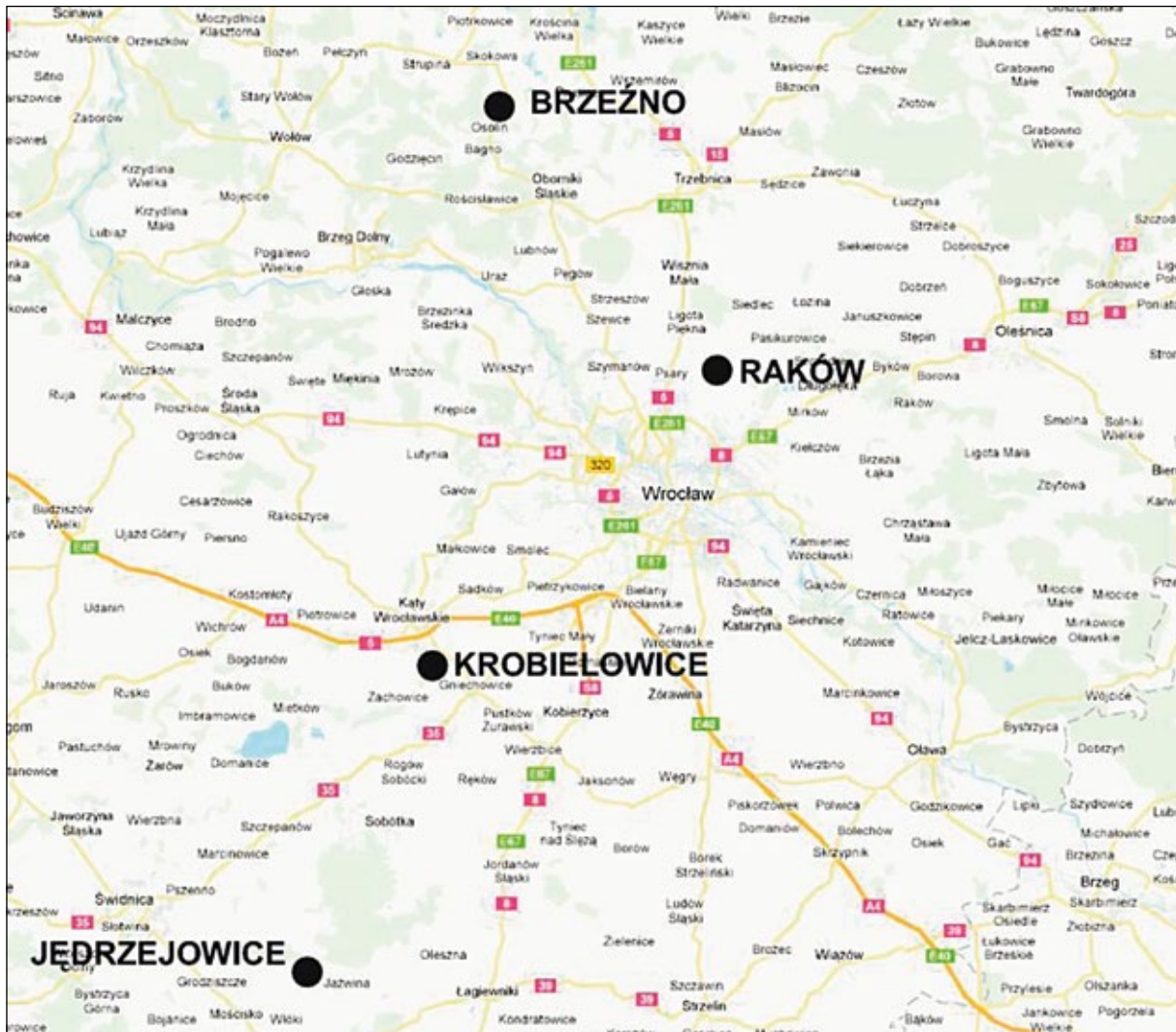

Figure 3. Golf courses in the WMZ.
 Author M. Stojak/source: www.google.maps.pl (15/09/2013)

the Polish program for construction of 2012 Orlik sport complexes – under the slogan *Hraj golf, Zmierz żyć* (Play golf, Change your life).

In golf course design, as well as in urban planning and architecture there is a very strong trend for sustainable design. Most important, however, is to emphasize the uniqueness of each of the areas, without unnecessary interference in its history, culture, landscape and the local flora and fauna. It is a kind of return to the roots of golf: the original Scottish course where the existing landscape formations such as hills, dunes, muddy depressions and ponds are natural features of the land, does not require any conversion. Sheep “took care” of the grassy surface, which was easy to maintain and fully ecological. Golfing was inexpensive and generally available.

There are four golf courses located in the Wrocław Metropolitan Zone – in Raków, Brzeźno, Krobielowice and Jędrzejowice.

Two of them – Toya Golf and Country Club in Raków, and Gradi Golf Club in Brzeźno – deserve special attention due to their location, degree of landscape transformation and investment and the quality of spatial solutions. Both are located in the northern part of the metropolitan area of Wrocław.

The golf course is one of few objects, if not the only one, which integrate four functions: recreational, sport, urban-creative and residential.

The golf course is a unique, large-scale playing field strongly related to the landscape. It is the only object that, by its function, can reflect the landscape in a multidimensional way – the natural, cultural and

quasi-natural landscapes are incorporated in one area [6]. This playing field – like any other object – unites the environment and the surrounding with philosophy and the rules of golf.

Additionally, it may be located in the environmentally protected areas and can perfectly serve as a complementary structure to the surrounding green ecosystems. Due to the high formal and functional flexibility, the golf course seems to be an object which could play a significant landscape-creative role both in metropolitan areas and urban areas transformed into regions of rural landscape zones.

The reason for a golf course to be part of the landscape is the fact that it is the only quasi-natural landscape of the sports facility created in an entirely artificial way. The idyllic landscape of a golf course with the variety of formal solutions (open water, shaped and natural vegetation, high and average greenery, sandy areas, undulating terrain, etc.) is subordinated to one goal – the game. The game itself does not use “the playing field” as classically understood. Therefore, it is difficult to refer to it as to a typical sports centre defined as a “complex of surface objects, usually arranged in a shape of rectangular surfaces of playgrounds, squares and rectilinear paths. Among these objects, ..., greenery and landscape designers have at his disposal mostly small areas in the shape of elongated strips “[7].

In addition to formal aspects, the attractiveness of a golf course is influenced by the so-called “playability”. This is a feature determined by the players, uncontrolled by any definition [8].

A golf course requires a certain large area, but it includes not only the land on which the game is played. A significant part are buffer zones (mostly complexes of trees) to ensure the safety of players and the surroundings. They create the essential in golf atmosphere of intimacy and privacy of the players. Perhaps the landscape of golf courses is perceived as idyllic because of its similarity to the landscape of the savannah, so called “home landscape” (Africa, the place of origin of Homo sapiens [9]) “remembered” genetically (as some anthropologists maintain) and still affecting the human subjective assessment of the beauty of surroundings).

*If what geneticists say is true that we all descend from Africa, the forefather of mankind – let's call him Adam – lived some 60 thousand years ago somewhere in the savannah of the Rift Valley, (...) – if this is all true, I was coming back home. [Ryszard Kapuściński, *The Shadow of the Sun*]*

Figure 4. African savannah – left, Toya Golf Course – right. Source: www.bez-granic.pl, www.toyagolf.pl (18/09/2013)

4. A golf course – a solution for suburban landscape problems

A golf course defies standard classification of sports areas. Typically, the creation of a golf course involves constructing supplementary facilities (club house, infrastructure objects). A common procedure is creating residential development on the land adjoining the golf course. The existence of the golf club – understood as a group of people, a kind of community – is crucial as well. Therefore it gives the possibility to evaluate the golf course as the facility creating the identity of the place. Undoubtedly, a golf course with its significant functional flexibility stands out as a perfect object creating a suburban area in terms of:

- landscape – it complements the greenery complexes,
- a functional relationship to the city – it is a classic domestic object,
- physiography – it is a component of the city greenery system, which could be a part of the city aeration system,
- ecology – it perfectly fits into the system of ecological corridors and patches, and it is a great way to rehabilitate degraded areas,
- centre-creating in a small scale – associated services – hotel, restaurant, fitness centre, spa,
- urbanization – it defines the border of the city and incorporates residential units into their boundaries defined by greenery which prevents the city sprawl,
- culture – it does not interfere with the cultural landscape – it uses it to create the identity of the place and thus raises its rank (restoration of architectural monuments),
- sustainable development – it helps in the sustainable development of rural areas of the metropolitan zone – among other things it creates new jobs for the local population [10],
- public health – it promotes the most democratic sport in the world – people of all ages, including people with physical disability of lower limbs, can play golf [11].

5. Wrocław Golf Courses – Toya Golf and Country Club, Gradi Golf Club

It seems that the examples of these two golf courses, located in the functional area of Wrocław, allow to specify all advantages and landscape-creative function characteristics of such objects.

Toya Golf Course

The golf course, opened in 2006, located near the villages of Krzyżanowice, Raków and Kryniczno, with the area of over 50 hectares, was established on the former military training ground. Its designer, the Englishman Jeremy Pern, who lives in France, designed the open spaces of the course in a links

Figure 5. Toya Golf Course. Source: www.geoportal.pl

style and the spaces running along the forest and picturesque lakes – in a parkland style. Gentle hills and numerous ponds, woodlands that seem natural were built on the land which originally was almost completely flat. A few untouched during the construction areas make the golf course, despite its young age, look grown-up. The designer gave the golf course its individual character using elements of the cultural landscape. Spaces for combat vehicles, explosion remains as well as concrete bunkers and fortifications were implemented into the course.

Figure 6. Landscape of Toya Golf Course. Author M. Stojak

The proximity of the city – 4km from the border – affects its high attractiveness. This also allowed constructing residential areas on the course. There are two types of buildings: single-family detached and terraced houses and multi-family ones. There is a restaurant in the club-house, a pro-shop and a fitness centre. A hotel is planned to be built. The nearest area offers recreational and sports facilities: two stud farms with horse riding schools. The high quality of the landscape has raised the importance of the neighbourhood and influenced its perception. The golf course with a characteristic dominant – the observation tower – is slowly becoming one of Wrocław landmarks.

Gradi Golf Course

The golf course located in Brzeźno, opened in 2010, is slightly different. The longer distance from Wrocław (30 km from the city limits) resulted in the lack of new housing development which was initially

Figure 7. Gradi Golf Course. Source: www.geoportal.pl

planned. This golf course is a great example of the use of a degraded landscape (including the cultural one) and re-designing it with the highest quality. A destroyed palace was reconstructed and used as a golf club house being at the same time the golf course owners' place to live. The historical park gained a new function and became a training area for golfers.

At the same time, created on a former agricultural holding, the golf course became a formal complement and a background for the palace and the park by bringing in a completely new quality of the landscape. The golf course designers used the existing buildings – both agricultural and farming houses. Players walk among these objects, which makes the game more attractive and often creates a surprising background for the game.

The object designed in such a way becomes an attractor for other investors and creates not only a new landscape, but thanks to the introduced functions (hotel, spa, and restaurant), a new social space.

Figure 8. Typical objects of Gradi Golf Course. Author M. Stojak

6. Summary

Summing up, it seems that golf courses are underappreciated recreational facilities in Poland, well suited to the development of rural areas in suburban zones. However, the examples of golf courses located in the Wroclaw Metropolitan Zone show that they are also likely to become characteristic landscape features of the suburban areas in Poland. Perhaps in the future they may develop into the crucial or even primary motives of the landscape. Scientific studies dealing with this particular subject prove the growing role of golf courses as areas of attractive landscape [12, 13].

7. Brief conclusions

Appreciating the role of the impact of golf course landscape on the environment there is a need to postulate the following:

- taking into account the possibility of introducing, as a complementary function, golf courses into regional development studies,
- taking into account the possibility of introducing, as a complementary function, golf courses into local development plans,
- taking into account the construction of golf courses for the rehabilitation of degraded areas,
- in specific cases, planning golf courses as areas restricting the city-sprawl phenomenon,
- inclusion of golf courses into regional recreation development plans,
- promoting the game of golf (analogous to campaign in the Czech Republic) as a mass sport, and thus contributing to the development of accessible golf courses in rural areas in suburban zones.

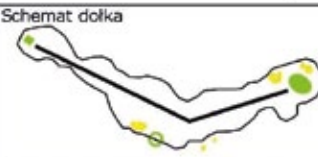

Pole golfowe: TOYA GOLF GOLF ACADEMY 9 DOŁKÓW RAKÓW	Dolek nr 7	Lokalizacja dołka na polu
	Par 4	Schemat dołka
Zdjęcia z opisem 		
Widok z tee 		
Schemat krajobrazowy		
Aspekt gry w golfa	Spójność krajobrazu dołka z grą	4
	Jakość gry	3

Figure 9. Landscape analysis research card of Toya Golf Course. Author M. Stojak

References

1. Stojak, M.: *Tereny rekreacyjno-sportowe w procesie reintegracji strefy podmiejskiej (The Role of Sport and recreational areas in process of metropolitan zone reintegration)*, w: Wiszniowski J. (red.), *Reintegracja osiedli. Krajobrazy XXI wieku*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, Polska, 2013.
2. Stojak, M. The Red Apple – budynek kompaktowy (The Red Apple – compact building) X *Seminarium wyjazdowe z cyklu krajobrazy XXI wieku, Niemcy – Holandia 2011*, wrzesień 2011.
3. Statista. Portal statystyczny. <http://www.statista.com/statistics/275308/number-of-registered-golf-players-in-europe/>(15.09.2014).
4. KPMG. *Golf Participation in Europe 2013*. <https://www.kpmg.com/CZ/cs/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Press-releases/Documents/KPMG-Golf-participation-in-Europe-2013.pdf> (17.09.2014)
5. <http://www.topendsports.com/world/lists/popular-sport/fans.htm> (15.09.2014).
6. Orzechowska-Szajda, I.: Pole golfowe – kształtowanie i ochrona krajobrazu (Golf Course – Development and Protection of the Landscape), w: *Nauka Przyroda Technologie*, nr 3, 1, #31 (2009), Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań, Polska ISSN 1897-7820.
7. Wirszyło, R.: *Urządzenia sportowe. Projektowanie i budowa (Sport facilities. Design and Construction)*. pp. 92, Arkady, Warszawa, Polska, 1966.
8. Graves, R. M., Cornish G. S.: *Golf Course Design*, John Wiley & Sons, New York, USA, 1998.
9. Program Genographic. <http://www.natgeotv.com/pl/genealogiczne-drzewo/info>

10. Hurdzan, J. M.: *Golf Course Architecture. Evolution in Design, Construction, and Restoration Technology*, John Wiley & Sons, New York, USA, 2006.
11. Federal Agency Committed to Accessible Design. *Accessible Golf Courses. A Summary of Accessibility Guidelines for Recreation Facilities*. <http://www.access-board.gov/attachments/article/592/golf.pdf> (20/05/2011).
12. Wolski, K., Szymura, M., Kazimierska, N.: "Landscape Assessment of Golf Course as Method of Valuation Landscape Transformed by Human", w: *Dissertations Commission of Cultural Landscape*, n ° 8 (2008), Commission of Cultural Landscape of Polish Geographical Society, Sosnowiec, Poland, ISSN: 1896-1460, pp. 139–150.
13. Stojak, M.: *Analiza wybranych zagadnień kreowania sztucznego krajobrazu na przykładzie polskich pól golfowych (The Analysis of Selected Problems of Artificial Landscape Design. Case Study of Polish Golf Courses)*, Raport z Badań serii SPR nr I-01/S-043 /13, Politechnika Wrocławska, Wydział Architektury, 2013.

Usługi krajobrazotwórcze wiejskich okolic miasta na przykładzie pól golfowych w obszarze funkcjonalnym Wrocławia

Maciej Stojak, dr inż. arch.

Zakład Kształtowania Środowiska, Wydział Architektury, Politechnika Wrocławska
maciej.stojak@pwr.wroc.pl

Streszczenie

W trakcie warsztatów projektowych (tytuł: *Polska Polityka Krajobrazowa*, organizacja PAN O. Wrocław i Politechnika Wrocławska, 2011), architekci polscy i brytyjscy wskazali na podział funkcjonalny i krajobrazowy wiejskich okolic miasta. Odra i jej dolina stanowią granicę dwóch krajobrazów Obszaru Funkcjonalnego Wrocławia (OWF). Południe to głównie tereny rolnicze z aktywnymi obszarami przemysłowymi i handlowymi, północ – zalesiona, ekstensywnie zabudowana – pełni funkcję rekreacyjną. Charakterystyka jest sprzeczna z powszechnym przekonaniem wrocławian o wyższości południowych dzielnic miasta. Funkcja terenu decyduje o jego przyszłym i obecnym krajobrazie. Także usługi – jako przestrzenie publiczne – odciskają na krajobrazie OFW swoje piętno. Nie należy zapominać o degradacji krajobrazu, ale ciekawszym zagadnieniem jest zdefiniowanie usług krajobrazotwórczych, pozytywnie wpływających na krajobraz. Rozpatrując usługi w takich kategoriach, należy skoncentrować się na rekreacji i sporcie. Wydaje się, że pola golfowe to niedocenione w Polsce wielkoobszarowe przestrzenie publiczne, nadające się do kształtowania strefy podmiejskiej. Przytoczone w referacie przykłady dowodzą, że mogą one stać się charakterystycznym elementem strefy metropolitalnej, a w przyszłości – stać się jej przewodnim wątkiem krajobrazowym.

Słowa kluczowe: usługi krajobrazotwórcze, pole golfowe, krajobraz podmiejski, reintegracja krajobrazu

1. Wprowadzenie

W trakcie międzynarodowych warsztatów pt. *Polska Polityka Krajobrazowa* zorganizowanej w 2011 roku we Wrocławiu, grupa zajmująca się Obszarem Funkcjonalnym Wrocławia wskazała na charakterystyczny podział funkcjonalny i krajobrazowy okolic miasta. Odra i jej dolina stanowią granicę dwóch (uogólniając) krajobrazów strefy metropolitalnej miasta. Część południowa strefy to głównie tereny rolnicze z aktywnymi obszarami przemysłowymi i handlowymi (Węzeł Bielański, zespół fabryk LG), część północna – mocniej zalesiona, mniej intensywnie zabudowana – rekreacyjna (ilustracja 1). Być może taki charakter zdeterminowany został przez przebieg autostrady A4, będącej „inkubatorem” nowych inwestycji przemysłowych i logistycznych.

Niewątpliwie funkcja terenu decyduje o jego przyszłym i obecnym krajobrazie. Jeżeli tak, to wśród wielu innych, także kategoria usług powinna na krajobrazie Obszaru Funkcjonalnego Wrocławia odcisnąć swoje piętno. Nie chciałbym się jednak skupiać na zjawisku niestety najczęstszym – degradacji krajobrazu (na skutek realizowania np. usług handlowych lub przemysłowych).

Ilustracja 1. Dwa typowe krajobrazy Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego. Oprac. graf. M. Stojak/źródło www.google.maps.pl (15/09/2013). Oznaczenia: linia zielona – zespoły leśne, linia niebieska – rzeka Odra

Dużo ciekawszym zagadnieniem jest zdefiniowanie współczesnych usług krajobrazotwórczych pozytywnie wpływających na krajobraz, uatrakcyjnających go, a być może tworzących go od nowa.

2. Tereny rekreacyjne wiejskich okolic Wrocławia

Wiejskie obszary podmiejskie w ciągu ostatniego dwudziestolecia zyskały nowe treści funkcjonalne i krajobrazowe. Zjawisko niekontrolowanej i chaotycznej zabudowy terenów rolniczych (ang. *city sprawl*) spowodowało dezintegrację tradycyjnego krajobrazu wiejskiego, rozbiło historyczne struktury urbanistyczne i doprowadziło do degradacji funkcjonalnej i krajobrazowej. Należy zatem w trakcie rozważań o obiektach krajobrazotwórczych uwzględnić możliwość scalania zdefragmentowanego krajobrazu poprzez te obiekty.

Współczesny – zrównoważony – model funkcjonalny łączy w jedno sport (amatorski – nie wyczynowy) i rekreację. Zazwyczaj dąży się do stworzenia z projektowanych obiektów i terenów zieleni spójnego systemu. Tak kształtowane obszary mogą służyć nie tylko ludziom, ale tworzą zdrowe ekosystemy i są wartościowe przyrodniczo; mogą funkcjonować jako element systemu zieleni miejskiej. Odpowiedni sposób i intensywność wykorzystania projektowanych obszarów pozwala na włączanie w nie elementów chronionych przyrodniczo lub ich otulin. Powstałe w taki sposób tereny są zróżnicowane funkcjo-

nalnie i spójne krajobrazowo, zaś ich oferta jest różnorodna i skierowana do możliwie szerokiego grona użytkowników [1].

Rozpatrując usługi w takich kategoriach, należy skoncentrować się na rekreacji i sporcie – ich współczesnych aspektach i relacji miasta do terenów około-miejskich (służebności tych drugich). To właśnie obiekty rekreacyjne są największe obszarowo i w związku z tym mogą mieć największy wpływ na krajobraz.

Jeżeli prawdą jest stwierdzenie holenderskiego architekta Hana van den Borna (KCAP Architects&Planners), że styl życia współczesnego mieszczucha splata ze sobą trzy zasadnicze elementy: pracę, mieszkanie i rekreację, obiekty rekreacyjne i sportowe – w znaczeniu sportu masowego, staną się jednymi z ważniejszych funkcji miejskich [2].

W odniesieniu do Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego, już w tej chwili mamy do czynienia z koncentracją usług rekreacyjnych w strefie północnej – wynika to częściowo z tradycji miejsca (i tu kolejne zjawisko uzupełniania krajobrazu naturalnego przez kulturowy) – Oborniki Śląskie i Trzebnica to dawne uzdrowiska, a częściowo z warunków lokalnych – duża ilość zalesień, ciekawa rzeźba terenu, znaczna ilość cieków wodnych i otwartych zbiorników. Między wieloma innymi inwestycjami (akwapark w Trzebnicy, stadniny koni – Raków, Brzeźno) warto wspomnieć o polach golfowych, które powstały w Rakowie i Brzeźnie.

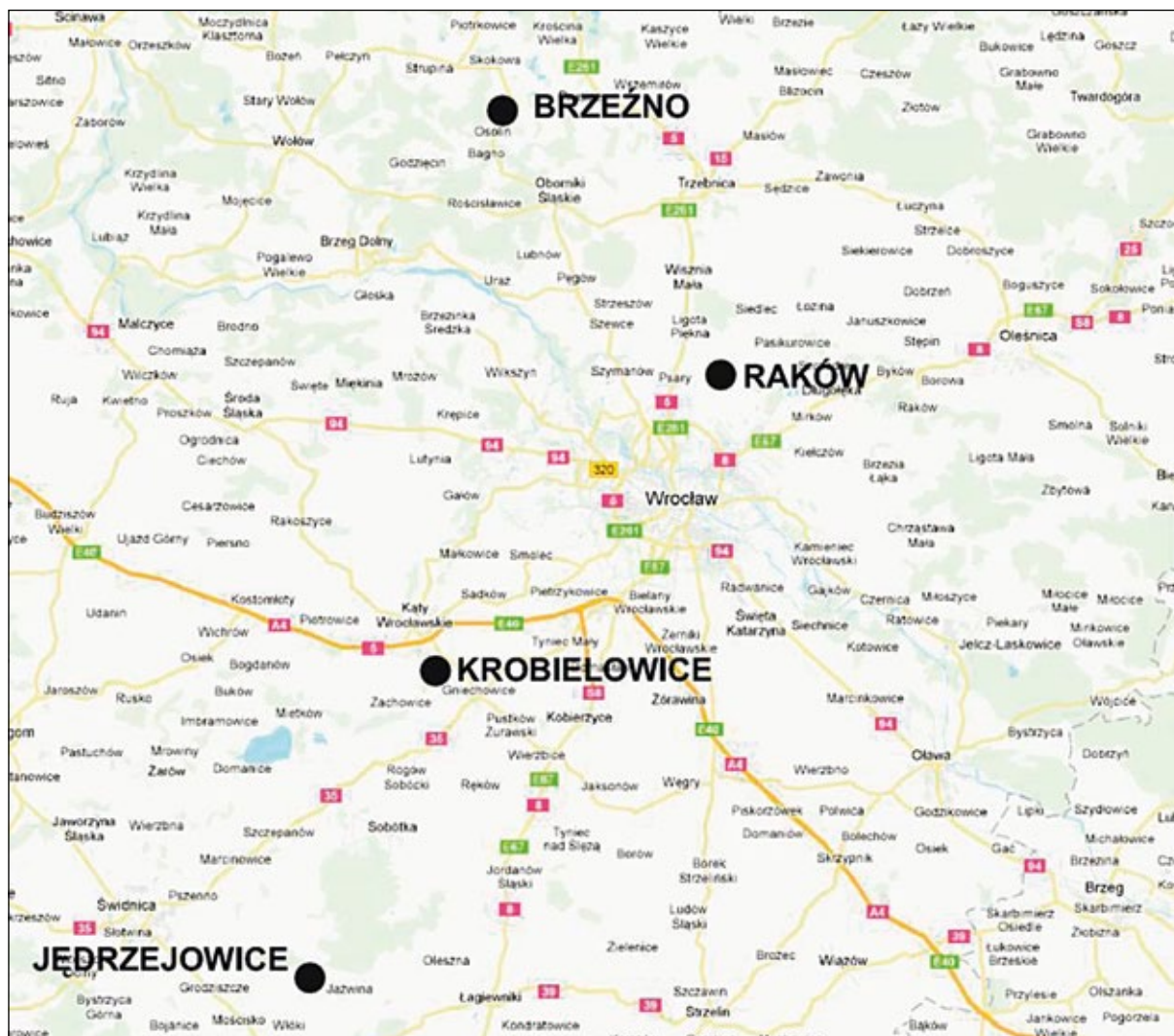

Ilustracja 2. Pole golfowe Toya. Fot. Grzegorz Kilian, 2013

3. Fenomen krajobrazu pól golfowych

W okolicy Wrocławia zlokalizowane są cztery pola golfowe (Raków, Brzeźno, Krobielowice, Jędrzejowice – ilustracja 3).

Wśród wspomnianych pól dwa zasługują na szczególną uwagę ze względu na położenie, stopień przekształceń krajobrazu, zainwestowanie i jakość rozwiązań. Są to pola golfowe Toya Golf and Country Club w Rakowie i Gradi Golf Club w Brzeźnie. Oba zlokalizowane w północnej części obszaru metropolitalnego Wrocławia.

Ilustracja 3. Lokalizacja pól golfowych w okolicy Wrocławia. Oprac. graf. M. Stojak.
Źródło: www.google.maps.pl (15/09/2013)

Pole golfowe jest jednym z nielicznych, o ile nie jedynym, obiektem integrującym w sobie jednocześnie cztery funkcje: rekreacyjną, sportową, centrotwórczą i mieszkaniową.

Pole golfowe to jedyne w swoim rodzaju wielkoobszarowe pole gry tak silnie związane z krajobrazem. Tylko ten obiekt potrafi swoją funkcją wiązać krajobraz w sposób wielopłaszczyznowy – na jednym terenie splata się ze sobą krajobraz naturalny, kulturowy i quasi-naturalny [3]. To pole gry – jak żaden inny obiekt – spaja otoczenie z filozofią i zasadami golfa.

Dodatkowo może być lokalizowane na terenach przyrodniczo chronionych i doskonale potrafi pełnić funkcję zielonej struktury uzupełniającej okoliczne ekosystemy. Ze względu na znaczną elastyczność formalną i funkcjonalną pole golfowe wydaje się być obiektem, który mógłby pełnić znaczną rolę krajobrazotwórczą w strefie funkcjonalnej miast i strefie przejścia terenów zurbanizowanych w obszary o krajobrazie wiejskim.

Powodem, dla którego można mówić o fenomenie krajobrazu pól golfowych jest to, że jest on jedynym quasi-naturalnym krajobrazem obiektu sportowego kreowanym w zupełnie sztuczny sposób. Idylliczny krajobraz pola golfowego, wykorzystujący cały repertuar rozwiązań formalnych (otwarte wody, kształtowana i naturalna zieleń, zieleń wysoka i średnia, tereny piaszczyste, pofałdowany teren, itd.) jest jednak podporządkowany jednemu celowi – grze. Charakterystyczny dla golfa jest także brak, klasycznie rozumianego, pola gry. To powoduje, że trudno zastosować w stosunku do niego klasyczną definicję ośrodka sportowego jako „zespołu obiektów powierzchniowych, wyrażonych w przeważnie prostokątnych

powierzchniach boisk, placów i prostolinijnych drogach. Między tymi urządzeniami, (...) do dyspozycji projektanta zieleni pozostają przeważnie niewielkie powierzchnie w kształcie wydłużonych pasów” [4].

Oprócz aspektów formalnych na atrakcyjność pola golfowego wpływa jego tzw. „gralność” (ang. playability). Jest to cecha określana przez graczy, z trudem poddająca się jakiegokolwiek definicji [5].

Pole golfowe wymaga określonej – znacznej – powierzchni, jednak włącza w nią nie tylko tereny, na których się gra. Znaczną część stanowią strefy buforowe (najczęściej zespoły zieleni wysokiej) zapewniające bezpieczeństwo graczy i otoczenia, a także tworzące, niezbędną w golfie, atmosferę intymności i prywatności. Być może krajobraz pól golfowych jest postrzegamy jako idylliczny ze względu na jego podobieństwo do krajobrazu sawanny, tzn. krajobrazu „domowego” (Afryka, miejsce powstania Homo Sapiens [6]), być może zapamiętanego genetycznie (jak twierdzą niektórzy antropolodzy), wciąż wpływającego na ludzką subiektywną ocenę piękna otoczenia (ilustracja 4).

Jeśli prawdą jest to, co mówią genetycy, że wszyscy wywodzimy się z Afryki, że praojciec ludzkości – nazwijmy go Adamem – żył jakieś 60 tys. lat temu gdzieś na sawannie porastającej Dolinę Ryftową, (...) – jeśli to wszystko prawda, wracałem do domu. [Ryszard Kapuściński, Heban]

Ilustracja 4. Po lewej afrykańska sawanna, po prawej pole Toya Golf.
Źródło: www.bez-granic.pl, www.toyagolf.pl

4. Pole golfowe – recepta na problemy krajobrazu podmiejskiego

Pole golfowe wymyka się standardowej klasyfikacji terenów sportowych. Zazwyczaj z jego powstaniem wiąże się jednocześnie powstanie budynku zaplecza. W większości takich budynków lokalizowana jest funkcja gastronomiczna i handlowa (sklep ze sprzętem – ang. *pro-shop*). Częstym zabiegiem jest wprowadzanie zabudowy mieszkaniowej na tereny sąsiadujące z polem golfowym. Ważne jest także istnienie klubu golfowego rozumianego jako zespół ludzi. Daje się zatem oceniać pole golfowe także w kategoriach obiektów służących tworzeniu tożsamości miejsca i wiązania z nim określonych grup użytkowników. Niewątpliwie pole golfowe, dzięki swojej znacznej elastyczności funkcjonalnej, jawi się jako doskonały obiekt kreujący strefę podmiejską w kategoriach:

- relacji funkcjonalnej w stosunku do miasta – jest klasycznym obiektem służebnym,
- krajobrazu – uzupełnia strefy zespołów zieleni,
- fizjograficznych – jest elementem systemu zieleni miasta, może być fragmentem klinów napowietrzających,
- ekologicznych – doskonale wpisuje się w system korytarzy i płatów ekologicznych (*corridors and patches system*),
- centrotwórczych w małej skali – usługi towarzyszące – hotel, restauracja, fitness, SPA,
- urbanistycznych/definiowania granicy miasta – inkorporuje zespoły zabudowy mieszkaniowej i dzięki zdefiniowanym granicom zieleni zapobiega zjawisku niekontrolowanego „rozlewania się” przedmieść,
- kulturowych – nie zakłóca krajobrazu kulturowego, wykorzystuje go do tworzenia tożsamości miejsca, podnosi jego rangę (odnowa zabytków architektury),
- rozwoju zrównoważonego – pomaga w zrównoważonym rozwoju terenów wiejskich obszaru metropolitalnego – między innymi tworzy nowe miejsca pracy dla okolicznych mieszkańców [7],
- zdrowia społecznego – propaguje najdemokratyczniejszy sport na świecie – grać mogą osoby w każdym wieku, a także te z niesprawnością ruchową kończyn dolnych [8].

5. Podwrocławskie pola golfowe – Toya Golf and Country Club, Gradi Golf Club

Wydaje się, że na przykładzie tych dwóch pól zlokalizowanych w Obszarze Funkcjonalnym Wrocławia, wskazać można wszystkie zalety i charakterystyczne cechy krajobrazotwórcze takich obiektów.

Toya Golf and Country Club

Pole golfowe, otwarte w 2006 roku, zlokalizowane w pobliżu wsi Krzyżanowice, Raków i Kryniczno, o powierzchni ponad 50 ha powstało na terenach dawnego poligonu wojskowego. Jego projektant, Anglik Jeremy Pern, mieszkający we Francji, nadał otwartym częściom pola styl links, a tym biegnącym wzdłuż lasu i między malowniczymi jeziorami styl parkowy. Delikatne wzniesienia i liczne stawy, zadrzewienia, które wydają się naturalne, powstały na obszarze, który był pierwotnie niemal zupełnie płaski. Nieliczne, nietknięte podczas budowy miejsca sprawiają, że pole mimo młodego wieku wygląda niezwykle dojrzałe. Projektant nadał terenowi indywidualny charakter wykorzystując elementy krajobrazu kulturowego i włączając w pola gry stanowiska dla wozów bojowych, leje po wybuchach i betonowe bunkry i umocnienia (ilustracja 5, 6).

Ilustracja 5. Pole golfowe Toya Golf. Oprac. graf. M.Stojak/źródło www.geoportal.pl

Ilustracja 6. Krajobraz pola golfowego Toya Golf. Fot. M. Stojak

Niewielka odległość od miasta – 4 km od granicy – wpływa na jego ogromną atrakcyjność. Pozwoliło to także na wprowadzenie na tereny pola zabudowy mieszkaniowej, składającej się zarówno z budynków jedno- jak i wielorodzinnych. Na terenie pola golfowego znajduje się restauracja, sklep, zespół fitness, budynki klubu golfowego. W planach jest budowa hotelu. W okolicy ofertę rekreacyjno-sportową uzupełniają dwie stadniny wraz ze szkołami jazdy konnej. Wysoki standard krajobrazowy podniósł znacznie rangę okolicy, wpływa na jej postrzeganie, zaś pole golfowe z dominantą w formie charakterystycznej wieży obserwacyjnej staje się powoli jednym z wrocławskich landmarków.

Gradi Golf Club

Nieco inny charakter ma pole golfowe zlokalizowane w Brzeźnie – otwarte w 2010 roku. Większa odległość od Wrocławia (30 km od granicy miasta) wpłynęła na brak nowej – planowanej wraz z polem – zabudowy mieszkaniowej. To pole golfowe jest świetnym przykładem wykorzystania zdegradowanego krajobrazu (także kulturowego) i ukształtowania go na nowo na najwyższym poziomie. Jako budynek klubu golfowego (będący jednocześnie domem właścicieli) wykorzystano zniszczony pałac, zaś teren zabytkowego parku zyskał nową funkcję i stał się terenem ćwiczebnym dla golfistów.

Jednocześnie stworzone na dawnych terenach gospodarstwa PGR pole golfowe stało się uzupełnieniem i tłem dla pałacu i parku, wnosząc w okoliczne tereny zupełnie nową jakość krajobrazową. Na polu wykorzystano istniejącą zabudowę – zarówno rolniczą, jak i okoliczne budynki. Gracze przemieszczają się pomiędzy tymi kubaturami, które urozmaicają grę i tworzą często zaskakujące tło (ilustracje 7, 8).

Ilustracja 7. Pole golfowe Gradi Golf. Oprac. graf. M. Stojak/źródło www.geoportal.pl

Tak zaprojektowany obiekt staje się atrakcją dla innych inwestorów i tworzy nie tylko nowy krajobraz, ale dzięki wprowadzonym funkcjom – hotel, SPA, restauracja – tworzy nową przestrzeń społeczną.

Ilustracja 8. Charakterystyczne widoki pola golfowego Gradi Golf. Fot. M. Stojak

Pole golfowe: TOYA GOLF GOLF ACADEMY 9 DOŁKÓW RAKÓW	Dołek nr 7	Lokalizacja dołka na polu
	Par 4	Schemat dołka
Zdjęcia z opisem		
Widok z tee		
Schemat krajobrazowy		
Aspekt gry w golfa	Spójność krajobrazu dołka z grą	4
	Jakość gry	3

Ilustracja 9. Karta analityczna fragmentu krajobrazu pola Toya Golf. Oprac. graf. M. Stojak

Definicje pojęć użytych w tabelach analitycznych:

Jakość gry – współczynnik par dołka/rzeczywista ilość uderzeń. Próba dwukrotna gracza średniozaawansowanego z HCP 42.

Spójność krajobrazu dołka z grą – odczucie integralności krajobrazowej analizowanego dołka, czytelność przestrzenna zasadniczych elementów gry (fairway, green, rough, bunkry, przeszkody wodne) – skala ocen 1–5 (5 – ocena najwyższa).

Oznaczenia graficzne elementów krajobrazu na zdjęciach:

kolor zielony – ściany, kolor czerwony – dominanty, kolor żółty – osie, kolor niebieski – elementy orientujące/definiujące grę.

6. Podsumowanie

Reasumując, wydaje się, że pola golfowe to niedocenione w Polsce obiekty rekreacyjne, doskonale nadające się do kształtowania obszarów wiejskich w strefach podmiejskich. Przytoczone przykłady pól, zlokalizowanych w Obszarze Funkcjonalnym Wrocławia, dowodzą, że także u nas mogą one stać się charakterystycznym elementem strefy metropolitalnej, a być może w przyszłości, stać się jej zasadniczym lub wręcz przewodnim motywem krajobrazowym. O rosnącej roli pól golfowych, jako obszarów atrakcyjnych krajobrazowo, świadczą również badania naukowe dotyczące właśnie tego aspektu [9, 10]. Ilustracja 9 przedstawia jedną z kart analitycznych wykonanych przez autora w trakcie badań dotyczących spójności krajobrazu pola z zasadami, regułami i sposobem gry w golfa. Badania dwóch wrocławskich obiektów zdokumentowano w formie raportu naukowego w 2013 roku.

7. Wnioski

Doceniając rolę wpływu krajobrazu pól golfowych na otoczenie postulować należy:

- uwzględnianie możliwości wprowadzania, jako funkcji uzupełniającej, pól golfowych w regionalnych studiach rozwoju;
- uwzględnianie możliwości wprowadzania, jako funkcji uzupełniającej, pól golfowych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego;
- ujmowanie pól golfowych w regionalnych planach rozwoju bazy sportowo-rekreacyjnej;
- propagowanie gry w golfa (analogicznie do kampanii prowadzonej w Republice Czeskiej) jako sportu masowego i w ten sposób przyczynienie się do rozwoju pól golfowych na terenach wiejskich w strefie podmiejskiej.

Bibliografia

1. Stojak M., *Tereny rekreacyjno-sportowe w procesie reintegracji strefy podmiejskiej*, w: Wiszniowski J. (red.), *Reintegracja osiedli. Krajobrazy XXI wieku*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, Polska, 2013.
2. Stojak M., *The Red Apple – budynek kompaktowy. X Seminarium wyjazdowe z cyklu krajobrazy XXI wieku, Niemcy – Holandia 2011*, wrzesień 2011.
3. Orzechowska-Szajda I., *Pole golfowe – kształtowanie i ochrona krajobrazu*, w: *Nauka Przyroda Technologie*, nr 3, 1, #31 (2009), Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań, Polska ISSN 1897-7820.
4. Wirszyłto R., *Urządzenia sportowe. Projektowanie i budowa*, Arkady, Warszawa, Polska, 1966, s. 92.
5. Graves R.M., Cornish G.S., *Golf Course Design*, John Wiley & Sons, New York, USA, 1998.
6. Program Genographic. <http://www.natgeotv.com/pl/genealogiczne-drzewo/info>
7. Hurdzan J.M., *Golf Course Architecture. Evolution in Design, Construction, and restoration Technology*, John Wiley & Sons, New York, USA, 2006.
8. Federal Agency Committed to Accesible Design. *Accesible Golf Courses. A Summary of Accesibility Guidelines for Recreation Facilities*. <http://www.access-board.gov/attachments/article/592/golf.pdf> (20/05/2011).
9. Wolski K., Szymura M., Kazimierska N., "Landscape Assessment of Golf Course as Method of Valuation Landscape Transformed by Human", w: *Dissertations Commission of Cultural Landscape*, n° 8 (2008), Commission of Cultural Landscape of Polish Geographical Society, Sosnowiec, Poland, ISSN: 1896-1460, pp. 139–150.
10. Stojak M., *Analiza wybranych zagadnień kreowania sztucznego krajobrazu na przykładzie polskich pól golfowych*, Raport z Badań serii SPR nr I-01/S-043 /13, Politechnika Wroclawska, Wydział Architektury, 2013.

Tradycyjne i nowe przestrzenie publiczne w planowaniu miejscowym

Wiesława Strabel, dr inż. arch., prof. PWSZ w Nysie

Instytut Architektury i Urbanistyki, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nysie
ww.strabel@gmail.com

Streszczenie

Celem artykułu jest wskazanie idei użyteczności, trwałości i piękna przestrzeni publicznych, jako spoiwa dla społeczeństw miast i wsi w tradycyjnym i współczesnym planowaniu i zagospodarowaniu przestrzeni. Artykuł odnosi się tutaj do szczególnej kategorii terenów stanowiących komunikacyjne przestrzenie publiczne i podejmuje próbę analizy przestrzeni komunikacyjnej z punktu widzenia dostępności wynikającej z naturalnych potrzeb człowieka. Sprawdzone w praktyce planowania rozwiązania dawnych, zabytkowych i tradycyjnych już przestrzeni publicznych oraz przykłady własnych, autorskich projektów stanowią podstawę zaprezentowanych tu uogólnień.

Słowa kluczowe: plany miejscowe, dziedzictwo, komunikacja, przestrzeń publiczna

Abstract

The goal of the paper is to indicate the idea of usefulness, permanence, and beauty of public spaces, as an connecting aspect for societies of cities and countrysides in the traditional and modern planning and spatial land-use. The article refers to the special category of areas creating traffic public spaces for cars and the movement of people and tries to analyze this traffic space from the point of view of accessibility, resulting from natural human needs. Examples of solutions of already historical, monumental, and traditional public spaces as well as own, author's projects checked in the planning practice are the base of presented statements.

Key words: Master plans, heritage, traffic for cars and the movement of people, public space

1. Wprowadzenie

Motto: Wszędzie gdzie to możliwe dąż do tego, żeby uchronić dziedzictwo kulturowe tradycyjnych przestrzeni publicznych i żeby wraz z nowymi terenami zabudowy powstawały nowe przestrzenie publiczne tak ważne dla wspólnoty. W opracowywanych projektach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego pamiętaj więc, żeby każde rozwiązanie zagospodarowania przestrzennego pozyskiwało nowe tereny na cele publiczne. A przy tym pamiętaj, że chociaż planowanie przestrzenne nie stwarza wspólnoty, to jednak brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego może ją skutecznie uniemożliwić.

W powyższym sformułowaniu nawiązano do stylistycznej formuły języka projektowania, którego używał Christopher Alexander w swoim doniosłym dla projektowania architektoniczno-urbanistycznego dziele¹. Jednak najważniejsze wydaje się być tutaj wskazanie najistotniejszej, kreatywnej roli miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (mpzp) w traktowaniu przestrzeni wsi i miast, jako niezwykle ważnej dla ich mieszkańców. To tak jakby wytoczyć batalię o humanizację tych planów nie jako narzędzi, ale w zakresie ich treści. Chodzi o to, żeby plany miejscowe w celach swoich regulacji urbanistycznych zawierały ustalenia, których realizacja będzie powodowała wprost poprawę jakości zagospodarowania przestrzeni objętej granicami mpzp. Jako architekci urbaniści, praktycy opracowujący projekty tych planów doświadczamy bowiem niezwykle silnej ingerencji „ustawowo sporządzających mpzp”. Ustalenia planów powstających na zamówienia wójtów, burmistrzów, prezydentów – mają zgodnie z przepisami ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym odpowiadać zasadzie „władztwa planistycznego” wyrażanego przez akt prawa miejscowego, jakim jest każdy mpzp. Jednak przy tak silnej (władczej) interpretacji ustawowej znaczenia projektu mpzp, utracony zostaje sens i istota projektowania zagospodarowania przestrzennego. Bez jasnych, czytelnie określonych celów regulacji urbanistycznej (co plan ma zmienić i dlaczego?), bez poszukiwań najlepszych, optymalnych rozwiązań przestrzennych, a przede wszystkich bez podjęcia prób wykreowania przy pomocy ustaleń planów nowej, lepszej rzeczywistości (poprawa funkcjonowania, organizacji i ładu przestrzennego przestrzeni), trudno szukać szans na uzyskanie poprawy w społeczno-gospodarczo-przestrzennym programie rozwoju naszych miast i wsi, także szans zatryumfowania ładu przestrzennego. Trudno też oczekiwać przychylności mieszkańców dla efektów gospodarowania przestrzenią, które są tak odległe od ich potrzeb.

Odnosząc się więc do motywu przewodniego niniejszej monografii, przedstawiono czytelnikowi pod rozważę poniższe propozycje rozważań ujmujących temat powrotu do kreatywnego traktowania opracowań planistycznych, w tym miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Podstawą jest wskazanie ważnych dla ludzi przestrzeni naszych miast i wsi w twórczej kontynuacji dawnych, tradycyjnych zasad rozumienia i tworzenia lepszych jakościowo miejsc wspólnych, otwartych placów i parków, wspólnych, otwartych budynków użyteczności publicznej w połączeniu z ideą otwartej komunikacji, infrastruktury i transportu publicznego.

2. Tradycja miejsc wspólnych

Miasta i wsie doświadczają ewolucji życia ich mieszkańców od ich narodzin aż do śmierci. I na każdym z tych poszczególnych etapów ich życia (dzieci, potem młodzież, dorośli i wreszcie seniorzy) niezbędne jest w planowaniu przestrzeni dla życia rozumienie ich potrzeb, które powinny w tych przestrzeniach być spełniane. Oznacza to, że poza zapewnieniem podstawowego miejsca schronienia (zamieszkania), konieczne są miejsca otwarte, ogólnodostępne dla celebrowania życia wspólnotowego. Te miejsca historycznie wyodrębniane były w strukturze miast antycznych, ale najsilniej jednak i najczytelniej akcentowane były w średniowiecznych układach przestrzennych miast. Miasta i wsie zapraszały mieszkańców na swoje place i to zarówno w czasach niepokoju i zagrożeń (wtedy, gdy miały im do obwieszczenia pilne komunikaty o stanie i sposobach obrony), jak i w czasach pokoju, gdy były powody do wspólnego radowania się, odbywały się jarmarki, spektakle uliczne i różnorodne imprezy skupiające mieszkańców.

Idealna Przestrzeń Publiczna (ilustracje 1–4) – średniowieczny plac miejski Piazza della Signoria we Florencji

W strukturze przestrzennej miasta Plac Signorii, poza swoją funkcją społeczną pozostaje cenioną także współcześnie (i dla przyszłych pokoleń) wartością kultury przestrzennej. Ten, jak i wiele innych placów wyodrębnionych w przestrzeni miast i wsi, akcentowany był dominującym w krajobrazie obiektem (pałacem, częściej obiektem sakralnym lub innej użyteczności publicznej) stanowiącym jednocze-

¹ Alexander Christopher, ur. 1936 r., ang. architekt i teoretyk architektury; zob: [2].

śnie ważny punkt krajobrazowej identyfikacji i orientacji w przestrzeni. Na placu Signorii budynkiem tym jest Pałac Vecchio, po prawej stronie towarzyszy mu późnogotycka Loggia dei Lanzi.

Przykład ten jest charakterystyczny dla wszelkich otwartych placów kształtowanych w środowisku zbudowanym miast i wsi, i przedstawia historyczną zasadę tradycji budowy miejsc do zamieszkania, która wpisała w ich układ przestrzenny wyraźny podział na miejsca prywatne – własne domy, czy mieszkania w domach wielorodzinnych i miejsca wspólne, ogólnodostępne dla wszystkich mieszkańców. Reprezentuje ponadczasowy sposób podziału przestrzeni zbudowanej i odnosi się do niezmiennych, najgłębszych potrzeb człowieka oznaczających z jednej strony prawo każdego człowieka do prywatności, intymności – realizowane jako indywidualne, wyodrębnione miejsce do mieszkania dla siebie i rodziny, a z drugiej, jako prawo do miejsc otwartych na spotkania ze wspólnotą, na styku przestrzeni prywatnych, społecznych i grupowych. Charakterystyczny jest przy tym fakt, że bezzasadne byłoby różnicowanie tych podziałów w zależności od lokalizacji w poszczególnych układach przestrzennych miast lub wsi. Potrzeby wspólnego bycia razem są bowiem artykułowane jako niezależne od stopnia ich społeczno-przestrzennego skomplikowania.

Ilustracja 1. Szkice Placu Signorii we Florencji. Rys. Autorka

Figure 1. The sketch of the Piazza della Signoria in Florence. Source: The author, 1971

Ilustracja 2. Skan Google Maps przedstawiający współczesne zdjęcie lotnicze Placu Signorii. Źródło: [11]

Figure 2. The scan from Google Maps illustrating the modern aerial photo of the Piazza della Signoria. Source: [11]

Ilustracja 3. Klimat, trwałość i piękno tradycyjnych przestrzeni publicznych. Rys. Autorka

Figure 3. Climate, persistence, and beauty of traditional public spaces. Source: The author, 1974

Ilustracja 4. Współczesne zdjęcie Placu Signorii z Internetu. Źródło: [11]

Figure 4. The photo of the present Piazza della Signoria from the internet. Source: [11]

Przywołując jako przykład tradycyjnej przestrzeni wspólnej Plac Signorii (ilustracje 1–4), podkreślić należy jej szczególne, niezwykle charakterystyczne cechy, takie jak: klimat, trwałość i piękno tradycyjnych przestrzeni publicznych. Od starożytności Witruwiuszowska „triada”² nadawała taki właśnie kierunek wszelkiej działalności architektoniczno-urbanistycznej. Te cechy dodatkowo wzmocnione są urodą budowli dominujących w krajobrazie i „wyposażeniem” tych przestrzeni w przepiękną urody rzeźby, pomniki i fontanny. Pobudzają plastycznie, uwznioślają duchowo, inspirują by usiąść, naszkicować i zatrzymać w rysunku to oglądane piękno „idealnej przestrzeni publicznej”.

W ten sposób tradycyjnie następowało obcowanie ze sztuką na placach i ulicach, które gwarantuje uszanowanie tradycyjnych wartości, a przede wszystkim zachowanie piękna, jako trwałego efektu ich niezwyklej atrakcyjności dla przyszłych pokoleń. Kreatywna, inspirująca dla wszystkich użytkowników rola tych przestrzeni to niezwykle istotna ich „wartość dodana”.

3. Średniowieczne i współczesne publiczne przestrzenie komunikacyjne

Od czasów średniowiecza place i ulice kształtowały strukturę zbudowanych terenów miast i wsi. Tradycyjnie wyznaczały ją linie elewacji frontowych domów, rozdzielając miejsca przestrzeni wspólnie użytkowanych. Wyznaczały one kategorię terenów, które w swoim podstawowym przeznaczeniu jako przestrzenie komunikacyjne stanowiły o ich szczególnym ogólnodostępnym charakterze.

Tradycyjne Komunikacyjne Przestrzenie Publiczne (ilustracje 5–7) – place i ulice – archetyp przestrzeni publicznych

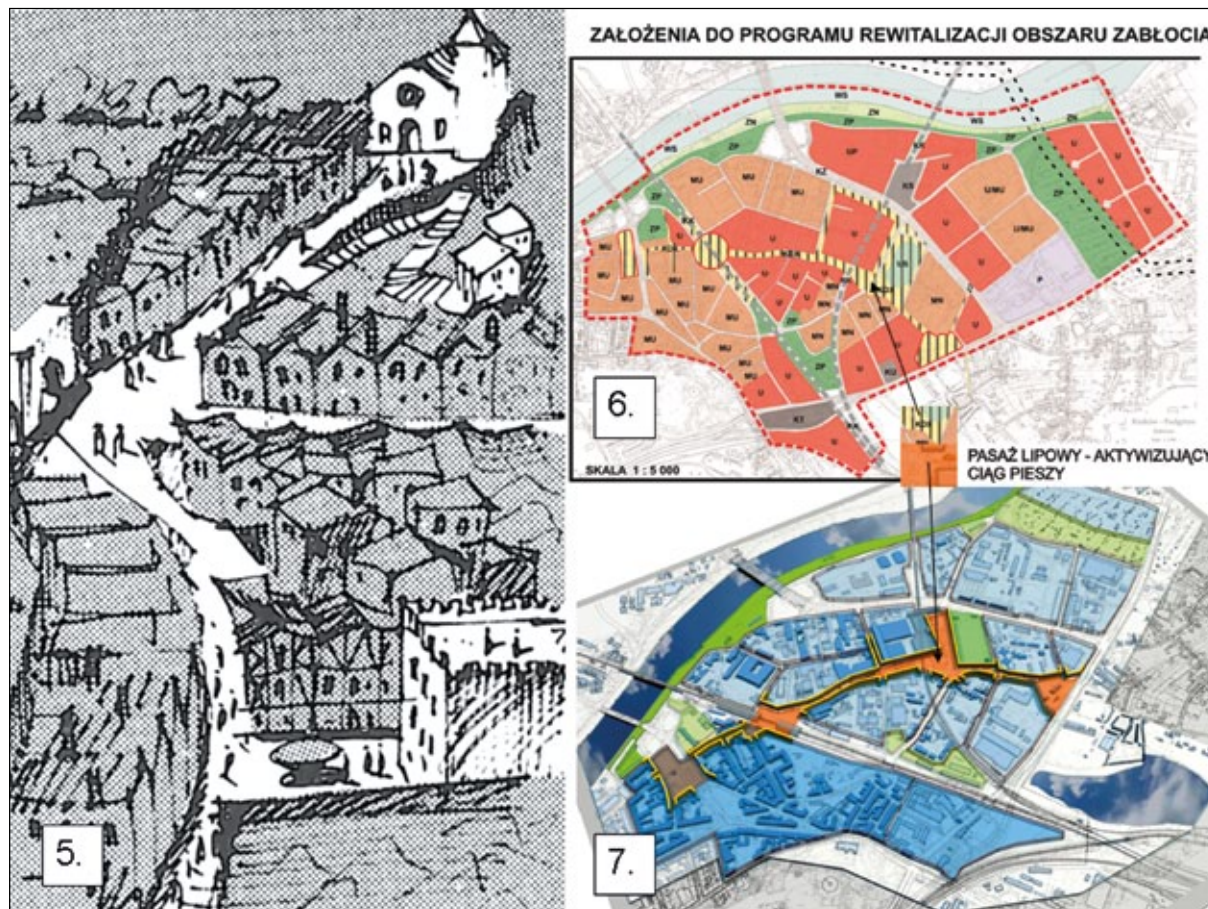
Zestawienie historycznego i współczesnego rysunku (ilustracja 5 i 6) jest przykładem łączenia się ulic i placów w system przestrzeni służących komunikacji. Ilustracja 5 [4] przedstawia praworzec współczesnej sieci ulic ruchu uspokojonego.

Natomiast ilustracje 6 i 7 przedstawiają efekt tej kreacji: współczesny przykład placów i ulic w koncepcji rewitalizacji dzielnicy Zabłocie w Krakowie [7]. Jako podstawę założeń programowo-przestrzennych i koncepcji rewitalizacji wydobyto tu ślady średniowiecznego traktu drożnego i zaprojektowano główny ciąg komunikacyjnych przestrzeni publicznych prowadzący z historycznego placu (Placu Bohaterów Getta). Poszerzono go o dwie nowo projektowane przestrzenie miejskie (place publiczne w miejscach przecięcia tego ciągu). Wydobyto wartości historyczne (renowacja Starego Podgórze), wskazano objęcie ochroną obiektów o wartościach historycznych (renowacje i odbudowa kamienic wyburzonych, z zachowaniem architektury starej zabudowy, remonty kapitalne istniejących kamienic, bieżące remonty kamienic, zaproponowano nadto udział dzierżawców lokali użytkowych w kosztach remontu budynków, renowacje ze środków pochodzących z długu publicznego np. w formie obligacji komunalnych), – jako współczesne źródła możliwości realizacyjnych dla przywrócenia historycznych ram przestrzeni publicznych. Powyższe wskazuje wagę tradycji, jako źródła inspiracji we współcześnie opracowywanych rozwiązaniach planistycznych.

To zestawienie przede wszystkim pozwala na przyjęcie założenia i uzasadnienie tezy, że w naszej historii budowy układów przestrzennych miast i wsi to właśnie średniowieczne place i połączone z nimi ulice stworzyły archetyp przestrzeni publicznych.

Ponadto, nie sposób jednak nie zauważyć, że średniowieczne miasta, miasteczka i wsie wyróżniają się nie tylko czytelnym rysunkiem „komunikacyjnych przestrzeni publicznych” stanowiących sieć połączonych placów i ulic. Podkreślić należy niezwyklej urody formę przestrzenną tych terenów i towarzyszącej im zabudowy: ulice rozszerzają się i przechodzą w place, na tych placach usytuowane są

² Witruwiusz, Marcus Vitruvius Pollio, żył w I w. p.n.e., rzymski architekt i inżynier wojenny w służbie Oktawiana Augusta; traktat *O architekturze ksiąg dziesięć* (przekłady polskie 1840, 1956) to dzieło zachowane z okresu starożytności; wyd. drukiem 1486, wywarło ogromny wpływ na sztukę renesansu i rozwój nowożytnej teorii architektury. Według Witruwiusza architektura polega na zachowaniu trzech zasad: trwałości (Firmitas), użyteczności (Utilitas) i piękna (Venustas).

Ilustracja 5. Średniowieczne place i ulice. Źródło: [4]
Figure 5. Medieval squares and streets. Source: [4]

Ilustracja 6. Koncepcja rewitalizacji obszaru Zabłocia: układ funkcjonalny. Rys. Autorka, [7]
Figure 6. The concept of revitalization of the Zabłocie area: The functional pattern. Source: [7]

Ilustracja 7. Idea Pasażu Lipowego w programie rewitalizacji i aktywizacji gospodarczej oraz społecznej poprzemysłowego obszaru Zabłocia w Krakowie. Rys. Autorka, [7]
Figure 7. The idea of the Linden Passage in the programme of the revitalization and economical and social activation of the post-industrial area of Zabłocie in Cracow. Source: [7]

znamienite budynki dodające im splendoru i ważności, na wywyższeniach terenowych usytuowane są górujące w krajobrazie sylwety kościołów i innych ważniejszych budowli.

Nie można też nie zwrócić uwagi na wspaniałość, niezwykłą pożyteczność i ważność rozmieszczenia dróg i ozdabiania towarzyszących im budynków, na którą wskazywał już w starożytności Witruwiusz, a później przede wszystkim Alberti³.

Dla ważnej tu dosłowności przekazu cytata z dzieła Albertiego [1] „O ważniejszych drogach w mieście i o tym, jak należy przyozdabiać bramy, porty, mosty, łuki, skrzyżowania dróg i rynki”: „Skrzyżowania ulic oraz forum różnią się między sobą jedynie wielkością, albowiem skrzyżowanie nie jest niczym innym jak małym forum. Platon wymagał, żeby na skrzyżowaniach ulic tworzyć poszerzenia i wolne przestrzenie, na których mogłyby się spotykać i wspólnie czas spędzać nianki z dziećmi; jak sądzę dlatego, żeby

³ Alberti Leone Battista, ur. II 1404, Genua, zm. IV 1472, Rzym, wł. humanista, architekt, teoretyk sztuki, jeden z najwybitniejszych humanistów XV w., o wszechstronnym wykształceniu i szerokich zainteresowaniach obejmujących: architekturę, malarstwo, rzeźbę, muzykę, prawo, literaturę i filozofię; największy wpływ na sztukę nowożytną wywarły prace teoretyczne Albertiego; trzy gł. traktaty: *De statua* (przed 1466), *O malarstwie* (1435, wyd. pol. 1963) i *Książ dziesięć o sztuce budowania* (I–V ok. 1443 i VI–X przed 1452, pol. tłum. 1960) ujmują całokształt ówczesnej problematyki artystycznej; zawierają wiele wiadomości praktycznych i podejmują podstawowe zagadnienia estetyki XV w.; wg: [14].

dzieci przebywając na powietrzu stawały się silniejsze, a niańki widując się z sobą nabierały uprzejmości i ogłady, a przy tym spotykając się z licznymi towarzyszkami, które mają te same obowiązki, nie zaniedbywały swoich. Zarówno na forum, jak i na skrzyżowaniu ulic nie małym upiększeniem będzie portyk, gdzie starzy ojcowie przesiadywaliby lub przechadzali się wymieniając między sobą grzeczności. Prócz tego młodzież igrająca na otwartym forum będzie w swoich psotach i zbytkach, właściwych młodemu wiekowi, ograniczona i skrępowana obecnością starców. Pośród forów jedne są przeznaczone dla bankierów, inne do handlu warzywem, jeszcze inne do handlu bydłem lub drewnem czy innymi towarami, a każde z nich ma w mieście przewidziane miejsce i odpowiednie wyposażenie; forum dla bankierów powinno być przy tym najwspanialsze ze wszystkich⁴.

Powyższy opis dowodzi, że historia budowy ludzkich siedlisk przekazała nam ogromne bogactwo różnorodnych form i sposobów zagospodarowania przestrzeni. Na tym tle zdumiewa nas ubogość współczesnych definicji ustawowych np. „ładu przestrzennego”⁵ czy „zrównoważonego rozwoju”⁶.

Nie potrafimy nawet zachować urody „gotowych” już przykładów miast. To tak, jakby współczesna urbanistyka zrezygnowała z umiejętności bycia sztuką kształtowania przestrzeni i jakby wystarczyło, że się tę przestrzeń reguluje, że się zabrania i nakazuje.

Taki sens ma ustawy wymiar planowania i zagospodarowania terenów naszych miast i wsi – decydowanie o jakości przestrzeni oddano, jako „władztwo planistyczne” gminie. Nie można nie zauważyć, że w ten sposób przepisy prawne regulują przede wszystkim kompetencje, bez odniesienia do jakości rozwiązań przestrzennych.

Tradycja i Współczesność (ilustracje 8–11) – średniowieczny i współczesny przykład przestrzeni Reichenstein, obecnie miasta i siedziby gminy Złoty Stok, pow. Ząbkowice Śląskie

Porównując zestawienie dawnego, średniowiecznego obrazu miasteczka z obrazem jego obecnego stanu (ilustracje 8 i 9, oraz ich powiększenia: ilustracje 10 i 11) nie sposób nie sformułować kilku wniosków w rodzaju „co współczesna urbanistyka dodała do tego obrazu”. Punktem odniesienia i przykładem średniowiecznego porządku są tu rysunki Fryderyka Bernarda Wernhera, autora *Ilustrowanej Topografii Śląska* z lat 1744–1768 [10].

Na przykładzie zestawionych (w tej samej orientacji względem stron świata) rysunku i mapy (ilustracje 8 i 9), wraz z ich powiększeniami (ilustracje 10 i 11) dokładnie widoczne są niekorzystne zmiany, które „dodała współczesna urbanistyka”:

- najsilniej widoczne są zmiany ukształtowania zabudowy, widać, że przestały obowiązywać dawne zasady lokacji⁷ na prawie niemieckim⁸, które w dość zwartej, skupionej zabudowie podkreśla-

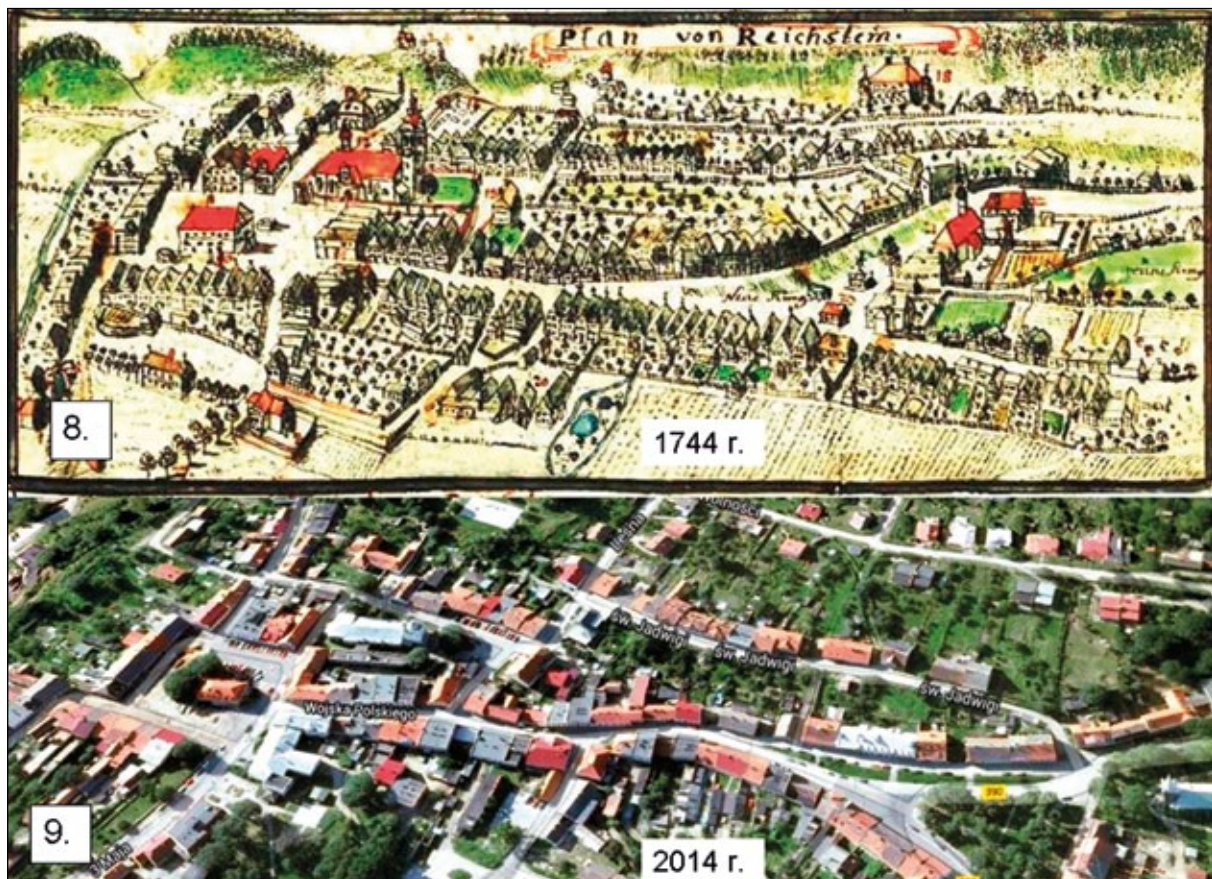
⁴ [1], Rozdział VI, s. 226.

⁵ Definicja ładu przestrzennego w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (art. 2): „Ilekróć w ustawie jest mowa o: 1) „ładzie przestrzennym” – należy przez to rozumieć takie ukształtowanie przestrzeni, które tworzy harmonijną całość oraz uwzględnia w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne”.

⁶ Definicja zrównoważonego rozwoju w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (art. 2): „Ilekróć w ustawie jest mowa o: 2) „zrównoważonym rozwoju” – należy przez to rozumieć rozwój, o którym mowa w art. 3 pkt 50 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. Nr 62, poz. 627 i Nr 115, poz. 1229, z 2002 r. Nr 74, poz. 676, Nr 113, poz. 984, Nr 153, poz. 1271 i Nr 233, poz. 1957 oraz z 2003 r. Nr 46, poz. 392)”.

⁷ Lokacja [łac], w dawnej Polsce, począwszy od XIII w., zakładanie wsi lub miast (zazwyczaj na prawie niem.), połączone zwykle z wprowadzeniem niwowego układu pól i regularnej zabudowy; później także przenoszenie istniejących wsi z prawa polskiego na niemieckie; akt lokacyjny wsi określał prawa i obowiązki zasadzcy i chłopów. Lokacja miast na prawie niem. gwarantowała zwykle w przywileju lokacyjnym prawa mieszczan, przyczyniając się m.in. do rozwoju gospodarki towarowo-pieniężnej i uniezależnienia miasta od feudałów; chłopci otrzymywali dziedziczne prawo do ziemi, wieś – autonomiczny sąd. Wzorem prawno-organizacyjnym dla większości miast Śląska, Małopolski i Wielkopolski był początkowo Magdeburg (magdeburskie prawo), dla Pomorza Zach. — Lubeka; miasta lokowane w późniejszym okresie brały wzory z miast, które wcześniej uzyskały lokację na prawie niemieckim (Środa Śląska, Chełmno) i dostosowywały to prawo do miejscowych warunków. Wg: *Encyklopedia powszechna* [Dokument elektroniczny], Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, edycja 2006.

⁸ Niemieckie prawo, termin powstały w pocz. XIII w. na Śląsku i Morawach; początkowo prawo napływającej ludności, później — wzór prawno-organiz. przy lokacji pol. wsi na prawie czynszowym oraz organizacji samorzą-

Ilustracja 8. Rysunek Wernhera przedstawiający plan miasta Złoty Stok w woj. dolnośląskim (d. Reichenstein). Źródło: [10]

Figure 8. The drawing of Wernher presenting the plan of the Złoty Stok town in the Lower Silesia region (former: Reichstein). Source: [10]

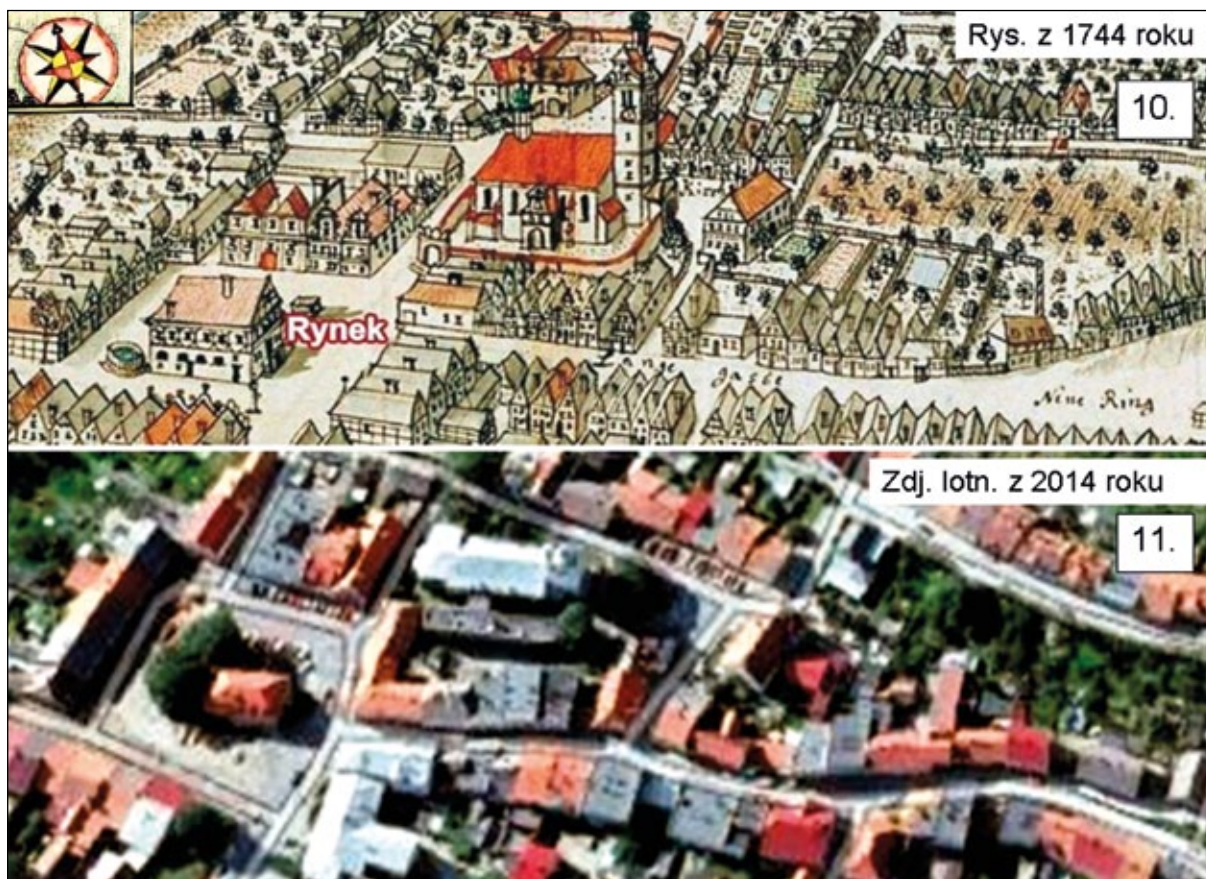
Ilustracja 9. Skan Google Maps przedstawiający mapę współczesnego obrazu miasta Złoty Stok. Źródło: [12]

Figure 9. Scan of Google Maps showing the map of the modern town image of Złoty Stok. Source: [12]

ły regularny rynek z budynkiem ratusza pośrodku placu, zniknęła charakterystyczna w kształcie zabudowa wg dawnych podziałów parcelacyjnych (wąskie parcele wykształciły zabudowę, w której krótszy bok prostokąta był częścią frontową budynku od ulicy i rynku, co dokumentuje ilustracja 8 i inne rysunki Wernhera [10]);

- parcele przy Rynku przeznaczone dla niegdysiejszych elit, (tzw. patrycjatu – najważniejszych mieszkańców miasta – zgodnie z przywilejami lokacyjnymi) zmieniły nie tylko właścicieli, ale przede wszystkim dawną, przepiękną formę wąskich frontów poszczególnych kamieniczek i wynikające stąd kształty dachów (dwuspadowe, kalenica prostopadła do linii zabudowy);
- w układzie przestrzennym w miejsce dawnej zwartej zabudowy powstały duże luki, zabudowa się „rozlała”, zmieniły się też dominujące w krajobrazie kształty kościołów (i kolorystyka górujących w krajobrazie dachów i wież);
- częściowo zatarty został rysunek przestrzennego układu komunikacji: układ przestał być klarowny, pozostały szczątki geometrycznego układu ulic, obecnie place i ulice zdominowane są przez ruch samochodowy (przestrzeń Rynku – głównego placu miejskiego zamieniła się w parking).

dowej w miastach; miasta lokowano na prawie magdeburskim, a następnie na prawie miast polskich, które dostosowywały prawo niemieckie do swoich potrzeb, np. prawo chełmińskie. Prawo niemieckie obowiązywało na podstawie przywileju lokacyjnego wyd. przez władcę, który przyznawał osadzie immunitet na stosowanie obcego prawa i organizację władz. Sądami prawa niemieckiego były w Polsce ława miejska i rada miejska, wyższą instancją stanowiły sądy rady niektórych większych miast, sądy leńskie dla wójtów i sołtysów, najwyższy był królewski sąd komisarzski (tzw. sąd 6 miast); wg: [14].

Ilustracja 10. Rysunek Wernhera przedstawiający plan miasta Złoty Stok w woj. dolnośląskim (d. Reichenstein) – powiększenie rysunku. Źródło [10]
 Figure 10. The drawing of Wernher presenting the plan of the Złoty Stok town in the Lower Silesia region (former: Reichstein) – the zoom of the drawing. Source: [10]

Ilustracja 11. Skan Google Maps przedstawiający mapę współczesnego obrazu miasta Złoty Stok – powiększenie mapy. Źródło [12]
 Figure 11. Scan of Google Maps showing the map of the modern town image of Złoty Stok – the zoom of the map. Source: [12]

Ogólnie: zasady kształtowania przestrzeni miasta średniowiecznego zakładanego na prawie niemieckim, czy też wprowadzone przepisami lokacji na prawie magdeburgskim⁹ pozwoliły na realizację rzeczywistego ładu przestrzennego.

Zestawienie obrazu miasta narysowanego przez Wernhera w 1744 roku i obecnego stanu po 330 latach gospodarowania i zarządzania miastem wskazuje zauważalny brak pielęgnacji i ochrony dziedzictwa, tradycji i brak kontynuacji dobrych wzorców.

Dzieje się tak pomimo obowiązywania współcześnie przepisów, które za podstawę działań w zakresie planowania i zagospodarowania przestrzennego przyjmują ład przestrzenny i zrównoważony rozwój, obligatoryjnie wymagając, by w ustaleniach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniać wymagania chroniące najwyższe wartości dziedzictwa. Przepisy ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wprost zobowiązują wójtów, burmistrzów i prezydentów ustawowo sporządzających miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego do zachowania i ochrony dzie-

⁹ Magdeburgskie prawo, prawo miejskie Magdeburga, które od końca XII w. było wzorem prawno-organizacyjnym dla in. miast wschodniemieckich od XIII w. przyjmowane m.in. w miastach polskich lokowanych na prawie niemieckim (np. Środa Śląska 1235, Wrocław 1242, Kraków 1257); miasta te z kolei były wzorami dla innych miast lokowanych np. na prawie średzkim lub prawie chełmińskim. Podstawowym zbiorem p.m. był tzw. *Weichbild Saski* albo Magdeburgski (*ius municipale*), który powstał z połączenia tzw. traktatu o ustroju sądowym z tzw. prawem ławniczym magdeburgskim. Od XVI w. do upadku Rzeczypospolitej przedrozbiorowej prawo magdeburgskie było synonimem polskiego prawa miejskiego, które tradycyjnie tylko było zwane prawem niemieckim, wg: [14].

dzictwa kulturowego i zabytków¹⁰, ale nic nie mówią o cechach dobrych przestrzeni, które wynikać powinny z analiz miejskiej tradycji, dziedzictwa i naturalnych potrzeb człowieka. Bo to nie przepisy, ale wiedza i wynikające z niej zasady kształtowania przestrzeni wskazują, że np. elementarną cechą ładu przestrzennego terenów otwartych jest naturalna organiczność, a z kolei geometryczność jest podstawową cechą ładu przestrzennego terenów zbudowanych i że to właśnie umiejętność rozpoznania i połączenia tych cech jest warunkiem harmonii i piękna krajobrazu.

Przedstawiany przykład dokumentuje, jak niekorzystnie zmienia się w odniesieniu do tradycyjnego współczesny obraz (i krajobraz) miasta średniowiecznego. Nie można też wobec groźby dalszych niekorzystnych zmian nie szukać odpowiedzi na pytanie o przyczyny takiego stanu rzeczy.

4. Przestrzenie publiczne zmieniają oblicze współczesnych miast i wsi – humanizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Jako punkt wyjścia stwierdza się, że istotą projektowania przestrzeni jest ujmowanie w proponowanych rozwiązaniach możliwie najpełniejszej wiedzy o jej uwarunkowaniach i jej potrzebach oraz o jej mieszkańcach i ich potrzebach. Pełnia wartości nowo projektowanej przestrzeni to sumaryczna (także synergiczna) wartość potrzeb, które ta przestrzeń może spełnić.

Także doświadczenie zawodowe prowadzi do stwierdzenia, że projektowanie zagospodarowania terenów to łączne podejmowanie działań twórczych i porządkujących najbliższe otoczenie, jako jednoczesne projektowanie ładu przestrzennego, ładu społecznego i gospodarczego.

Na tym tle przedstawiany poniżej przykład stanowi sztandarową wręcz realizację idei „miasta dla mieszkańców”, w którym twórczo i zgodnie z potrzebami mieszkańców przekształcono dotychczas zdominowaną przez ruch samochodowy przestrzeń.

Projekt „Grüne Brücke” w Mainz, Niemcy (rys. 12–15)

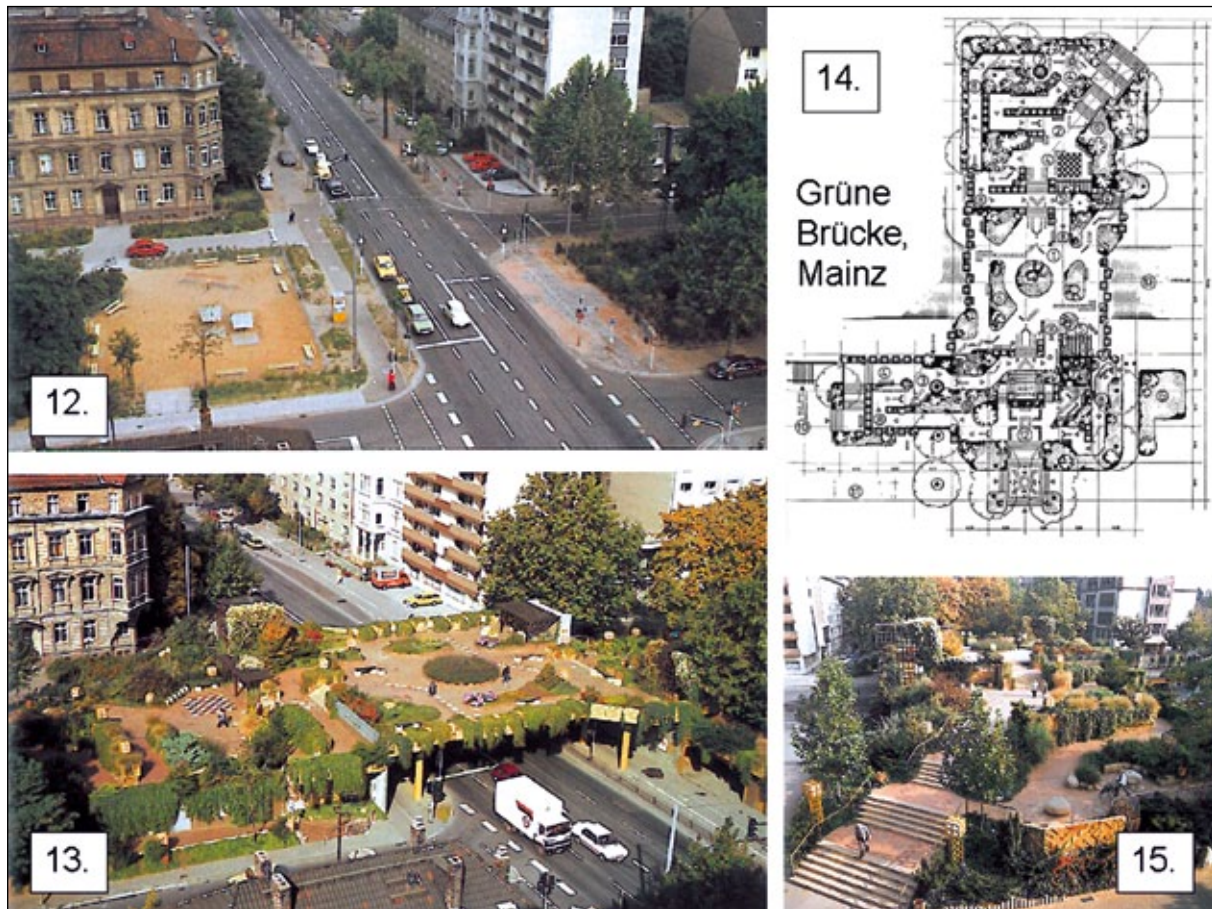
Powstanie tego „Zielonego Mostu”, to historia budowy „zielonego przejścia” nad ulicą, a nie zamiana ulicy w szczególną formę miejskiego deptaka. Nastąpiło przeobrażenie ulicy przez sam fakt połączenia terenów, które wcześniej funkcjonowały jako parking i przykomunikacyjny skwer. W sensie technicznym wybudowano platformę pozwalającą nie tylko na bezpieczne przejście nad ulicą, ale oferującą bogaty program wypoczynku w mieście.

Ten program realizowany jest przy pomocy niezwykle atrakcyjnego wyposażenia: poza różnorodnością nasadzeń roślinnych są miejsca do siedzenia i spotykania się, placyki i stoły do gier, pergole, jest woda, oświetlenie i oczywiście doprowadzające tu i zapraszające schody terenowe i pochylnie. Projekt powstał w maju 1981 roku, a realizacja tego sztandarowego przykładu opisanego i przedstawionego przez D. Magnusa w „Kunst&Natur Landschaften” [6], dedykowana mieszkańcom Mainz, została im oddana w użytkowanie w 1985 roku.

Zauważyć należy, że współcześnie jesteśmy świadkami wielu udanych prób „odzyskiwania” komunikacyjnych przestrzeni publicznych dla mieszkańców. Taką manifestacją powrotu do społecznego wymiaru miasta przedstawiają m.in. osiągnięcia Jana Gehla [5], wielkiego propagatora ruchu rowerowego w miastach (z podkreśleniem, że stanowić powinien uzupełnienie sprawnie działającego systemu komunikacji miejskiej). To za sprawą Gehla nie tylko w Europie, w Kopenhadze, ale także w Kanadzie, Australii i USA, czyli w nowym świecie, który wg Gehla zbudowany został dla i pod dyk-

¹⁰ Przepisy USTAWY z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. Nr 80, poz. 717 z późn.zm.), art. 15 2. „W planie miejscowym określa się obowiązkowo:

- 1) przeznaczenie terenów oraz linie rozgraniczające tereny o różnym przeznaczeniu lub różnych zasadach zagospodarowania;
- 2) zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego;
- 3) zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego;
- 4) zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej;
- 5) wymagania wynikające z potrzeb kształtowania przestrzeni publicznych”.

Ilustracje 12, 13. Skany zdjęć przedstawiających teren przyszłej realizacji w 1980 roku i zrealizowanego projektu „Grüne Brücke” w Mainz, Niemcy („Zielony Most” w Moguncji) w 1985 roku. Źródło: [6], s. 65

Figures 12, 13. Scans of photographs illustrating the area of the future realization in 1980 and the realized project „Grüne Brücke” (Green Bridge) in Mainz, Germany in 1985. Source: [6], p. 65

Ilustracja 14. Skan rysunku rzutu projektu „Grüne Brücke” w Mainz, Niemcy. Źródło: [6], s. 69

Figure 14. The scan of the drawing of the project plan „Grüne Brücke” in Mainz, Germany. Source: [6], p. 69

Ilustracja 15. Skan zdjęcia realizacji. Źródło: [6], s. 67

Figure 15. Scan of the photograph of the realized project. Source: [6], p. 67

tando samochodów, podejmuje się starania, aby przywrócić przestrzeń miejską mieszkańcom. Przy tym ograniczanie, a nawet wycofywanie ruchu samochodowego z przestrzeni miast traktuje się jako działania służące wprost promocji życia publicznego.

5. Przestrzenie publiczne w projektach i planach miejscowych zagospodarowania przestrzennego

Przywołać także można wnioski z analiz naukowych autorki, które w odniesieniu do doświadczenia zawodowego wskazują jako warunki poprawy skuteczności planowania miejscowego takie rozwiązania projektowe w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, w wyniku, których nastąpić może poprawa sterowania i funkcjonowania przestrzeni życia. Do tych rozwiązań z całą pewnością należą ustalenia planistyczne wyodrębniające w obszarach objętych planami miejscowymi tereny przestrzeni publicznych, do których przede wszystkim należą tereny placów i ulic, jako ogólnodostępne, bezpieczne i atrakcyjne dla mieszkańców.

Dotyczy to w równym stopniu przestrzeni miejskich i wiejskich. Wraz z terenami otwartymi zieleni tworzą (powinny tworzyć) w przestrzeni miast i wsi sieć linearno-punktowych powiązań odpowiadających istocie definiowanego ustawowo „ładu przestrzennego”. Odwołanie się przez ustawę o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym do walorów architektonicznych i krajobrazowych kompozycyjno-estetycznych to odwołanie się do wartości o charakterze publicznym, powszechnym, stanowiących dobra wspólne. Są one chronione przez prawo, jednak bardziej deklaratorywnie niż rzeczywiście wpływają na kształtowanie porządku społecznego i gospodarczego.

Poza tym pamiętać należy, że użyteczność tych terenów przedstawiać też może różny zakres i różny potencjał „upublicznienia” (np. ulicy miejskiej lub wiejskiej, handlowej, promenady czy bulwaru), który z różnych powodów będzie na pewnych fragmentach tej samej ulicy to wzrastał, to znowu opadał. Wskazując na zmienność swoistej granicy „stanu atrakcyjności i upublicznienia”, w zależności od potencjału, jaki posiada i jakie potrzeby społeczne spełnia, niezmiennie jest to, że użyteczność tych terenów powinna wprost odpowiadać podstawowemu kryterium, którym jest funkcjonalność publicznych przestrzeni komunikacyjnych.

To wydaje się oczywiste, że tak jak najbliższe nam mieszkanie, jako miejsce do życia spełniające elementarne dla naszego rozwoju i te wyższe potrzeby, tak każde siedlisko ludzkie powinno mieć swój salon (centrum) dla wszystkich mieszkańców, spełniające ich potrzeby łącznie (od indywidualnych do grupowych, od podstawowych do wyższego rzędu itd.). Także to, że wielkie miasto potrzebuje wielkiego salonu, a małe wsie – małego salonu. Funkcjonalnie i znaczeniowo są to najważniejsze miejsca w mieście, a najistotniejsze jest tutaj, że ich utrzymanie w przestrzeni miasta, ewolucja i rozwój zależy z reguły od wprowadzenia ich do planu miejscowego, jako odrębnych, jednoznacznie określonych kategorii terenów.

Przy tym należy podkreślić, że miejska czy wiejska przestrzeń nie jest przestrzenią publiczną z samej definicji, jeśli nie jest społecznie używana. Podkreślić więc należy, że intensywność życia publicznego, jej atrakcyjność dla mieszkańców wynika przede wszystkim z faktu jak bogatą stanowią może ofertę w zakresie realizacji potrzeb mieszkańców, które może spełnić dzięki swojej atrakcyjności i odpowiedniości.

Prace nad projektami ujmującymi lokalne i metropolitalne przestrzenie Katowic [8], nad projektami przedstawiającymi idee „smart City” w procesie transformacji przestrzeni przemysłowych¹¹, także nad projektami zagospodarowania i rewitalizacji terenów miejskich i wiejskich, ale przede wszystkim nad projektami planów miejscowych dla obszarów gmin w województwie śląskim [9] – dają podstawę do twierdzenia, że miejsca publiczne, takie jak parki i skwery, rynki i place miejskie, a także ulice, przystanki autobusowe, przestrzenie wokół budynków użyteczności publicznej stanowią miejsca szczególnej aktywności dla regeneracji i poprawy organizmu posiadających je struktur przestrzennych. Nie można również nie zauważyć, jak silne są związki mieszkańców z tymi służącymi im terenami. To rodzi nadzieję na ziszczenie się idei kontroli społecznej, gdy zmiana przeznaczenia terenów stanowiąca zagrożenie dla tradycyjnego funkcjonowania tych miejsc publicznych powoduje społeczną mobilizację do działania mieszkańców. Ogniskują się wtedy wspólnotowe protesty, petycje, uwagi, wyzwalany jest potencjał społecznych umiejętności. Potwierdzają to doświadczenia projektowe autorki. Badania socjologiczne [4] dowodzą, że mieszkańcy w swoich odpowiedziach wskazywali, że rynki i przestrzenie publiczne mają dla nich znacznie większą wartość niż centra handlowe („serce śląskiego miasta to centralny punkt, którym jest rynek”).

Stąd też wynika znaczenie zagospodarowania poprawiającego funkcjonalność i urodę naszych rynków, placów, ulic, w tym handlowych. Poza szczególną urodą towarzyszących placom i rynkom frontów budynków mieszkalnych i usługowych, przede wszystkim z powodu wyróżniających się budynków stanowiących do dzisiaj architektoniczne dziedzictwo kultury historycznie były to przestrzenie, po których ludzie przemieszczali się bez obaw, że grozi im rozpędzony wehikuł. Na tych uliczkach z czasem pojawiły się pojazdy poruszające się z szybkością większą niż ruch pieszego (ok. 5 km/godz), ale wszystkie te dorożki czy inne pojazdy kołowe powodowały ruch, który obecnie przyrównujemy do tzw. „ruchu uspokojonego”.

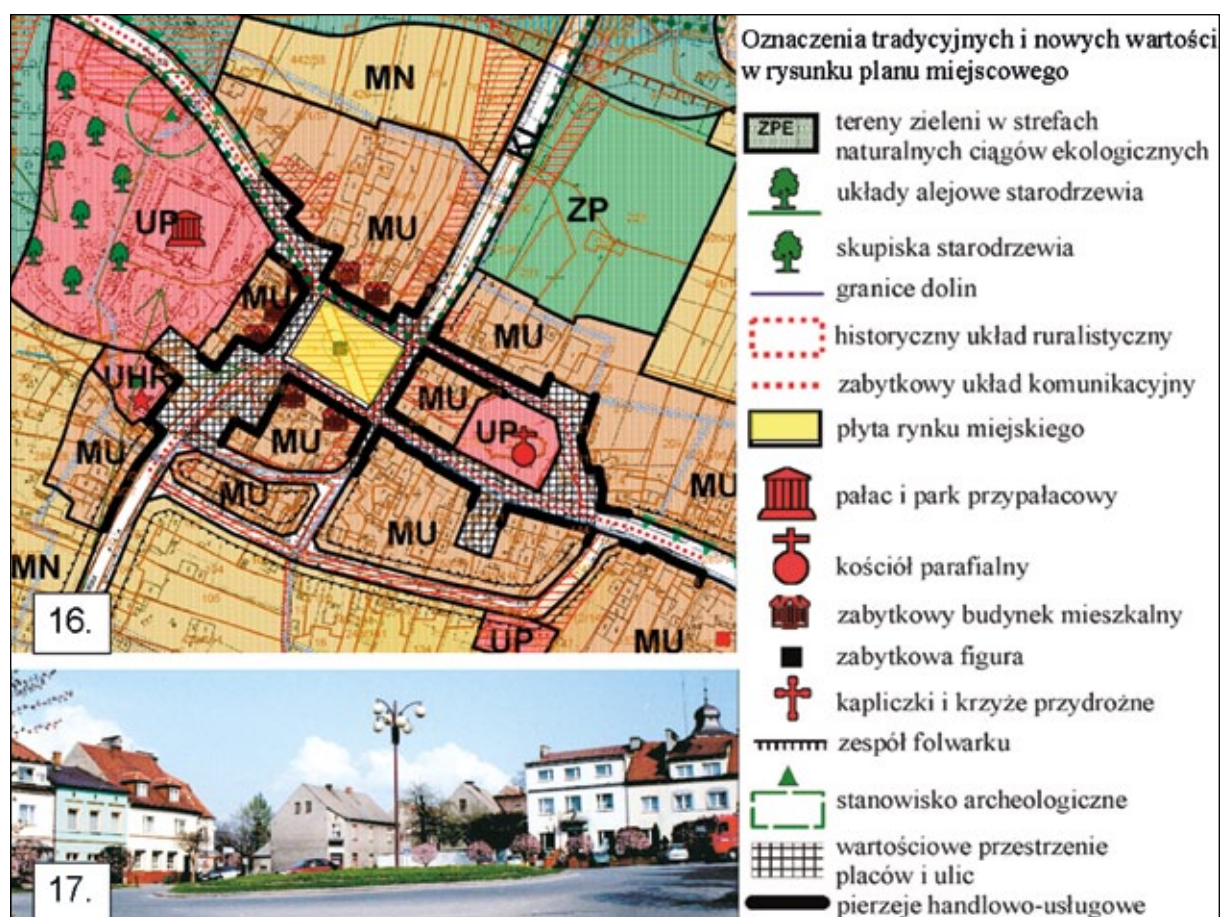
¹¹ Koncepcja „smart City” w Międzynarodowym Konkursie Ideowym „Kraków – Nowa Huta Przyszłości” [7].

Przestrzenie te nazywamy współcześnie komunikacyjnymi przestrzeniami publicznymi i w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ustalamy dla tych terenów nie tylko ograniczenia i zaskazy w ich zabudowie, ale przede wszystkim ustalamy ich publiczny status, definiowany przez różne formy działania w ich obszarach.

Ich wielkości wyznaczone liniami rozgraniczającymi terenów (o różnym przeznaczeniu lub różnych zasadach zagospodarowania) są (powinny być) ustalone na rysunkach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, określając ich funkcjonalność oraz wyznaczając zakres publicznej użyteczności tych terenów.

Przestrzeń publiczna w rysunku miejscowego zagospodarowania przestrzennego (rys. 16–19) – przykład przestrzeni centrum Sośnicowic, woj. śląskie

Doświadczenia z realizacji projektów planów miejscowych oraz zmiany studium dla obszaru gminy Sośnicowice¹² dają podstawę do sformułowania wniosków charakteryzujących stan obecnego planowania i zagospodarowania przestrzennego w kraju.

16.

17.

Ilustracja 16. Rysunek fragmentu planu miejscowego przestrzeni centralnej Sośnicowic. Rys. Autorka, źródło: [9]
Figure 16. The drawing of the part of the master plan for the central part of Sośnicowice. Drawing: The author, source: [9]

Ilustracja 17. Zdjęcie przestrzeni rynku – stan istniejący. Fot. Autorka, źródło: [9]
Figure 17. The photo of the market space – the existing state. Photo: The author, source: [9]

Najważniejsze jest jednak, żeby przestrzenie publiczne, komunikacyjne czy inne w ogóle były przedmiotem ustaleń planów. Żeby były w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wyzna-

¹² Autorka była gen. projektantem opracowań planistycznych dla gminy Sośnicowice [9].

Ilustracja 18. Koncepcja „uspokojenia ruchu” w obszarze centrum. Autor, źródło: [9]

Figure 18. The concept of streets with the slow traffic (woonerf street system) in the central area. The author, source: [9]

Ilustracja 19. Zdjęcie lotnicze przestrzeni centralnej Sońciewiczice. Źródło: [13]

Figure 19. The aerial photo of the central area of Sońciewiczice. Source: [13]

czane. Żeby zgodnie z funkcjonalnością dróg i ulic ustalane były w planach miejscowych odpowiedniej klasy i szerokości pasy dróg publicznych.

Do tych publicznych przestrzeni komunikacyjnych należą nie tylko ulice i inne linearne ciągi komunikacyjne (ciągi pieszo-jezdne, piesze, pieszo-rowerowe, czy tylko rowerowe, czy inne). Należą do nich także place (miejskie czy wiejskie), w których nastąpiła (lub jeszcze nie) segregacja ruchu, czy też takie, w których przestrzeń podporządkowana jest szczególnej funkcji.

Z praktyki planistycznej wynikają niepokojące doświadczenia, a mianowicie:

- niezwykle trudno jest wprowadzać do projektów mpzp przeznaczenia dotyczące terenów przestrzeni publicznej;
- ustanawianie w opracowywanych mpzp nowych terenów przestrzeni publicznych jest znacznie ograniczone, wynika to przede wszystkim z braku tradycji wprowadzania do planów miejscowych takich terenów, jako odrębnego przeznaczenia;
- to jest kategoria terenów, których władze samorządowe nie rozumieją, a nawet się ich obawiają (powodami są m.in. obawa przed skutkami finansowymi, takimi jak: konieczność skomunalizowania takich terenów, ew. odszkodowania);
- jednym z powodów braku akceptacji tych terenów jest także fakt, że ogólnie nie rozumiane jest pojęcie interesu publicznego i że nie utożsamia się planów miejscowych z interesem dobra publicznego;

- ponadto, ulice według polskiego prawa¹³ nie są z definicji przestrzeniami o charakterze społecznym, służącymi spotkaniom mieszkańców, a jedynie korytarzem transportowym, a przecież warunki techniczne drogi zapewniać muszą spełnienie podstawowych wymagań, takich jak bezpieczeństwo użytkowania;
- warunki użytkowe – zgodne z przeznaczeniem drogi publicznej, spełniać powinny także wymagania wynikające z zasad kształtowania komunikacyjnych przestrzeni publicznych (ład przestrzenny i zrównoważony rozwój, estetyka – mała architektura, detale), tymczasem zarządcy dróg nie przyzwalają na jakiegokolwiek zmiany klas (obniżenie) w projektach planów miejscowych, pomimo że projektowane ustalenia odpowiadałyby ich rzeczywistej funkcjonalności, przeciwnie, wraz z rozwojem ruchu samochodowego podnosi się klasy ulic;
- niezgodność klasyfikacji dróg i ulic z ich funkcjonalnością najsilniej widoczna jest w opracowaniach planistycznych dla terenów wiejskich, gdzie ulice o funkcjonalności klasy lokalnej w ustaleniach studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy mają klasę zbiorczą, a nawet główną; taka niezgodność funkcjonalno-przestrzenna stanowi źródło licznych uciążliwości i zagrożeń;
- niejednoznaczność przepisów, które nie zabraniają adaptowania dróg publicznych w szerokościach istniejących pasów drogowych¹⁴ i nie nakładają obowiązku dostosowania funkcjonalności do istniejących uwarunkowań przestrzennych powoduje, że projektanci są bezsilni wobec „władztwa planistycznego” gmin;
- uzasadnione jest tu stwierdzenie, że gminy m.in. dlatego unikają sporządzania planów miejscowych, bo specyfika opracowywania planów powoduje, że na rysunkach planów miejscowych wyznaczyć należy w liniach rozgraniczających tereny komunikacji;
- przepisy prawa nie wykluczają, ale też nie zapewniają możliwości tworzenia nowych terenów publicznych, nowych placów i ulic, parków, czy zieleńców – terenom pod te szczególne inwestycje nie sprzyjają jednak żadne przepisy prawa – ustawodawca nie zauważa tu różnicy wartościującej;
- każda próba, aby w projektach planów miejscowych¹⁵ dostosować funkcjonalność komunikacyjnych przestrzeni publicznych, a więc dróg i ulic, jako przestrzeni publicznych zaopatrzonych w odpowiednio szerokie chodniki, ze ścieżkami rowerowymi, obsadzonych szpalerami drzew i krzewów i posiadających odpowiednio szerokie pobocze, umożliwiające parkowanie samochodów jest trudna, o ile nie niemożliwa;
- tak samo jest przy podejmowaniu prób zmiany klasyfikacji dróg i ulic w sytuacji gdy klasa drogi publicznej nie odpowiada jej funkcjonalności: pomimo oczywistej sprzeczności z przepisami zarządy dróg nie wyrażają zgody na deklasację drogi;
- władze gmin niechętnie są podejmowaniu rozwiązań planistycznych wprowadzających w przestrzeniach centralnych miast i wsi zasadę segregacji ruchu (rozdzielenia ruchu pieszego i rowerowego od samochodowego).

Konsekwencje takiego stanu rzeczy wynikają z niechlubnej praktyki zaniechania budowy układu komunikacji (w znaczeniu funkcjonalnie poprawnego rozwiązania całościowego). Zamiast kształtować w rozwiązaniach planistycznych uzupełniające się układy komunikacji transportowej i obsługującej, co

¹³ Przepisy Rozporządzenia Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z dnia 2 marca 1999 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać drogi publiczne i ich usytuowanie (Dz.U. Nr 43, poz. 430), Dział II. Usytuowanie drogi. § 5. Usytuowanie drogi oznacza w niniejszym rozporządzeniu umieszczenie jej elementów w pasie terenu wyznaczonym liniami rozgraniczającymi w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego lub w decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, w trybie określonym w przepisach o zagospodarowaniu przestrzennym. § 6. Szerokość drogi w liniach rozgraniczających powinna zapewniać możliwość umieszczenia elementów drogi i urządzeń z nią związanych wynikających z ustalonych docelowych transportowych i innych funkcji drogi oraz uwarunkowań terenowych.

¹⁴ Jako generalny projektant i autor blisko 40 projektów planów miejscowych wykonanych w ARCH-URBS, Katowice, mogę stwierdzić, że prawie wszystkie obejmowały swoimi ustaleniami tereny dróg publicznych, ale pomimo opracowania na etapie koncepcji i projektu planu korekt klas i szerokości pasów drogowych istniejących dróg i ulic (ze względu na niemożliwość dostosowania szerokości pasa drogowego do funkcjonalności odpowiadającej klasie drogi), ani razu nie udało się uzyskać zgody ustawowo sporządzających plan na ich deklasację.

¹⁵ Dokumentują to plany miejscowe dla gminy Sośnicowice [9].

powodowałyby konieczność budowy nowych dróg (np. obwodnicowych), ustalano w większości przypadków podnoszenie klas dróg istniejących, zmieniano ich kategorie. W ten sposób drogi wiejskie dostawały się w zarząd np. dróg krajowych i autostrad, bo dla obsługi istniejących połączeń komunikacyjnych tranzytowych potrzebne były drogi wyższych klas (np. klasy zbiorczej, a nawet głównej, czy głównej ruchu przyspieszonego). W ten sposób przestrzenie podzielono tereny wielu polskich wsi korytarzami transportowymi. Zamiast ruchu obsługującego te tereny, przez środek wsi po ulicy – o której kategorii nie decydują względy techniczne i prawne, której klasa nie odpowiada funkcji drogi publicznej – przecaczają się duże samochody ciężarowe z naczepami, utrudniając, a nawet uniemożliwiając ich funkcjonowanie. Jesteśmy świadkami protestów mieszkańców wsi, w których przejście na drugą stronę drogi publicznej na wsi jest nie tylko niebezpieczne, ale wręcz niemożliwe.

Dodać do tego należy dalsze utrudnienia i nieprawidłowości funkcjonowania komunikacyjnych przestrzeni publicznych wynikające z rozwiązywania problemów komunikacyjnych przy pomocy „spec ustawy” drogowej¹⁶.

Wszelkie takie ustawy (jak np. drogowa i wspierania rozwoju usług i sieci telekomunikacyjnych¹⁷) uznające przedmiot ich wymagań, jako nadrzędny cel nad każdym innym interesem publicznym, takim jak zapewnienie (kształtowanie) ładu przestrzennego, ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków, przyrody, po ochronę wartości krajobrazowych uznać należy za szkodliwe dla zgodnego z ustawowym ładem przestrzennym kształtowania przestrzeni naszych siedlisk. Powodują kolizyjność, nieprzewidywalność, czynnik dezintegracji systemu planowania przestrzennego.

Nie można nie zauważyć, że planowanie zagospodarowania przestrzennego w kraju wymaga usprawnienia i pilnej poprawy. Jej zakres powinien być wystarczająco szeroki, obejmujący zarówno prawne jak i instytucjonalne warunki planowania przestrzennego. W tym miejscu przywołać można tradycje dawnych Komisji Dobrego Porządku¹⁸. Działalność tych Komisji przyczyniła się do rozwoju miast, w których działały, ale wraz z przekazaniem kompetencji pod zarząd policji i cywilno-wojskowy przekazano dbałość o przestrzeń miast (królewskich) pod działanie rygoru porządkowego. Stąd już niedaleka droga do konstatacji, że tam, gdzie już tylko prawnie – zakazami i restrykcjami (policyjnymi) – reguluje się przestrzeń miast i wsi, tam zaczyna rządzić władza, a nie rozum i profesjonalna wiedza, tam nie ma miejsca na twórcze i prorozwojowe rozwiązania przestrzenne.

6. Podsumowanie

Urbanistyka i ruralistyka mają służyć współczesnym potrzebom miast i wsi, potrzebom ich mieszkańców, opierając się na tradycji i warunkach, w jakich powstają. O ile tradycja wyraża się przede wszystkim w dbałości o zachowanie historycznych wartości dziedzictwa kulturowego, to jako warunki środowiskowe rozumieć należy rozległy obszar uwarunkowań od społecznych po gospodarczo-przestrzenne. Istotą projektowania w zagospodarowaniu przestrzennym jest więc ujmowanie w rozwiązaniach tej szerokiej, możliwie najpełniejszej wiedzy o przestrzeni, jej uwarunkowaniach oraz o jej mieszkańcach i ich potrzebach.

¹⁶ Dz.U. 2003 Nr 80 poz. 721 Ustawa z dnia 10 kwietnia 2003 r. o szczególnych zasadach przygotowania i realizacji inwestycji w zakresie dróg publicznych.

¹⁷ Ustawa z dnia 7 maja 2010 r. o wspieraniu rozwoju usług i sieci telekomunikacyjnych Dz.U. z 2010, nr 106 poz. 675 (brzmienie od 1 kwietnia 2013). Rozdział 5. Szczególne zasady lokalizowania inwestycji telekomunikacyjnych. Art. 46. 1. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, zwany dalej „planem miejscowym”, nie może ustanawiać zakazów, a przyjmowane w nim rozwiązania nie mogą uniemożliwiać lokalizowania inwestycji celu publicznego z zakresu łączności publicznej, w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, jeżeli taka inwestycja jest zgodna z przepisami odrębnymi.

¹⁸ Pierwszą Komisję Dobrego Porządku utworzył Stanisław August Poniatowski w czerwcu 1765 dla Starej i Nowej Warszawy, a potem, w 1765 roku Sejm zdecydował o utworzeniu Komisji Dobrego Porządku we wszystkich miastach królewskich. Komisje usprawniły gospodarkę miast królewskich; spowodowały ożywienie ruchu budowlanego, rozwoju przemysłu, handlu i rzemiosła, porządkowały sprawy finansów, sądownictwa, organizację administracji miejskiej. Jednak działalność tych Komisji napotykała opór magistratów, zostały rozwiązane przez Sejm Czteroletni, który przekazał ich kompetencje Komisji Policji i porządkowym komisjom cywilno-wojskowym; wg: [14].

Pełnia wartości nowo projektowanej przestrzeni to sumaryczna (także synergiczna) wartość potrzeb, które ta przestrzeń może spełnić. Interdyscyplinarność planowania przestrzennego wyraża się tutaj m.in. w nieodzownej pomocy socjologów [3] przekazujących nam, architektom i urbanistom, odpowiedzi na takie pytania, jak:

Kto i jak korzysta z przestrzeni miasta?

- Jakie są cele aktywności mieszkańców w przestrzeni?
- Jakie są wzorce korzystania z przestrzeni publicznej?
- Jakie potrzeby i cele wszystkich użytkowników mają być spełnione?

Poza intuicją wynikającą ze specjalistycznego wykształcenia projektantów, odpowiedzi te dają obraz potrzeb, które wpłynąć powinny na zmianę postrzegania przestrzeni publicznej i jej miejsca w strukturze miast i wsi. W ten sposób uzyskać można wzorzec przestrzeni publicznej dla konkretnej sytuacji przestrzennej najlepiej dopasowany do istniejących uwarunkowań i potrzeb mieszkańców. Krajobraz miejski i wiejski zdominowany od początku (od starożytności, średniowiecza i później) przez wieże kościołów, katedr przeobraził się współcześnie. Ogranicza to podstawowe wartości stanowiące istotę miasta i wartości jego przestrzeni zapewniających swobodę poruszania się.

Zauważyć jeszcze trzeba wskazywany przez socjologów wymóg aktywności mieszkańców i ich uczestniczenie w procesie powstawania nowych i korygowania istniejących rozwiązań.

Podkreślając znaczenie dialogu z otoczeniem, którego tradycyjne korzenie, forma, społeczny wymiar dobra publicznego zawierają się w istocie planowania i zagospodarowania przestrzennego, nie sposób nie zwrócić uwagi na szanse, ale i ogromne zagrożenia dla rozwoju lokalnych społeczności.

Z teorii prawa:

1. Realizacja zadań własnych gmin polega na tym, że władze samorządowe zobowiązane są do tego, by tworzyć prawa, przepisy i regulacje, które mają przynieść korzyści ich mieszkańcom.
2. Miasto i jego przestrzeń dla ludzi wg starych, tradycyjnych zasad rozumienia: to tworzenie lepszych jakościowo miejsc wspólnych, otwartych placów i parków, wspólnych, otwartych budynków użyteczności publicznej i publicznej otwartej komunikacji, infrastruktury i transportu publicznego.
3. Alberti – zwraca uwagę na wspianiałość, niezwykłą pożyteczność i ważność rozmieszczenia dróg i ozdabiania towarzyszących im budynków ([1], s. 226).
4. Alexander – miasto potrzebuje publicznych placów – są one największymi i najbardziej publicznymi „pokojami” ([2], s. 316).
5. Gehl – wskazuje skomplikowane relacje człowiek–miasto i sposoby odpowiedzialnego kształtowania przestrzeni wspólnych, prywatnych i przejściowych; przestrzeni do chodzenia, miejsc do zatrzymywania się ([5], s. 45) – wycofanie ruchu kołowego gwarantuje nie tylko bezpieczeństwo, ale poprawia jakość życia.
6. W badaniach wydobywany jest także aspekt „uzdrowiania” przestrzeni ruchu: ulice i place traktowane są jako część ekosystemu śródmieścia, z którego stopniowo wycofuje się ruch kołowy. To przestrzenie przyjazne pieszym, gdzie szpalery drzew wzdłuż alei są uzupełniane drzewami, towarzyszą im fontanny, uzupełniają tę przestrzeń meble uliczne.
7. Chodzi o kreatywność w planowaniu. Wyróżnienia wymaga coraz silniej zarysowujące się pojęcie kreatywności, która potrzebuje inspiracji i szuka systemowych rozwiązań.
8. Co do metody istotna okazuje się być strategia, która poza tworzeniem scenariuszy, będących ważnym narzędziem dla przewidywania przyszłości, ustala kryterium czasu i kolejność mających nastąpić zmian.

Z praktyki planistycznej wynikają niepokojące doświadczenia dotyczące przestrzeni publicznych, a mianowicie:

1. Niechlubna praktyka nie sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oznacza brak stosowania obligatoryjnych narzędzi kształtowania ładu przestrzennego, takich jak linie zabudowy, gabaryty obiektów, odległości usytuowania obiektów budowlanych od dróg publicznych, czy aktywnych i atrakcyjnych terenów publicznych.
2. Nieodłączną częścią właściwego planowania przestrzennego musi być kontynuacja.

3. Działalność gospodarcza czy inwestycyjna nie może odbywać się w oderwaniu od lokalnych uwarunkowań, specyfiki kształtowania zagospodarowania i warunków zabudowy terenu. Nie może nie uwzględniać tradycyjnych i nowych wartości przestrzeni społecznej.
4. Brak również jednoznacznie wyjaśnionych, klarownych definicji w przepisach dotyczących planowania i zagospodarowania przestrzennego.
5. Ważnym wynikiem jest stwierdzenie faktu o braku możliwości (wobec stanowiska władz samorządowych i niechęci właścicieli gruntów) dostosowywania w planach miejscowych szerokości pasów dróg publicznych zgodnie z ich rzeczywistą funkcjonalnością (nie wprowadza się korekty wymiarów ulic w liniach rozgraniczających publiczną przestrzeń komunikacyjną, nie dostosowuje się klas dróg). Zmusza to do przyjmowania w planach miejscowych sytuacji adaptowanych (o niepełnych standardach) szerokości ulic.
6. Bez uporządkowania systemu komunikacji w kraju, bez właściwego ustalenia zgodnej z klasyfikacją dróg i ulic użyteczności i funkcjonalności nie uda się zapewnić mieszkańcom naszych miast i wsi ochrony przed ruchem kołowym, przed zanieczyszczeniem ani zagwarantować bezpieczeństwa ich użytkownikom.

Czy przestrzenie naszych miast i wsi mogą być przyjazne, atrakcyjne i ważne dla mieszkańców? Jak zatrzymać proces ich degradacji? Poprawa sytuacji nastąpić może, jeśli:

1. Dla władz interes publiczny będzie ważniejszy niż życzenia inwestorów.
2. Decydenci nauczą się współpracować z siłami społecznymi, które zorganizują się na tyle, aby nie tylko protestować, lecz także współtworzyć i współzarządzać.
3. Samorząd będzie dysponował fachowcami znającymi problematykę przestrzeni publicznych, architektury krajobrazu, zieleni miejskiej i sztuki ogrodowej oraz będzie brał pod uwagę ich zdanie.
4. Placom i ulicom przywróci się rangę tradycyjnych, zarówno miejskich (ulice handlowe, promenady, deptaki), jak i wiejskich przestrzeni publicznych, z zachowaniem historycznego układu urbanistycznego i ruralistycznego – z przywróceniem obsługującej roli komunikacji kołowej w przestrzeniach centralnych (z segregacją ruchu, z dominacją ruchu uspokojonego).
5. W opracowaniach planistycznych poza zakazem zmiany przeznaczenia tradycyjnie funkcjonujących placów i skwerów wprowadzi się obowiązek wyznaczania wraz z rozbudową czy rewitalizacją terenów – nowych terenów przestrzeni publicznych jako towarzyszących wszystkim nowo projektowanym czy rewitalizowanym terenom.
6. Ustalone w projektach mpzp, nazwane i wyodrębnione tereny przestrzeni publicznych, występować będą w strukturze przestrzennej, jako łącząca się sieć linii i punktów (linearne korytarze i punktowe place), tworząca system powiązań ogólnodostępnych, otwartych, różnorodnych funkcjonalnie i o wysokiej jakości terenów. Chodzi o to, żeby te tereny (sprzyjając twórczej innowacyjności, wysokiej kulturze i tworząc obraz nowego kreatywnego i przyrodniczo cennego środowiska miast i wsi) były przede wszystkim przyjazne i dobre dla ludzi.

Bibliografia

1. Alberti L.B., *Ksiąg dziesięć o sztuce budowania*, Wyd. Państwowe Wydawnictwa Naukowe PWN, Warszawa, 1960.
2. Alexander Ch., *Język wzorców. Miasta – budynki – konstrukcja*, Wyd. GWP, Gdańsk, 2008.
3. Bierwaczonek K., Lewicka B., Nawrocki T., *Rynki, malle i cmentarze. Przestrzeń publiczna miast śląskich w ujęciu socjologicznym*, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wyd. Nomos Kraków, 2012.
4. Galion A., Eisner S., *The Urban Pattern – City Planning and Design*, wyd. USA, NC, 1963.
5. Gehl J., *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych*, Wyd. RAM, Kraków, 2013.
6. Magnus D., *Kunst&Natur Landschaften*, Wyd. Goethe-Institut, München, Deutsche UNESCO-Kommission, Bonn, 1992.
7. Strabel, W., z zespołem ARCH-URBS, Katowice, *Konkurs na opracowanie założeń programu rewitalizacji i aktywizacji gospodarczej oraz społecznej poprzemysłowego obszaru Zabłocia w Krakowie*

- wie. Organizator: Gmina Miejska Kraków – Urząd Miasta Krakowa. Kraków, 2004; *Międzynarodowy Konkurs Ideowy »KRAKÓW – NOWA HUTA PRZYSZŁOŚCI« na opracowanie wizji programowo-przestrzennej rozwoju i aktywizacji społeczno-gospodarczej wschodniej części Krakowa*. Organizator: Gmina Miejska Kraków – Urząd Miasta Krakowa. Kraków, 2012 r.
8. Strabel W., *Przestrzenie publiczne a zdrowie*. Wyd. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Architektura z. 53 Gliwice, s. 203–218, 2013.
 9. Strabel W., z zespołem ARCH-URBS, Katowice, *Zmiana Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Sośnicowice* (Uchwała nr XVIII/164/2004 Rady Miejskiej w Sośnicowicach z dnia 5.10.2004); *10 Miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla terenów zurbanizowanych gminy Sośnicowice* (Uchwały Rady Miejskiej w Sośnicowicach z marca 2005), Wyd. Dz.U. Woj. Śląskiego, 2005.
 10. Wernher B.H., *Ilustrowana Topografia Śląska z lat 1744–1768*, źródło: www.dokumentyslaska.pl/werner.
 11. www.google.pl/maps/@43.769686,11.255642,806m/data=!3m1!1e3
 12. www.google.pl/maps/@50.4495685,16.8711843,972a,35y,180h,39.16t/data=!3m1!1e3
 13. www.google.pl/maps/@50.2693906,18.5304946,383a,35y,39.34t/data=!3m1!1e3
 14. *Encyklopedia powszechna multimedialna PWN* [Dokument elektroniczny], ISBN 83-60147-11-6, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, edycja 2006.

Contemporary public spaces in the suburban area of the city of Wrocław, Poland

Marta Szkaradkiewicz, M.Sc., Jan Kazak, M.Sc., Szymon Szewrański, D.Sc.

Wrocław University of Environmental and Life Sciences

marta.szkaradkiewicz@up.wroc.pl, jan.kazak@up.wroc.pl, szymon.szewranski@up.wroc.pl

Abstract

The paper presents the problems of public spaces in the suburban area of Wrocław. The authors undertook the assessment in eight suburban villages which changed their character and became “bedroom towns” under the influence of migration. The conducted analysis took advantage of Gehl’s concept of assessing public spaces by the activities which may be performed on the venue. Such activities as walking, standing, sitting, seeing and hearing have been distinguished. The results show that in most cases the construction of new residential areas in the suburbs is not accompanied by the creation of public spaces. In majority of cases, the analysis showed low attractiveness of areas perceived as public spaces. The dominance of vehicles and the marginalization of the role of man are frequent problems in places of this type. Lack or insufficient number of attractive public spaces does not contribute to improving the quality of life and may affect the construction of social capital in a negative way.

Key words: public space, rural area, urban area, suburbanisation

1. Introduction

The processes of suburbanization have been observed in Poland for over twenty years now. Suburbanisation refers to the continual development of housing estates outwards administrative boundaries of a city towards surrounding villages and towns [1]. Urban areas are defined by their status in national statistics. This status is based on the city rights principle. Suburbanisation in this paper refers to a predominantly urban region (NUTS 3) according to Eurostat [4], which is suburbanisation of larger Polish cities. These processes are considered by researchers to have become a spatial problem [9]. Migration from cities to rural areas results in huge social changes. The new urban character of the rural population and their way of life requires the adjustment of technical and social infrastructure, facilities and functions to their needs. This situation has an impact on the type and quality of public spaces occurring in the suburban area. There is a significant difference between public spaces in the city and in the rural area.

Public spaces in Poland were defined in the Act of 27 March 2003 on spatial planning and development. The area of public space should be understood as “an area of particular importance to meet the needs of residents, improve their quality of life and favour social networking due to its location and functional and spatial characteristics, as specified in the urban development plan” [15]. On the basis of this definition it can be assumed that public spaces can take the form of a square, market, street, or park, etc. Although the Act of 27 March 2003 on spatial planning and development provides a definition of a public space and attributes to public spaces the value of the socio-economic

development, the problem of poor quality and often lack of attractive public spaces is noticeable in Poland.

In larger urban centres there existed historically shaped structures that encouraged interaction between people. The main squares and markets were designed in such a way that from the perspective of a pedestrian they were perceived as attractive and useful representative spaces. Trade fairs or cultural events took place there. Farmers from neighbouring villages came to sell their goods since villages were production areas within which there rather were no significant places or markets. The diagram of such a settlement system was outlined by Walter Christaller in his central place theory [3]. It suggests the hexagonal arrangement of hubs according to their central functions. The greater the number of service providers the higher the rank of the hub and the smaller their number in the entire settlement system. Central functions forced a certain way and quality of spatial development, which assured the formation of representative public spaces.

Such relationships shaped the land-use of urban and rural hubs since the establishment of the Polish state. This difference increased during the industrial revolution which caused a rapid growth of urban population at the expense of rural inhabitants. The subsequent development of cities and urban transformations changed public spaces by giving them new functions and features. The process of more affluent city dwellers moving out to the suburbs was caused by significant surge in the use of cars as means of communication. In the United States suburbanisation was observed already in the 50s of the twentieth century whereas in Poland this process was intensified after 1990 [2]. The phenomenon of suburbanisation is defined in various ways, but it is usually dealt with in two spheres. In geographical terms, urbanisation is examined as a change of land-use for non-agricultural purposes. In sociological terms the mental change of suburban residents is analysed [7]. Suburbanization is perceived as moving of the population from city centres to the suburbs. Moreover, like the population the industry is also transferred to places where it can find large investment areas. Suburban sprawl is accompanied by the development of road infrastructure [10].

Public spaces in cities vary significantly from those in rural areas due to the different functions these two forms of settlement served. In cities public spaces were created with greater interest and budget. Because of the density of the built-up areas in cities, public spaces were used to thin the dense residential blocs. In rural countryside, this was not necessary. In addition, parks counterbalanced green spaces for city dwellers while greenery was plentiful in rural areas. The current condition and quality of public spaces results from these circumstances. Cities have got their individual image of public spaces engraved in the consciousness of the citizens [11]. The problem is that directing urban population to rural areas, which directly or indirectly border cities, entails transformation of the rural landscape, confrontation of social groups and change in urban-rural relations [8]. Due to the fact that public spaces are somehow "arenas" shaping social relations and by way of development reflect the status of the hub they have been under scrutiny in this paper.

2. Designing good public spaces

This study was designed on the basis of the definition of a good public space. Characteristics of successful places are presented in many publications including the manual of the Project for Public Spaces: How to turn a place around [12] and they include: a high percentage of people forming the group, a higher than average proportion of women, diversity of gender, multitude of features and contacts. However, Jan Gehl provides the answer to the question what qualities a public space should possess so that people of different age groups would like to meet there. He draws attention to human interaction taking place in built-up areas. According to Gehl [5a] an outdoor activity is determined by the quality of the surrounding space. The necessary activities in our daily routine are performed with the same frequency regardless of the quality of the physical environment. The range of optional activities significantly expands when the quality of the environment rises [3]. Good public space enhances contact between people, which is a natural human need. Moreover, the number, length and type of these contacts affect the perception

of the quality of life. The more frequent contacts the closer the friendships are. Thus, public confidence and sense of security increase [14]. However, a well designed space to invite interaction is essential for such contact to appear. The first element is integrating community by building entrances because these point encounters between inhabitants are the most common. If the entrances are located opposite one another and within sight it helps to build neighbourly relations. If the buildings are too far apart and the space between them is undeveloped one can observe a low degree of interactions.

People do not feel comfortable in large, open spaces which are monofunctional. The more functions deployed in the environment the more opportunities for various activities and human contact. Large distances between buildings were included in the plans of massive multifamily housing. High blocks were surrounded by plenty of green spaces. On the one hand, it created a more comfortable housing due to greater isolation and lower built-up density; on the other hand the spaces around buildings did not create opportunities for meeting people. In time, these districts began to be filled with sports fields, parks, cultural and shopping centres. However, locating building entrances in a single line did not contribute to increasing the amount of interactions between inhabitants. The second aspect of good space is the abundance of elements which help passers-by to have a stop. These include seats, benches, stairs, urban furniture but also irregular frontages or places in semi-shadow [3]. Man does not feel comfortable stopping in the middle of a square. Observation of human behaviour shows that people mostly take place at the edges where they are not seen from all sides and where they can watch what is happening in their surroundings.

The time of stay at a given location is determined by the possibility to sit down and sitting devices located at a venue. Therefore, the very positioning of the seats is very important. Single spaced benches allow the visitors to relax but are not conducive to interpersonal interactions. When benches are arranged in groups and situated at the right angle to each other or even opposite they force eye contact, which is the first step in approaching other person. In addition, an attractive form, shape or colours of the seats generate the interest of passers-by, which translates into the use of these facilities. Therefore, it is important to design the space so that it encourages the potential users to stay for a while. Large and poorly managed spaces between high buildings kill the initiative to go out. Good arrangement of such sites should include diverse elements of greenery and location of buildings that give excuse to stop while not putting the pedestrian in the middle of the place.

Another factor contributing to the quality of life of residents is traffic near residential zones. The wider the road lines and the greater the amount of traffic the lower the sense of security while walking. Car traffic in the vicinity of public spaces does not encourage spending time outside. Such a situation is typical of the suburbs of detached single-family houses where the main means of transport is a car. Gehl [5a] in his book cites a study conducted by Appleyards and Lintell on the perception of social interaction and neighbourly ties by residents of three streets with different car traffic in San Francisco. Inhabitants living in 3–4 storey buildings along both sides of a street with the lowest traffic (circa 2,000 vehicles per day) showed high activity on their premises and a strong sense of neighbourhood community resulting from frequent contacts. On the second street, with the daily traffic rate of 8,000 vehicles, outdoor activities decreased drastically and spontaneous neighbourhood contacts were less frequent. In the case of the third, the busiest street, there was a significant deterioration in the quality of life of its residents and almost complete lack of spontaneous neighbourly relations. According to Gehl [5a], when designing plots for single-family housing one must take into consideration the size of the front patio/porch. It is a semi private space where interactions with the environment outside the owner's plot may occur. This can be both a place for rest or gardening activities and a place for observation of the people on the sidewalk.

Locating the house three to four meters away from the border of the plot allows to start interactions with people outside the garden [5b]. However, moving the building line back by 6 to 8 meters hinders the perception of the events in the street [5b]. In addition, if the front garden serves also as a parking lot for cars, the contact with pedestrians is largely limited. In this situation, commencing spontaneous conversation is practically not possible because at such a distance interlocutors hardly see and hear each other [6]. Obstacles in the form of vehicles and distance enable only intentional contact.

Jan Gehl's projects of public spaces follow simple social rules such as the fact that the presence of a human in a given public space generates the presence of another. This is because people want to be in places where various events take place. This explains, for example, the attractiveness of restaurant tables exposed to intensely busy streets or squares. Such a situation turns a lunch consumer into an observer of events taking place in space. If the place is rarely visited by people passing or stopping, it is seen as dull. The same is confirmed by Whyte in his studies [17], who designing public spaces, wonders what attracted the first person. Gehl also draws attention to the behavioural role of urbanism in shaping social behaviour and stresses the importance of adapting the design to the needs of the residents. One of the basic needs of a man as a social unit is contact with other humans, which gives the opportunity to establish relationships. The quality and frequency of these relationships affect social capital and increase the perceived quality of life. Jan Gehl presents an approach to urban planning from the perspective of a pedestrian. Small distances and multifunctional areas enhance the attractiveness of cities and at the same time allow them to stay compact [16].

3. Methodology and the concept of research

The aim of the research presented in this article is to analyse the adaptation of public spaces to the needs and lifestyle of the new residents of rural areas. Field studies were conducted in villages located in the close proximity of the administrative boundaries of Wrocław (Figure 1). One of the main criteria for their selection was the increase of the population. The study involved the settlements in the following municipalities: Szymanów, Prusowice, Kiełczów, Dobrzykowice, Żerniki Wrocławskie, Komorowice, Bielany Wrocławskie, and Smolec. Public areas evaluated in the article were selected on the basis of interviews with their residents.

The analysis of the attractiveness of public spaces based on Gehl's works [5a] was carried out with the use of the direct observation method. The attractiveness of public space stems from the diversity of the activities that can be performed in a given public space. The greater the number of possible activities the more attractive the space seems. The basic activities considered in the study include: walking, standing, sitting, seeing and hearing. Within each activity the elements of technical and social infrastructure were assessed as well as the manner and quality of spatial management were assigned to the categories of activities (Table 1).

Table 1. Assessed elements of technical and social infrastructure, the manner and quality of spatial management assigned to the categories of activities.

Activity	Assessed elements
1. Walking	1. surface
	2. physical distance
	3. spatial sequences
	4. differences in levels
2. Standing	1. supports for standing
	2. edges
3. Sitting	1. good, comfortable places to sit (type I)
	2. seats (type II)
	3. location of seats (to each other and the public)
4. Seeing	1. distance
	2. views
	3. light
5. Hearing	1. car noise vs. human voice

Source: own study based on Gehl, J.: Life between buildings. Using Public Space.

In the case of walking the assessed elements enhancing this type of activity are the type and quality of the surface. It is important whether it is flat and diversified. Another element is the physical distance.

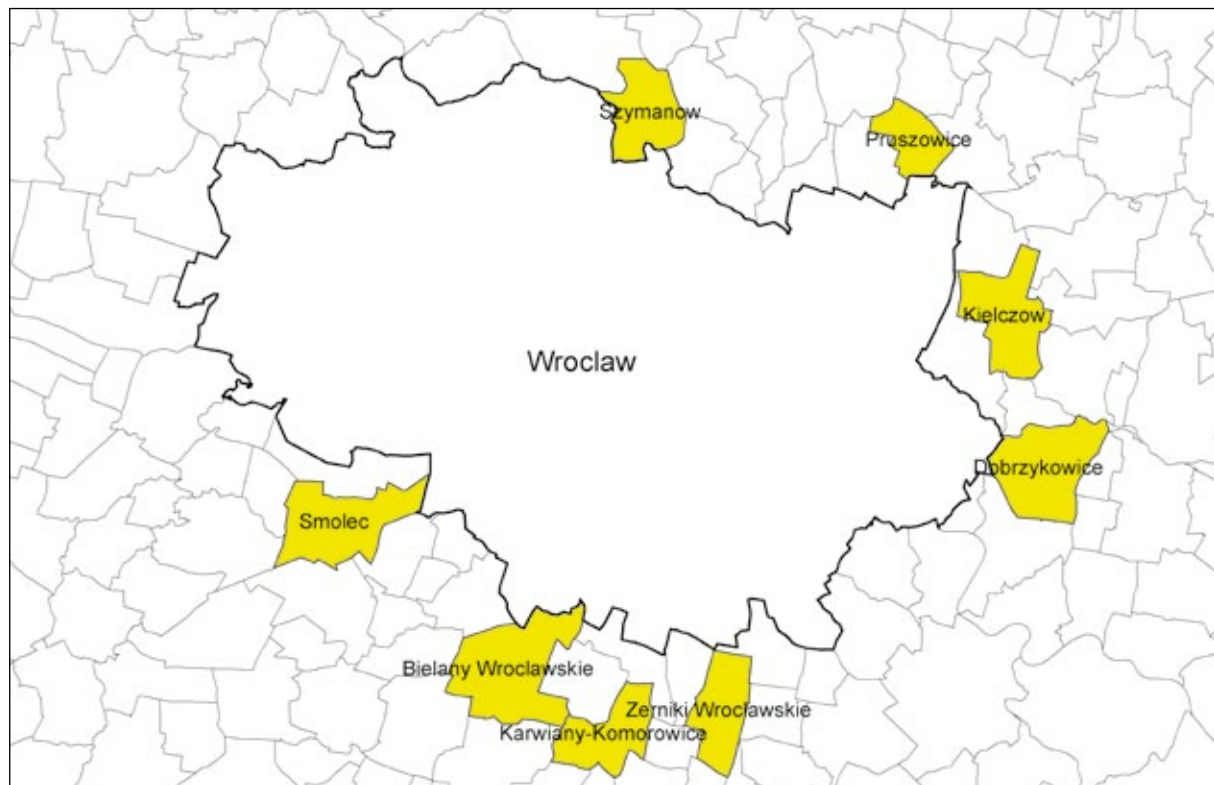

Figure 1. Distribution of the surveyed municipalities. Source: own study

Users and their physical capabilities should be taken into account when designing distances. The third aspect evaluated in relation to the activity of walking is the diversity of spatial sequences and the transition between them, which enriches walk. Long, monotonous sequences do not evoke interest and interaction. Another significant feature in relation to the walking activity is the difference in levels measured by the degree of slopes, number of stairs, ramps, elevators, and underground passages. A well designed space should include different levels which are available to all social groups, especially seniors and children. Standing is an activity which can be facilitated by positioning appropriate supports or designing a spatial system that contains multiple edges. Sitting, on the other hand, is an activity which demands high quality public spaces in order to happen. As part of this activity, elements selected for assessment are the kind of seats and their location. The seats of the first type are benches and chairs. In contrast, the second type of seats are different kinds of small infrastructure elements, which were not primarily designed for sitting, but which may be used for this purpose, i.e. fences, stairs, boulders, stone ornaments, etc. In addition, an important issue is their positioning in relation to each other and with respect to public space. If the seats are located close to each other and/or at a right angle then they can contribute to establishing contact between people. If the benches or other seating places are arranged in parallel and away from each other they do not create favourable conditions for the interaction of users. Penultimate activity performed by participants in the public space is seeing. Elements that are important for this activity are the distance and the scope of view. Seeing is closely linked to other activities. If the space is attractive to watch, it provides a wide scope of view and the distances are so small that it can be assumed that there are also favourable conditions for stopping, standing or even sitting. Another important aspect of watching is both natural and artificial lighting. The amount and type of lamps are extremely important in the case of activities after dusk. The last is hearing. In this case, the noise level can be evaluated at a given location. It is, however, believed that certain types of noise such as buzz of people are positive acoustic experiences. The selected villages are purely residential. Therefore, car and human buzz were included as two opposing elements in this study.

4. Results

Results of this study lead to the conclusion that there is a wide variation in the quality of public spaces on the outskirts of Wrocław. Already at the stage of selecting the specific areas to be evaluated, the authors determined three basic types of public spaces. The first group consists of those areas that were specially designed to meet the needs of the new suburban residents. This type of a public space appears in the case of only two villages out of the investigated examples: Bielany Wrocławskie and Komorowice. The second group are public spaces created earlier to meet the needs of the village inhabitants and now used by new residents. The last group are those sites that do not seem to have been created deliberately with a view of the interaction between people, but that, because of the lack of other areas designed for this purpose, took over this function. Especially during the selection of the latter type areas, the interviews conducted with the local community were crucial as they helped to choose the most appropriate sites which actually acted as public spaces. The obtained research results are presented below (Table 2).

Table 2. Results of the tests

Villages \ Activities	Walking	Standing	Sitting	Seeing	Hearing	Total
Bielany Wrocławskie	5	5	5	5	3	23
Dobrzykowice	1	1	2	3	3	10
Kielczów	2	2	1	2	5	12
Komorowice	3	1	3	3	3	13
Prusowice	4	2	1	3	4	14
Smolec	3	2	1	3	4	13
Szymanów	4	3	3	3	4	17
Żerniki Wrocławskie	5	4	4	3	5	21

Source: own study.

The research shows that the square in Bielany Wrocławskie is the most suitable place in Wrocław suburban districts for resident activities and interactions. It received 23 out of 25 possible points. This area is characterised by a large variety of functions, high level of aesthetics, adjustment to the needs of different age groups, and easy usage. One of the shortcomings of this recreational area is the insufficient level of shading. However, we must remember that this is a relatively new facility. Some greenery has already been planted, which over the years should provide an adequate degree of shading for the site (Figure 2).

The second case of a public space designed especially for new residents is the area in a new housing estate in Komorowice. This public space is primarily of communication character. Other functions seem to be located accidentally in places which were not selected properly (Figure 3). On the basis of a project carried out by British police under the name of "Secured by Design" [13], in which the relationships between different variants of spatial arrangements of selected objects and the level of security were studied, it can be noted that a number of inappropriate design solutions were selected in the described case. This kind of a problem was also reflected in the results of an assessment in which it obtained 13 points and was ranked as one of the worst public spaces in terms of multifunctionality.

A specific example of preservation of the existing public space is a park in Żerniki Wrocławskie. It obtained 21 points and ranked second. The relatively high attractiveness of this property is related to the fact that parks are rare in rural areas. High natural values of old trees improve the subjective perception of the venue. It is also a suitable place for walking. However, a main disadvantage in this case is the poor condition of the park equipment. The children's playground located in the park has some faulty devices that are not safe. Cracks and uneven surface of sports equipment do not ensure safe use of the venue. These facilities should be modernized first (Figure 4).

One of the examples of areas adapted for the purpose of a public space is the area around the school in Kielczów. It received less than half of the maximum points – 12. The spot includes a children's playground as well as the accompanying open area which from time to time serves as a sport field. This space, however, does not have the infrastructure created for this purpose. It was also noticed

Figure 2. Public spaces in Bielany Wrocławskie. Source: own materials

Figure 3. Public spaces in Komorowice. Source: own materials

Figure 4. Public spaces in Żerniki Wrocławskie. Source: own materials

during the observation that this area is also used for hiking. The basic problem in this case is the ambiguous permission to enter this place. It is not clear whether the residents have the right to be there or whether it should be treated as the closed school premises. The question of area accessibility can be answered more clearly when we look at the typical pattern of behaviour and customs of the inhabitants (Figure 5).

Figure 5. Public spaces in Kielczow. Source: own materials

Most of the evaluated areas scored around half of all possible points. In the analysed towns there were also cases where the streets between new settlements performed the function of a public place. It was particularly true for the newly built-up areas in one part of the village opposite the existing building on the other end. The examples are: Smolec and Prusowice.

5. Conclusion

It can be noticed that the public spaces examined in the study have mostly a low standard of technical infrastructure and design. The number of activities which may be performed there does not encourage participating in the life of these towns or settlements. Creating public spaces in the suburbs is a complicated matter because of the smaller density of the built-up areas. Thus, there are fewer people in the closest proximity of common spaces. In order to make a place attractive to as many residents as possible a large variety of activities should be considered. It would create more opportunities for interactions between the inhabitants of the suburbs.

Public spaces not meeting the needs of residents do not improve their quality of life and do not promote the establishment of social contacts. Lack or insufficient number of attractive public spaces may negatively influence social capital. Therefore, in order to improve the quality of life of society, local governments should support creation of attractive public spaces. Such actions can help to build communities in rural areas which are now under change and pressure to combine rural and urban lifestyle.

6. Discussion

The study indicates that there is no connection between the location of a new suburban housing in the suburbs of Wrocław and the initiatives to create a public space for new residents. In most of the villages public spaces are not adapted to the needs of different lifestyles. The only example of such activities is a square in Bielany Wrocławskie. However, this village is particularly rich because of the huge shopping centre located within its administrative boundaries. This factor makes this village stand out when compared to other sites. In other cases, either new public spaces are not created or their quality is low. One reason for this situation, apart from budgetary aspects, is that there are social differences between newcomers and original inhabitants, which constitute an obstacle to communication and community development. The other reason is that people who live in the suburbs and possess houses with gardens do not express

the need for public spaces. Having escaped from the densely populated cities the new inhabitants value solitary and quiet places.

The attractiveness of public spaces in the examined destinations, which was measured by the quality and quantity of possible activities, is low. Considering that one of the triggers for suburbanization in Poland is easy access to private transport, a car plays an important role in this space. The process of creating public spaces in suburban areas should be also supported by establishing appropriate relationships between the car and the man and their roles in space. The study has shown that there are cases where public spaces were not created and the road took over their functions. This phenomenon is historically rooted in the traditional multifunctional role of the street. More often, these places are dominated by cars which, despite the available garage facilities located on the premises, are often parked on sidewalks. As indicated in the "Project for public spaces" initiative, one of the indicators of problems in functioning of a good public space is the domination of vehicles. Among numerous challenges in the management of suburban public spaces, finding the solution to the problem of car dominance and strengthening the importance of a man in a shared space appears to be the key action.

References

1. Champion, T.: Urbanization, suburbanization, counterurbanization and reurbanization. In R. Pad-dison (Ed.), *Handbook of urban studies*. (pp. 143–162). London: SAGE Publications Ltd, 2001.
2. Chmielewski, J.M.: *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast (The theory of urban design and urban planning)*. p. 76, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa, 2001.
3. Christaller, W.: *Teoria Ośrodków Centralnych. Przegląd zagranicznej Literatury Geograficznej (The Central Places Theory. Review of Foreign Geographic Literature)*. Instytut Geografii Pan, Warszawa, 1963.
4. Eurostat, (access:http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Glossary:Predominantly_urban_region), 2014.
- 5a. Gehl, J.: *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych (Life between buildings. Using Public Space)*. Wydawnictwo RAM, Kraków, 2009.
- 5b. Gehl, J.: *Cities for People*. Island Press, 2013.
6. Hall, E.T.: *The Hidden Dimension*. p. 67, Muza SA, Warszawa, 2009.
7. Kajdanek K.: *Pomiędzy miastem a wsią (Between a city and a village)*. Nomos, Kraków, 2011.
8. Kazak J.: *Ocena wskaźnikowa procesu suburbanizacji (indicator assessment of the suburbanisation proces)*. [typescript], Wrocław 2011.
9. Kowalewski, A., Mordasewicz, J., Osiatyński, J., Regulski, J., Stępień, J., Śleszyński P.: *Raport o ekonomicznych stratach i społecznych kosztach niekontrolowanej urbanizacji w Polsce (Report on economic losses and social costs of uncontrolled urbanization in Poland)*. Warszawa, 2013.
10. Krier, L.: *The Architecture of Community*. p. 117, Wydawnictwo słowo/obraz terytoria, Gdańsk, 2011.
11. Lynch, K.: *The image of the City*. p.3, Wyd. Archivolta, Kraków, 2011.
12. Project for public spaces, *How to turn a place around: A Handbook for Creating Successful Public Spaces*. 2000.
13. *Secured by design* project [http:// securedbydesign.com/](http://securedbydesign.com/) (15/01/2014).
14. Szkaradkiewicz M.: *Wpływ zabudowy mieszkaniowej oraz zagospodarowania przestrzennego na ocenę jakości życia mieszkańców Poznania (The influence of residential type and urban planning on Quality of life assessment of residents of Poznan)*. [typescript], Poznań, 2013.
15. *Ustawa o z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (The Act on spatial planning and development)*. Dz. U. 2003 nr 80, poz. 717.
16. Wejchert K.: *Elementy kompozycji urbanistycznej (Elements of urban composition)*. p. 11, Wyd. Arkady, Warszawa, 1984.
17. Whyte W.H.: *Social Live of Small Urban Spaces*. USA, 1980.

Współczesne przestrzenie publiczne w strefie suburbanalnej miasta Wrocławia

Marta Szkaradkiewicz, mgr, Jan Kazak, mgr inż., Szymon Szewrański, dr hab. inż.

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

marta.szkaradkiewicz@up.wroc.pl, jan.kazak@up.wroc.pl, szymon.szewranski@up.wroc.pl

Streszczenie

W pracy przedstawiono problematykę przestrzeni publicznych w strefie suburbanalnej Wrocławia. Autorzy podjęli się ich oceny w ośmiu podmiejskich wsiach, które pod wpływem migracji ludności z Wrocławia na przedmieścia zmieniły swój charakter, stając się „sypialniami miasta”. Do oceny tych obszarów posłużono się analizą możliwych do wystąpienia aktywności, sformułowaną przez Gehla. Wyróżniono takie aktywności jak chodzenie, stanie, siedzenie, widzenie i słyszenie. Wyniki badań pozwalają zwrócić uwagę, iż w większości przypadków budowie nowych terenów mieszkaniowych w strefie podmiejskiej nie towarzyszy tworzenie przestrzeni publicznych. W większości przypadków analizy wykazały niską atrakcyjność terenów pełniących funkcje przestrzeni publicznych. Często napotykanym problemem tych terenów jest dominacja przestrzeni przez pojazdy i marginalizacja roli człowieka. Brak lub niedostateczna ilość atrakcyjnych przestrzeni publicznych nie sprzyja poprawie jakości życia ludności i może negatywnie wpływać na budowę kapitału społecznego.

Słowa kluczowe: przestrzeń publiczna, obszar wiejski, suburbanizacja

1. Wprowadzenie

Od ponad dwudziestu lat obserwuje się w Polsce procesy suburbanizacyjne, które zdaniem badaczy tematyki urosły do rangi problemu przestrzennego [7]. Proces migracji ludności z miast na obszary wiejskie skutkuje dużymi zmianami społecznymi. Nowy, miejski charakter mieszkańców wsi oraz ich tryb życia wymaga dostosowania infrastruktury technicznej i społecznej oraz obiektów i funkcji do tych realiów. Przestrzenie publiczne w mieście znacząco różnią się od tychże przestrzeni tradycyjnie kształtowanych przez zwyczaje i potrzeby ludności obszarów wiejskich. Celem artykułu jest analiza adaptacji przestrzeni publicznych do potrzeb nowych mieszkańców wsi zlokalizowanych w strefie podmiejskiej Wrocławia.

Przestrzenie publiczne w Polsce zostały zdefiniowane w ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Poprzez obszar przestrzeni publicznej należy rozumieć „obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne, określony w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy” [13]. W świetle tej definicji można przyjąć, iż przestrzenie publiczne mogą przybrać formę placu, rynku, ulicy, parku, skweru itp.,. Pomimo iż ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wprowadza definicję przestrzeni publicznych oraz nadaje wartość przestrzeniom publicznym w rozwoju społeczno-gospodarczym, zauważalny jest w Polsce problem niskiej jakości oraz często braku atrakcyjnych przestrzeni publicznych.

W większych ośrodkach zurbanizowanych występują historycznie ukształtowane struktury sprzyjające interakcjom międzyludzkim. Główne place i rynki były projektowane w taki sposób, aby z perspektywy pieszego były to przestrzenie reprezentacyjne, a zarazem atrakcyjne i użyteczne. To tam odbywały się wymiany handlowe, targi czy uroczystości kulturalne. Rolnicy z okolicznych wsi przyjeżdżali, aby sprzedawać swoje towary. Wsie były obszarami produkcji, w obrębie których nie powstawały ważne place czy rynki. Schemat systemu osadniczego zarysował Walter Christaller w teorii ośrodków centralnych [2]. Przedstawia on heksagonalne rozmieszczenie ośrodków różnej wielkości ze względu na pełnione przez nie funkcje centralne. Im większa liczba podmiotów świadczących usługi centralne, tym wyższa ranga danego ośrodka oraz tym mniejsza jego ilość w całym systemie osadniczym. Pełnione funkcje centralne wymuszały określony sposób i jakość zagospodarowania przestrzennego, który zakładał tworzenie reprezentacyjnych przestrzeni publicznych.

Od wczesnych czasów powstawania państwa polskiego takie relacje kształtowały sposób zagospodarowania ośrodków miejskich i wiejskich. Różnica ta zwiększyła się w czasach rewolucji przemysłowej, która spowodowała szybki wzrost liczby mieszkańców miast kosztem mieszkańców wsi. Późniejszy rozwój miast i rozwiązania urbanistyczne przekształcały przestrzenie publiczne, nadając im nowe funkcje i sposób zagospodarowania. Proces wyprowadzania się zamożniejszych mieszkańców miast na przedmieścia spowodowało m.in. znaczące upowszechnienie się środka komunikacji, jakim był samochód. W Stanach Zjednoczonych zjawisko to obserwowano już w latach 50. XX w. [1]. W Polsce procesy suburbanizacyjne nasiliły się po roku 1990. Samo zjawisko suburbanizacji jest definiowane różnorodnie, jednak rozpatrywane jest zazwyczaj w dwóch ujęciach. W ujęciu geograficznym suburbanizacja badana jest jako zmiana sposobu użytkowania terenu na pozarolniczy. W ujęciu socjologicznym analizowana jest zmiana mentalna mieszkańców suburbiów [5]. Suburbanizacja łączy się z wyprowadzaniem się ludności z centrów miast na przedmieścia. Ponadto, wraz z ludnością z obszarów miejskich przenosi się również przemysł, który znajduje tam duże obszary inwestycyjne. Rozrastaniu się przedmieść towarzyszy rozwój infrastruktury drogowej [6].

Przestrzenie publiczne w miastach znacząco różnią się od tych na terenach wiejskich. Wynika to z odmiennych funkcji, jakie pełniły te dwie formy osadnictwa. W miastach, jako ośrodkach centralnych wobec otaczających je terenów wiejskich, tworzone przestrzenie publiczne o większym znaczeniu i budżecie. Ze względu na gęstość zabudowy w miastach przestrzenie publiczne stanowiły element rozrzedzenia zwartej zabudowy mieszkaniowej. Na terenach wiejskich taka potrzeba nie występowała ze względu na rzadszą zabudowę. Ponadto parki i skwery rekompensowały mieszkańcom przestrzenie zielone, których było pod dostatkiem na terenach wiejskich. Dzisiejszy stan i jakość przestrzeni publicznych wynika z przedstawionych uwarunkowań. Miasta posiadają wkomponowane w swój obraz i świadomość mieszkańców przestrzenie publiczne o miejskich cechach i tożsamości charakterystycznych dla nich [9]. Problem polega na tym, że w wyniku procesów suburbanizacyjnych, wyprowadzanie się mieszkańców miast na tereny wiejskie bezpośrednio lub pośrednio graniczących z dużymi ośrodkami miejskimi pociąga za sobą przekształcenie krajobrazu wiejskiego, konfrontację grup społecznych i zmianę opisanych relacji miasto–wieś [8]. Ze względu na to, iż przestrzenie publiczne są niejako „areną” kształtowania się relacji społecznych oraz poprzez sposób zagospodarowania odzwierciedlają rangę ośrodka, zostały one poddane wnikliwej analizie.

2. Założenia projektowania dobrych przestrzeni publicznych

Niniejsze badanie zostało skonstruowane na podstawie analizy definicji dobrych przestrzeni publicznych. Charakterystyka udanego miejsca przedstawiona została w wielu opracowaniach, m.in. w podręczniku Project for Public Spaces pt. „Jak przetworzyć miejsce” [10]. Jest to: wysoki odsetek osób tworzących grupy, wyższy od przeciętnej odsetek kobiet, różnicowanie ze względu na płeć, mnogość funkcji i kontakt. Jednakże odpowiedź, jaka powinna być przestrzeń publiczna, aby ludzie spotykali się w niej w grupach, aby chciały do niej przychodzić kobiety oraz przedstawiciele różnych grup

wiekowych oraz aby dochodziło do kontaktu wzrokowego i interpersonalnego pomiędzy użytkownikami przestrzeni, podaje Jan Gehl. Zwraca on w swoich opracowaniach uwagę przede wszystkim na interakcje międzyludzkie zachodzące w przestrzeniach zabudowanych. Według Gehla [3] aktywność pozadomową warunkuje jakość otaczającej przestrzeni. W przypadku czynności koniecznych wykonywane są one z taką samą częstotliwością bez względu na jakość fizyczną otoczenia. Zakres czynności opcjonalnych znacząco poszerza się, gdy jakość otoczenia jest dobra [3]. Dobra przestrzeń publiczna sprzyja kontaktom międzyludzkim, które są naturalną potrzebą człowieka. Liczba, długość oraz rodzaj tych kontaktów wpływają na postrzeganie jakości życia mieszkańców. Im częstsze kontakty, tym bliższe przyjaźnie, a co za tym idzie, zaufanie społeczne i poczucie bezpieczeństwa [12]. Jednakże, aby takowe kontakty wystąpiły, istotna jest tak zaprojektowana przestrzeń, by zapraszała do interakcji. Pierwszym elementem integrującym społeczność są wejścia do budynków. To właśnie w tym miejscu kontakty mieszkańców są najczęstsze. Jeżeli wejścia ułożone są naprzeciwko siebie i w zasięgu wzroku, sprzyjają budowaniu relacji sąsiedzkich. Jeżeli budynki są zbyt oddalone od siebie, a przestrzeń między nimi jest niezagospodarowana, obserwuje się niski stopień interakcji [12]. Ludzie nie czują się komfortowo w dużych, otwartych przestrzeniach, które są monofunkcyjne. Im więcej rozlokowanych funkcji w danym otoczeniu, tym więcej możliwości aktywności i kontaktu ludzkiego. Duże odległości między budynkami zawarte były w planach osiedli wielorodzinnych wielkopłytowych. Wysokie bloki otoczone były dużą ilością terenów zielonych. Z jednej strony dawało to wyższy komfort mieszkania ze względu na większe nasłonecznienie oraz mniejsze zagęszczenie zabudowy, z drugiej strony przestrzenie wokół budynków nie stwarzały możliwości spotkań mieszkańców. Z czasem zaczęto zagospodarowywać te tereny, tworząc boiska sportowe, parki, ośrodki kulturalne i handlowe. Jednakże samo usytuowanie wejść do budynków w jednej linii nie przyczyniało się do podwyższenia ilości interakcji mieszkańców.

Drugim aspektem dobrej przestrzeni są elementy pozwalające na zatrzymanie się przechodnia. Należą do nich siedziska, ławki, schody, meble miejskie, podpory, ale również nieregularne pierzeje czy miejsca w półcieniu [3]. Człowiek nie czuje się komfortowo, zatrzymując się na środku placu czy skweru. Z obserwacji zachowań wynika, że ludzie najczęściej zajmują miejsca przy krawędziach, gdzie nie są widziani ze wszystkich stron, a gdzie sami mogą obserwować, co się dzieje w przestrzeni. Czas pozostawania w danym miejscu warunkuje możliwość siedzenia. Jednakże, samo usytuowanie siedzisk jest bardzo istotne. Pojedyncze, oddalone od siebie ławki pozwalają odpocząć, jednak nie sprzyjają interakcjom międzyludzkim. Gdy ławki ułożone są wyspowo, pod kątem prostym lub naprzeciwko siebie wymuszają kontakt wzrokowy, który jest pierwszym etapem wywiązania się interakcji. Ponadto, atrakcyjna forma, kształt lub kolor siedzisk generują zainteresowanie przechodniów, które przekłada się na wykorzystanie tych komponentów małej architektury. Dlatego ważne jest odpowiednie projektowanie przestrzeni, tak aby zapraszała ona do pozostania w niej choć przez chwilę. Duże i nieurządzone przestrzenie między wysokimi budynkami zabijają inicjatywę pobytu poza domem. Dobra aranżacja takich miejsc powinna zawierać zróżnicowane elementy zieleni, miejsc siedzących oraz usytuowanie budynków, które dają pretekst do tego, aby przystanąć, nie stawiając przechodnia w centrum przestrzeni, tylko na jej skraju. Kolejnym elementem wpływającym na jakość życia mieszkańców jest ruch samochodowy w pobliżu miejsca zamieszkania. Im szersza jezdnia oraz im większe natężenie ruchu, tym niższe poczucie bezpieczeństwa pieszego. W pobliżu ciągów komunikacyjnych samochodowych nie występuje przyjazne środowisko spędzania czasu poza domem. Taka sytuacja jest typowa dla przedmieść z zabudową jednorodziną wolnostojącą, gdzie głównym środkiem transportu jest samochód. Gehl [3] w swojej książce przywołuje badanie przeprowadzone przez Appleyards i Lintella dotyczące interakcji społecznych oraz postrzegania więzi sąsiedzkich przez mieszkańców trzech ulic o różnym natężeniu ruchu samochodowego w San Francisco. Osoby zamieszkujące budynki 3–4-kondygnacyjne po obu stronach ulicy o najspokojniejszym ruchu (2000 samochodów na dzień) wykazywali dużą aktywność pozadomową oraz silne poczucie wspólnoty sąsiedzkiej wynikające z częstych kontaktów. Na drugiej ulicy, gdzie dziennie przejeżdżało około 8000 pojazdów, aktywność pozadomowa drastycznie zmalała, a spon-

taniczne kontakty sąsiedzkie stały się rzadsze. W przypadku trzeciej, najruchliwszej ulicy, nastąpiło znaczące pogorszenie subiektywnej jakości życia mieszkańców oraz prawie zanik spontanicznych relacji sąsiedzkich.

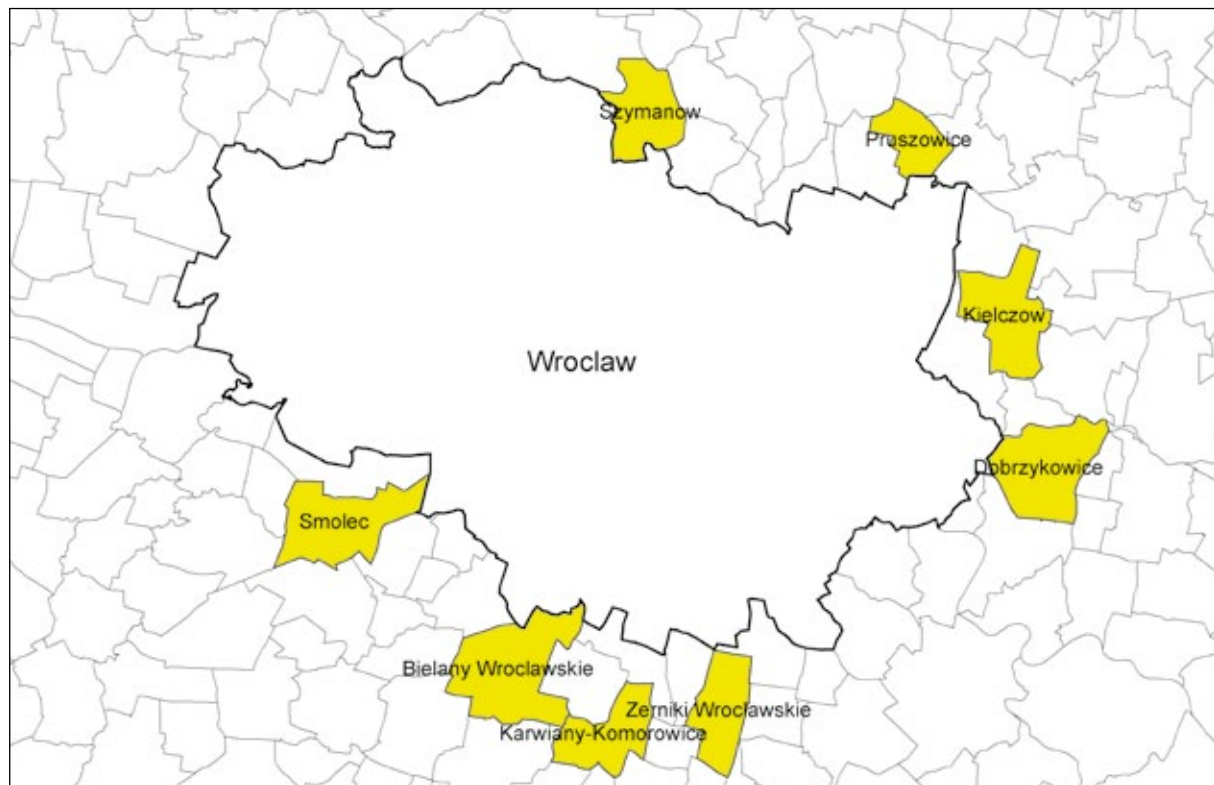
W projektowaniu działek dla zabudowy jednorodzinnej ważna jest również wg Gehla [3] wielkość frontowego ogródka/ganku. Jest to przestrzeń półprywatna, w której zachodzą interakcje z otoczeniem poza działką właściciela. Może to być zarazem miejsce odpoczynku czy aktywności ogrodniczej mieszkańców i miejsce obserwacji ludzi na chodniku i w najbliższej okolicy. Trzy do czterech metrów odległości umiejscowienia domu od przedniej granicy działki pozwala na zaistnienie interakcji z osobami znajdującymi się poza brzegiem ogródka [3]. Natomiast cofnięcie linii zabudowy od 6 do 8 metrów utrudnia percepcję wydarzeń na ulicy [3]. Dodatkowo, jeżeli frontowy ogródek stanowi również parking dla samochodów, kontakt z uczestnikami ruchu jest w znacznym stopniu ograniczony. W tej sytuacji spontaniczne rozpoczęcie rozmowy jest praktycznie niemożliwe, gdyż w takiej odległości uczestnicy słabiej się widzą oraz prawie się nie słyszą [4]. Przeszkoda w postaci samochodu oraz odległości dopuszcza w większości kontakt jedynie intencjonalny.

Jan Gehl opiera projekty przestrzeni publicznych i zabudowań mieszkalnych o proste prawa społeczne, takie jak to, że obecność ludzi w przestrzeni generuje obecność kolejnych. Dzieje się tak, ponieważ ludzie chcą przebywać w miejscach, w których zachodzą wydarzenia. Przykładem tego jest atrakcyjność stolików restauracyjnych wystawionych na intensywnie uczęszczanych ulicach czy placach. Taka sytuacja stawia siedzącego w pozycji obserwatora zdarzeń zachodzących w przestrzeni. Aktorami czynności są ludzie. Jeżeli dane miejsce jest rzadko uczęszczane przez osoby przechodzące lub zatrzymujące się, postrzegane jest jako mało interesujące. To samo potwierdza Whyte [15] w swoich badaniach, a przy projektowaniu przestrzeni publicznych zastanawia się, co w takim razie przyciągnęło pierwszą osobę. Gehl zwraca też uwagę na rolę behawioralną urbanistyki w kształtowaniu zachowań społecznych oraz podkreśla znaczenie dostosowywania projektowania przestrzeni do potrzeb mieszkańców. Jedną z podstawowych potrzeb człowieka jako jednostki społecznej jest kontakt z innymi ludźmi, dający możliwość nawiązania relacji. Jakość i częstość tych relacji wpływają na budowanie kapitału społecznego oraz podwyższają subiektywną jakość życia. Jan Gehl przedstawia podejście do planowania urbanistycznego z perspektywy pieszego. Nieduże odległości, wielofunkcyjność obszarów poprawiają atrakcyjność miast, a jednocześnie pozwalają im zachować zwarty charakter [14].

3. Metodyka i zakres badań

Celem badań przedstawionych w artykule jest analiza adaptacji przestrzeni publicznych do potrzeb nowych mieszkańców wsi oraz ich stylu życia. Badania przeprowadzone zostały we wsiach znajdujących się w bliskim sąsiedztwie administracyjnych granic miasta Wrocławia (ilustracja 1). Jednym z podstawowych kryteriów ich wyboru była zmiana liczby ludności, wynikająca z danych pochodzących ze spisów powszechnych. Badaniem objęto miejscowości Szymanów, Prusowice, Kiełczów, Dobrzykowie, Żerniki Wrocławskie, Komorowice-Karwiany, Bielany Wrocławskie i Smolec. Miejsca publiczne oceniane w artykule zostały wybrane na podstawie wywiadu środowiskowego z mieszkańcami wymienionych miejscowości.

Wykorzystując metodę obserwacji bezpośredniej użytkownika przestrzeni publicznych przez mieszkańców przeprowadzona została analiza atrakcyjności przestrzeni publicznych oparta na opracowaniach Gehla [3]. Atrakcyjność przestrzeni publicznej wynika z różnorodności czynności, jakie w danej przestrzeni można wykonywać. Im więcej aktywności, tym przestrzeń wydaje się atrakcyjniejsza. Do podstawowych aktywności branych pod uwagę w badaniu zaliczyć należy: chodzenie, stanie, siedzenie, widzenie i słyszenie. W ramach każdej aktywności wyodrębniono oceniane elementy infrastruktury technicznej i społecznej, sposób i jakość zagospodarowania przestrzennego (Tabela 1). Każdą aktywność oceniono, wykorzystując metodę ekspercką, w skali od jeden do pięć, przyjmując średnią arytmetyczną ocenianych elementów.

Ilustracja 1. Rozmieszczenie gmin objętych badaniem. Źródło: opracowanie własne

Tabela 1. Oceniane elementy infrastruktury i zagospodarowania przestrzennego w ramach wykonywania odpowiednich czynności

Aktywność	Oceniany element
1. Chodzenie	1. posadzka
	2. odległość fizyczna
	3. sekwencje przestrzenne
	4. różnice poziomów
2. Stanie	1. podpory
	2. krawędzie
3. Siedzenie	1. dobre, wygodne miejsce do siedzenia (typ I)
	2. miejsca do siedzenia (typ II)
	3. lokalizacja siedzeń (względem siebie i przestrzeni publicznej)
4. Widzenie	1. odległość
	2. pole widzenia
	3. światło
5. Słyszenie	1. hałas samochodowy a głos ludzki

Źródło: opracowanie własne na podstawie [3].

W przypadku chodzenia oceniane elementy to rodzaj i jakość wykonania posadzki. Zwraca się uwagę, czy jest ona równa i urozmaicona. Kolejnym elementem są odległości fizyczne. Odległość jest kluczową względną w projektowaniu urbanistycznym. W przypadku przestrzeni publicznych należy wziąć pod uwagę użytkowników oraz ich możliwości fizyczne. Innym aspektem ocenianym w ramach aktywności chodzenia są sekwencje przestrzenne, różnorodność i płynność przechodzenia, które uatrakcyjniają spacer lub marsz. Długie, monotonne sekwencje nie sprawiają, że dana przestrzeń zaprasza nas do interakcji. Cechą przemieszczania się pieszo jest istotność różnicy poziomów rozumiana poprzez stopień nachylenia terenu, ilość schodów, podjazdy, windy, przejścia podziemne lub naziemne. Dobrze zaprojektowana przestrzeń powinna zawierać różnice poziomów w takim stopniu, aby były one osiągalne dla wszystkich grup

społecznych, a w szczególności osób starszych i dzieci. Stanie jest czynnością, która może być wspomagana poprzez usytuowanie odpowiednich podpór lub zaprojektowanie takiego układu przestrzennego, który zawiera wiele krawędzi pozwalających zatrzymać się przechodniowi. Siedzenie jest czynnością najbardziej spośród wymienionych wymagającą wysokiej jakości przestrzeni publicznej. W ramach tej aktywności wyróżniono przede wszystkim rodzaj siedziska oraz ich rozmieszczenie. Siedziska typu pierwszego to ławki i krzesła. Natomiast siedziska typu drugiego to różnego rodzaju elementy małej infrastruktury, których pierwotnym przeznaczeniem nie jest siedzenie, lecz mogą do tego celu być wykorzystywane, tj. murki, schody, głazy, kamienne elementy ozdobne itd. Istotną kwestią oprócz rodzaju i jakości siedzeń jest ich ułożenie względem siebie i względem przestrzeni publicznej. Jeżeli siedziska usytuowane są dośrodkowo, czyli blisko siebie pod odpowiednim kątem, wtedy sprzyjają nawiązywaniu kontaktów między ludźmi. Jeżeli ławki lub innego rodzaju siedziska ustawione są równolegle i daleko od siebie, nie sprzyja to interakcji użytkowników. Przedostatnią aktywnością wykonywaną przez uczestników przestrzeni publicznej jest widzenie. Elementami, które są istotne w przypadku tej czynności są odległość i pole widzenia. Widzenie, czy inaczej oglądanie, ściśle wiąże się z innymi aktywnościami. Jeżeli dana przestrzeń jest atrakcyjna do oglądania, zawiera szerokie pole widzenia, a jednocześnie odległości są na tyle nieduże, to występują korzystne warunki do zatrzymania się, stania, a nawet siedzenia. Dodatkowym aspektem istotnym przy oglądaniu jest oświetlenie, zarówno naturalne jak i sztuczne, danego miejsca. Ilość i rodzaj lamp jest niezwykle ważne w przypadku występowania czynności po zmroku. Ostatnią z ocenianych, możliwych do wystąpienia czynności jest słyszenie. W tym przypadku można oceniać natężenie hałasu w danym miejscu, jednakże uważa się, iż pewne rodzaje hałasu, takie jak gwar ludzki, są pozytywnym elementem akustycznym. Dodatkowo wybrane miejscowości mają charakter czysto mieszkaniowy. Dlatego w poniższym badaniu uwzględniono hałas samochodowy i gwar ludzki jako dwa przeciwstawne elementy.

4. Wyniki badań

Wyniki przeprowadzonych badań pozwalają stwierdzić, że istnieje duże zróżnicowanie w jakości przestrzeni publicznych na przedmieściach Wrocławia. Już na etapie wyboru konkretnych obszarów poddawanych ocenie w ramach całej wsi wyodrębniono trzy podstawowe typy przestrzeni publicznych. Pierwszą grupę tworzą te tereny, które specjalnie zostały stworzone z myślą o potrzebach nowych mieszkańców przedmieść wielkiego miasta. Z przestrzeniami publicznymi tego typu w niniejszych badaniach mamy do czynienia w przypadku tylko dwóch wsi: Bielany Wrocławskie oraz Komorowice. Drugą grupę stanowią przestrzenie publiczne stworzone wcześniej, z myślą o potrzebach ówczesnych mieszkańców tych miejscowości, a w chwili obecnej wykorzystywane są przez nowych mieszkańców. Ostatnią grupę stanowią te tereny, które zdają się nie być stworzone celowo z myślą o przestrzeni do interakcji międzyludzkich, ale ze względu na brak innych obszarów do tego celu, przejęły tę funkcję. Szczególnie przy wyborze obszarów tego ostatniego typu kluczowe były wywiady przeprowadzane z lokalną społecznością w celu jak najwłaściwszego wyboru terenu rzeczywiście spełniającego funkcję przestrzeni publicznych. W wyniku przeprowadzonych badań uzyskano wyniki przedstawione poniżej w tabeli 2.

Tabela 2. Wyniki przeprowadzonych badań

Aktywność Miejscowość	Chodzenie	Stanie	Siedzenie	Widzenie	Słyszenie	Suma
Bielany Wrocławskie	5	5	5	5	3	23
Dobrzykowice	1	1	2	3	3	10
Kietczów	2	2	1	2	5	12
Komorowice	3	1	3	3	3	13
Prusowice	4	2	1	3	4	14
Smolec	3	2	1	3	4	13
Szymanów	4	3	3	3	4	17
Żerniki Wrocławskie	5	4	4	3	5	21

Źródło: opracowanie własne.

Jak pokazują badania najwyższą przydatność do aktywności i interakcji mieszkańców wsi suburbannych Wrocławia wykazuje skwer w Bielanych Wrocławskich. Uzyskał on 23 na 25 możliwych do uzyskania punktów. Teren ten charakteryzuje się dużą różnorodnością funkcji, wysokim poziomem estetycznym, dostosowaniem do potrzeb różnych grup wiekowych, a sposób zagospodarowania terenu umożliwia jego łatwe wykorzystanie. Jednym z mankamentów tego terenu jest niedostateczny poziom zacienienia obszarów rekreacyjnych. Pamiętać jednak należy, że jest to obiekt relatywnie nowy, a na terenie tym znajdują się nasadzenia, które wraz z upływem lat powinny zapewnić odpowiedni stopień zacienienia tego terenu (ilustracja 2).

Ilustracja 2. Przestrzeń publiczna w Bielanych Wrocławskich. Źródło: Autor

Drugim przypadkiem przestrzeni stworzonej specjalnie dla nowych mieszkańców jest teren w nowym osiedlu we wsi Komorowice. Przestrzeń publiczna wyznaczona w tym przypadku ma charakter przede wszystkim komunikacyjny, a inne funkcje uwzględnione w realizacji zdają się być zlokalizowane przypadkowo w miejscu nie najlepiej dobranym do ich pełnienia (ilustracja 3). Odwołując się do projektu zrealizowanego przez brytyjską policję pod nazwą „Secured by Design” [11], gdzie badano zależności między poszczególnymi wariantami układów przestrzennych wybranych obiektów a poziomem bez-

Ilustracja 3. Przestrzeń publiczna w Komorowicach. Źródło: Autor

pieczeństwa, zauważyć można szereg niewłaściwych rozwiązań projektowych zrealizowanych w tym przypadku. Zagospodarowanie takie znalazło swoje odzwierciedlenie również w ocenie zgodnej z przyjętymi kryteriami, uzyskując 13 punktów, plasując się jako jedna z gorszych przestrzeni publicznych pod kątem ich wielofunkcyjności.

Szczególnym przykładem zachowania istniejącej przestrzeni publicznej jest park w Żernikach Wrocławskich. Uzyskał on 21 punktów i według rankingu znalazł się w tej sytuacji na drugiej pozycji. Relatywnie wysoka atrakcyjność tego obiektu związana jest z tym, że parki nie często występują na obszarach wiejskich. Wysokie walory przyrodnicze występującego tam starodrzewu poprawiają subiektywny odbiór tego obiektu. Wykazuje on wysoką przydatność do celów spacerowych. Zdecydowaną wadą jest w tym przypadku zły stan urządzeń i elementów wykończenia parku. Plac zabaw znajdujący się w parku posiada niesprawne urządzenia, które w sposób oczywisty wiążą się z brakiem zapewnienia bezpieczeństwa na tym obiekcie. Popękana i nierówna powierzchnia boisk również się do tego nie przyczynia. Elementy te powinny zostać zmodernizowane, pozytywnie wpływając na odbiór całego obiektu (ilustracja 4).

Ilustracja 4. Przestrzeń publiczna w Żernikach Wrocławskich. Źródło: Autor

Jednym z przykładów obszarów adaptowanych na cele ogólnodostępnych przestrzeni publicznych jest teren wokół szkoły podstawowej w Kielczowie. Obiekt ten uzyskał mniej niż połowę maksymalnej liczby punktów – 12. Teren, który poddany został ocenie zawiera plac zabaw dla dzieci, a także towarzyszący mu teren otwarty, wykorzystywany na cele boiska sportowego. Przestrzeń ta nie posiada jednak infrastruktury stworzonej w tym celu. W trakcie obserwacji zauważono także, że teren ten wykorzystywany jest do celów spacerowych. Podstawowym problemem jest jednak w tym przypadku niejednoznaczna identyfikacja dostępności tego obszaru. Nie jest bowiem jasne, czy użytkownicy mają prawo tam przebywać czy też jest to teren zamknięty szkoły. Bazując na typowym wzorcu zachowań i obowiązujących zwyczajach dla mieszkańców, kwestia dostępności tego terenu może być bardziej klarowna, co nie zmienia faktu, że dostępna infrastruktura społeczna w tym przypadku nie została zrealizowana w formie przestrzeni publicznej ogólnodostępnej (ilustracja 5).

Ilustracja 5. Przestrzeń publiczna w Kielczowie. Źródło: opracowanie własne

Większość ocenianych obiektów uzyskało wynik oscylujący w granicach połowy możliwych do uzyskania punktów. W analizowanych miejscowościach zdarzały się także przypadki, gdzie miejscem przejmującym funkcje przestrzeni publicznych były ulice nowych osiedli. Miało to miejsce w przypadku nowej zabudowy suburbanalnej skoncentrowanej w jednej części miejscowości, w widocznym odseparowaniu od dotychczasowej zabudowy. Takie sytuacje miały miejsce w miejscowościach Smolec oraz Pruszwice.

5. Podsumowanie

Można powiedzieć, że występujące na badanym obszarze przestrzenie publiczne w wielu przypadkach cechują się niskim standardem technicznego przygotowania do pełnienia funkcji przestrzeni interakcji społecznych. Ilość aktywności możliwa do wykonywania nie zachęca do uczestniczenia w życiu tych miejscowości czy osiedli. Tworzenie przestrzeni publicznych na przedmieściach jest kwestią o tyle skomplikowaną, że mniejsza jest gęstość zabudowy tych terenów, a co za tym idzie, w sąsiedztwie takich wspólnych przestrzeni mieszka mniej osób. Stąd też różnorodność oferowanych aktywności powinna być spora, aby być atrakcyjna dla jak największej liczby mieszkańców. Zwiększa to szansę zaistnienia interakcji między mieszkańcami przedmieść.

Tworząc przestrzenie publiczne w strefie suburbanalnej, pamiętać należy także o ustaleniu odpowiednich relacji między samochodem a człowiekiem i ich rolami w przestrzeni. Badania dowiodły, że istnieją przypadki, gdzie nie stworzono przestrzeni publicznych i droga przejęła ich funkcje. W przypadku nowych osiedli podmiejskich nie mamy także do czynienia z historyczną, przyjętą w tradycji wielofunkcyjną rolą ulicy. Częściej miejsca te zdominowane są przez samochody, które pomimo miejsc garażowych na terenie posesji, często parkują także na chodnikach. Jak wskazano przy tym w inicjatywie „Project for public spaces”, jednym z wyznaczników problemów w funkcjonowaniu dobrych przestrzeni publicznych jest ich zdominowanie przez pojazdy. Wśród wielu wyzwań w kształtowaniu przestrzeni publicznych na suburbiach, rozwiązanie problemu dominacji samochodu i podniesienie rangi człowieka we wspólnej przestrzeni wydaje się być działaniem kluczowym.

6. Krótkie wnioski

Przeprowadzone badania wskazują na brak sprzężenia zwrotnego między lokalizacją nowej podmiejskiej zabudowy mieszkaniowej na przedmieściach Wrocławia a działaniami na rzecz tworzenia przestrzeni publicznych dla nowych mieszkańców. W większości badanych miejscowości nie zauważa się dostosowywania przestrzeni publicznych do potrzeb innego stylu życia. Jedynym przykładem takich działań jest skwer w miejscowości Bielany Wrocławskie. W pozostałych przypadkach albo nie tworzone są nowe przestrzenie publiczne, albo też ich jakość jest niska.

Atrakcyjność przestrzeni publicznych w badanych miejscowościach mierzona jakością i ilością aktywności możliwych do zaistnienia jest niska. Biorąc pod uwagę, iż jednym z fundamentów suburbanizacji w Polsce są dojazdy środkami transportu indywidualnego, ważną rolę w tej przestrzeni spełnia samochód. Jako atrakcyjne przestrzenie publiczne określić można przy tym takie obszary, w których człowiek odgrywa ważniejszą rolę niż samochód. Konieczne zatem wydają się działania mające na celu adaptację przestrzeni na potrzeby nowych mieszkańców wsi, ze szczególnym uwzględnieniem roli człowieka w przestrzeni.

Przestrzenie publiczne niezaspokajające potrzeb mieszkańców nie poprawiają jakości ich życia i nie sprzyjają nawiązywaniu kontaktów społecznych. Brak lub niewielka ilość atrakcyjnych przestrzeni publicznych wpływać może negatywnie na budowanie kapitału społecznego.

Bibliografia

1. Chmielewski J.M., *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa, 2001, s. 76.
2. Christaller W., *Teoria Ośrodków Centralnych. Przegląd zagranicznej Literatury Geograficznej*. Instytut Geografii PAN, Warszawa, 1963.
3. Gehl J., *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych*. Wydawnictwo RAM, Kraków, 2009.
4. Hall E.T., *Ukryty wymiar*, Muza SA, Warszawa, 2009, s. 67.
5. Kajdanek K., *Pomiędzy miastem a wsią*. Nomos, Kraków, 2011.
6. Kazak J., Ocena wskaźnikowa procesu suburbanizacji. [typescript], Wrocław, 2011.
7. Kowalewski A., Mordasewicz J., Osiatyński J., Regulski J., Stępień J., Śleszyński P., *Raport o ekonomicznych stratach i społecznych kosztach niekontrolowanej urbanizacji w Polsce*. Warszawa, 2013.
8. Krier L., *Architektura wspólnoty*, Wydawnictwo Słowo/obraz Terytoria, Gdańsk, 2011, s. 117.
9. Lynch K., *Obraz miasta*, Wyd. Archivolta, Kraków, 2011, s. 3.
10. Project for public spaces, *Jak przetworzyć miejsce*, Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych. Fundacja Partnerstwo dla Środowiska.
11. *Secured by design* project <http://securedbydesign.com/> (15/01/2014).
12. Szkaradkiewicz M., *Wpływ zabudowy mieszkaniowej oraz zagospodarowania przestrzennego na ocenę jakości życia mieszkańców Poznania* [typescript], Poznań, 2013.
13. Ustawa o z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz.U. 2003, nr 80, poz. 717.
14. Wejchert K., *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Wyd. Arkady, Warszawa, 1984, s. 11.
15. Whyte W.H., *Social Live of Small Urban Spaces*, USA, 1980.

The barn as the object adapted to new functions in the public country space

Bogusław Szuba, Dr. Eng. Arch., Professor of the University of Applied Sciences in Nysa, Poland

*Katedra Budownictwa i Architektury, Wydział Budownictwa Politechniki Opolskiej w Opolu,
Instytut Architektury, PWSZ w Nysie*

b.szuba@po.opole.pl, boguslaw.szuba@pwsz.nysa.pl

Abstract

The article describes a change in the functions of a barn, which gave rise to the development of cultural life of the village community. The presented barn, although not even located strictly in the rural area (it is situated on the outskirts of the town of Paczków), constitutes a very good illustration of the contemporary trend toward using objects of this type for public character functions. The simplicity and the elegance of the completed assignment, as well as the idea of making the object public, encourages to popularize undertakings of this type in rural areas, which as a result may enrich and make the rural public space more attractive.

Key words: new village public space, revitalization of former agricultural buildings

Streszczenie

Artykuł przedstawia przykład zmiany sposobu użytkowania obiektu stodoły na funkcje stanowiące bazę rozwoju kultury społeczności wiejskiej. Prezentowana stodoła choć nie jest zlokalizowana stricte w obszarze wiejskim, (znajduje się na obrzeżach niewielkiego miasta Paczkowa) stanowi bardzo dobrą ilustrację współczesnego trendu wykorzystywania tego typu obiektów na funkcje o charakterze publicznym. Prostota i elegancja zrealizowanego zadania, a także pomysł szerokiego udostępnienia obiektu, skłania do prowadzenia działań w kierunku upowszechnienia tego typu przedsięwzięć na terenach wiejskich, dających w rezultacie znaczne wzbogacenie i uatrakcyjnienie wiejskiej przestrzeni publicznej.

Słowa kluczowe: nowa wiejska przestrzeń publiczna, rewitalizacja dawnych obiektów rolniczych

1. Introduction

Public spaces in rural areas are usually shaped by implicating multifunctional squares equipped with small architecture objects of different kind and character, such as: day rooms, sheds, sports facilities, etc. The areas developed in such a way are valuable places for supporting social and cultural bonds, combining recreation with rest and relaxation. Because of the economic crisis the completion of public spaces of this type is not easy. This is the reason to seek other methods and solutions for the realization of public space areas. Due to the discontinuation of farming many country objects lost their original meaning. It is worth considering the possibilities of their reuse, in order to assign them new socio-cultural values. Buildings are not suspended in the vacuum, but they are woven into the surroundings where

they can constitute sources of attractive functions creating a public space in a village. Creating public spaces in this way goes beyond the framework of traditional methods of their formation and constitutes a new concept for their building and organization. The practice frequently predates the theory. This is the case described by the author in this article. The author used observation and report methods. It is too early to make theoretical generalizations. The described concept of creating public spaces in rural areas requires further research and observation, concerning both:

- manners of revitalization of former farming objects and
- final results and effects of the investments.

2. Social situation in villages

In the face of the current situation of the village economy the country community is losing its bond. Apart from the examples of positive transformations in Polish villages, we notice the deepening crisis triggered with the rising unemployment. In the country it is difficult to find employment, there are not many families running their own business which can warrant financial safety. The new economic conditions of the market economy create challenges for village inhabitants who cannot afford these changes. As a result fewer and fewer young inhabitants can envisage their own future existence in the village. Amongst many reasons, the feeling of helplessness in new socioeconomic conditions pushes to escape into alcohol and drugs, which dramatically worsens the financial situation of families. Villages become poorer, older generations are becoming less and less resourceful, need more care, but are unfortunately deprived of help. Villages in many areas of Poland are dying out. Sold households become holiday houses of people coming from the city. In many cases the new owners are people who live permanently outside the country and visit Poland for longer weekends and holidays, etc.

Is it a normal state? Supporters of globalization would probably agree, and they would consider this situation as one of the images of a “global village”. For people inhabiting rural areas for generations, this situation indicates the loss of identity of the inhabited place, which means breaking social bonds which guaranteed subjectivity and prevailing tradition. There would be probably no such dilemma if the connection of the village community with the area was based on much stronger economic bases of human living, giving hope for more valuable existence. In the situation of “struggle for survival” many families living in the countryside are not interested in matters related to spatial order, advantages of landscape, ecology, etc. How to save the community of the country settlement which is dying out?

3. The country common room

The main goal which should be pursued in the described situation is supporting social bonds. The crisis of the family caused the liquidation of educational institutions. This situation is alarming, because these institutions performed a significant role in the integration of village society. One of the forms of shaping and supporting social bonds in villages can be organizing village day rooms. This object can combine diverse functions associated with operations of not only organizations and village associations, but also with the needs of every particular inhabitant of a village who wants to take advantage of their inner life for social purposes.

However, can village communities afford facilities of this type? Rich villages having wealthy families certainly have such possibilities. But in other cases we should look for and find other solutions.

The observed renaissance of applying old technologies of building has ecological grounds and also has many good points: simplicity of the workmanship, very short time of construction, energy efficiency, outstanding thermal and acoustic features, possibility of using local natural materials, health, aesthetic advantages and above all very low costs. Many European states have some experience in the implementation of previous technologies (Belgium, Denmark, Germany, Estonia, France, Great Britain, Italy, Latvia, Lithuania, Netherlands, Austria, Spain, the Czech Republic, Hungary, Finland, Portugal) and the USA. In Poland, these technologies, so far have been used very scarcely. Advantages of the described technology enable its wide implementation. [1-5, 7-8,10,12-15, 17-25, 27-29, 31-34]

In the face of the current economic situation of a village community construction in rural areas is at crisis. Using very cheap materials for construction of public buildings could be a reasonable solution. But in many villages there are agricultural objects which are not used anymore. Why not try to use them for cultural functions?

4. The location of the barn

The presented barn is located on the outskirts of the small town of Paczków in the vicinity of a former nursery school – at present used by the new owner as a residential object. As the barn is located at a short distance from the centre of the small town, the access to this object is excellent.

Figure 1. The location of the barn. Author
Ilustracja 1. Lokalizacja stodoły. Autor

Good technical condition of the barn induced the new owner to seek for new ways of using it. Because of the discontinuation of the agricultural economy the barn lost its original function. There was a need to find another attractive function for the barn.

5. Initiative of the new owner

The new owner decided to donate the barn to public functions connected with developing culture and knowledge. The object was dedicated especially to the younger generation. The small town does not offer interesting attractions for the younger generation. So the idea of donating the object mainly to young people is particularly justified.

The barn is supposed to function as a day room, where meetings, interesting talks, entertainment could be organized. Such functions are the glue for the local community. They allow to develop cultural and social events of recreational character.

6. Functional and spatial solutions

The object neighbors a small pond. The pond came into existence on account of the need to drain the area. However, it serves not only a hydrological function as the owner populated the water with decorative fish.

The barn serves the following functions:

1. an entrance zone with dressing room and toilets,

2.

3.

Figure 2. The main entrance to the barn. Author
 Ilustracja 2. Główne wejście do stodoły. Autor

Figure 3. The terrace near the pond. Author
 Ilustracja 3. Taras w pobliżu oczka wodnego. Autor

2. a gallery of vintage cars,
3. a zone intended for experiments in physics,
4. an exhibition gallery for local artists,
5. a zone for resting near the wine bar,
6. a zone with rooms for guests.

The wine bar together with the rest area were organized in the vicinity of the entrance zone.

It is worth underlining that the wine served at the bar comes from vineyards cultivated by the villagers. The decoration of the bar refers to the interior of the barn. The transparency of wine bar space encourages to take a tour through the other parts of the object.

4.

5.

Figure 4. A view of the wine bar from the stairs leading to mezzanine. Author
 Ilustracja 4. Widok na barek ze schodów prowadzących na antresolę. Autor

Figure 5. A view of the wine bar from inside. Author
 Ilustracja 5. Wnętrze barku. Autor

The gallery of vintage cars constitutes the lion's share of the object area. The owner gathered a assortment of old, still working cars. The tour through this part of the object is a journey in time. This part of the object is visited by many motorization fans who want to touch or take a ride in an old car.

Cars are not museum exhibits. The collection changes regularly. From time to time some of the cars are exchanged or exposed for sale. That is the reason why the exhibition of cars is really interesting.

The didactic zones were supplied with different kind of equipment intended for physical experiments. The observers of an experiment have to guess its final effect. These experiments expand the knowledge of observers, and are an opportunity to spend time in an interesting way and create competition among the participants.

6.

7.

Figures 6, 7. Vintage car show. Author / Ilustracje 6, 7. Ekspozycja starych samochodów. Autor

8.

9.

Figure 8. Vintage car show. Author / Ilustracja 8. Ekspozycja starych samochodów. Autor

Figure 9. Vintage car show a view from the from mezzanine. Author
Ilustracja 9. Widok z antresoli na ekspozycję starych samochodów. Autor

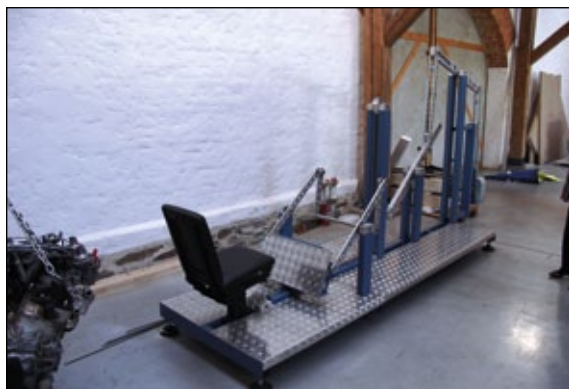

10.

11.

Figures 10, 11. Appliances for physics experiments. Author / Ilustracje 10, 11. Rekwizyty do doświadczeń fizycznych. Autor

12.

13.

Figures 12, 13. Appliances for physics experiments. Author / Ilustracje 12, 13. Rekwizyty do doświadczeń fizycznych. Autor

The gallery for local artists was organized in the form of panels slung under the construction of the roof. Depending on needs the panels can be leave or raise.

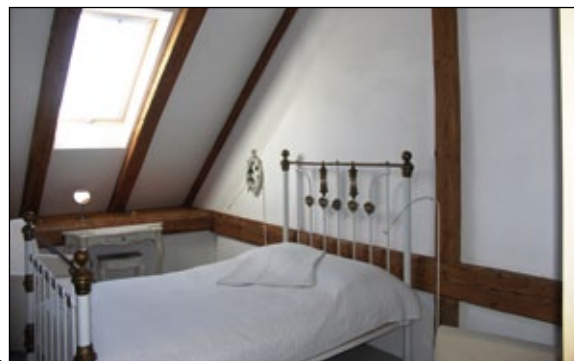

Figure 14. The panels for the exposition of local artists paintings are waiting for the first painters. Author
Ilustracja 14. Panele do ekspozycji dzieł malarskich lokalnej społeczności. Autor

The living part was separated from the main interior of the barn. The entrance to the living part is made with a footbridge. The guest rooms offer possibilities of resting. Visitors can stay in the rooms, spend time in the kitchen prepared especially for them, or admire the vintage cars gallery, visible from the mezzanine.

15.

16.

Figure 15. The entrance to the living part of the barn. Author / Ilustracja 15. Wejście do części mieszkalnej stodoły. Autor

Figure 16. One of the guest rooms. Author / Ilustracja 16. Jeden z pokoi gościnnych. Autor

17.

18.

Figure 17. A glass entrance to the visitors' kitchen. Author / Ilustracja 17. Przeszkłone wejście do kuchni przeznaczony dla gości. Autor

Figure 18. The visitors' kitchen from inside. Author / Ilustracja 18. Wnętrze kuchni przeznaczony dla gości. Autor

7. Technical and material solutions

The object was thoroughly cleaned. Losses in outside walls were carefully filled up. The interior of the barn was painted in light colors.

One of the most important and interesting elements of the object is the structure of the roof.

The main girders were leaned on the outside walls and inside columns. In order to increase the free space, the columns were removed and the girders were strengthened by applying additional bottom wooden belts. Wood was carefully purified and preserved. The structure of the roof became the main feature of the barn interior.

The outside door of the barn underwent a metamorphosis. The structure of the door was retained, but the inside was glazed, which lets in huge amounts of daily light.

The additional light is filtrated partly through new skylights and holes in walls (the holes were used for ventilation before).

Because of central heating, the barn may be used throughout the whole year. Floor heating was installed in the barn, which is quite unusual.

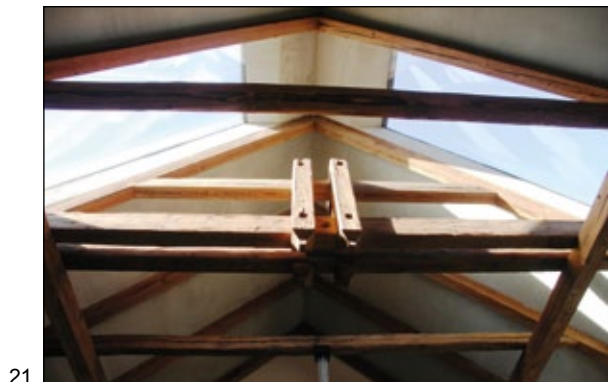
19.

20.

Figure 19. The renovated roof structure. Author / Ilustracja 19. Odnowiona konstrukcja dachu. Autor

Figure 20. One of the fully glazed external gates. Author / Ilustracja 20. Jedno z całkowicie przeszklonych wrót stodoły. Autor

21.

22.

Figure 21. Additional roof windows. Author / Ilustracja 21. Uzupełniające okna dachowe. Autor

Figure 22. The view of the gate from inside. Author / Ilustracja 22. Widok wrót stodoły z wnętrza na otoczenie. Autor

21.

22.

Figure 23. The sanitary room. Author / Ilustracja 23. Toalety. Autor

Figure 24. The boiler room. Author / Ilustracja 24. Kotłownia. Autor

Conclusions

The idea of introducing new functions, addressed mainly to secondary school children, was appreciated by the local community.

The investment carried out by a private investor is still in construction. The influence of the investment on the inhabitants until now can be only speculated, however do to great interest of residents, we can assume that the newly created public space based on a revitalized barn can constitute a significant point in the surrounding area.

The object is an interesting example of adapting rural outbuildings to new purposes.

It is worth underlining that the investor put a lot of effort in the adaption of the barn without generating any financial profits.

There are many premises for functioning of such objects in rural areas without establishing commercial activity. The financial situation of rural dwellers in a many cases does not allow to spend money on entertainment and culture.

As the result of modernization, partial reconstruction and the change of functions the former barn became a public object.

The wealth of forms and the beauty of agricultural objects were described by many authors. [6, 9, 11, 16, 26, 34]

The way of revitalization of agricultural buildings presented above is one of the positive examples of retaining traditional forms and structures of already existing buildings. Nowadays, many cases when such buildings are wasted and demolished can be observed. [30]

The owner is already planning a new conversion of another not used agricultural building. He wants to organize wine production there.

Like in the previous example, the new converted object will have an open character, and will enable the organization of wine production lessons, stages or tours, etc. When the partition walls of the interior rooms were removed, the old unexpected wonderful details emerged.

Figure 25. The initial stage of revitalization works of another non-useful agricultural building in order to prepare it for wine production. Author

Ilustracja 25. Wstępne prace rewitalizacyjne kolejnego obiektu gospodarczego na winiarnię. Autor

Figure 26. The initial stage of revitalization works of another non-useful agricultural building in order to prepare it for wine production. Author

Ilustracja 26. Wstępne prace rewitalizacyjne kolejnego obiektu gospodarczego na winiarnię. Autor

It is hard to imagine that in every village needing places for public sphere, we will have sponsors endowing the described actions. However, it does not mean that we cannot discuss other ways of realizing and financing similar undertakings, based on efforts of local government organs, with the use of EU sources, or also shared effects of the local community residents.

The need of holding and developing local social bonds, as well as reusing or revitalizing nonfunctional objects constitute the foundations of undertaking initiatives of this type. Many old not used agricultural buildings are still in a fairly good technical condition and after the way in which they are used is changed they can constitute valuable buildings to create public spaces in rural areas.

Figure 27. For many people this new function of a barn in Paczków brought the light of hope – that is still possible to rescue agricultural buildings and give them new values of public space for each inhabitant of the small city

Ilustracja 27. Nowe, ogólnodostępne funkcje stodoły w Paczkowie stały się światłem nadziei nie tylko dla zachowania istniejących obiektów gospodarczych, ale również ich wykorzystania do celów użyteczności publicznej

References

1. Bainbridge D.A.: *High performance low cost buildings of straw. Agricultural, Ecosystems and Environment*, 16, pp. 281–284, 1986.
2. Bainbridge D.A.: *Straw bales stack up for buildings. A lost art resurfaces in the modern word. Resource Engineering & Technology for a sustainable world*, 7;3, pp. 9–10;2000.
3. Bou-Ali, Ghailene.: *Straw bale wall systems, Civil Engineering*, Thesis, University of Arizona, 1993.
4. Brown G.: *Moisture in straw bale wall*. Proceeding of the solar conference, 24th National passive solar conference, American Solar Energy Society, American Institute of Architects, pp. 593–598, 1999.
5. Bruce King, P.E.: *Buildings of earth and straw. Text book*. Ecological design press, pp. 95–152, (ISBN 09644718-1-7),1996.
6. Burszta J.: *Od osady słowiańskiej do wsi współczesnej. O tworzeniu się krajobrazu osadniczego ziem polskich i rozplanowaniu wsi*, Wyd. Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Biblioteka Popularna, t. I, Wrocław, 1958.
7. Chapman L.: *Straw bale houses, building with a farming by product Canadian architect (0008-2872) Vol.41(5)*, pp. 36–37, 1996.
8. Choliński S.: *Budynki z tworzyw cementowo-glinianych*, Arkady, Warszawa, 1958.
9. Gostomski A.: *Gospodarstwo (1588)*, Wyd. Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Biblioteka Narodowa Seria I Nr 139, Wrocław 1951.
10. Jampolska L.: *Nie drewniany, nie murowany*, in: Ładny dom, Agora, Warszawa luty 2005 nr 02(76), pp. 18–21.
11. Kamler M.: *Folwark szlachecki w Wielkopolsce w latach 1580–1655*, PWN, Warszawa 1976.
12. Kotarski Z.: *Materiały miejscowe i mała energetyka w budownictwie wiejskim*, PWRiL, Warszawa, 1985.
13. Lerner K., Goode P.W.: *The building official's guide to straw-bale construction*. Published the California Straw Building Association, 2000.
14. Łukasiewicz M.: *Budynki z masy wapienno-piaskowej*, Arkady, Warszawa, 1958.
15. Magwood C. Mack P.: *Strawbale building, how to plan, design and build with straw*. New Society Publishers. (ISBN 0-86571-403-7), 2000, pp. 55–84.

16. Majewski J.: *Gospodarstwo folwarczne we wsiach miasta Poznania w latach 1582–1644*, PWN, Poznań 1957.
17. Mażul H.: *Dom z gliny? A czemuż by nie...*, in: „Tygodnik Wileńszczyzny”, (<http://www.tygodnik.lt/200333/bliska.html>).
18. Ministerstwo Rolnictwa: – *Budynki z gliny ubijanej*, PWRiL, Warszawa 1953.
19. Nails A.: Information guide to straw bale building for self-builders and the construction industry, Hollinroyd Farm, Todmorden, 2001 (www.strawbalefutures.org.uk), p. 8.
20. Nails A.: *Information guide to straw bale building for self-builders and the construction industry*, Hollinroyd Farm, Todmorden, 2001 (www.strawbalefutures.org.uk), p. 8.
21. Pawlikowski M.: *Nowoczesne budownictwo z gliny*, PWRiL, Warszawa 1955.
22. Racięcki Z.: *Budownictwo z gliny*, PWT, W-wa 1950.
23. Racięcki Z.: *Budynki z gliny*, Arkady, Warszawa, 1962.
24. Racięcki Z.: *Budynki z gliny*, Arkady, Warszawa, 1962.
25. Racięcki Z.: *Katalog elementów dla budynków z gliny*, Biuletyn IBM z 2/54, Warszawa 1956.
26. Rouget M.: *Budownictwo wiejskie, czyli doręcznik dla gospodarzy*, Warszawa 1828.
27. Stone L.: *A passive solar straw bale school*, Solar Today (1042–0630).1999, Vol.13, Nr1, pp.32–35.
28. Strang G.: *Straw bale studio*. Journal of Fine Homebuilding, Dec. 1984-Jan. 1985, pp. 70–72.
29. Swearingen J.: *Building a straw-bale house made from agricultural waste*. Fine home building (0273-1398), Nr. 103 pp. 74–78.
30. Szuba B.: *Aspekty środowiskowego oddziaływania turystyki w krajobrazie kulturowym na przykładzie wiosek Goszowa, Starego i Nowego Gierałtowa oraz Bielicy w Kotlinie Kłodzkiej* [w]: Terra incognita w turystyce, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania „Edukacja” we Wrocławiu, Wrocław.
31. Szuba B.: *Stare technologie w nowej szacie architektury ekologicznej* (Old technologies in a new garment of ecological architecture), in: Journal of Ecology and Health, Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Kardynała Augusta Hlonda, Mysłowice, 2011.
32. Szuba B.: *Świetlica wiejska niezbędnym elementem krajobrazu wiejskiego* [w]: Architektura Krajobrazu nr 1–2 2005, Akademia Rolnicza we Wrocławiu, Wrocław.
33. U.S. Department of Energy, *Energy Efficiency and Renewable Energy: House of straw*, DOE San Francisco Regional Support Office, 1995.
34. Watts K.C., Wilkie K.I., Tompson K. Corson J.: *Thermal and mechanical properties of straw bales as they relate to a straw house*. Canadian Society of Agricultural Engineering, Paper no. 1995–209.
35. Wyczański A.: *Studia nad folwarkiem szlacheckim w Polsce w latach 1500–1580*, PWN, Warszawa, 1960.

Public spaces vs. healthy places

Ana Lúcia Virtudes, Prof. Dr. Eng. Arch.

*Department of Civil Engineering and Architecture, University of Beira Interior, Portugal
Member of LISA Lab – Lab of Interdisciplinary Spatial Analysis, Department of Land Economy,
University of Cambridge. www.landecon.cam.ac.uk/research/lisa
virtudes@ubi.pt*

Abstract

This article explores the importance of public spaces for the health of urban fabric dwellers. The first part of the analysis addresses the evolution of public spaces in the history of the city. The main approach that is going to be explored is the identification of links between public spaces: their characteristics and health benefits, their enhancement of physical, mental and social welfare. The analysis is based on a review of literature, the sources of which are growing in this scientific research domain, studies in Australia and New Zealand being particularly relevant. The article concludes with some guidelines for the creation of new public spaces or the rehabilitation of existing public spaces, which should be considered as key factors by urban designers, town planners and policy makers in order to achieve healthy places.

Key words: Public Spaces, Healthy Places, Urban Fabric, Literature Review

1. The evolution of public space in the city

Describing the evolution process of form and function of public spaces from antiquity to modern times is complex, and depends on the identification of the different roles that these places had throughout history. This part of the study aims to describe some crucial aspects, which have shaped the evolution of public space in the city, rather than to present a deep analysis of its history.

In the ancient world, streets were customarily narrow and largely confined to pack animals and progressively more use was made of paving [12, p. 95]. The Greek city-state (“polis”), stressed public space in its physical form, with a crucial role in its politics and justice. The “agora” represents the main place of democracy, where citizens can pronounce themselves. In the classic Roman urban fabric, the Forum was the main political public space. It embraced several functions including a commercial one by means of the market, religious by means of the basilica and church, or athletics by means of the open places.

In the middle ages, as the settlements declined, there was a lack of public space, which declined as well. The main public spaces available were the places in front of the church or nearby the gates of the city walls. The commerce took place near these sites and along the streets. In the emerging medieval towns, the urban fabric followed a rational design around the square, when it existed [18, p. 139].

In the Renaissance period, the new square (“piazza”) emerged in Italian cities as a public open space influenced by the aesthetics and political memory of classical times. It was usually located at the urban core, as physical embodiment of public space. It represented power: religious because of the church, political because of the town hall or the castle, commercial because of the market, and cultural because of the museum, the library or the university, which now houses a row of cafes and shops [20, p. 120].

Through the square, urban designers discovered a model of using urban space, grouping houses around an open space (a central courtyard), affording high level of control of the inner space. [19, p. 325].

In the Baroque times, a similar role was played in Spain or France by the new royal square, designed to show off the power and wealth of the business sector [5, p. 26]. The boulevard that started as a boundary between city and country or a recreational zone at the urban edge became a public space designed to encourage tenancy of a more elegant nature, as idyllic stretches, where people could have the chance of a pleasant shady space, due to the plantation of rows of trees [18, p. 249].

In developed countries, until the middle of the XIX century, the terrible, unsanitary and poor living conditions of many people in the urban fabric showed that industrialization and urbanization were responsible for unhealthy places. In the United Kingdom, the creation of the Health of Towns Association in 1844 [2, p. 2] recognized the need for better housing standards, water and sewage systems, hygienic rules or legislative actions. As a consequence, there arose the model of Howard's garden city of rural green belt, the promenade and the park as main public spaces. However, in several European cities, the marketplace was the pivotal public space. A theatre, café, bank agency, commercial street, promenade or park began to fill the city, as public places for wealthy people.

The public space as an entertainment place became a symbol of the contemporary city, seen as a machine. In this sense, two concepts emerged related to the public space: the "negative" i.e. with no connection with others such as underused places; and the "positive", i.e. the container of modern life such as movement, service, leftover or undefined places [5, p. 62]. In the late XX century, the European office of the World Health Organization boosted up the basis for "Healthy Cities Project", pressing for a global movement based on ecological thinking focusing on "health for all" and "making our places as healthy as possible" [2, p. 27]. Nowadays, moving with the times, sustainability, ecology, green spaces or resilience, have become trendy concepts in urban design proposals.

2. The concept of a public space

Public space known as the public realm sphere i.e. protected from the rules of the private property [21, p. 4] is a multifaceted concept at the heart of the innovative milieu and one of the city's elements. In the literature, their classification framework, vary according to diverse criteria.

Among many other possibilities, the first approach to the concept of public space can be based on the distinction between indoor activities, taking place inside of buildings, and outdoor activities, taking place in open places. The indoor public space includes places such as theatres, sport buildings, cultural, religious or educational buildings, shopping centres or entertainment places. The outdoor public space includes places such as streets, footpaths, cycle lanes, public transport shelters, parks and gardens, golf courses and playing fields or squares. It can include all land and water not covered with buildings [32, p. 59].

A second approach to the concept of public space can be based on its various functions such as entertainment, trading, leisure, working, playing, community activities, markets, social, recreational or cultural events, sporting or tourism.

Some authors [5, p. 4] have defined public spaces as parts of the built-up and natural environment, internal and external, urban or rural, where the public has free, although not necessarily unrestricted, access. They encompass places such as streets, squares, open spaces and parks, railway and bus stations, libraries, churches or town halls.

Despite the remarkable interest about definition, concept or significance of public spaces on an urban scale, this article shares the opinion that one main question that really matters about them, is their disposition in the urban fabric. This means the place where they are spotted in relation with buildings and population densities [32, p. 59]. According to this author, the classification of public spaces according to urban scales can include the following: street level (yards, courts, squares and residential commons); community level (school grounds, playgrounds, small parks, playing-fields, ponds and streams); county level (parks, golf courses, conservation areas, lakes and rivers); and finally, regional level (large parks

and conservation areas, major water bodies, woodland, coastlines, mountain range, milk sheds, oceans or great rivers).

The public spaces could be distinguished between the open space of which people may be aware and the one of which people may be unaware, but which, nevertheless, affects their daily lives [32, p. 57]. The functions of the first are the following: to be used (such as for circulation or recreation); to be viewed (such as from home or road); and to be felt (giving privacy, insulation, and sense of spaciousness or scale). The functions of the second are to do urban work and to help shape the development of urban pattern, as space between buildings. All these functions of public open space can change due the people's needs, providing a set of diversity.

One other criterion used to distinguish public spaces is proposed [23, p. 238] between instrumental and expressive. The instrumental public space is used as a means to an end such as the pedestrianization of a street to make it more walkable. The expressive public space may be used to project identity such as a Festival.

Independently of the several approaches, the above mentioned literature has revealed, that public space is both a physical setting as well as a variety arena of functions, activities and forms of communication, where the exchange occurs through several ways, from the informal to more formal, from physical interaction to newspapers or cyberspace [20, p. 119].

3. The urban design of a public space

This article shares the concept of urban design as the process of "making better places for people than would otherwise be produced" [20, p. 3]. It sees urban design as the significance of place for people, acting in a real urban space at diverse scales i.e. measuring height, distance and size, according to people to the man-made environment [11, p. 44].

In this sense, the following analysis aims basically to discuss the defence of the street as main urban public space and the urban design features of the public space, whether in a more physical and spatial approach or in a more human needs or sensorial approach.

Along the urban design literature, several authors could be found, arguing in favour of the street as the urban main public space. Jane Jacobs's bestseller book from 1961 "The Death and Life of Great American Cities", is a landmark in this domain. It refers the street as the people's experience living in their main neighbourhood public space. Jacobs is perhaps the first strong voice in literature to call for a decisive shift in the way of rethinking the street as part of public space that should promote walking. William H. Whyte in his books "The Social Life of Small Urban Spaces" from 1980 and "City: Rediscovering the Centre" from 1988, strengthened Jacobs's idea. He says that public space is the place where people can watch other people walking on a street with interesting storefront. This means that the role of street in urban public realm is to be the place where people can meet and communicate when walking to their destinations [3, p. 98]. Jan Gehl in his book "Cities for People" from 2010 advocates the importance of pedestrians in the urban space, arguing that life takes place on foot and pedestrian path primacy in urban space is a way of giving safety. Just like Jacobs, to him the users of public space (the pedestrian and the shop owner) are the greatest guards of the street and its security promotion. Jonathan Barnett in his book "*City Design. Modernist, Traditional, Green and Systems Perspectives*", from 2011, advocates that in traditional urban fabric, the street is designed in order to be a connected network with multiple routes to go from one destination to another. Consequently, its design features in a physical or spatial approach, concerning the fact that the public space should have "ample sidewalks, small blocks, and the shortest possible crosswalks at corners" [3, p. 205] in order to promote people's walking.

In synthesis, the street in urban design should be understood not only as the system related to infrastructure or traffic movement, but also as a system that works as a public space for pedestrian's leisure, meeting and social practice related to staying and walkable neighbourhoods [3, p. 209]. In this sense, "when people can walk" is referred as the main benefit for the urban life due to the features of public space.

Given this background, other authors [30, p. 25] aim to understand the attributes of pedestrian environments in the relation between public open space and walking activity for recreation. This study in Australia has concluded that local pedestrian environment moderates the relationships between access to public open space and recreational walking. However, it has shown that the relationship between access to open space and walking for recreation is not constant across areas, and that the way how it is used for this purpose may depend partly on local pedestrian environments [30, p. 29].

Besides, the attention about the street as main urban public space, the literature reveals as well a concern about urban design principles applicable to public space, in order to achieve a human dimension and a sensorial approach. Patsy Healy says that we do care about the places where we live our lives, however, they are not only physical spaces, such as the way that urban planners and designers use to deal with, "they are brought into existence by our experience of them" [10]. In line with this view, Jan Gehl presents the principles to achieve human public spaces: lively, when more people are invited to walk, to cycle and to stay in public space; safe, when more people move about and stay in public space; sustainable, when a large part of the transportation system can take place as "green mobility" (by foot, bicycle or public transport); and healthy, when walking and cycling are parts of the daily activities [8, p. 7]. This author draws attention to better conditions of a public space in order to achieve more city life, and demonstrates the advantages of pedestrian traffic. Consequently, the design of the public space requires considering humans' mobility and sense, providing "the biological basis for activities, behaviour and communication" [8, p. 33] in the urban space.

The literature makes often a distinction in between actions that aim to maintain place qualities and those that seek to change them. Nevertheless, the ways in which people value qualities of places, promoting some of them and resisting the state of others, require a distinction in between an approach that shapes the routine flow of on-going changes to the built environment, and an approach related to deliberative transformations [10, p. 45]. Thus, both approaches should consider the expectation of improving "liveability and sustainability" [10, p. 224] of places, enriching the public realm of urban life. Therefore, the spatial planning actions in public space are exactly a way to achieve this ambition.

Matthew Carmona et al., argue that the features of public space comprising its qualities, its parts and its context for action. The first feature comprises tangible, intangible, and desirable qualities.

The tangible qualities concern a wide range of good practices for designing new or enhancing existing public spaces. In between the aspects for enhancing public spaces quality are actions such as reduced traffic, crime reduction, rubbish removal, better open space, street cleaning or lighting. These actions make the residents perceive public spaces as pleasant, attractive, functional, free from dangerous pollution or available for all their needs. In this sense, four qualities are required for high quality of public space [5, p. 12]: access and linkage – visible and easy to get; uses and activities – providing a reason (unique and vital) to be there; comfort and image – being safe, clean, green or full of character; and sociability – fostering friendship, diversity or neighbourliness.

Despite of the peoples' tangible perception of public space, many of its qualities are intangible i.e. reflect different "motivations, needs, and resources available to different groups and users" [5, p. 14], encouraging socialisation and providing places with which people identify.

The understanding of the desirable qualities of public space requires remembering Kevin Lynch's book "The Image of the City", from 1960, in which he argues that "the component images of place pattern together to create one overall image of place in users mind" [5, p. 15], forming an overall experience of public space.

According to these authors, the second feature of public space is its parts, including buildings, landscape, infrastructures and the uses. The latter is related to a set of human activities, and the others to the physical characteristics of public spaces.

Finally, the third feature of public space is its socio-economic context for action. This context includes, among others, community levels of engagement, employment and economic activity or age pyramid of the neighbourhood residents.

4. Public spaces vs. healthy places

Besides the economic, social and environmental values of public space it can also be seen as having a value for human health [5, p. 7], encouraging exercise with associated health benefits (reducing the risk of heart attack or diabetes). It can be said that public space is widely acknowledged as important community resource for physical activity. In fact, there is a rapidly expanding and growing body of literature exploring the role of public space in the well-being of citizens, and identifying its links with health benefits. These benefits are due to enhancing not only physical but also mental and social levels of welfare, influencing a longer life, providing formal and informal sport games, reducing stress or enhancing child health. For example, it is referred that children living near a larger sized park with a water feature spend less time playing computer games or watching television, promoting a healthy lifestyle [33]. Similarly, these benefits improve air quality, quality of life, and community cohesion [17, p. 97].

However, considering the well-known concept of health as including a state of physical, mental and social well-being, how can health benefits be measured according to the quality of physical environment, and therefore, the features of public space?

The social status and the income levels have dominated the scientific research measuring health in urban spaces. They have shown that less social status and less income levels mean less healthy places. A study [6, p. 889] in Melbourne, Australia, has revealed, amongst children, the relation between neighbourhood socio-economic status and features of public open space. High socio-economic neighbourhoods possess more features that are likely to promote children's physical activities. In this case, public open spaces have more amenities, are more likely to have trees that provide shade, water features, walking and cycling paths, and have more lighting among other activities [6, p. 891]. A very recent research [38, p. 96] shows that the features of open spaces and the characteristics of surrounding neighbourhoods provide vital ecosystem services and public benefits, improving amenities and property values, increasing nearby home values, the price and welfare effects.

Much scientific research seeks to prove and show the various benefits of green spaces in cities. Actually, the knowledge about the benefits of green spaces in urban world is very well known [28]. It could be said that the presence of greenery in the city is as old as the city's history, since the times of the hanging gardens of Babylon, to the planned garden cities or more recently modern green surfaces (building's roof and facade) [34]. The latter is considered especially useful as a way to bring greenery to historical places and places of dense urban fabric, where it is scarce [34, 35, 36]; as a way of promoting the buildings' energy-efficiency [24] and; as a way of housing neighbourhood's positive differentiation [25].

Nowadays, green space continues to be referred to as providing an aesthetic place for social and recreational opportunities, which encourages physical activity, enhances social ties and promotes mental and physical recuperation [26, p. 1006]. Greenery may influence mental health, whether by active participation in using it or by the perception of greenness albeit not using it in the following ways [26, p. 1008]: recreational physical activity promoting positive moods and reducing stress; social interaction improving mental well-being; relaxation and recuperation from stressful activities; and decreasing the anxiety/mood disorder.

Public open spaces such as parks and playgrounds are referred in the literature as being important destinations and settings for walking in neighbourhoods [17, p. 92]. This study reveals that for people who walk for more leisure-related purposes, the proximity of open space is less important than its attractiveness or quality. However, it is problematic to examine merely the association between public space proximity and walking as a unique criterion. It is likely that the characteristics of the surroundings and the features of open spaces may be important to consider as well. Still, this proximity can matter regarding results showing that the recreational facilities increase as the distance from home to them decreases [15, 9].

A striking literature agenda examines public spaces and health effects, exploring, for example, the features of open spaces, especially parks, such as access, lighting/safety, aesthetics, amenities, paths, outdoor courts/ovals, informal play spaces or playgrounds in between urban and rural areas. The rural parks scored higher for aesthetics compared with urban parks. On the other hand, the urban parks

Figure 1. George Nuttall Close neighbourhood, Cambridge-UK, 2014¹

Figure 2. Pedestrian and cycling bridge over River Cam, Cambridge-UK, 2014

scored higher for access, lighting and safety, and the sustainability of paths for walking and cycling, and the diversity of play equipment, compared with rural parks [33, p. 110]. Some authors say that the role of green space is likely to be more influential within urban environments in contrast to rural areas [26].

Other approaches are very detailed linking the effect of public space to a particular unhealthy condition. A study focusing on Adelaide, the capital city of South Australia [27], investigates very meticulously the association between public open space greenness, size and type, and the clinical risk markers for cardiometabolic diseases, explained by physical activity and psychological well-being.

¹ This article is based on a literature review, using as a researching method the existing academic writing on the particular topic of "public spaces vs. healthy places". Thus, the images of Cambridge-UK are general references.

Figure 3. Jesus Green, Cambridge-UK, 2014

Figure 4. River Cam banks, Cambridge-UK, 2014

It reveals that maintaining or improving the quality of public open spaces might be an effective urban design strategy to support cardiometric health of residents. It means that the ability of public open space to promote a more active lifestyle and a general feeling of psychological well-being for residents may explain this issue.

An investigation in New Zealand [37, p. 299] refers to physical inactivity as being the major determinant of obesity and chronic conditions such as diabetes, strokes or cardiovascular disease. It advocates that the place of residence and aspects of neighbourhood environment may influence physical activity, independently of the individual characteristics of dwellers.

As a final point, a very recent study regarding the prevalence of cardiovascular diseases and their risk factors (such as diabetes) with the use of urban green space [31, p. 13], concludes that these problems

were significantly lower among park users than among non-users. Aspects such as lifestyle, reduction of smoking, control of blood pressure, nutrition or increasing of physical activity, promote the decline of these diseases. Thus, green spaces have benefits for the health behaviour of dwellers, given that human beings have a genetic need for nature [31, p. 14].

5. Summary

The literature demonstrates that the needs and activities of people could be expressed in urban design, in order to promote more healthy places. This analysis has discovered some evidence in the literature that public spaces help to promote healthy lifestyles in urban settings, and can produce health benefits. Consequently, the provision of public spaces by urban designers, town planners and policy makers, should be defined according to the urban fabric and the density of inhabitants, which is being a key factor of healthy places, whether in particular (for each person) or in general (at a city scale).

6. Conclusions

Since the times of ancient cities the public space has played a role as a symbol of democracy, political and religious power, commercial and social status or aesthetic urban fabric.

The literature revealed that public spaces in urban fabric have benefits for citizen's health condition: they encourage the use of active modes of transport such as walking or cycling, both in their vicinity and in their neighbourhoods, decrease the levels of traffic congestion, money spent on transportation by commuters, and air pollution, or increase the culture of outdoor holidaying.

Likewise, a burgeoning number of researchers have examined the features of public spaces and the characteristics of surrounding neighbourhoods. These two issues were found in literature as key factors in urban design that should be considered, whether in new areas or in rehabilitation of existing zones. They include aspects such as size, proximity, facilities, popularity, attractiveness and naturalness, amenities, quality or influence usage, to reveal their association with physical, mental and social health improvements. The literature revealed that these benefits are more relevant in urban environments than in rural areas, where, for example, the greenery is more abundant. All these emerging studies help to delineate better the influence of public spaces on health.

Additionally, this article suggests the need for further scientific research into the potential of public spaces in the citizen's health condition. Despite the use of Information and Communication Technologies in some of the referred studies, the use of Geographic Information Systems and data models, to our best knowledge, is still scarce in this domain. Thus, the use of these tools allows to deal and to represent the complexity of these different phenomena [29, p. 309] – the association of public spaces to the health conditions of places.

Finally, urban designers, town planners and policy makers that plan the urban territory should be aware of the knowledge contained in literature, in order to inform future urban design guidelines, action strategies, policies and management decisions related to public spaces, achieving therefore healthier places.

Acknowledgements

This work was supported by CEAA, Center of Studies Arnaldo Araujo in ESAP, financed by Portuguese national funds through FCT, Foundation of Science and Technology (PEst-OE/EAT/UI4041/2014).

References

1. Allmendinger, P.: *Planning Theory (second edition)*. Palgrave Macmillan, Hampshire, New York, 2009.
2. Ashton, J. (ed.): *Healthy Cities*. Open University Press, Milton Keynes, Philadelphia, 1992.
3. Barnett, J.: *City Design: Modernist, Traditional, Green and Systems Perspectives*. Routledge, London and New York, 2011.
4. Carmona, M.; Tiesdell, S.; Heath, T.; Oc, T.: *Public Spaces, Urban Spaces: The dimensions of Urban Design*. Routledge, London and New York, 2010.
5. Carmona, M.; Magalhães, C.; Hammond, L.: *Public Space: The Management Dimension*. Routledge, London and New York, 2008.
6. Crawford, D.; Timperio, A.; Giles-Corti, B.; Ball, K.; Hume, C.; Roberts, R.; Andrianopoulos, N.; Salmon, J.: "Do features of public open spaces vary according to neighbourhood socio-economic status?", in: *Health & Place*, n° 14 (2008), Elsevier, ISSN: 1353–8292, pp. 889–893.
7. Cuthbert, A. (ed.): *Designing Cities: Critical Readings in Urban Design*. Blackwell Publishing, Malden, Oxford, Melbourne and Berlin, 2003.
8. Gehl, J.: *Cities for People*. Island Press, Washington, Covelo, London, 2010.
9. Giles-Corti, B.; Broomhall, M.; Knuiaman, M.; Collins, C.; Douglas, K.; Ng, K.; Lange, A.; Donovan, R.: "Increasing walking: How important is distance to, attractiveness, and size of public open space?", in: *American Journal of Preventive Medicine*, n° 28, (2005), Elsevier, ISSN: 0749–3797, pp. 169–176.
10. Healey, P.: *Making Better Places: The Planning Project in the Twenty-First Century*. Palgrave Macmillan, Hampshire, New York, 2010.
11. Hosken, F.: *The Language of Cities*. Macmillan, New York and London, 1968.
12. Houghton-Evans, W.: *Architecture and Urban Design*. The Construction Press, Lancaster, London and New York, 1978.
13. Jacobs, J.: *The Death and Life of Great American Cities*. Random House, New York, 1961.
14. Kasprisin, R.: *Urban Design: The composition of complexity*. Routledge, London and New York, 2011.
15. King, W.; Belle, S.; Brach, J.; Simkin-Silverman, L.; Soska, T.; Kriska, A.: "Objective measures of neighbourhood environment and physical activity in older women", in: *American Journal of Preventive Medicine*, n° 28, (2005), Elsevier, ISSN: 0749–3797, pp. 461–469.
16. Koohsari, M.; Karakiewicz, J.; Kaczynski, A.: "Public Open Spaces and Walking: The Role of Proximity, Perceptual Qualities of the Surrounding Built Environment, and Street Configuration", in: *Environment and Behaviour*, n° 45(6) (2012), Sage, ISSN: 00139165, pp. 706–736.
17. Koohsari, M.; Kaczynski, A.; Giles-Corti, B.; Karakiewicz, J.: "Effects of access to public open spaces on walking: Is proximity enough?", in: *Landscape and Urban Planning*, n° 117 (2013), Elsevier, ISSN: 0169–2046, pp. 92–99.
18. Kostof, S.: *The City Shaped, Urban Patterns and Meaning through History*. Thames & Hudson, London, 1991.
19. Krier, R.: "Typological and Morphological Elements of the Concept of Urban Space", in: *Explorations into Urban Structure*, Webber, M.; Dyckman, J.; Foley, D.; Guttenberg, A.; Wheaton, W.; Wurster, C., University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1964.
20. Landry, C.: *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators (second edition)*. Comedia, London and Sterling, 2008.
21. Low, S; Smith, N. (ed.): *The Politics of Public Space*. Routledge, New York and London, 2006.
22. Lynch, K.: *The Image of the City*. Cambridge MA: MIT Press, 1960.
23. Madanipour, A. (ed.): *Whose Public Space? International Case Studies in Urban Design and Development*. Routledge, London and New York, 2010.

24. Manso, M.; Castro-Gomes, J.P.; Silva, P.; Virtudes, A.; Delgado, F.: "Modular system design for vegetated surfaces: A proposal for energy-efficient buildings", in: BESS-SB13 CALIFORNIA: Advancing towards Net Zero. Pomona, California, USA. 24–25 June 2013.
25. Manso, M.; Castro-Gomes, J.P.; Virtudes, A.: "As superfícies ajardinadas como sistema diferenciador na habitação/Vegetated building surfaces as a housing differentiating system", in: Congresso Internacional da Habitação no Espaço Lusófono, 2.º CIHEL/LNEC, Lisboa, PORTUGAL. 13–15 Março 2013.
26. Nutsford, D.; Pearson, A.; Kingham, S.: "An ecological study investigation investigating the association between access to urban green space and mental health", in: *Public Health*, n.º 127 (2013), Elsevier, ISSN: 0033–3506, pp. 1005–1011.
27. Paquet, C.; Orschulok, T.; Coffee, N.; Howard, N.; Hugo, G.; Taylor, A.; Adams, R.; Daniel, M.: "Are accessibility and characteristics of public open spaces associated with better cardiometabolic health?", in: *Landscape and Urban Planning*, n.º 118 (2013), Elsevier, ISSN: 0169-2046, pp. 70–78.
28. Peschardt, K.; Schipperijn, J.; Stigsdotter, U.: "Use of Small Public Urban Green Spaces (SPUGS)", in: *Urban Forestry & Urban Greening*, Volume 11, Issue 3 (2012), Elsevier, ISSN: 1618-8667, pp. 235–244.
29. Silva, E.A.: "Waves of complexity: theory, models, and practice", in: *A Planner's Encounter with Complexity*, ed. by G. Roo and E.A. Silva, Ashgate, Surrey, Burlington, 2010.
30. Sugiyama, T.; Paquet, C.; Howard, N.; Coffee, N.; Taylor, A.; Adams, R.; Daniel, M.: "Public open spaces and walking for recreation: Moderation by attributes of pedestrian environments", in: *Preventive Medicine*, n.º 62 (2014), Elsevier, ISSN: 0091-7435, pp. 25–29.
31. Tamosiunas, A.; Grazuleviciene, R.; Luksiene, D.; Dedele, A.; Reklaitiene, R.; Baceviciene, M.; Vencloviene, J.; Bernotiene, G.; Radisauskas, R.; Malinauskiene, V.; Milinaviciene, E.; Bobak, M.; Peasey, A.; Nieuwenhuijsen, M.: "Accessibility and use of urban green spaces, and cardiovascular health: findings from a Kaunas cohort study", in: *Environmental Health*, Volume 13 (2014), ISSN:1476-069X, pp. 13–20.
32. Tankel, S.: "The importance of Open Spaces in the Urban Pattern", in: *Cities and Spaces: The Future Use of Urban Land: Essays from the Fourth RFF Forum*. The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1963.
33. Veitch, J.; Salmon, J.; Ball, K.; Crawford, D.; Timperio, A.: "Do features of public open spaces vary between urban and rural areas?", in: *Preventive Medicine*, n.º 56 (2013), Elsevier, ISSN: 0091-7435, pp. 107–111.
34. Virtudes, A.; Manso, M.: "Green facades as a feature in urban design", in: ICEUBI2011, International Conference on Engineering 2011: Innovation and Development, University of Beira Interior, Covilhã, PORTUGAL, 2011.
35. Virtudes, A.; Manso, M.: "Eco Facades as a Feature in the City Sustainability", in: HERITAGE 2012/3rd International Conference on Heritage and Sustainable Development, eBook ISBN: 978-989-95671-8-4, ed. by R. Amoêda et al., Green Lines Institute, June 19–22, Porto, PORTUGAL, 2012.
36. Virtudes, A.; Manso, M.: "Green Walls Benefits in Contemporary City", in: 1-ICAUD, Proceedings: First International Conference on Architecture and Urban Design, Epoka University Press, Tirana, ALBANIA, ISBN: 9789928-135-01-8, 2012.
37. Witten, K.; Hiscock, R.; Pearce, J.; Blakely, T.: "Neighbourhood access to open spaces and the physical activity of residents: A national study", in: *Preventive Medicine*, n.º 47 (2008), Elsevier, ISSN: 0091-7435, pp. 299–303.
38. Wu, J.: "Public open-space conservation under a budget constraint", in: *Journal of Public Economics*, n.º 111 (2014), Elsevier, ISSN: 0047-2727, pp. 96–101.

Przestrzeń publiczna nowych osiedli mieszkaniowych w strefie podmiejskiej Wrocławia

Beata Warczewska, dr inż.

*Katedra Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
beata.warczewska@up.wroc.pl*

Witold Warczewski, mgr inż.

*Instytut Rozwoju Terytorialnego
witold.warczewski@irt.wroc.pl*

Streszczenie

Celem badań jest ocena wybranych przestrzeni publicznych w strefie podmiejskiej Wrocławia (powiat wrocławski), ze szczególnym uwzględnieniem nowo powstałych osiedli mieszkaniowych oraz wskazanie wad, niedociągnięć i braków w ich kształtowaniu. Metodę oceny wybranych przestrzeni publicznych oparto o atrybuty prawidłowo kształtowanej przestrzeni publicznej opisane w literaturze. Ocenie podlegało więc występowanie, bądź brak danej cechy (cechy to: dostępność, aktywności, kompozycja, bezpieczeństwo, tożsamość) oraz stopień jej wykształcenia.

W planowaniu rozwoju terenów mieszkaniowych w stopniu niedostatecznym uwzględnia się kształtowanie nowej przestrzeni publicznej. Zastrzeżenia budzi sposób zagospodarowania analizowanych przestrzeni, zwłaszcza niedostateczne wyposażenie, a także estetyka – brak dbałości o czytelny układ kompozycyjny oraz nierzadko dewastacja. Polska przestrzeń publiczna jest niedostatecznie chroniona przed dewastacją oraz zawłaszczaniem. Brak odpowiedniej reakcji na obecny stan doprowadzić może do powstania konfliktów oraz wzrostu niezadowolenia użytkowników.

Słowa kluczowe: przestrzeń publiczna, strefa podmiejska, suburbanizacja

1. Wprowadzenie

Współczesna podmiejska wieś polska podlega silnym przeobrażeniom, które są skutkiem procesu suburbanizacji. Na tereny wiejskie „wkraczają” nowe formy osadnictwa wywodzące się z miast. Nowa zabudowa lokowana jest najczęściej na dawnych terenach rolnych, znajdujących się z dala od części centralnej starych wsi. Różny czas jej realizacji powoduje, że powstające struktury przestrzenne sprawiają wrażenie bardzo rozproszonych. Miejscem „scalającym” powinna być przestrzeń publiczna. Niestety w strukturze nowych osiedli najczęściej się jej w ogóle nie wyznacza. Brakuje więc miejsc służących integracji mieszkańców. Jest to szczególnie ważne na terenach podlegających silnym przekształceniom, także w zakresie struktury społecznej mieszkańców wsi [11]. W strefach suburbanizacji dochodzi bowiem, do unikania kontaktów społecznych między mieszkańcami rdzennymi a nowo przybyłymi [5]. Miejscem integracji mogłyby się stać odpowiednio zagospodarowane przestrzenie publiczne [11]. Aby

zaspokoić potrzeby mieszkańców, zapewnić odpowiedni poziom jakości ich życia oraz wspierać nawiązywanie kontaktów społecznych, przestrzenie te muszą być odpowiednio urządzone.

2. Pojęcie przestrzeni publicznej

Przestrzeni publicznej przypisuje się szczególne znaczenie w strukturze jednostki osadniczej. Według zapisu Ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. Nr 80, poz.717) jest ona miejscem, w którym zaspokajane są potrzeby mieszkańców, jej jakość wpływa bezpośrednio na jakość życia użytkowników, a sposób zagospodarowania ma sprzyjać nawiązywaniu kontaktów i wytwarzaniu więzi społecznych. Najważniejszą cechą odnoszącą się do przestrzeni publicznej jest jej ogólna dostępność, nie podlegająca żadnym ograniczeniom, w praktyce oznacza to likwidację wszelkich barier architektonicznych, sprawną obsługę przez komunikację publiczną oraz osiągalność w krótkim czasie. Znaczenie przestrzeni publicznej w kształtowaniu więzi międzyludzkich znalazło swoje umocowanie w Karcie Przestrzeni Publicznej, w której definiuje się przestrzeń publiczną jako „dobro wspólnie (zbiorowo) użytkowane” służące zaspokojeniu potrzeb społeczności. Jest to zasób o znaczeniu strategicznym dla społeczności lokalnej.

Zaspokojenie potrzeby kontaktu z innymi ludźmi, jaką odczuwa każdy z nas, dokonuje się w przestrzeni publicznej (Jak przetworzyć Miejsce). Jest ona miejscem integracji społecznej, a także edukacji (nauka poszanowania dobra wspólnego), podtrzymywania tradycji lokalnych (zwyczaje, język), tolerancji (szacunek dla innych ludzi i ich potrzeb), jest areną aktywizacji mieszkańców. Jej stan, wyposażenie, charakter są obrazem dbałości o nią władz i społeczności lokalnej oraz wyrazem tożsamości miejsca (przywiązania, identyfikacji, użytkowania zgodnie ze społecznymi zasadami).

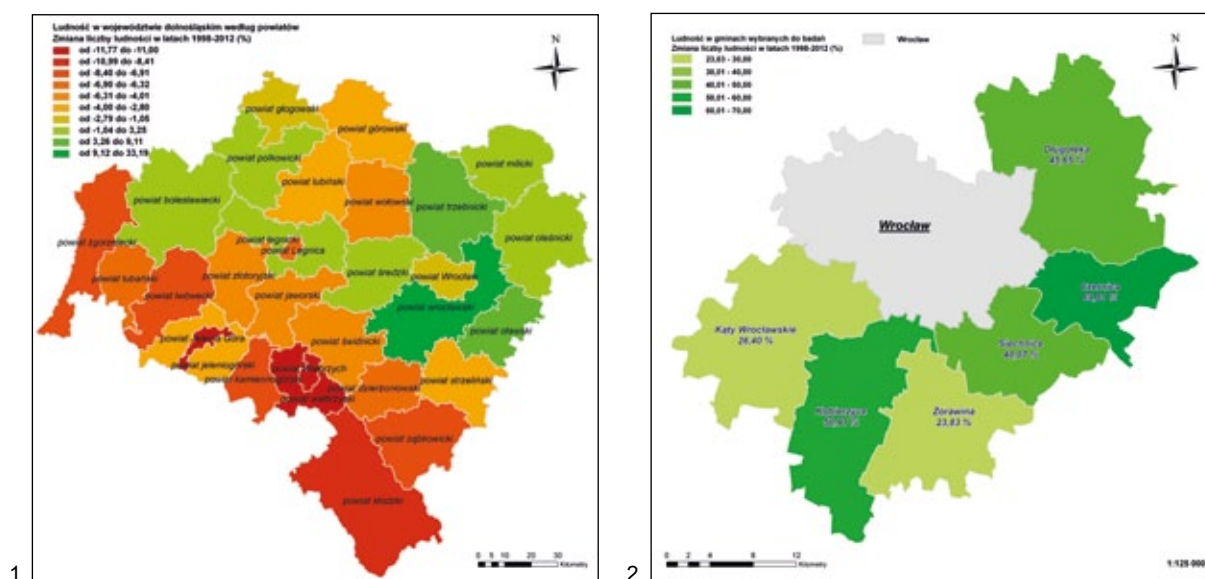
W wiejskich jednostkach osadniczych przestrzeń ta najczęściej przybiera charakter przestrzeni grupowej (poza jednostkami będącymi siedzibami urzędów gmin). Za jej kształtowanie i użytkowanie odpowiada społeczność danej wsi. Jest ona szczególnie ważna w kształtowaniu więzi społecznej mieszkańców danej miejscowości. W zależności od tego, jak jest zagospodarowana i utrzymana może ona być powodem dumy lub wstydu (każde miejsce...). Przestrzeń publiczna jest miejscem identyfikacji – zarówno jednostek, jak i grup społecznych – z danym miejscem (miejscowością) i jego tradycją [8]. Postrzeganie jej wartości i piękna ma często wymiar subiektywny, może nawet „magiczny”, związany z trwałością w czasie, historią miejsca, ważnymi wydarzeniami lub też osobami.

Poza wymienionym wcześniej postulatem **dostępności** [1], ważne jest, aby przestrzeń publiczna była miejscem „tętniącym życiem”. Ma to być miejsce umożliwiające **aktywności** ludzkie, a nawet zachęcające do ich podjęcia. Warunkiem przebywania w niej musi być zapewnienie **bezpieczeństwa** w użytkowaniu, na które składa się: czytelna organizacja, zabezpieczenie przed niekorzystnymi warunkami pogodowymi oraz ochrona porządku publicznego [2]. Przestrzeń publiczna powinna wyróżniać się wysoką atrakcyjnością estetyczną i czytelnym układem **kompozycyjnym** [12]. Kolejnym atrybutem jest symbolika miejsca, wyznacznik **tożsamości** i przywiązania. Przestrzeń publiczna jest nośnikiem kultury, tradycji i historii. Dlatego powinna podlegać szczególnej trosce i dbałości zarówno na etapie projektowania, jak i realizacji oraz oczywiście w trakcie jej użytkowania. Na wyposażenie przestrzeni składa się: odpowiednia nawierzchnia, różnorodne formy zieleni, obiekty małej architektury, w tym odpowiednie oświetlenie, ławki, kosze na śmieci, tablica informacyjna.

3. Kilka słów na temat obszaru badań

Na obszarze województwa dolnośląskiego największe zmiany ludnościowe w okresie od 1998 do 2012 roku zaszły na terenie powiatu wrocławskiego, bezpośrednio związanego ze stolicą Dolnego Śląska. Powiat wrocławski pod względem zmian ludnościowych na tle całego województwa wybija się w sposób bardzo istotny. W wyżej wymienionym okresie zmiany demograficzne w poszczególnych powiatach zachodziły w różnym stopniu. Najwięcej ludności stracił powiat grodzki Jelenia Góra, gdzie w latach 1998–

2012, ubyłoby prawie 12% mieszkańców. W tym samym czasie na terenie powiatu wrocławskiego nastąpił bardzo duży wzrost liczby ludności, który przekroczył 33% (Ilustracja 1). Szczególnie intensywne zmiany zachodzą w gminach powiatu wrocławskiego zlokalizowanych w bezpośrednim sąsiedztwie Wrocławia. W analogicznym okresie w sześciu gminach liczba ludności wzrosła o ponad 20%, z tym że w Kobierzycach i Czernicy było to aż ponad 50% (odpowiednio 50,9% oraz 69,8%) (Ilustracja 2). Powyższe dane jeszcze nie w pełni obrazują zachodzące zjawisko, ponieważ nie uwzględniają wszystkich osób zamieszkujących na danym terenie. Wielu mieszkańców powiatu wrocławskiego jest ściśle związanych z miastem Wrocławem poprzez miejsce pracy, czy miejsce nauki, co powoduje, że niechętnie ujawniają swoje prawdziwe miejsce zamieszkania, chcąc w pełni korzystać z oferty, jaką daje wielkie miasto, w tym szczególnie oferty społeczno-socjalno-edukacyjnej. Ponadto wiele osób zamieszkujących na terenie powiatu wrocławskiego posiada zameldowanie we Wrocławiu lub na terenie innych powiatów, i to nie tylko z obszaru województwa dolnośląskiego. Świadczą o tym tablice rejestracyjne aut zaparkowanych na podmiejskich osiedlach o odmiennej, niż stosowanej dla powiatu wrocławskiego, sygnaturze.

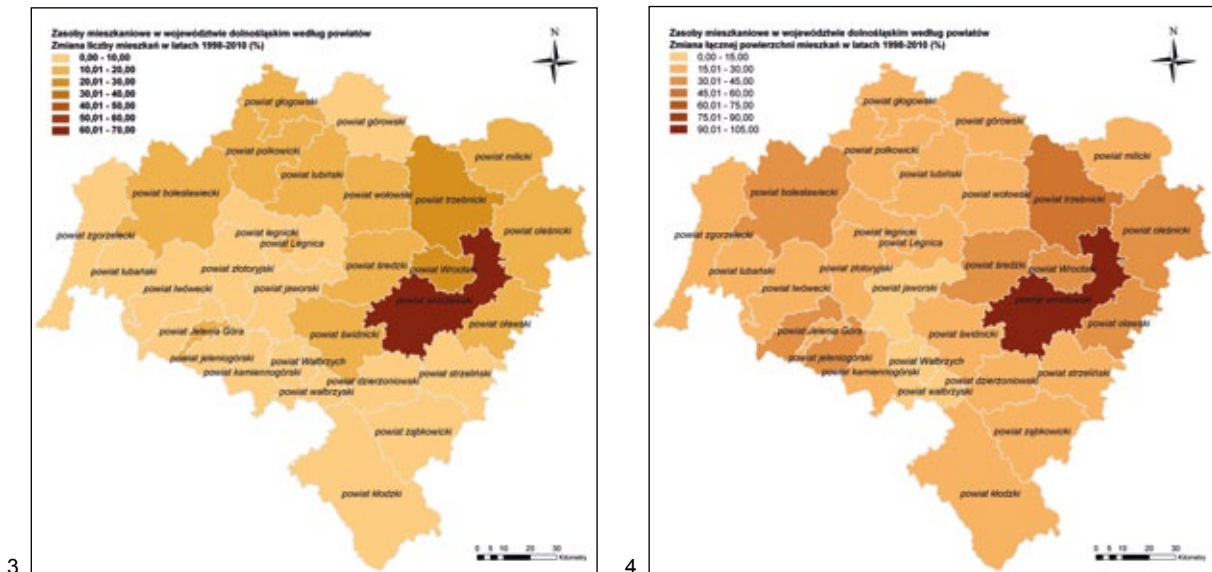
Ilustracja 1. Zmiana liczby ludności w województwie dolnośląskim według powiatów w latach 1998–2012. Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL

Ilustracja 2. Zmiana liczby ludności w badanych gminach powiatu wrocławskiego w latach 1998–2012. Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL

Znaczącą pozycję powiatu wrocławskiego w zachodzących zmianach potwierdzają dane statystyczne dotyczące liczby mieszkań. Ruch mieszkaniowy na obszarze województwa dolnośląskiego w badanym okresie na terenie wszystkich powiatów był dodatni, a przyrost liczby mieszkań kształtował się od niecałych 4% w powiecie wałbrzyskim do ponad 60% w powiecie wrocławskim (Ilustracja 3). Również łączna powierzchnia mieszkań we wszystkich powiatach województwa dolnośląskiego wzrosła odpowiednio od nieco ponad 11% na terenie powiatu wałbrzyskiego, do 102% w całym powiecie wrocławskim (Ilustracja 4).

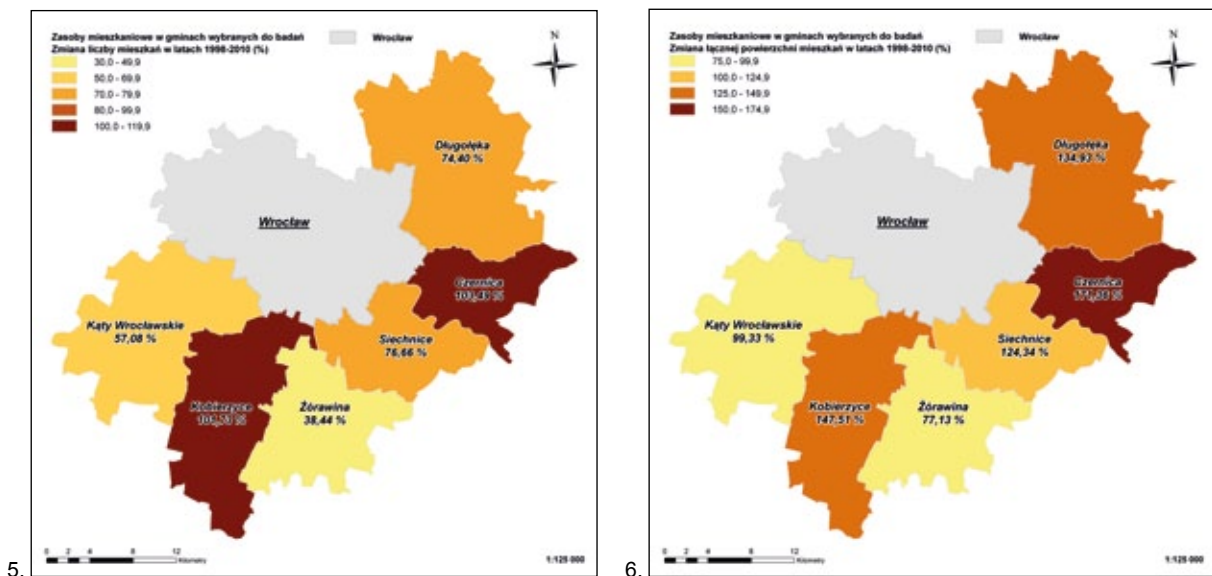
Wśród gmin powiatu wrocławskiego w latach 1998–2010 najwięcej mieszkań przybyło na terenie gminy Czernica, gdzie ich liczba uległa w tym czasie podwojeniu (wzrosła o 103,5%) (Ilustracja 5). Łączna powierzchnia mieszkań w tym samym okresie w gminie Czernica wzrosła o ponad 70% (Ilustracja 6).

Intensywny wzrost liczby mieszkań i ich łącznej powierzchni związany jest bezpośrednio z bardzo dużym przyrostem terenów mieszkaniowych. Aby nowo powstające osiedla mieszkaniowe funkcjonowały prawidłowo, należy – dla zaspokojenia potrzeb ich mieszkańców, zapewnienia odpowiednio wysokiej jakości ich życia oraz wspierania nawiązywania kontaktów społecznych – wyposażyć takie tereny w prawidłowo urządzone przestrzenie publiczne.

Ilustracja 3. Zmiana liczby mieszkań w województwie dolnośląskim według powiatów w latach 1998–2010. Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL

Ilustracja 4. Zmiana łącznej powierzchni mieszkań w województwie dolnośląskim według powiatów w latach 1998–2010. Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL

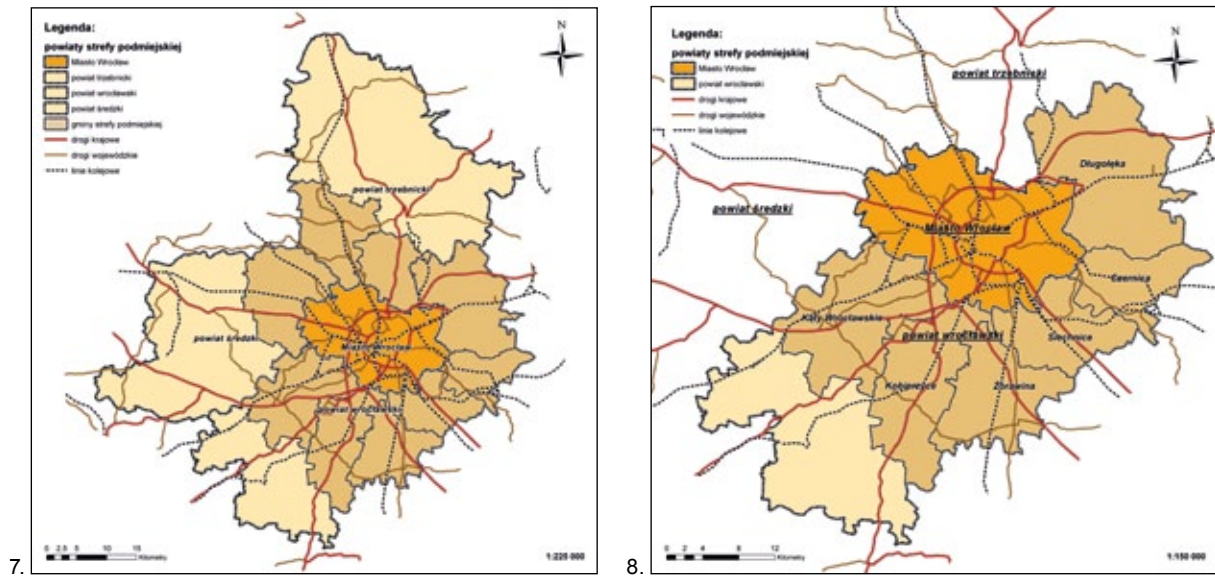

Ilustracja 5. Zmiana liczby mieszkań w badanych gminach powiatu wrocławskiego w latach 1998–2010. Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL

Ilustracja 6. Zmiana łącznej powierzchni mieszkań w badanych gminach powiatu wrocławskiego w latach 1998–2010. Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL

4. Cel i metody badań

Celem badań jest ocena wybranych przestrzeni publicznych w strefie podmiejskiej Wrocławia (powiat wrocławski), ze szczególnym uwzględnieniem nowo powstałych osiedli mieszkaniowych oraz wskazanie wad, niedociągnięć i braków w ich kształtowaniu. Mimo iż Wrocław graniczy z gminami położonymi na terenie trzech powiatów (średzkiego, trzebnickiego oraz wrocławskiego) (Ilustracja 7), to z uwagi na intensywność zmian w powiecie wrocławskim, badaniami objęto siedem gmin z jego terenu, przylegających do Wrocławia (Ilustracja 8).

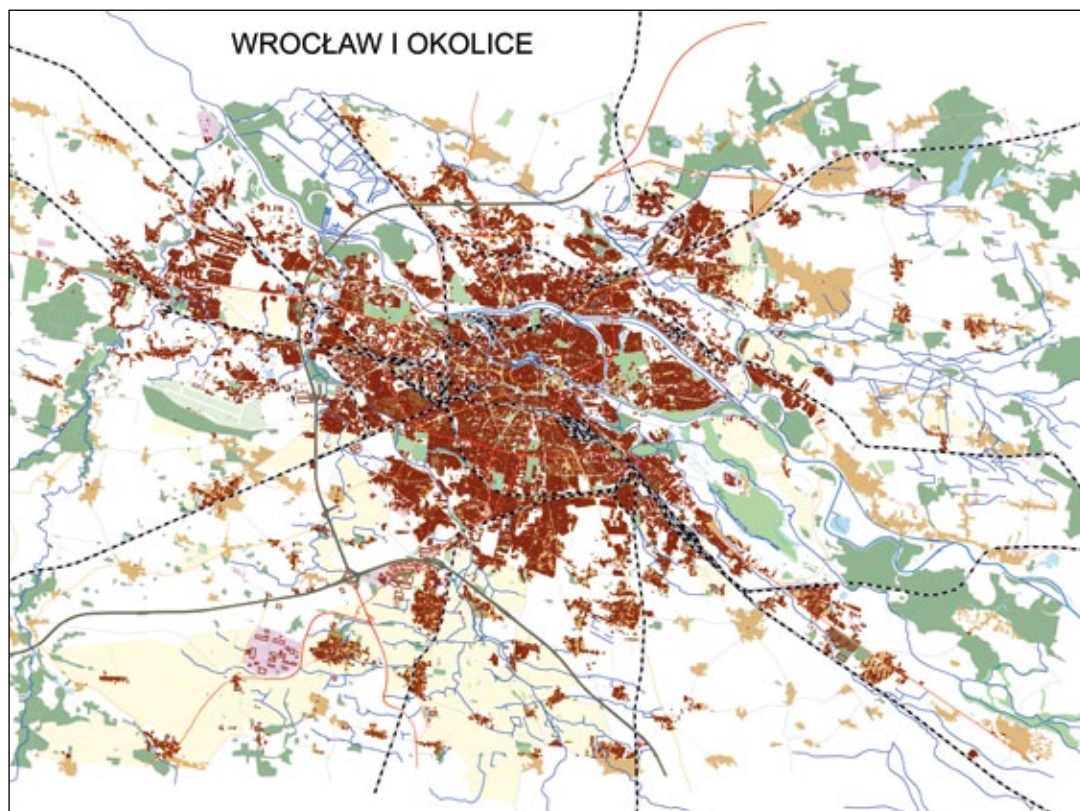

Ilustracja 7. Powiaty graniczące z miastem Wrocław wraz z obszarami gmin przyległych do Wrocławia

Ilustracja 8. Powiat wrocławski wraz z obszarami gmin przyległych do Wrocławia

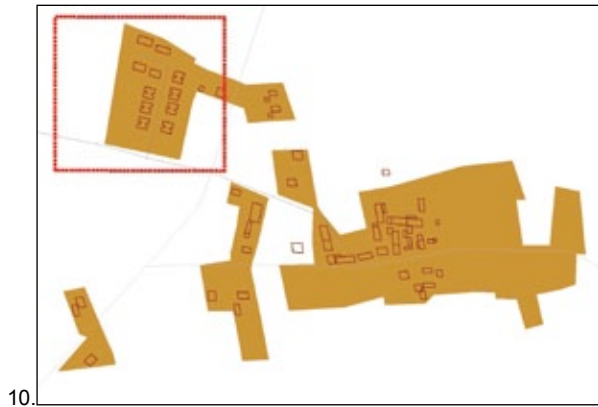
Metodę oceny przestrzeni publicznych wybranych wsi znajdujących się w strefie podmiejskiej Wrocławia oparto o atrybuty prawidłowo kształtowanej przestrzeni publicznej opisane w literaturze. Ocenie podlegało więc występowanie bądź brak danej cechy oraz jej stopień wykształcenia.

Aby ocenić sytuację na nowych osiedlach znajdujących się na obszarze powiatu wrocławskiego, do analiz wybrano 14 lokalizacji. Jedną w gminie Kobierzyce, po dwie lokalizacje w gminach Czernica i Siechnice oraz po trzy w gminach Długołęka, Kąty Wrocławskie i Żórawina. Wybrane lokalizacje dotyczą osiedli podmiejskich zrealizowanych w ostatnich 15 latach (na obszarze powiatu wrocławskiego) (Ilustracja 9).

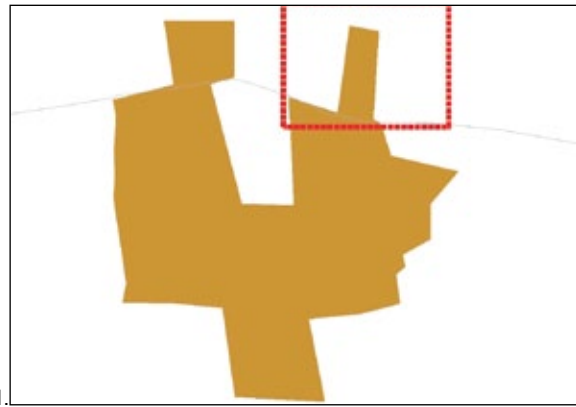

Ilustracja 9. Lokalizacja badanych obszarów

Jakość towarzyszących osiedlom przestrzeni publicznych oceniono na podstawie pięciu wskaźników. Przeprowadzono ich ocenę pod kątem: dostępności, aktywności, bezpieczeństwa, kompozycji oraz tożsamości. Każda cecha była oceniana odrębnie w skali od 0 do 3 punktów. I tak 0 punktów oznacza, że cecha nie występuje, 1 punkt – że jest w małym stopniu wykształcona, 2 punkty przypisano średniemu wykształceniu danej cechy, a 3 punkty wykształceniu w pełni. Maksymalna łączna liczba punktów dla danej lokalizacji mogła zatem wynieść 15.

10.

11.

Ilustracja 10. Obszar nr 1 – Ozorzyce, gmina Siechnice

Ilustracja 11. Obszar nr 2 – Bogusławice, gmina Siechnice

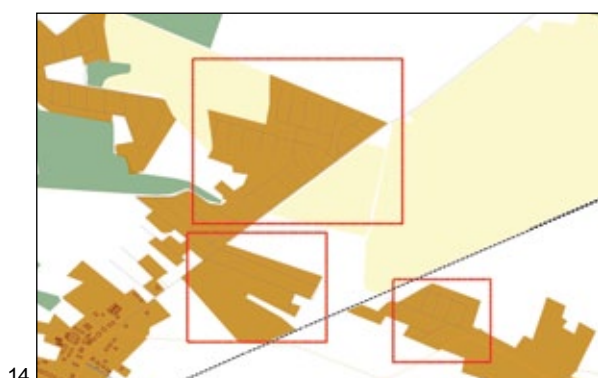
12.

13.

Ilustracja 12. Obszar nr 3 i 4 – Komorowice, Karwiany, gmina Żórawina

Ilustracja 13. Obszar nr 5 – Bielany Wrocławskie, gmina Kobierzyce

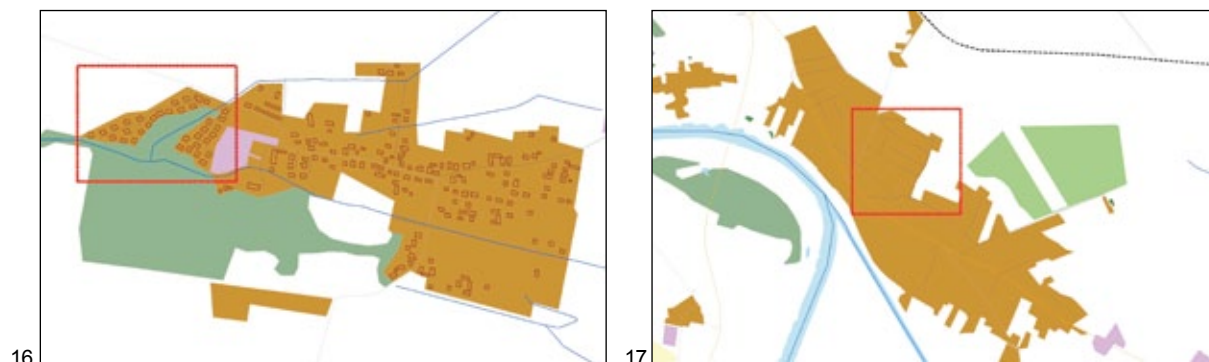
14.

15.

Ilustracja 14. Obszar nr 6, 7 i 8 – Mokronos Dolny oraz Smolec, gmina Kąty Wrocławskie

Ilustracja 15. Obszar nr 9 i 10 – Długołęka, gmina Długołęka

Ilustracja 16. Obszar nr 11 – Kamień, gmina Długołęka
 Ilustracja 17. Obszar nr 12 – Dobrzykowice, gmina Czernica

Ilustracja 18. Obszar nr 13 – Kamieniec Wrocławski, gmina Czernica
 Ilustracja 19. Obszar nr 14 – Mędłów – gmina Żórawina

5. Ocena wybranych przestrzeni publicznych

Tabela 1. Ocena wybranych przestrzeni publicznych pod kątem stopnia wykształcenia cech

Lp.	Miejscowość	Gmina	Opis	Rodzaj przestrzeni	Dostępność	Aktywność	Bezpieczeństwo	Kompozycja	Tożsamość	Suma
1	Ozorzyce	Siechnice	Brak przestrzeni łączącej nowe tereny mieszkaniowe z wcześniej wytworzonym układem przestrzennym wsi	Osiedle zamknięte, droga wewnętrzna – przestrzeń społeczna	3	1	2	1	0	7
2	Bogusławice	Siechnice	Brak przestrzeni łączącej nowe tereny mieszkaniowe z wcześniej wytworzonym układem przestrzennym wsi	Droga osiedlowa – przestrzeń publiczna	2	0	1	1	0	4
3	Komorowice	Żórawina	Nowo powstałe osiedle niezależne od wcześniej ukształtowanej struktury osadniczej	Przestrzeń publiczna – wnętrza osiedlowe i drogi	3	3	3	2	2	13

Tabela 1. (cd.)

Lp.	Miejscowość	Gmina	Opis	Rodzaj przestrzeni	Dostępność	Aktywność	Bezpieczeństwo	Kompozycja	Tożsamość	Suma
4	Karwiany	Żórawina	Przestrzeń łącząca nowe osiedla zamknięte ze starą strukturą wsi	Przestrzeń publiczna – boisko wielofunkcyjne oraz świetlica wiejska	2	3	2	1	2	10
5	Bielany Wrocławskie	Kobierzyce	Centrum aktywności społeczności lokalnej	Wielofunkcyjna przestrzeń publiczna	3	3	3	3	3	15
6	Mokronos Górny	Kąty Wrocławskie	Kontynuacja struktury przestrzennej wsi	Droga osiedlowa – przestrzeń publiczna	3	1	2	1	1	8
7	Smolec	Kąty Wrocławskie	Brak przestrzeni łączącej nowe tereny mieszkaniowe z wcześniej wytworzonym układem przestrzennym wsi	Droga osiedlowa – przestrzeń publiczna	3	1	2	1	0	7
8	Smolec	Kąty Wrocławskie	Brak przestrzeni łączącej nowe tereny mieszkaniowe z wcześniej wytworzonym układem przestrzennym wsi	Osiedle częściowo zamknięte, drogi wewnętrzne oraz publiczne	2	2	1	2	0	7
9	Długołęka	Długołęka	Obszar usytuowany centralnie	Tradycyjna przestrzeń publiczna	2	1	1	1	2	7
10	Długołęka	Długołęka	Kontynuacja struktury przestrzennej wsi	droga osiedlowa – przestrzeń publiczna	3	1	2	1	0	7
11	Kamień	Długołęka	Brak przestrzeni łączącej nowe tereny mieszkaniowe z wcześniej wytworzonym układem przestrzennym wsi	Osiedle zamknięte, droga wewnętrzna -przestrzeń społeczna	3	1	3	0	0	7
12	Dobrzykowice	Czernica	Osiedle w bezpośrednim sąsiedztwie wsi	Osiedle zamknięte, droga wewnętrzna -przestrzeń społeczna	3	2	2	2	1	10
13	Kamieniec Wrocławski	Czernica	Osiedle wypełniające przerwę w układzie przestrzennym wsi	Droga osiedlowa – przestrzeń publiczna	3	1	2	1	1	8
14	Mędłów	Żórawina	Kontynuacja struktury przestrzennej wsi	Przestrzeń publiczna – wnętrza osiedlowe i drogi	1	1	1	0	0	3
	Suma				36	21	27	17	12	113
	Średnia				2,57	1,50	1,93	1,21	0,86	8,07

Źródło: opracowanie własne.

Zaledwie jedna (z grupy 14 analizowanych przestrzeni) uzyskała najwyższą ocenę (łącznie 15 punktów). Jest to przestrzeń publiczna towarzysząca osiedlu mieszkaniowemu w Bielanych Wrocławskich, na terenie gminy Kobierzyce (Ilustracja 13 i 20). Jest ona centrum aktywności społeczności lokalnej, a różnorodne wyposażenie sprawia, że jest to miejsce niezwykle atrakcyjne. Przestrzeń ta cechuje się wysokim stopniem dostępności, także dla osób niepełnosprawnych. Dzięki odpowiedniemu wyposa-

zeniu umożliwia podjęcie aktywności osobom w różnym wieku i z różnymi predyspozycjami. Wyróżnia się ona ciekawą, czytelną kompozycją. U przebywających tam osób nie wywołuje poczucia zagrożenia, czy niepewności. Opisywana przestrzeń podnosi w wysokim stopniu atrakcyjność miejsca zamieszkania i przyczynia się do kształtowania poczucia tożsamości, przywiązania do danego miejsca i jego otoczenia. Miejsce to sprzyja wytworzeniu więzi społecznych pomiędzy ludnością nowo zamieszkałą a wcześniejszymi mieszkańcami wsi.

Nieco niższą ocenę (13 punktów) uzyskała, odmiennie kształtowana od powyżej opisanej, przestrzeń publiczna nowo powstałego osiedla mieszkaniowego w Komorowicach (gmina Żórawina) (Ilustracja 21), tzw. Osada Gencz (Ilustracja 12). Osiedle to powstało niezależnie od już ukształtowanej struktury osadniczej, w znacznym od niej oddaleniu, na terenach będących wcześniej w użytkowaniu rolniczym. Jest to przestrzeń wnętrza osiedlowego oraz wewnętrznego układu komunikacyjnego. Ma ona bardziej charakter społeczny – domena grupy, niż publiczny. Łatwy dostęp mają do niej jedynie mieszkańcy osiedla. Składa się ona z kilku miejsc, ulokowanych pomiędzy budynkami mieszkalnymi. Stanowią ją najczęściej niewielkie place zabaw oraz ciągi spacerowe wyposażone w ławki. Ze względu na małe urozmaicenie wyposażenia nie zaspokaja ona w pełni potrzeb mieszkańców w różnym wieku. Jest to jednak przestrzeń bezpieczna, ulokowanie między domami zapewnia kontrolę społeczną. Największe zastrzeżenia budzi kompozycja przestrzenna, w której nie ukształtowano spójnej geometrii, brakuje dominant i wyróżnienia miejsc hierarchicznie ważnych. Ocenia się, że przestrzeń ta w średnim stopniu kształtuje poczucie tożsamości, jej charakter bardziej nawiązuje do tradycyjnych miejskich przestrzeni „międzybłokowych” niż osiedla wiejskiego. Ze względu na swoje położenie nie spełnia ona roli miejsca integrującego mieszkańców nowo przybyłych i mieszkających we wsi od dawna.

20.

21.

Ilustracja 20. Bielany Wrocławskie, gmina Kobierzyce

Ilustracja 21. Osada Gencz, gmina Żórawina

Odmienne charakter od wcześniej opisanych pełni przestrzeń publiczna we wsi Karwiany –gmina Żórawina (ocena 10 punktów). Analizowana przestrzeń zlokalizowana jest pomiędzy „starą” zabudową wsi a nowym osiedlem mieszkaniowym – zamkniętym (Ilustracja 12). Miejsce to spełnia kilka funkcji, znajduje się tam trawiaste boisko do gry w piłkę nożną, niewielki plac do gry w koszykówkę, plac ze świetlicą wiejską oraz miejscem do grillowania. Dostępność opisywanego miejsca jest ograniczona ze względu na brak chodnika po tej stronie ulicy, po której jest ono zlokalizowane (Ilustracja 22). Odległość dojścia od najdalej położonych budynków mieszkalnych, zarówno części „starej”, jak i nowej zabudowy wynosi około 500 m, dla osób starszych, niepełnosprawnych oraz małych dzieci jest to odległość znaczna. Wyposażenie można określić jako „minimalistyczne”, jednak aktywności są możliwe ze względu na rozległość miejsca, wymagają tylko inwencji własnej użytkowników. Poziom bezpieczeństwa oceniono jako średni ze względu na oddalenie od zabudowań oraz wielkość obszaru. Układ jest czytelny, jednak nie charakteryzuje się on przemyślaną kompozycją. Cecha ta została oceniona najniżej. Przestrzeń nawiązuje do tradycji wiejskich przestrzeni publicznych, umożliwia integrację mieszkańców, umożliwia okazje do spotkań, wytwarza poczucie tożsamości [3].

Podobnie oceniono (10 punktów) wybraną przestrzeń we wsi Dobrzykowice, gmina Czernica. Analizowaną przestrzeń stanowią tutaj drogi wewnątrzsiedlowe oraz otoczenie budynków mieszkalnych. Jest ona w pełni dostępna dla mieszkańców osiedla, w tym osób niepełnosprawnych. Niestety możliwości aktywności w tej przestrzeni zostały ograniczone do funkcji komunikacyjnej. Przestrzeń tą należy uznać za bezpieczną i przyjazną dla użytkowników z uwagi na jej charakter oraz sposób ukształtowania – brak barier. Kompozycję oceniono jako dobrze wykształconą, pozwalającą na łatwą identyfikację elementów hierarchicznych oraz układu kompozycyjnego. Niestety przestrzeń ta jest mało zróżnicowana i tym samym nieco monotonna. Cechy te powodują, że w niskim stopniu może zostać wytworzona jej tożsamość, podkreślająca odmienny, lokalny charakter tego miejsca.

Średnia ocen dla wszystkich lokalizacji wyniosła 8 punktów. Najbliżej tej punktacji jest osiem analizowanych przestrzeni. Na tę niezbyt wysoką ocenę składają się braki w odpowiednim wykształceniu różnych cech. Najczęściej miejsca te nie posiadają atrybutu wyznacznika tożsamości, w niewielkim stopniu (lub wcale) przyczyniają się do kształtowania więzi społecznej. Są to przestrzenie mało atrakcyjne a ich wyposażenie nie pobudza różnorodnych aktywności.

22.

23.

Ilustracja 22. Karwiany, gmina Żórawina

Ilustracja 23. Dobrzykowice, gmina Czernica

W niedostatecznym stopniu jest wykształcony czytelny układ kompozycyjny (Ilustracja 24 i 25). Najlepiej oceniono ich atrybuty dostępności oraz bezpieczeństwa.

Najniższą ocenę (3 punkty) otrzymała przestrzeń publiczna stanowiąca otoczenie budynków mieszkalnych w Mędłowie, na terenie gminy Żórawina. Oznacza to, że jej funkcjonalność kształtuje się na bardzo niskim poziomie. Żadna z analizowanych cech nie została tu wykształcona nawet w średnim stopniu. Jest to miejsce konfliktogenne, nie spełniające swojej roli.

24.

25.

Ilustracja 24. Mędłów, gmina Żórawina

Ilustracja 25. Ozorzyce, gmina Siechnice

Analizowane przestrzenie publiczne realizują wyznaczone, podstawowe funkcje w zaledwie 53,3%. Najbardziej realizowana (niewiele ponad 1/4) jest cecha tożsamości, dla której średnia wyniosła 0,86 punktu, przy maksimum 3 punkty. Niestety niezbyt wysoką ocenę otrzymały także cechy kompozycji oraz pobudzania aktywności. Analizowane przestrzenie zostały najlepiej ocenione pod względem dostępności dla użytkowników (średnia 2,57 na maksimum 3 punkty – 85,7%).

Można zatem stwierdzić, że jakość badanych przestrzeni jest wysoce niezadawalająca, a atrybuty im przypisane realizowane są w niewystarczającym stopniu.

6. Podsumowanie

Dzisiaj znaczenie przestrzeni publicznych nie jest wciąż doceniane. Przestrzeń publiczna odgrywa kluczową rolę w systemie powiązań strukturalnych. Odpowiednie umiejscowienie oraz organizacja przestrzeni publicznej na obszarach wiejskich, zwłaszcza w miejscowościach dynamicznie rozwijających się, może przyczynić się do rozwiązania konfliktów przestrzennych i budowania integracji społecznej. Przestrzeń publiczna może stać się miejscem łączącym tradycyjne układy zabudowy z nowo powstającymi, integrującym rdzennych osadników z nowymi mieszkańcami.

Pozostawione samym sobie, pozbawione wsparcia zewnętrznego, tereny te przekształcać się będą w substandardowe obszary mieszkaniowe. W konsekwencji będzie do prowadzić to szybkiego, nieproporcjonalnego spadku ich wartości. Należy to wiązać z trzema zasadniczymi kwestiami. Po pierwsze brakiem odpowiednich regulacji prawnych w zakresie standardów dotyczących przestrzeni publicznych oraz wskaźników z nimi związanych, odnoszących się do terenów mieszkaniowych. Po drugie z niewłaściwą polityką planistyczną władz gminnych, wynikającą z ograniczonego zasobu funduszy, jakimi dysponują, a także z niskiego poziomu świadomości władz oraz społeczności lokalnych działających na danym terenie. Jest to spowodowane również chęcią osiągnięcia maksymalnego zysku przez właścicieli nieruchomości oraz deweloperów z każdego metra kwadratowego gruntu, na którym można zrealizować zabudowę.

7. Wnioski

Przestrzenie publiczne osiedli wiejskich powinny być kształtowane z należytą troską władz i społeczności lokalnej. Obecne przestrzenie wymagają podjęcia wielu działań naprawczych, w celu eliminacji licznie występujących wad.

Zastrzeżenia budzi sposób zagospodarowania analizowanych przestrzeni publicznych, zwłaszcza niedostateczne wyposażenie, a także estetyka – brak dbałości o czytelny układ kompozycyjny oraz nierzadko dewastacja. Polska przestrzeń publiczna jest niedostatecznie chroniona przed dewastacją oraz zawłaszczaniem.

Konieczne jest umożliwienie dobrej dostępności do przestrzeni publicznej wszystkim mieszkańcom wsi. Problemem może okazać się zapewnienie bezpiecznego i samodzielnego dojścia, zwłaszcza dzieciom oraz osobom starszym. Bezpieczne ścieżki dojścia mogą być wyznaczane niezależnie od układu dróg samochodowych [9], w powiązaniu z terenami zieleni, wzdłuż naturalnych cieków wodnych lub tradycyjnie pomiędzy płotami (tzw. opłotki). Powinny one być odpowiednio oznakowane i prowadzone w sposób czytelny.

Na podstawie przeprowadzonych analiz można wskazać następujące wady przestrzeni publicznych osiedli wiejskich:

- w planowaniu rozwoju terenów mieszkaniowych w stopniu niedostatecznym uwzględnia się kształtowanie nowej przestrzeni publicznej;
- nie dostosowuje się wyposażenia przestrzeni publicznej do potrzeb społeczności lokalnej;
- nie uwzględnia się (nie umożliwia) udziału społeczności lokalnej w planowaniu tej przestrzeni;

- występują liczne bariery architektoniczne, niewystarczające przystosowanie do potrzeb osób niepełnosprawnych;
- wyposażenie nie zachęca do aktywności oraz integracji, nie sprzyja różnorodności potrzeb użytkowników;
- brak przemyślanej całościowej kompozycji przestrzennej, brak harmonii i porządku.

Najskuteczniejszym narzędziem pozwalającym na poprawę tej niekorzystnej sytuacji jest wprowadzenie odpowiednich regulacji prawnych, wymuszających tworzenie przestrzeni publicznych proporcjonalnie do istniejących i planowanych terenów mieszkaniowych wraz z określeniem zakresu i poziomu ich wyposażenia. Istotne jest także rozwijanie edukacji dotyczącej roli przestrzeni publicznej, jaką pełni ona w realizacji niezbędnych, podstawowych potrzeb związanych z zamieszkiwaniem na danym obszarze. Kształtowanie świadomości wśród władz lokalnych oraz mieszkańców, a także uświadamianie przyszłych potencjalnych użytkowników (nabywców) osiedli mieszkaniowych, w których spędzą oni znaczną część swojego życia, z pewnością pozytywnie wpłynie na jakość przestrzeni publicznych. Brak odpowiedniej reakcji na obecny stan przestrzeni publicznych doprowadzić może w przyszłości do znacznej degradacji osiedli mieszkaniowych nieodpowiednio w nią wyposażonych. Powodować to może konflikty, a nawet prowadzić do pojawienia się zjawisk patologicznych.

Bibliografia

1. Chmielewski J.M., *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa, 2001.
2. Czarnecki B., Siemiński W., *Kształtowanie bezpiecznej przestrzeni publicznej*. Difin, Warszawa, 2004.
3. Górka A., *Przestrzeń publiczna osiedla wiejskiego*, [w:] *Problemy kształtowania przestrzeni publicznych*, pod red. P. Lorensa i J. Martyniuk-Pęczek. Wydawnictwo Urbanista, Gdańsk, 2010.
4. *Jak przetworzyć Miejsce. Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych*. Project for Public Spaces, Inc., wydanie polskie – Fundacja Partnerstwo dla Środowiska. dostęp: www.epce.org.pl.
5. Kajdanek K., *Suburbanizacja po polsku*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków, 2012.
6. *Karta Przestrzeni Publicznej*, III Kongres Urbanistyki Polskiej, Poznań, 2009. www.tup.org.pl.
7. *Każde miejsce opowiada swoją historię czyli Rzecz o dziedzictwie wiejskim*. Fundacja Fundusz Współpracy, Poznań, 2001.
8. Kochanowski M., *Niepokoje i pytania*, [w:] *Przestrzeń publiczna miasta postindustrialnego*, pod red. M. Kochanowskiego. Biblioteka Urbanisty 5, Warszawa, 2005.
9. Kowicki M., *Współczesna agora. Wybrane problemy kształtowania ośrodków usługowych dla małych społeczności lokalnych*. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków, 2004.
10. Szmytkowska M., Masik G., *Społeczne aspekty suburbanizacji w obszarze metropolitalnym Trójmiasta*, [w:] *Problem suburbanizacji* pod red. P. Lorensa. Biblioteka Urbanisty 7, Warszawa, 2005.
11. Warczewska B., Przybyła K., *Implikacje wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich w strefie podmiejskiej Wrocławia*, [w:] *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich 2/III PAN Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi*, Kraków, 2012.
12. Zuziak Z.K., *Nowe przestrzenie podróży*, w: *Przestrzeń publiczna miasta postindustrialnego*, pod red. M. Kochanowskiego. Biblioteka Urbanisty 5, Warszawa, 2005.

New public spaces in rural areas in the process of revitalization. Case study: Opole region in Poland

Anna Marta Włodarczyk, Dr.-Ing., dr inż., Architect and Town Planner

*Institute of Architecture and Urban Planning, University of Applied Sciences in Nysa
annamartawlodarczyk@gmail.com*

Abstract

Projects for new public spaces in rural areas have been the subject of discussions in Poland since 1990s. The participation process is one of the means to help and engage local citizens in preparing a "list of wishes" for drawing plans of squares of individual and functional character. Main examples are based on the selected design works prepared by the group of experts and students at the University of Applied Sciences in Nysa (UAS), Poland, in the cooperation with the Marshall's Office in Opole and local authorities in villages in Opole Region in 2013. One of the results discussed in the article is the presentation of the typology of these public places, which shows possibilities of rural revitalization.

Key words: projects of new public spaces, participative process in the Opole region, rural areas, rural revitalization, historical values, environment, landscape, rural types of new public spaces

Streszczenie

Projekty nowych przestrzeni publicznych na terenach wiejskich są tematem dyskusji w Polsce od lat 1990. Proces partycypacji jest jednym ze sposobów zaangażowania lokalnej społeczności w przygotowanie „listy życzeń” w celu stworzenia rysunków placów i skwerów o charakterze indywidualnym i użytecznym. Główne przykłady opierają się na wybranych pracach projektowych przygotowanych przez grupę Ekspertów oraz Studentów Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nysie, we współpracy z Urzędem Marszałkowskim w Opolu oraz z lokalnymi władzami w sołectwach w województwie opolskim w roku 2013. Jednym z wyników ukazanych w artykule jest prezentacja typologii tych przestrzeni publicznych, które ujawniają możliwości rewitalizacji ruralistycznej.

Słowa kluczowe: projekty nowych przestrzeni publicznych, proces partycypacji w województwie opolskim, tereny wiejskie, rewitalizacja ruralistyczna, wartości historyczne, środowisko, krajobraz, typy wiejskiej nowej przestrzeni publicznej

1. Introduction

The design of public spaces in villages is a frequent subject of conferences in Poland [1]. Their purpose is, among others, to discuss the functions and meaning of public spaces for both local communities and social and economic development. In 2013 the main prize of the Marshall of Opole was awarded to the main market revitalization project in Kluczbork, where the project shows connections with the history of the place and the traditional style. Another important statement is about the renewal of rural centres,

which should help in the development of rural areas [2]. The Voivode of the Opole region claims that the revitalization of the existing architectural potential is energy- and money-saving. This opinion may be applied to the wasted open space. Its re-use in the form of new public spaces is a challenge and this process can give new meaning to a place. The next issue is the French idea of creating a network of the most beautiful villages, which in Belgium, Canada, Italy and Japan begun to save and promote the cultural heritage of villages, develop tourism, prevent the emigration process and strengthen social bonds with the place of living [3]. All these goals deal with the need to create public spaces in rural areas. Some of the criteria to be qualified to the network of villages is the high quality of the place and the satisfaction of users. Accordingly, the Opole Voivode¹ develops the idea of “The network of the most interesting villages” (2013), where the public space and its traditional values will play an important role.

Since 2007 authorities of the Opole region, lead by the Marshall, have organized the Competition for “The Best Public Space of the Opole Region” [4]. Every year the winners present revitalization projects or projects for construction of new streets and markets in previously neglected areas. New attractive pedestrian zones are crucial for the functioning of the system of public spaces in villages and cities. The proper use of public space is meaningful for the process of the rural development and has strong influence on its inhabitants, as stated by the authorities of the Opole region.

2. Designing public spaces in rural areas. A case study of the Opole region

In three editions of the programme the following villages in the Opole region were selected to design public spaces:

- 2010: Brynica in the area of Łubiany, Dolna in the area of Leśnica, Kamionek in the area of Gogolin, Staniszcze Wielkie in the area of Kolonowskie, Klisino in the area of Głubczyce, Wichrów in the area of Radłów, Długomiłowice in the area of Reńska Wieś, Grodzisko in the area of Strzelce Opolskie, Pogórze in the area of Biała, Stare Olesno,
- 2011: Stare Siolkowice, Jaryszów, Gąsiorowice, Ściborowice, Moszczanka, Skałagi, Żywocice, Pilszcz, Wawelno, Bukowo, and
- 2013: Budzów, Chróścina, Chudoba, Kórnica, Ligota Dolna, Stare Kolnie, Uszyce, Wojciechów, Zalesie Śląskie, Zębowice.

This paper will describe the selected projects of the 2013 edition [11], as previous editions were presented in another paper².

3. Participative process in the Opole region

Since 2010 the Institute of Architecture and Town Planning in the University of Applied Sciences (UAS) in Nysa has taken part in the European Village Renewal Programme PROW 2007–2013 [9]. The cooperation with the Marshall Council in Opole brought about the following results: in 2010 projects for construction of public spaces in ten villages were prepared. In 2011 another ten concepts were ready. In 2013 we continued cooperation with the new edition of projects in the villages of the Opole region, in the south-western Poland (each year in February experts and local authorities were engaged in the preparation phase; from June to September in situ field works were carried out by students with the help of inhabitants, local authorities and experts; from October to November experts assisted students in the preparation of projects). Students guided by experts, professors of the UAS in Nysa [10], suggested the revitalization of the neglected open spaces in order to transform them into lively areas. They discussed their concepts with local authorities and inhabitants of villages, which resulted in the preparation of a “list of wishes” and construction of a plan for

¹ Ryszard Wilczyński: “Sieć Najciekawszych Wsi”.

² Anna M. Włodarczyk, Wiesława Strabel: “Krajobraz wsi opolskich formowany przez jej mieszkańców” (The landscape of Opole villages created by its inhabitants), Part of a scientific monography: “Zarządzanie wiedzą w regionie” (Knowledge management in the region), Edited by the University of Applied Science in Nysa, Poland, 2012, p. 102–136, ISBN: 978-83-60081-65-5.

public spaces. This initial part is a fundamental phase of the project and is called a participative process. Its goal is not only to create the most useful and attractive space, but also to activate the local community and to integrate the inhabitants to prove that citizens play a major role in the development of villages. The landscape of these villages (each year different villages are selected) should present new qualities of public spaces with respect to the existing historical values of the region. A public discussion about the final results of the project took place during international conferences (held in Nysa, Poland and Covilha, Portugal) as well as during scientific meetings of national and regional scale held in the Opole region in 2013.

Figure 1. Projects of new public spaces made in the Opole region villages in 2010, 2011, and 2013 by the University of Applied Sciences in Nysa. Author's analysis on a map from: <http://mapy.opolskie.pl/ogis/> (30/12/2013)
 Ilustracja 1. Projekty nowych przestrzeni publicznych zostały wykonane w sołectwach województwa opolskiego w latach 2010, 2011 oraz 2013 przez Państwową Wyższą Szkołę Zawodową w Nysie. Analiza autorska na te mapy z: <http://mapy.opolskie.pl/ogis/> (30/12/2013)

4. Description of villages

4.1. The village of Stare Kolnie in the area of Popielów

The village of Stare Kolnie covers the area of about 540 hectares. The present number of inhabitants is 225, which was double in 1939 and 1945. Right after the World War II local people were resettled to East Germany. The historical beginning of the village can be traced back to 1317. The most important architecture is the windmill, the watermill, the Roman Catholic church, and shops. Another strategic point is the gasoline station and the milk-purchasing centre. Moreover, the monuments include: the open-air museum of agricultural machinery "Lewandówka", the ruins of a fortified castle, the remains of a mill, and the remains of a customs sluice gate. The public primary school was built in 1950s, but after twelve years it was closed and now children attend the school in the neighbouring Stobrawa. There are three agro-touristic farms and numerous nature-paths.

Stare Kolnie is settled along the main street with some houses located in the north, the south, and the east of the village. Houses are bordered from the south with the cleanest river of the Opole region: Budkowiczanka. The main compositional axes are the Stobrawa river and the main road. The dominant is the church and the landscape highlight is the harvest festival remembrance board. Farm houses are regularly modernized, especially after the flood of 1997. The main landscape elements are farmlands and forests of the distant Stobrawa Landscape Park with many cycling routes leading to the park.

The need for revalorization means transformation of the village character from agricultural and forest- to agricultural and tourist-oriented type. The lack of meeting places in open-air public spaces and playgrounds is noticeable. Another problem is that the pedestrian path leading to the open-air ethnographic museum

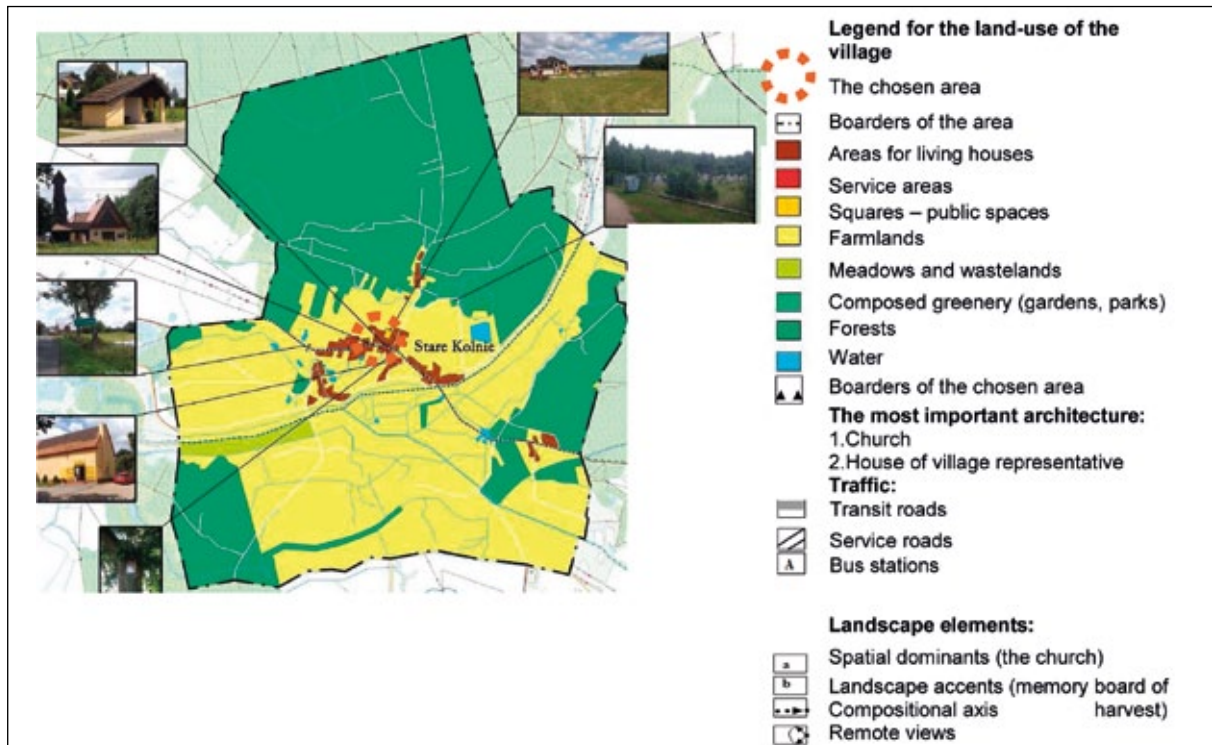

Figure 2. A rural analysis of the village of Stare Kolnie. Authors: [10, 11]
 Ilustracja 2. Analiza ruralistyczna wsi Stare Kolnie. Autorzy: [10, 11]

ends before it reaches the museum. One of results of the revitalization of the countryside undertaken in last few years is the rebuilding of the community centre/ recreation room, creation of a playground and the three mentioned-above agro-touristic farms.

The area destined for the public space is located in the middle part of the village, surrounded by houses, only from the north bordered by farmlands. The site is the rectangular of 0.5 hectare (5273.22 m²) with the pedestrian access from the street on the south side. The main purpose is to create a common meeting space for the integration of inhabitants and recreation – for active and passive rest close to nature. Conditions for leisure activities are perfect: it is a quiet, calm, and friendly neighbourhood far away from the main street. Besides, the positive is also the central position, which provides easy access for people. This is the only public ground in the village, which is the basic reason for its selection, apart from the fact that it was abandoned. The main spatial problem of the village, which is the missing main common open-air place for meetings, is the major inspiration for the solution. Spending free time in an active way will be possible thanks to two sports fields, and the designed garden shed with a grill.

The chosen site is a flat ground with a few trees, at present covered with grass. Today there is also a playground, a small volleyball sports field and a football pitch. Inhabitants visit the site spontaneously to do sports, although the area is destroyed and needs revitalization.

A solution is the concept with three functions. The first one is a sports zone with a volleyball sports field. The second one is a sports zone with a football field. The third one is a recreation zone, where the mentioned garden shed with a grill is located. The main elements of the land-use and preserved and designed landscape elements in the project are: the mentioned above two types of sports fields and the grill place, as well as elegant walking paths, the accompanying greenery, and the car park. Benches will be situated in three strategic points: In the middle of the area along alternative curved footpaths, around the summer house in the main square, and around the football pitch. Around these benches dust-bins and lamps are arranged, and trees and multi-coloured decorative bushes are planted. The existing playground in the south-western part of the site will be integrated with the rest of the land-use. Moreover, wide pedestrian and cycling paths which are made of, among others, sandstone are located all over the site and bring together all components of the arrangement. The process of participation

Figure 3. The spatial land-use concept of the new public space in Stare Kolnie. Authors: [10, 11]
 Ilustracja 3. Koncepcja zagospodarowania nowej przestrzeni publicznej we wsi Stare Kolnie. Autorzy: [10, 11]

has results. During the consultations with local people it was decided that the present recreation room closed in a building is not enough for the village. An open-air public space for meetings is necessary.

Summing up: the work presents three concepts. In each case it is an example of the project of a public space in the rural area which is a form of adaptation of the existing playground. A part of the square was already designed before and is now used as a part of the project in its existing function. Paths and sports and recreational facilities keep the square together as one complete public ground.

4.2. The village of Chudoba in the area of Lasowice Wielkie

Chudoba covers about 450 hectares and has the population of 790 inhabitants. The express road from Opole to Olesno goes through the village. The village existed already in 1240, which means that it is one of the oldest areas in the Opole region. The settlement is concentrated along one historical street. The most significant places in the village, which constitute landscape components, dominants and cultural values, include the church from 1907 with a presbytery (since local people are Catholic on average), the old school from 1820 at present re-used as a living house, the new school with a room of the Association for the Village Development, the kindergarten with a playground next to the new school, the grocery opposite the church, and the fire brigade building.

Moreover, the rail station "Szumirad" from 1869, which functioned till 2004 connecting Lower Silesia with Upper Silesia, was of significance in the 19th and 20th centuries. In that time three railway buildings have been constructed and this was the reason for the intensive development of the area. The railway was the symbol of progress and modernity. Inhabitants started to look for work in the newly created mining and metallurgical industry in Upper Silesia. Therefore, the status of the village increased and the mobility of the inhabitants was bigger. Besides, apart from personal traffic, many goods (such as wood, potatoes, corn, quarry, and mail) were transported by railway from Chudoba. Coal, fertilizers and other

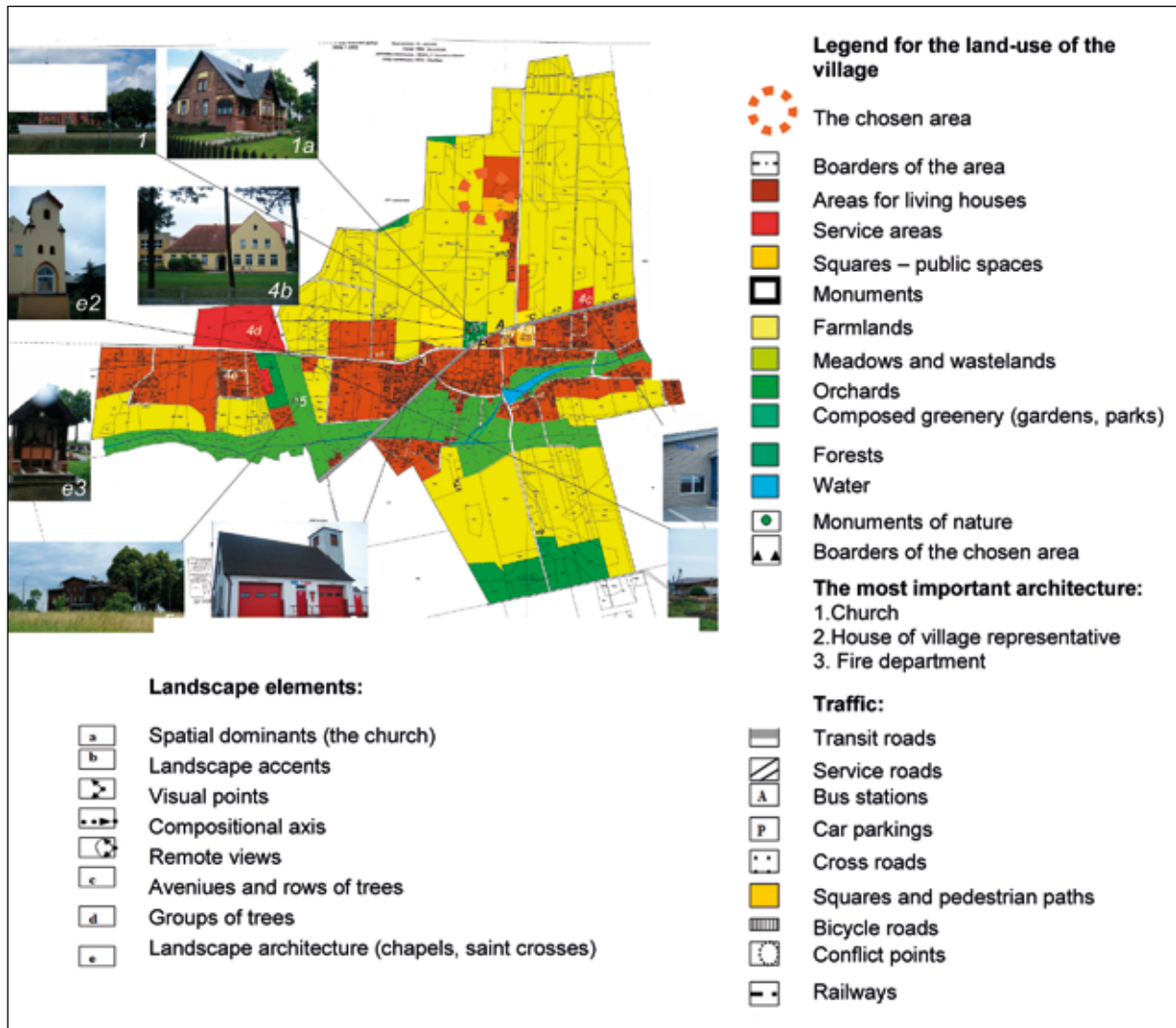

Figure 4. The rural analysis of the village of Chudoba. Authors: [10, 11]

Ilustracja 4. Analizy ruralistyczne wsi Chudoba. Źródło: [10, 11]

materials were transported to the village. An interesting episode in 1868 was the construction of the post office next to the railway station, which was changed into a dram-shop right after, because post officers abandoned the house. It is an example of one of the earliest re-uses of the existing architecture. In 1983 in communist times, the new railway track was built on the way Kluczbork – Fosowskie, in order to intensify the transport of coal from Silesia to Baltic regions. Since 2004 the railway is not used for passenger transport any more. Railway buildings have been adapted to perform residential functions, the waiting room and the very railway station building are empty, houses of track workers were demolished. Chudoba has the most beautiful forests in the surrounding and the people are strongly connected with these forests. It is the natural value of the neighbourhood. In 1930 the sawmill from the neighbouring Szumirady was translocated to the village, and after the World War II it became state-owned. It was the biggest place of employment for many years. Besides, the sawmill, builder's companies, the village restaurant (dram-shop), the well preserved farm-house from 1930s., the house from 1810 in a declining state, and the living house built in the 20 century preserved in a good shape are significant. Small chapels (also on a cemetery) and saint road crosses showing the importance of the Catholic religion in the region are characteristic cultural values for the village. The obelisk on the cemetery belongs to the landscape architecture, as a sign of the remembrance of people killed in the World War I and World War II. Red and

brown roofs are predominant in the landscape of Chudoba. Since 2007 the above mentioned fire brigade building belongs to national rescue forces. It is one of the most active and dynamic social groups in the village, which organizes festivals, salvages or blood collections. In 1990 the German Cultural Association was established. It organizes meetings and liturgies in German, courses in the German language as well as trips of German culture. The composition of the countryside is based on the main street and the valley of a small river.

The selected site of 0.68 hectares (6848 m²) is located in the north of the village and is surrounded by farmlands, and from the north and partially from the south by residential areas with an access to a street. As community property it should serve in the future as a public open space, since today the area is neglected, surrounded by a fence with umbrella roofs and elements of a playground situated in one of the corners. Moreover, other significant aspects are the mentioned above houses and the fact that the area is located in a peaceful location far-away from the centre. At present the space is used for all local festivals, such as fire brigade contests, roofer contests, and football matches. The design covers one half of the site, because in the second half there is a football pitch.

How is the function solved? The site is designed for rest and leisure for all inhabitants, as divided into separate zones of recreation, sports and playground. The surface of the pedestrian area is hardened, constructed of various types of materials and decorated with friendly yellow and muted red patterns of a half-round shape. It shows how important the fifth elevation is. The additional umbrella roof, the concert stage, the place for contests, benches with tables, litter bins, broad-leaved trees, the car park, the lightening of the site and the bicycle stands are the main components of the new public space in Chudoba. The pedestrian path in front of the site was also missing and therefore it is included in the present project, next to the special footpath and road pavement, elements of the sports field and the playground. The spontaneous footpath with benches goes through the square in the diagonal line. The existing partial land-use of the site in the form of the temporary public space, demonstrating the arrangement desired by people, was the main inspiration for authors. Since the site was in a bad spatial condition, it called for renovation.

Summing up: the public space for social events (concerts, presentations) uses elements of the existing playground. Its characteristic wide opening with little street furniture, which could be treated as spatial obstacle, is important for welcoming a big amount of people. Besides, the other part of the site is occupied by the existing football field. The project consists in the adaptation of the present land-use as the continuation of its original function, however with a new image.

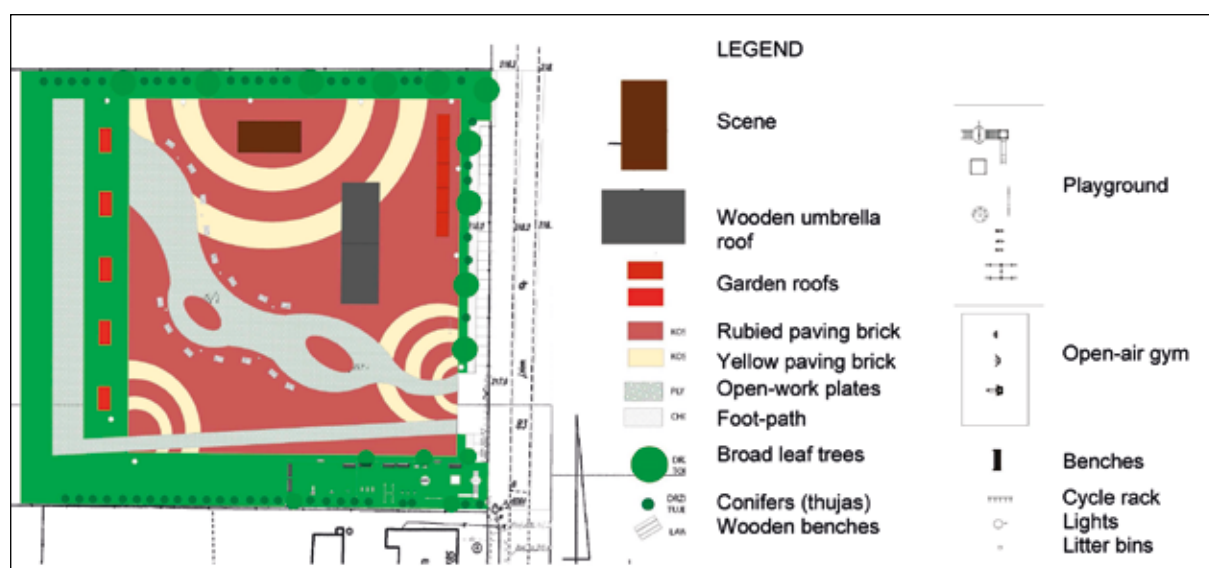

Figure 5. The spatial land-use concept of the new public space in Chudoba. Authors: [10, 11]

Ilustracja 5. Koncepcja zagospodarowania nowej przestrzeni publicznej w Chudobie. Autorzy: [10, 11]

4.3. The village of Wojciechów in the area of Olesno

Wojciechów covers the area of 2557 hectares with 863 inhabitants and is located along the express road connecting Olesno with Kluczbork. The first information about the village comes from the end of the 10th century. There are no exceptional monuments in the area. The cultural landscape element is the sculpture of the Saint Wojciech, who gave the name to the village. The form of the rural area is based on the main street. There is the rail and car traffic. Wojciechów is shaped by two parallel roads and in-between the valley of the small Stobrawa river with greenery and farm houses situated along. The settlement seems to be rather dispersed. As far as the kind of architecture is concerned, farm buildings, single- and two-family houses, one multi-family house, residential and service buildings, and one public school stand in the countryside. The public space shall appear in the form of the designed area. Forests are mixed of coniferous and broad-leaved trees accompanied by farmlands and meadows.

The selected site is located far-away from the centre of the village, in the north-east. It is surrounded by the forest to the north and east, and with farmlands to the south and west. The football pitch, the beach ball field, the playground, and the umbrella roof with benches are located on this public ground at present. There is a public road leading to the site, which is planted with trees and surrounded with benches. The space needs revitalization, as it is empty and neglected with only some elements used spontaneously. The need for renovation is recognizable also in the master plan of Wojciechów or during the walk through the village, when its representatives described the space as a devastated and requiring improvement. The surrounding forest, the grassy surface, and the distant service and residential areas create atmosphere suitable for relaxation. Therefore, the project takes into account the greenery and the landscape architecture (the small architecture) of an esthetical and recreational function. These components shall be placed close to the existing sports field and close to the building of public and recreational character.

The inhabitants of Wojciechów wished to have the sports-recreation centre for the whole community, where they can spend time together, celebrate harvests, and organize festivals. They started to build it by themselves, cleaning the site and refreshing the old elements. A sign of their initiative and big aspirations is the umbrella roof, where the inhabitants already spend their spare time together [5]. The leisure and

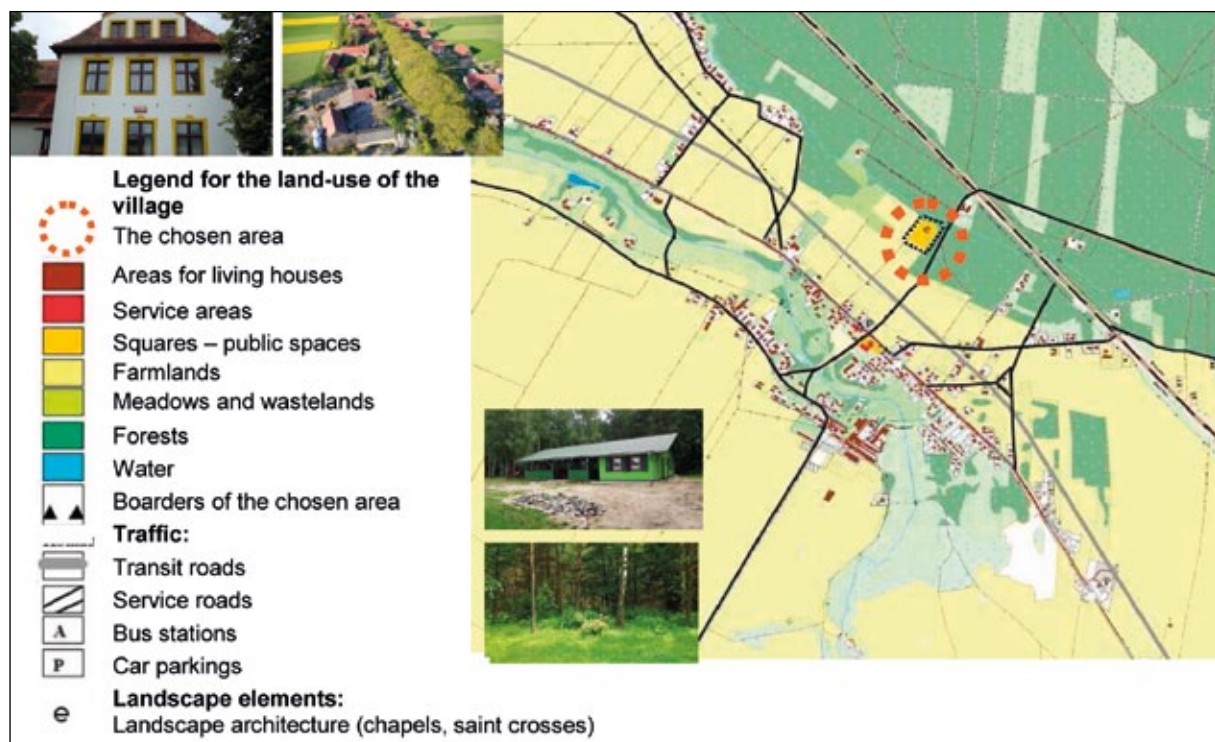

Figure 6. The rural analysis of the village of Wojciechów. Authors: [10, 11]

Ilustracja 6. Analiza ruralistyczna wsi Wojciechów. Autorzy: [10, 11]

recreation complex destined for village cultural and leisure events, festivals, and dancing parties was designed on the public ground of the size of 1.54 hectares. The total area with the existing arrangement covers the area of 2.04 hectares. The main problem, which inspired the whole project, is the lack of well-ordered car traffic, missing pedestrian paths, general spatial chaos, and the great potential of the site. The existing natural landscape of the brook valley and trees were preserved

Figure 7. The spatial land-use concept of the new public space in Wojciechów. Authors: [10, 11]

Ilustracja 7. Koncepcja zagospodarowania nowej przestrzeni publicznej w Wojciechowie. Autorzy: [10, 11]

and completed with new ones. The existing car road is the most important access to the area from the village centre. The project takes into consideration the existing land-use and suggests a new one, which is the band shell made of wood and placed in the northern part by a forest brook and amphitheatre spectators seats. The mentioned building of the public and recreational use shall be partially revitalized in the north-eastern part. The bar inside and the stationary roofed grill outside are the new elements of the house. The partial recovery of the playground for children, which shall be made of tartan, with swings, a slide, and a sand-pit is planned in the central part. Beach ball sports field with sand surface is located in the north-western part with close-fitting trees and paths to the west and east. The newly proposed ways will enable pedestrians to reach the specific attractions. The car road to be made of broken stone is planned to the east. The surface under the umbrella roof shall be prepared of stone. Half of the site is occupied by the existing football pitch, which is placed in the south-western part and shall be also rehabilitated. It is surrounded by greenery to the west and its surface is traditionally made of grass.

Summing up: the new public space in Wojciechów is an example of a peacefully located square outside the village. The site has already been used for sports and recreation and now the project continues its earlier functions, just revitalizing it with new materials, renovating the existing material, and adding new elements of landscape architecture. The natural environment composed of forests, meadows, and farmlands shows quiet atmosphere.

4.4. The village of Budzów, the area of Gorzów Śląski

Budzów has the area of 1277 hectares and the population of 168 inhabitants. It lies in the river valley – in the geographical depression in the woods. The main car road from Kluczbork to Wieluń and further to Opole runs in the neighbourhood. The history of the village goes back to 1310. From the 18th to the 20th century it was divided between two family owners, which reminds the situation of cities divided into two parts because of political reasons. Although, the village has a rich history, there are no written documents about its cultural heritage. This knowledge is passed from one generation to another in the spoken version only [6].

The small mansion from the 19th century and farm houses of the former farm, used also after the World War II are to be mentioned among the valuable architecture. They are monumental but destroyed buildings today. One can find there the ruins of an evangelic cemetery and the ruins of a castle. The bad condition of this architecture gives the impression of neglected spaces, which influence the surroundings of the designed square. The church, cared for by the protestants, does not exist anymore. The oldest people in the village say that in Budzów a glass works as well as a distillery functioned for a short period of time

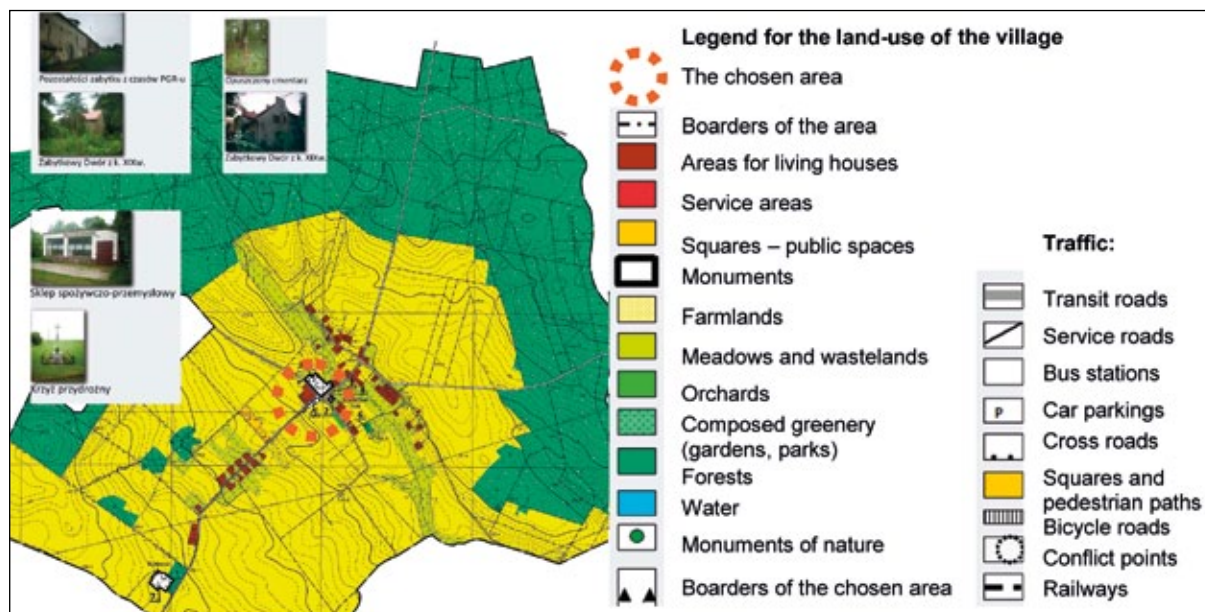

Figure 8. The rural analysis of the village of Budzów. Authors: [10, 11]

Ilustracja 8. Analiza ruralistyczna wsi Budzów. Autorzy: [10, 11]

at the turn of the 18th and 19th centuries. However, there are no traces of these structures at present. In comparison with other analysed settlements, this village has few houses clustered by three main streets, which makes the area a multi-way type village. Traditionally, farmlands and forests are of the biggest size. As far as the architecture is concerned, there are one or two-storey farm-houses with a supply basement (economic back room) with farm- and production buildings. They have mostly gable roofs. The social land-use are streets, bus station, the grocery, and the community centre with a sports field and a playground.

The main problem is the lack of pedestrian paths and safe zones included into the traffic system. It refers mainly to children who have to cross the road to get to the school. The surface of the main road no.45 from Opole to Kluczbork is also in bad condition. The area is located far away from urbanization, therefore most significant values of the village and the nearest surroundings are natural resources, such as big areas of forests and fields, which may be seen from each corner of Budzów. The greenery (oaks, alders, hornbeams, beeches, birches, pines, firs) is connected with clean air, which creates very good living conditions. There are various kinds of animals, such as deer, foxes, raccoon dogs, and even very rare fallow deer. Local people and tourists pick mushrooms, blueberries, and other fruits of the forest. The landscape values include large historical oaks, romantic greenery of the cemetery, charming avenues and green corners, which make the village attractive and worthy of revitalization. The architectural example of the rural re-use is the transformation of the garages of the former agricultural club for the community centre (the recreation room) with the accompanying open-air space for football, volleyball, and with the playground.

The neglected public ground of 0.23 hectares (2341.6 square metres), which is planned to be revitalized, is placed in the central part of Budzów, right next to brownfields with listed buildings, used in the past as a mansion and state farm houses. This is the wasteland with no special landmarks apart from the saint cross, which will be retained in the project, and the apple tree which will be cut out. Moreover, tractors or vehicles stop over or park on this site destroying the surface and grass. The spatial needs of the inhabitants include the creation of pedestrian and cycling paths along the chosen site, which would be safe for all people, especially for children coming back home from school or work from the bus station opposite the area. Another wish concerns street furniture such as bicycle stands, benches, litter-bins, two information posters, and the decorative greenery. Local people want to plant coniferous trees instead of broad-leaved trees to avoid raking leaves.

In the north-eastern part there is the waterlogged area, which prevents the greenery from growing in that place. Besides, it neighbours on the crossroads, so the visibility must not be covered. To the west and north the square is limited with motor roads. To the south-east a farm-field is the border. There the conifers

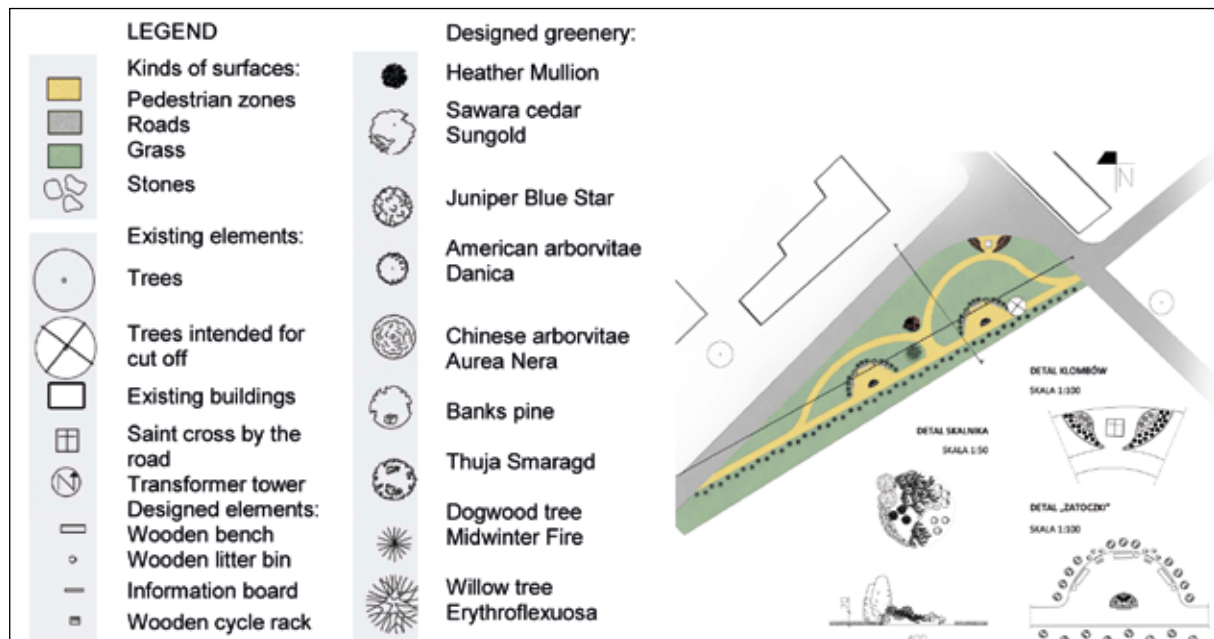

Figure 9. The spatial land-use concept of the new public space in Budzów. Authors: [10, 11]
 Ilustracja 9. Koncepcja zagospodarowania nowej przestrzeni publicznej w Budzowie. Autorzy: [10, 11]

will be planted to change the character of the surroundings. The project shows the main straight pedestrian path and a cycling route connecting the area with the village quickly and easily. Additionally, next to the straight line of the path a curved one is suggested, serving as a keep-fit trail for physical exercises. It is the alternative to the first footpath, connected with each other in three points. In the middle the kind of spatial “bays” will be formed with two squares, benches, and the greenery to encourage the passers-by to relax.

Summing up: even though the area is small, three main functions are arranged here, such as pedestrian and cycling traffic, sports and recreation, with no threats for overfilling the site. It is a type of a traffic square of a triangular shape, where the motor road accompanies the square.

4.5. The village of Ligota Dolna in the area of Kluczbork

Ligota Dolna has the size of 500 hectares and 646 inhabitants. The history of the village starts in the 16th century – the first information comes from 1553. Kluczbork and Wolczyn are the closest towns in the neighbourhood. The traffic situation of the village is advantageous: the main road no. 42 connecting the towns of Kluczbork – Namysłów – Oleśnica – Wrocław passes nearby. The most important cultural values of the architecture are the chapel, the cemetery, the public library, the kindergarten, the community centre/recreation room, the school built in 1929, and the mobile education centre. The evangelic cemetery chapel in the neo-gothic style from 1900, built in the place of the previous chapel of 1802 destroyed by the strong wind, is the only one monument in the village. The settlement consists of farm buildings with single-family and multi-family houses. In 1782 Kluczbork obliged the surrounding villages, including Ligota Dolna, to supply their markets with Kluczbork beer.

After the World War II children learned from beginning the Polish language in the school, because most of the people in the region had been displaced from the east, also from Ukraine. In 1959–1962 excavation works had been carried out on the cemetery, by the Silesian Institute in Opole, which are meaningful. These archaeological findings are the only one place of Pomeranian culture in Opole Region, researched in such precise way. The brick-yard is situated in the countryside. It does not work anymore, though in the past it used clay extracted in the region. The soil has rather bad quality. The rural composition is simple: farm houses are located along a few roads: one main street and two less important streets along the south boarder of the countryside, where the Stobrawa river flows and creates a valley with meadows. This valley has the natural potential, which was perceived by scientists. It is described by the European Programme

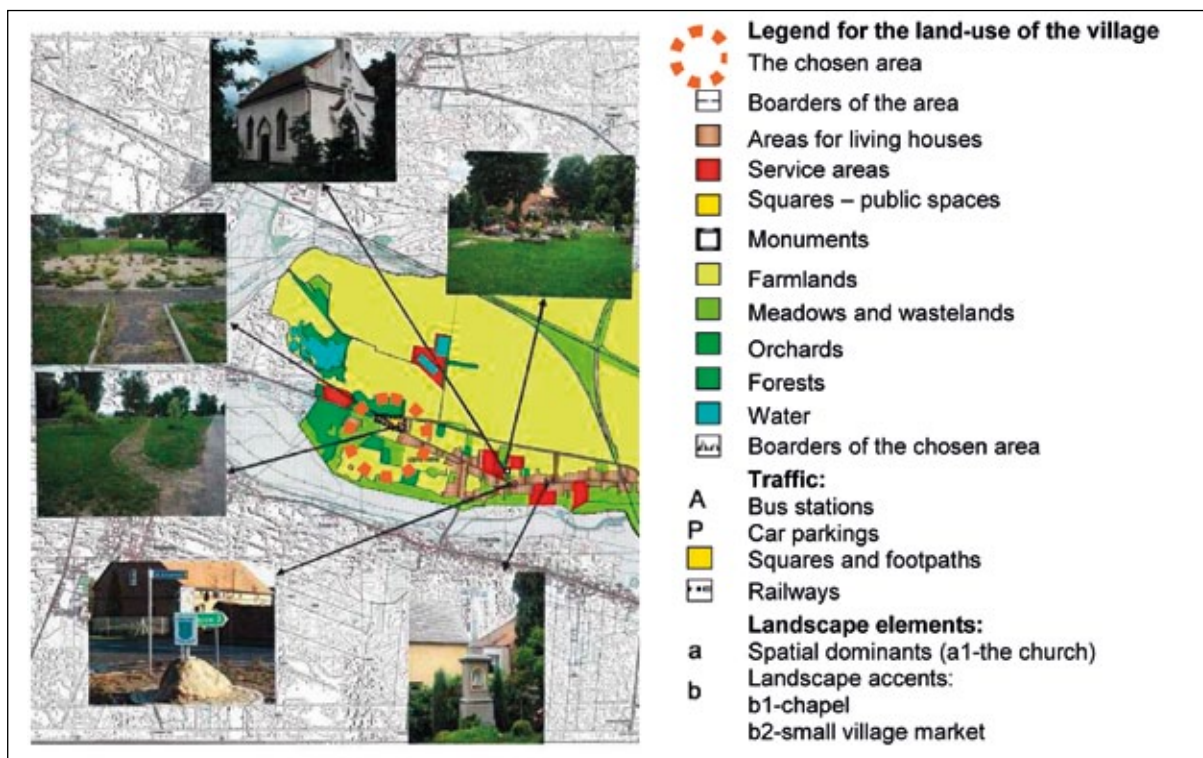

Figure 10. The rural analysis of the village of Ligota Dolna. Authors: [10, 11]

Ilustracja 10. Analiza ruralistyczna wsi Ligota Dolna. Autorzy: [10, 11]

“Nature 2000”, because the protected species of a butterfly was found here. Plants and grass along the water create an outstanding type of an environment. The ecosystem with its fauna and flora along the river enriches the view and additionally modifies climatic and water conditions of the region. The landscape is flat. In the north there is a lake and farmlands. The village is well adapted to active recreation since it possesses sports fields, forests, a river, and meadows. Besides, the Stobrawa Football Sport Club exists there, which is a source of entertainment. The part of the previous name Igota in the old Polish language meant temporary tax exemption of new inhabitants. The car traffic is the only traffic in the area, which has no negative sides as the newly created ring road directs most of cars out of the village. There is no rail connection.

The most urgent need of Ligota Dolna is the necessity to arrange common and open-air meeting areas as well as a didactic path with decorative flowers. At present there are no public spaces for the integration of inhabitants, sitting places, barbecue places, sites for resting, talking, and education. These functions are the priority of the social life today.

The size of the public greenfield chosen for the revitalization for public use is 0.39 hectares. Nowadays, the neglected avenue and single trees are the land-use. It makes an impression of an abandoned space, not used by local people. The wishes of the inhabitants concerning the spatial development of the place were considered in the process of planning. The dominating element of the design is the decorative greenery with field flowers, which fulfils the educational function, described also on informative-didactic boards. The other goal is recreation and relaxation. Components of this arrangement are the garden shed, the fire place, the avenue with benches, sloops with a place for a crow’s nest, flowers, isolating broad-leaved trees and conifers on the street side. One straight footpath for a quick walk from one end of the site to the other is visible. Other routes are several curved recreation paths connected with each other and accompanied by various sorts of plants. A scientific approach adapted as information concerning the rich flora of the village is presented on descriptive boards. The composition seems to be divided into three parts: flowers to the north, trees to the south, and the round flower-bed in the middle.

Summing up: the concept of the public space in rural areas seen as a green and floristic space is presented. The educational role of the nature – the flower path with information posters – is here dominant. Much of the romantic greenery creates perfect terms for recreation and relaxation activities.

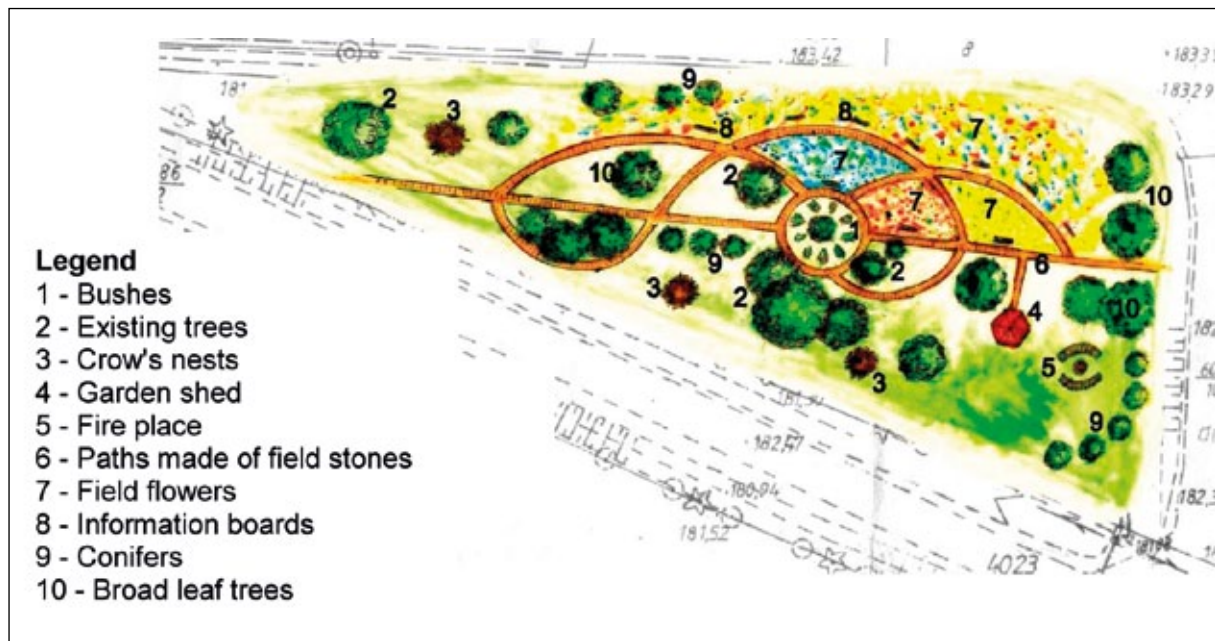

Figure 11. The spatial land-use concept of the new public space in Ligota Dolna. Authors: [10, 11]
 Ilustracja 11. Koncepcja zagospodarowania nowej przestrzeni publicznej w Ligocie Dolnej. Autorzy: [10, 11]

5. Summary

The public space projects presented above have many functions. Nevertheless, the most important is the integration of three age groups. Children, youth, and adults need a common space to spend their free time, but also to have the opportunity to play, talk, or just sit and rest in a separated intimate place. Another significant feature of new squares is their centre-creative role. Their location, central, semi-central, or peripheral may be the key for their successful future use. Similarly, the size of places is crucial. In one case small, 0.23 hectares of space, in other case bigger 1.5 hectare of the present wasteland of the public ownership, which will be one of the main spaces in the village. Another fact is that squares facilitate the integration of inhabitants in the best way if they are placed centrally or near nature and are easily accessible. This characteristics is important for the future use of the designed areas and for the future projects.

Besides, an important clue for local authorities, investors and workers is not to replace suggested materials with cheaper (other) ones. The project has to be implemented the way experts, architects, town planners, and students proposed.

Last but not least, the question of the “last word” in the project has to be mentioned. Experiences in the third edition of the programme in the UAS in Nysa in 2013 demonstrate that sometimes inhabitants’ suggestions (for example, about the kind of trees to be planted) contradict the village tradition and natural values. The opinion of experts and authorities of the Opole Marshall’s Office is different than the one of the local community, which is also caused by the fact that people in a given village do not want to rake the leaves, so they prefer stranger conifers than native broad-leaved trees.

One more remark refers to the plans of village renewal, which describe local initiatives in creating new public spaces and green areas which result from the inhabitants’ need for common sites for meetings, sports, and recreation, etc. New public spaces are presented there as one of most urgent tasks improving the quality of life in villages, integrating people, who not only meet in these places when the project is realised, but they also participate in creative consultations before the project is completed and later they work hard together to build all components of the project and to make the plan come true [5,7].

6. Brief conclusions

Analysing the history of the presented villages, many changes in rural and architectural structure may be observed. It means the adaptability to the new economic and social situation in the region of Opole, which is caused by the long history of the areas. Public space projects in the Opole region have been part of the general plan of the Village Renewal Programme, prepared by the UAS in Nysa in the form of spatial concepts since 2010. The idea of using the existing wastelands as public ground for public squares is strongly based not only spatially, considering the lack of available spaces which could be used for this purpose, but also economically and socially. Nevertheless, the participation of the local community in the design process of these public spaces is the optimal way for its best possible functioning in the future. Hence, greenfields, surrounded in some cases by brownfields, are becoming lively spaces again, where designing new public spaces is part of the rural revitalization plan.

References

1. Przestrzeń publiczna województwa opolskiego – aspekty gospodarcze, społeczne i rynku pracy (The public space of the Opole region – economic, social and marketing aspects), Proceedings, Marshall's Office of the Opole region. Opole, Poland, 20/11/2013.
2. Odnowianie centrów wsi wspomaga ich rozwój (Renewal of village centres contributes to its development). http://www.portalsamorzadowy.pl/prawo-i-finanse/odnowianie-centrow-wsi-wspomaga-ich-rozwoj,48750_1.html (02/06/2013).
3. Wilczyński, R. (ed.) *Sieć Najpiękniejszych Wsi. Opracowanie eksperckie projektu – możliwości utworzenia sieci.* (The Network of the Most Beautiful Villages. The expert project – possibilities of creating the network) <http://www.odnowawsi.eu/serwis/index.php?id=542> (15/11/2013), p. 23, 74.
4. "Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa opolskiego w ujęciu przestrzennym" (Report on the social and economic situation of the Opole region from the spatial point of view), NTO Nowa Trybuna Opolska, Opole, 7–8/12/2013, p. 6.
5. Kuc, Małgorzata: "Wymarzone Centrum pod brzoźami" (The ideal square under birch trees): http://www.wojciechow.com.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=2&Itemid=27 (15/01/2014).
6. Cultural heritage of Budzów countryside: <http://www.ebudzow.pl/o-nas/dziedzictwo-kulturowe/> (15/01/2014).
7. Grupa Odnowy Wsi Budzów: Plan Odnowy Miejscowości Budzów (Plan for the Renewal of the village of Budzów), 2011, Internet (15/01/2014).
8. The information about villages: Archive materials from local authorities.
9. European Expert Project prepared in the Institute of Architecture and Urban Planning of the University of Applied Sciences in Nysa commissioned by the Marshall's Department in Opole – within the framework of the „European Agricultural Fund for the Development of Rural Areas: Europe Investing in Rural Areas”. A project financed by means of the European Union under Scheme of III Technical Help – Programme of Rural Areas Development for 2007–2013 / Managing Institution PROW for 2007–2013: Minister of Agriculture and Rural Development. In previous six years (before 2010) other projects were prepared by the University of Natural Sciences in Wrocław, Poland.
10. Experts and Leaders on the project: Włodarczyk J.W., Strabel W.W., and the author.
11. Students cooperating in the preparation of the presented projects in 2013 supervised by experts: Nowakowska M., Rek N., Stafij S. (Stare Kolnie), Fałat A., Popławska A., Sobala S. (Chudoba), Mucha M., Galant P., Staniewicz R. (Wojciechów), Niedźwiecka A., Malik P., Namysło M. (Budzów), Czuchraj B., Dybicka D., Habiak M. (Ligota Dolna).

Tworzenie przestrzeni publicznej przy wykorzystaniu translokacji obiektów zabytkowych

Michał Włodarczyk, dr inż. arch.

*EUROARTIS Pracownia Projektowo-Badawcza
euroartis@euroartis.eu*

Streszczenie

Proces przemieszczania, translokacji architektoniczno-budowlanej obiektów zabytkowych, wiąże się z koniecznością prowadzenia wielu prac architektoniczno-budowlano-konserwatorskich. Pomimo iż zabiegi tego typu, z punktu widzenia konserwatorskiego, są sprzeczne z samą ideologią konserwacji zabytków, to jest to często ratunkiem dla obiektu. Przedstawione poniżej zagadnienia translokacji obiektów wprowadzają zasadnicze zmiany w przestrzeni, a przeniesienie obiektu lub wręcz całego zespołu nieuchronnie zmienia krajobraz. Jednak takie działanie właśnie przez możliwość powstania zupełnie nowej przestrzeni dla obiektów ukazane jest w artykule jako przykład stworzenia nowej przestrzeni – przestrzeni publicznej.

Słowa kluczowe: translokacja obiektów, przestrzeń publiczna, obiekty zabytkowe

1. Wstęp

Śledząc przeszłość można stwierdzić, że życie lokalnych społeczności toczyło się na ulicach, na przystankach, chodnikach, placach, pustych działkach, lecz nie w parkach.

Rozrastanie się przedmieść, suburbanizacja i oddalanie się tych miejsc od popularnych, zaplanowanych jako tradycyjne miejsca publiczne, zmiany w sposobach użytkowania budynków, czy wypieranie funkcji mieszkaniowej funkcjami usługowymi, powoduje wyludnianie się centrów miast. Jednocześnie, w naturalny sposób ich mieszkańcy, dążąc do możliwości spotykania się, zaczynają szukać nowych miejsc dla siebie przyjaznych, miejsc/przestrzeni publicznych.

W Europie praktyka związana z przemieszczaniem budowli znana jest już od czasów średniowiecza. Najwięcej tego typu przedsięwzięć przeprowadzono we Włoszech. Przemieszczano tam obiekty wzniesione w różnych technologiach, począwszy od budowli wykonanych z kamienia naturalnego i ciosanego, poprzez obiekty murowane z cegły ceramicznej, a kończąc na obiektach drewnianych. Efekty tych prac bywały różnorakie, czasami negatywne, ale w wielu przypadkach zaowocowały one sukcesem. W Polsce przemieszczamy głównie obiekty drewniane.

Współcześnie metoda przemieszczania zabytków odnosi bardzo pozytywne efekty. Eliminuje ona dokonywanie przeróbek i zmian niekorzystnie wpływających na zabytkową materię omawianych obiektów.

2. Przykłady translokacji obiektów w przestrzeni publicznej

Bardzo wiele zabytków sakralnych, głównie kościołów drewnianych, zostało przemieszczonych w nowe miejsca posadowienia. Tworzą one, wraz z innymi obiektami drewnianymi, ciekawe zespoły parków etnograficznych, a także innych publicznych kompleksów o przeznaczeniu społeczno-kulturalnym. Przykładem tutaj może być kościół pw. św. Józefa Robotnika, który od 1997 roku znajduje się na terenie Muzeum Górnośląskiego Parku Etnograficznego (GPE) w Chorzowie. Kościół ten został zbudowany w roku 1791 we wsi Nieboczowy i poprzez dzielnicę Rybnika – Kłokocin (lata 1971–1995) trafił do wspomnianego powyżej GPE w Chorzowie. Znajdują się tu także całe zespoły tematycznej zabudowy związanej z kulturą regionu zarówno w aspekcie tradycji budowlanych, jak i kulturowych (ilustracja 1).

Kościół drewniany przenoszono również często w miejsca pozbawione lokalnych parafii, by w miejscu pierwotnej lokalizacji wzniesić nowy obiekt sakralny, zwykle większy [2]. Takim przykładem jest kościół pw. Św. Barbary z Jastrzębia-Zdroju (osiedle przykopalniane), przeniesiony tutaj w roku 1974 z dzielnicy Wodzisławia Śląskiego – Jedłownika. Transfer ten uratował równocześnie omawiany obiekt przed zupełną degradacją.

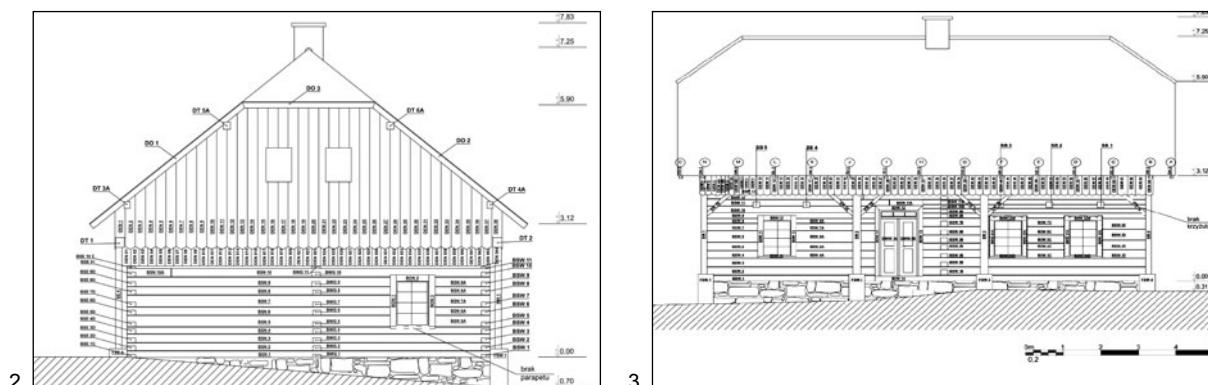

Ilustracja 1. Widok całości założenia Górnośląskiego Parku Etnograficznego (GPE).
Źródło: [<http://muzeumgpe-chorzow.pl>] (20/10/2014)

Na terenie Górnego Śląska w minionych latach przeprowadzono wiele przemieszczeń kościołów drewnianych [3]. Przemieszczeń takich dokonywano i przed II wojną światową (np. kościół pw. św. Michała Archaniola w parku Kościuszki w Katowicach, przeniesiony tutaj w roku 1938 z Syrynii koło Wodzisławia Śląskiego), i po wojnie (np. kościół pw. Świętego Krzyża na Kubalonce, przeniesiony tutaj w roku 1958 z Przyszowic). Ale najwięcej takich transferów wykonano w latach 70. ubiegłego wieku. Przykładem mogą być obiekty sakralne z dwóch dzielnic Rybnika: kościół pw. św. Katarzyny w Wielopolu, przeniesiony z Gierałtovic w roku 1976 oraz kościół pw. św. Wawrzyńca w Ligockiej Kuźni przeniesiony z pobliskich Boguszowic w roku 1975.

O ile obiekty sakralne cieszyły się w naszym społeczeństwie od zawsze sporą atencją, to nie można tego powiedzieć o zwykłych wiejskich chałupach. Dotyczy to również wspomnianych w tym artykule chałup przysłupowych. Konstrukcja przysłupowa zarówno w budynkach mieszkalnych, jak i w gospodarczych stosowana była na terenach Śląska i Małopolski oraz Rzeszowszczyzny. Poza Polską używana była m.in. w Czechach i na Łużycach [3]. Obecnie na terenie Górnego Śląska już prawie zanikła. Dlatego oczywiste jest, iż warto zachować tego typu obiekt dla naszych następców.

Metoda przemieszczania (transferu) polegająca na rozbiórce, transporcie i odtworzeniu obiektu w nowym miejscu jest obecnie stosowana w Polsce, jak już wspomniano, głównie w przypadku drewnianych obiektów zabytkowych. Prace takie rozpoczynają się (tak jak w tym przypadku [4]) od szczegółowej inwentaryzacji przedmiotowego obiektu, połączonej z dokładną analizą charakteru statycznego konstrukcji. Poszczególne elementy konstrukcyjne są precyzyjnie wymiarowane, a także określa się ich usytuowanie w obiekcie (przykładowe ilustracje 2 i 3). Podczas procesu opracowywania dokumentacji projektowej technologii rozbiórki obiektu sporządzono na podstawie dokumentacji inwentaryzacyjnej arkusze weryfikacyjne elementów zawierające dokładny opis jednostkowego elementu, miejsce jego wbudowania, opis stanu fizycznego zachowania oraz jego numerację. Jednocześnie zalecono, aby podczas prowadzenia robót rozbiórkowych zostały trwale oznakowane poszczególne elementy zgodnie z arkuszami weryfikacyjnymi oraz aby podejmować na bieżąco decyzje odnośnie naprawy, konserwacji bądź wymiany poszczególnych elementów obiektu. Rozbiórkę omawianej chałupy (ilustracje 4 i 5) należy przeprowadzić w sposób odwrotny do jej wznoszenia. Należy pamiętać, iż ma to szczególne znaczenie w przypadku rozbiórki obiektów drewnianych, w których połączenia elementów konstrukcyjnych wykonane są za pomocą złączy ciesielskich (tak jak w tym przypadku). Uwzględniając ten warunek, elementy konstrukcji dachowej należy rozbierać w sposób uniemożliwiający ich zniszczenie i uszkodzenie.

Ilustracje 2, 3. Elewacja boczna (2) oraz elewacja frontowa (3) z dokładnie ponumerowanymi detalami architektonicznymi. Źródło: [4]

Ilustracje 4, 5. Elewacja boczna w stanie pierwotnym przed przeniesieniem (4) oraz elewacja frontowa (5). Źródło: [1].

Z kolei w celu prawidłowego zorganizowania robót należy określić, w porozumieniu z wykonawcą, miejsce składowania poszczególnych elementów oraz sposób ich transportu do punktu docelowej lokalizacji. W fazie projektu budowlanego, odtworzenia obiektu w nowym miejscu, opracowano projekt technologii wznoszenia zgodny ze współczesną wiedzą techniczną i dostosowany do charakteru konstrukcyjnego wzmiankowanego zabytku. Transfer chałupy przystupowej do Górnosląskiego Parku Etnograficznego zrodził również potrzebę zaprojektowania odpowiednich fundamentów pod omawiany obiekt, ze względu na szkody górnicze występujące w tym rejonie Chorzowa. Podczas prowadzenia robót przy wspomnianym obiekcie zalecono także przeprowadzenie zabiegów konserwacyjnych, związanych z zabezpieczeniem elementów przed działaniem ognia oraz czynników biotycznych.

3. Podsumowanie

Istotnym problemem związanym z przemieszczaniem architektoniczno-budowlanych obiektów zabytkowych jest zmiana ich otoczenia, szczególnie w aspekcie analizowanej przestrzeni publicznej. W przypadku obiektów monumentalnych, które na ogół były projektowane w odniesieniu do konkretnego tła, ich walory urbanistyczno-architektoniczne zostają zatracone wraz z utratą właściwego usytuowania w otaczającym terenie oraz zmianą oświetlenia, a także zmianą otaczających budowli.

Jeśli chodzi o przemieszczanie obiektów mniejszych kubaturowo, na przykład chałup wiejskich i spichlerzy, czy też obiektów sakralnych (kościółków, dzwonnicy wolnostojących, kaplic), można temu negatywnemu zjawisku zapobiegać. Wprawdzie także one są narażone na wyrwanie z zespołu urbanistycznego i z rodzimej przestrzeni, której część stanowiły przez wieki, ale podczas projektowania przemieszczania takiego obiektu można i należy zwrócić uwagę na charakter przyszłej lokalizacji i w miarę możliwości dostosować przyszłe otoczenie obiektu do jego pierwotnego charakteru.

Obiekty translokowane w swojej pierwotnej lokalizacji zazwyczaj nie posiadają walorów ekspozycyjnych i nie są składnikami kultury społecznej. Możliwość translokacji, pomimo że zmienia diametralnie ich otoczenie i często wartości użytkowe, to daje tym obiektom zupełnie nowe funkcje, pozwala na ich eksplorację i poznawanie zarówno ich cech konstrukcyjnych, ale także ważniejszej kwestii związanej z szeroką dostępnością, co jest ważnym składnikiem kultury społecznej. Stwarzane w ten sposób miejsca publiczne pozwalają na ratunek elementów materialnych naszej kultury, ale są też miejscami spędzania wolnego czasu, spotykania się podczas wielu społecznych imprez kulturalnych i pozwalają na poszerzenie oferty przestrzeni publicznych nawet w skali regionu.

Procesy związane z odpowiednim ukształtowaniem przyszłego otoczenia obiektu zabytkowego są niewątpliwie bardziej skomplikowane w warunkach miejskich. Z kolei w warunkach wiejskich bądź też w przypadku transferu na teren parku etnograficznego, kształtowanie przyszłego otoczenia obiektu zabytkowego łączy się głównie z odizolowaniem obiektu pasem zieleni od lokalnych warunków urbanistycznych. Istnieje również możliwość odtworzenia fragmentu pierwotnego krajobrazu, co może podnieść walory otoczenia jako oryginalnej przestrzeni publicznej.

Bibliografia

1. Jasiulek S., Rubin J.A., *Ekspertyza mykologiczno-budowlana drewnianej chałupy przystupowej z Golezowa, ul. Wolności 46*. Gierałtówice 2008.
2. Pokropek M., *Budownictwo ludowe w Polsce*. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1976.
3. Praca zbiorowa: *Zabytkowe kościoły drewniane w województwie śląskim*. Agencja Promocyjno-Wydawnicza UNIGRAF, Bydgoszcz 2003.
4. Włodarczyk M. z Zespołem, *Projekt rozbiórki, przeniesienia, odtworzenia i posadowienia na terenie GPE chałupy przystupowej z Golezowa, ul. Wolności 46*, Ruda Śląska 2008.